

VZDĚLAVACÍ
KNIHOVNA KATOLICKÁ.

POŘÁDAJÍ:

Dr. JOS. TUMPACH. * Dr. ANT. PODLAHA.

—•• Se schválením ••—

nejd. kníž. arc. konsistoře v Praze ze dne 22. května 1896 čís. 4884.

SWAZEK XVI.

SWAZEK XVI.

OTÁZKA SOCIÁLNÍ.

V PRAZE 1900.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

OTÁZKA SOCIÁLNÍ.

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ JEJÍ PODSTATY
A JAK JI LZE ŘEŠITI.

Napsal

P. JOSEF BIEDERLACK T. J.,
professor na universitě Řehořově v Římě.

Dle IV. nezměněného vydání s povolením autorovým podává

Dr. **FERDINAND BENEŠ.**

V PRAZE 1900.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

IUSTITIA ELEVAT GENTEM, MISEROS AUTEM FACIT
POPULOS PECCATUM. — SPRAVEDLNOST ZVYŠUJE NÁROD,
ALE HRÍCH BÍDNÉ ČINÍ NÁRODY.

KNIHA PŘÍSLOVÍ XIV. 34.

OTÁZKA SOCIÁLNÍ.

ÚVOD.

Po Cathreïnově »Socialismu« pokládali jsme za vhodné vydati Biederlackovu »Otázku sociální«, jelikož oba spisy se doplňují. Spis Biederlackův vyšel poprvé roku 1895; od té doby dočkal se již čtvrtého vydání a překladu do jazyka francouzského, vlaského, maďarského a flámského. Kritika chválí jej všeobecně jako spis výtečný. O jeho původu a přednostech možno se dočísti v »Časopise katolického duchovenstva« z r. 1899 (č. X. str. 630 až 635), kdež podán o něm delší referát z pera P. Gilberta Křikavy Ord. Praem.

Vzdávajíce jak vdp. autorovi tak vdp. překladateli upřímný dík, — onomu za velikou laskavost, s jakou ku překladu díla svého do jazyka českého svolil, to-muto za vzácnou a kollegiální ochotu, s jakou na žádost naši překlad spisu toho na se vzal, — nemáme jiného přání, než aby práce jejich přinesla u nás hojného užitku.

Pořadatelé »Vzdělavací knihovny katolické«.

První, všeobecná část.

HLAVA PRVNÍ.

Pojem a původ dnešní otázky sociální.

1. Otázkou sociální rozumíme otázku o podstatě a příčinách dnešních špatných společenských a hospodářských poměrův a o prostředcích, kterak jim odpomoci. Že takové bídné poměry zde jsou, nebude upírati nikdo; avšak o tom, v čem hlavně zbědovanost jich záleží, o příčinách, ze kterých pošly, a o způsobu, jak jim odpomoci, o tom všem panují mínění nejrozmanitější. Nejsprávnější náhled mají ti, kdož tvrdí, že nynější bída spočívá jednak v jednostranném, často nepoctivém hromadění kapitálu, čímž společnost lidská ve dvě třídy — bohatých a chudých — se dělí, jednak i v nepřirozeném uvolnění všech poměrů společenských (rodiny, státu). Úlohou sociální otázky jest tudíž, pátrati po příčinách oněch smutných zjevů a hledati prostředky, jimiž by se nejen dalšímu rozkladu společnosti lidské zabránilo, nýbrž spolu i lepší poměry zavedly.

2. Otázka sociální není tudíž totéž a nesmí se stotožňovati s otázkou, jak potlačovati sociální demokracii, jelikož otázka sociální nepovstala snad ze so-

ciální demokracie. Vždyť sociální demokracie předpokládá již zbědované poměry a tudíž i existenci otázky sociální. Šíření takových ideí, které socialisty massám lidu se vštěpují, bylo by nevysvětlitelným, kdyby neudržitelné hospodářské a společenské poměry šíření jich nepodporovaly. Ovšem však přiznáváme, že vzrůst sociální demokracie, jež celé naší hmotné i duševní vzdělanosti, státu i náboženství zkázou hrozí, dodává otázce sociální většího významu, a odstranění zla, jímž se zabývá, ještě důrazněji žádá.

3. I ti soudí nesprávně o obsahu a rozsahu otázky sociální, kteří ji mají za jedno s otázkou dělnickou aneb s otázkou dělnické mzdy.¹⁾ Otázka dělnická jest částí, otázka dělnické mzdy však jen pramalou částí otázky sociální. Ovšem, že jsou poměry dělnické charakteristickou známkou všeobecné bídy, na niž společnost lidská trpí. Z nich je stále více patrné, že prosté množství vyrobeného zboží netvoří blahobyť a časné štěstí lidské společnosti, a že více než na přesnosti a lehkosti, se kterou se zboží vyrábí, a na množství vyrobených statků požitných na tom záleží, jak statky ty mezi členy společnosti rozděleny jsou. Blahobyť společnosti lidské nepozůstává v tom, je-li na světě aneb někde v některé zemi nahromaděno veliké množství statků požitných, nýbrž v tom, má-li alespoň většina příslušníků společnosti lidské hojného na nich podílu. Pravdou však jest, že již velmi mnoho lidí nemá nic jiného, než rukou svých, že do nejhorší bídy upadají, jakmile na krátký čas o práci přijdou, což za naší doby, kde se vyrábí beze všeho plánu a kde váznutí obchodu na denním jest pořádku, často se stává. Jelikož pak se stalo, že těm, kdož mimo pracovní své síly ničeho nemají, jména »proletářů«²⁾ se dostalo, proto můžeme též

¹⁾ Tak pojímají sociální otázku zvláště spisovatelé liberální; srov. Schönb erg, Handbuch der politischen Oekonomie, I. sv. (2. vyd.), str. 110. Správně ji stanoví Schmoller, Ueber einige Grundfragen der Socialpolitik u. d. Wirtschaftslehre, str. 136.

²⁾ Proletari i zvaní bývali již v Římě občané nejnižších tříd, kteří nesloužili státu svým jménem, nýbrž jen svým potomstvem (Cicero, De republica II., 22, 40). Slova tato počínala se

sociální otázku správně, pokud se její stránky hospodářské týče, definovati: jak zabrániti zproletarisování celých mass při soustřeďování bohatství v rukou několika lidí.

4. Sociální otázka tvoří tudíž část nauky národohospodářské. Úkol této nauky pozůstává v tom, aby zkoumala, jakým způsobem národ k časnému blahobytu, t. j. k vlastnictví oněch zevnějších statků dospěti může, které k ukojení zevnějších potřeb tělesných jsou nutny. Zabývá se tedy netoliko všeobecnými zásadami o výrobě těchto statků, nýbrž také tím, jak mezi lid rozdíleny býti mají. Nevykonala by však úlohy své, kdyby se prostě zabývala jen výrobou zevnějších statků.¹⁾

5. Dle rozličných stavů, které dílem před úplnou zkázou, dílem před rozkladem ve dvě proti sobě stojící třídy: majetných a těch, kteří ničeho mimo pracovní síly své nemají, chráněny býti musí, dělíme sociální otázku na různé části. Jsou to: *a)* Otázka zemědělská, která se zabývá příčinami úpadku stavu rolnického a prostředky, kterak mu odpomoci. *b)* Otázka řemeslnická, která příčiny zkoumá a prostředky hledá, jimiž působiti se má proti zproletarisování až dosud samostatných řemeslníků. *c)* Poněvadž i střední a malé obchody hospodářsky stále více tísněny a velkoobchody buď jednotlivcův, buď společenstev stále k záhubě odsouzeny jsou, proto tvoří též otázka o příčinách tohoto zjevu a jak mu odpomoci část otázky sociální. *d)* Otázka dělnická, jež vyšetřuje příčiny dnešního postavení dělníků, zaměstnaných zvláště v okresech průmyslových, v dolech, při dopravě, a zkoumá, jakými prostředky by se stav jejich zlepšiti dal.

6. Otázku, kterou se zabýváme, nazýváme »společenskou« (sociální) vzhledem ke společenskému

ujímati opět v minulém století, a dostalo se pojmenování toh-
tém nemajetným, kteří od ruky k ústům žili. Srv. Scheimpflug
ve »Staatslexikonu« Görresovy spol., čl. Proletariat, sv. IV., str. 661

¹⁾ O pojmu učení národohospodářského a příbuzných pojmech
srov. ze Scheelů u Schönberga, cit. díla str. 69 a násled
Antoine, Cours d'economie sociale, p. 3 ss.; z Philippovichů
Grundriss der polit. Oekonomie, str. 31 a násl.

poměrům lidí. Otázka ta však jest též podstatně otázkou národohospodářskou. Hospodářská a společenská její stránka prostupují se navzájem a jsou na sobě závislými. »Společností rozumíme buď souhrn všech společenských a zvláště hospodářských vztahů, ať jsou trvalými nebo přechodnými, ať se jeví jako volná nebo pevná sdružení státních občanů — anebo zvláště souhrn ještě i dnes v mezích státního tělesa se tvořících pevných organisací k účelům nábožensko-mravním, charitativním, vědeckým aneb hmotným; sdružení hospodářská, živnostenská a obchodní; soukromé jednoty k prokazování skutků milosrdenství, k duchovnímu vzdělání, mravnímu výcviku atd.«¹⁾ Liberalismus upíral společenskou přirozenost a vlohu člověka, kterouž lidé na sebe odkázáni jsou při dosažení určitého životního cíle, a jež je ke vzájemné pomoci váže; státu přenecháno povolovati neb zakazovati, a to nezávisle na jakékoliv vyšší autoritě, utváření se společností a družstev k účelům dovoleným, užitečným a nutným, ano organisace jednotlivých stavů považována za škodlivou a hospodářskému pokroku záhubnou. Druhá strana (socialismus) zase znetvořuje společenské nadání člověka; jednotlivci mají dle něho spojití se a splynouti v jedno veliké sdružení národohospodářské, kteréžto jedině a samo by se staralo o duchovní, aesthetické a podobné potřeby lidské. Proto i o to jedná se hlavně při otázce sociální, má-li nějaká společnost vůbec se utvořiti, a je-li nutnou, jak má býti zřízena.

7. Z toho, co pověděno, jest patrné, že sociální otázka a) týká se zájmů časných, ano že hlavně jest povahy hmotné. Zabýváť se opatřeními, jichž nutno se uchopiti, aby lidé vůbec těšili se z jistého blahobytu časného, a aby společenský jich poměr byl upraven. Jestliže však přihlédneme — jak ovšem také nutno — ke všem zdrojům dnešní sociální a hospodářské bídy, pak

¹⁾ J. P e s c h, Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung, str. 69. Srv. o témž pojmu společnosti též z H e r t l i n g ů, Naturrecht und Socialpolitik, str. 3. (Kleine Schriften, str. 252.) A d. B r u d e r, ve Staatslexikonu Görres. spol., čl. Gesellschaft, II., 1199 a n.

šíří se sociální otázka neobyčejně a nabývá ohromných rozměrův. Otázka ta stává se pak *b) i otázkou ethiky či mravouky*. Dnešní bídné společenské poměry povstaly totiž tím, že falešné ethické zásady o povinnostech, jež má každý vůči druhým i vůči celku, dostaly se do učení národohospodářského i do hospodářského života národů vůbec. Bídné tyto poměry dnešní dají se napravit pouze tím, pakli společnost přijme a zachovávatí bude společenské ctnosti, jak je káže křesťanský mravní zákon. Proto zahrnuta jest v sociální otázce i ona otázka, jak bludy ty vyplniti a jak zjednati průchod pravdě, že existuje zákon mravní, ježž Bůh lidem uložil, a kterýmž ve své hospodářské činnosti se řídití mají.

8. Bídné sociální poměry naše zavinily dále *c) falešné theorie o tom, v čem záleží původ a podstata práva, a tak jest sociální otázka též otázkou práva a filosofie právní.*¹⁾ Ovšem že právo a morálka co nejúžeji jsou spojeny, a proto zdálo by se, že jest zbytečným zmiňovati se ještě o právní stránce této otázky. Nicméně však musíme i na právní stránku důraz položiti. Neboť přes úzké spojení práva a morálky jest přece jen podstatný rozdíl mezi povinnostmi práva a oněmi povinnostmi, jež v užším smyslu mravními nebo ethickými nazýváme. A v životě našem hospodářském šlapaly se jedny jako druhé, ale zvláště povinnosti řádu přirozeného, ač lidé nad ničím tak se nehorší jako nad porušením práv jim příslušících. Proto jest rozřešení otázky sociální závislým též na přeměně skutečného čili praktického právního života národů. Tím jest otázka tato i vědeckou. Vyskytlo se totiž i takové mínění, že stačí, aby se bližnímu nekřivdilo, když se zachovávají ta práva bližního, jež mu stát přiznal; že není jiných práv, než těch, která povstala z kladného ustanovení lidského. Šíření tohoto bludu mnoho při-

¹⁾ Tutéž myšlenku chce vyjádřiti G. Schmoller: »Problém přítomnosti v ohledu společenském spočívá v zápase jistých právních a mravních ideálů... se zásadami zděděného učení národohospodářského a praktickými požadavky obchodu, sloužícího chvíli a majetným třídám, a jenž především nechce býti vyrušován.« Ueber einige Grundfragen der Socialpolitik und der Volkswirtschaftslehre, 1898, str. 5.

spělo k nynější bídě. Proto zabírá v sebe sociální otázka i otázku, jak tento velice rozšířený blud potírati a vyhubiti, blud, jenž tvrdí, že není přirozeného práva a že není jiných práv leč ta, jež stát udělil aneb alespoň uznal.

9. Neméně jest otázka sociální, jak již praveno, *d)* otázkou společenskou; odtud také dostala své jméno. S ohledem na ni praví Albert M. Weis O. Pr.: ¹⁾ »Všecko, celek jest nemocen, netoliko život hospodářský, netoliko mravní život, nýbrž společnost sama. A tak jest také pravdou, řekne-li se, že nejdůležitějším úkolem doby naší jest řešení sociální otázky. Vždyť se nejedná pouze o nové upravení zdravých hospodářských a státních poměrův, nejde jen o obnovu rodiny a výchovy, o povznesení mravnosti a zbožnosti — toho všeho jest ovšem též zapotřebí — nýbrž jedná se o všechno to dohromady, o znovuzřízení společnosti.« Proto nutno též na základě víry křesťanské vyvrátiti různé bludné náhledy o společenské přirozenosti člověka a na místě jich konstatovati a v život uváděti učení křesťanské o společnosti lidské.

10. Kořen nynějších bídných sociálních poměrů tkví dále *e)* ve falešném učení o státě, jeho původě a účelu. Rozšířiloť se mínění, že stát není institucí Bohem chtěnou, nýbrž že povstal ze zcela svobodné úmluvy lidské. Tento náhled tvoří nutný důsledek t. zv. theorie přirozeného stavu (Naturstandstheorie). Moderní socialismus považuje stát docela za zbytečné, ano škodlivé zařízení, které svou existenci jen bohatým děkuje, aby tito chudé na uzdě držeti a je utlačovati mohli. O účelu státu tvrdilo se bludně, že stát dostatečně plní svou povinnost již tím, když poddaným svým zaručuje bezpečnost a právní ochranu; při tom prohlášeno, že základní právo jednoho každého člověka, jež stát především chrániti musí, jest právo na svobodu. Vědecké pojednání o sociální otázce musí tudíž obsahovati též správné zásady o původě, oprávněnosti a účelu státu. Má-li se odpomoci bídným společenským poměrům,

¹⁾ Sociale Frage und Sociale Ordnung, 3. vyd., str. 9.

musí společnost přijmouti zase správné učení o státě a jeho úloze.

11. Z toho, co pověděno, patrně alespoň částečně, jak dalece *f*) sociální otázka souvisí s náboženstvím, tedy i otázkou náboženskou jest. Jest otázkou náboženskou z toho důvodu, že *α*) obsahuje nejdůležitější otázky ethiky, právní filosofie a věd státních a že vědy tyto pochopiti lze jedině se stanoviska pravého náboženství. Souvisíť co nejúžeji s původem, podstatou a posledním cílem člověka a tvorů vůbec. A tu jest to právě zjevené náboženství, které nás o těchto pravdách jistě a obšírně poučuje. Jen tehdy stojí společnost lidská pevně, stojí-li na základě náboženském. Náboženství jest pro společenský řád tím, čím jsou základy pro dům, veřejně dveřím, kořeny stromům. — Jest otázkou náboženskou i proto, poněvadž *β*) ze zjeveného náboženství čerpáme dokonalou znalost o mravní povaze člověka, a jeho dobrých i zlých vlastnostech a náklonostech. Má-li však společenský řád společnosti prospěti, musí přizpůsobiti se přirozené povaze člověka a nesmí na jedné straně od mravní síly člověka žádati příliš mnoho a na druhé zase sílu tu podceňovati. Liberalismus přeceňoval mravní sílu člověka, jelikož se domníval, že každý bude svobody v těžení statků časných užívati ku prospěchu nejen svému, nýbrž i spolubližních a veškerenstva, a tak že se vyvine z nejnevázanější hospodářské svobody nejkrásnější řád a úplný soulad. Socialismus naproti tomu podceňuje mravní cenu člověka, neboť předpokládá, že není možno, aby chudý vůči bohatému byl spokojen se svým osudem, a že pokoj a pořádek mezi lidmi zavládnouti může teprve tehdy, až nastane úplná rovnost všech i co do práce i co do majetku. — *γ*) Dále souvisí sociální otázka s náboženstvím i proto, že nás náboženství učí jednotlivým ctnostem společenským. Náboženství a zjevení seznamuje nás bezpečně a neomylně s přirozenými právy i přirozenými ctnostmi, které i stát uznati a chrániti musí; náboženství a církve učí nás znáti jednotlivá práva člověka, jaké povinnosti má každý vůči právům bližního a jaké jiné povinnosti má jeden každý k bližnímu. Nuže, a sociální řád jen tehdy může ob-

státi, jen tehdy může zavládnouti pokoj sociální, když respektovati se budou práva jednotlivce, a když vzájemné povinnosti svědomitě plniti se budou. — δ) Náboženství poskytuje však též nejpůsobivější pohnutky k plnění všech povinností společenských. A vzhledem k mravní slabosti lidské musí každý přiznati, že jiné, než z náboženství čerpané pohnutky jsou nedostatečné, a že nejsou s to, aby člověka povzbudily ku přesnému a vytrvalému plnění oněch povinností, jež vůči bližnímu svému konati jest povinen. — ϵ) Konečně i v tom dotýká se sociální otázka náboženství a církve, že liberalismus, jakož i sociální demokracie církev nenávidí a pronásledují, a náboženství ze srdcí lidí nejraději by vyrvati chtěly.

12. Všeobecné příčiny sociálních poměrů nynějších — o těch, které zavinily bídu v jednotlivých stavech, bude řeč v díle druhém — jsou asi tyto: a) Neobyčejná změna, která se následkem nových vynálezů v udála na veškerém poli národohospodářském.¹⁾ Zemědělství, průmysl a obchod následkem vynalezení parní síly a zdokonalení techniky strojní úplně přetvořeny. Obchod může se rychleji rozvíjeti, jelikož zavedena rychlá a laciná doprava. I v zemědělství udály se mnohé značné změny, dílem upotřebením technických pomůcek, dílem následkem snadnějšího dovozu výrobků cizozemských, jakož i vývozem výrobků domácích. Zvláště však průmysl, jenž dříve skorem bez výjimky řemeslně se provozoval, ubírá se směry zcela novými. Tím, že lidská práce nahrazuje se prací stroje, působí se velmi značně na změnu dřívějších poměrů majetkových. Co dříve průmyslovou činností vyrobeno bylo, mělo původ svůj a hodnotu svou v píli, dovednosti a vynalézavosti řemeslníka. Jemu proto také patřila vyšší hodnota výrobku. Nyní však cení se výrobek dle práce stroje. A proto komu patří stroj, který vyrábí práci, tomu patří též zcela přirozeně cena za práci potud, pokud ji vyrobil stroj. Zisk z práce připadá tedy hlavně tomu, který už má tolik, že si stroj

¹⁾ Změny, k nimž novější vynálezy nutně vedly, líčí Hitzel Quintessenz der socialen Frage, str. 8 a násl.

poříditi může. Čím dokonalejší pak jsou stroje, čím více činí práci lidskou, lidskou píli a dovednost zbytečnými, tím více jsou s to, aby přeměnily stávající poměry, tím menší nárok má dělník na výnos společné činnosti, a tím větší výtěžek má za to majitel stroje, který stejně už chudým není. Čím více šíří se stroje, tím více množí se na jedné straně proletariát a na druhé třída majetných. Vyzískané bohatství dojde výrazu svého zcela přirozeně nejprve v penězích jakékoliv formy, a tak vývoj průmyslu a dopravy podporuje peněžní kapitál. Ale netoliko v penězích ukládá se vyzískané jmění, nýbrž i v jiných statcích, v půdě a pozemcích atd., a tak nabývá kapitalismus převahy i na jiném poli národohospodářském. Avšak tyto technické pokroky jsou jen vedlejšími či sekundárními příčinami nynější společenské bídy.¹⁾

13. Hlavním pramenem dnešních zbědovaných poměrů společenských jest *b*) falešná věda. Tato upírá pravdy zjeveného náboženství, ano upírá docela existenci osobního Boha, aneb jedná o těchto pravdách jako o pravdách nejistých, jež dokázati se nedají. Tak ovšem počaly se kolísati základy, na nichž řád společenský a hospodářský doposud spočíval, ano, byly docela zničeny. Zcela nové, křesťanskému učení odporující náhledy světové a životní se zaváděly a šířily, a na těchto falešných zásadách budovaly se nauky o člověku a společnosti lidské, o právech a povinnostech lidí, o rodině, státu a církvi. O jednotlivých bludech bude jednáno obšírněji později. Z filosofie vnikly bludy ty do přírodopytu a odtud do nauky o člověku, do vědy právnické a státnické. Summa všech těchto bludů dá se shrnouti v tato slova: Svoboda ve všem všudy, výlučný ohled na vlastní blaho, jediná starost o život časný. Dnešní poměry jsou poslední výslednicí těchto nauk.

14. Další příčinu nynějších smutných zjevů musíme *c*) hledati i v tom, že lidé zneužili nových

¹⁾ Zcela správně odpovídá na dotyčné důvody socialistů Herkner (Die Arbeiterfrage, 2. vyd., str. 300), že za jiného právního řádu »působení parního stroje by bylo bývalo zcela jiným«. Český překlad Herknerovy »Dělnické otázky« pořídil Dr. J. E. Salaba. V Praze 1898.

v y n á l e z ů v. Zneužití toto závislým jest na dvou podmínkách. První podmínka záleží v tom, že stát dovoluje svobody zneužití, druhá pak podmínka jest ta, že ti, jímž stát nebrání, jsou tak nesevdomitými, že této svobody skutečně zneužívají. Obě podmínky se splnily. V zákonodárství státní dostala se zásada o hospodářské svobodě, a ti, kteří se hospodářsky dosti silnými cítili, využívali svobody té co nejvíce bez ohledu na pravé veřejné blaho, ano, namnoze v tom mínění, že bezohledným využitkováním této hospodářské svobody veřejnému blahobytu prospívají. Jsou-li novější vynálezy již povahou svou schopny přivoditi dobru obecnému málo prospěšné pošinutí a rozdělení majetku, vyžadoval tento obrat u výrobě a v dopravě tím větší péče vlád, aby nedopustily, by stávající již trhlina mezi chudými a bohatými zbytečně se nešířila, a protivy třídní se nepřioströovaly. Na místě toho však jednaly vlády zcela opačně. Kdežto v dřívějších stoletích vlády na výrobní činnost poddaných vlivem svým velmi rozsáhle působily a ji upraviti hleděly, aby blaha obecného neničila, nýbrž je podporovala, zavládl od druhé polovice předešlého století systém liberální, který se vládám stal zásadou politické ekonomie. Jelikož o tomto ekonomickém liberalismu šířeji promluvíme v následující hlavě, stačíž zde poznámka, že plná svoboda na poli národohospodářském musí nutně vésti k přílišnému rozmnožení bohatství na jedné a k největšímu zbědačení na druhé straně. Ležíť v povaze bohatství, že toto rychle se rozmáhá; když pak vlastníku ponechává se ještě úplná svoboda, a ten této svobody použije, tu musí bohatství jeho zcela neobyčejně stoupati. Tak jako silnější slabšího v boji snadno udolá, může bohatý chudého snadno zničiti v boji hospodářském. Tak může velkopřůmysl, jenž má dost strojův, zničiti dotyčné řemeslo; velkopřůmyslník s větším kapitálem může snadno menšího utlačiti; bohatší obchodník, jenž síly své použije, může soutěží svou méně bohatého odstraniti. Ano, jako tělesně silnější slabšího, větší menšího zcela přirozeně alespoň pravidelně poraziti a nad ním zvítěziti musí, jen když síly své napne, tak musí utlačiti také zcela

přirozeně bohatší chudšího, pakli moc svého bohatství rozvine. Ovšem že přijde, jako při každém jiném zápase, i zde, při zápase většího kapitálu s menším, také něco na obratnost a píli. Ale při stejných vlohách a stejné píli zvítězí větší kapitál vždy; ano zvítězí i tehdy, když na jeho rozmnožení i méně obratnosti a vloh se vynaloží. Směnná spravedlnost, na jejíž zachování obmeziti se mají dle zásady svobodohospodářské theorie veškeré požadavky, týkající se hospodářské činnosti, neposkytuje naprosto žádné dostatečné pomoci menšímu kapitálu v soutěži s větším.

15. Další příčinou jest *d)* i nesevědomitost, s jakou mnozí využívali té státem povolené svobody. Tato nesevědomitost dá se vysvětliti jen tím, že ony nauky falešné vědy zvláště mezi majetnou třídou se rozšířily. Nastalo závodění ve zbohatnutí. Toto závodění provádělo se netoliko bez ohledu na dobro obecné — jelikož lživá hospodářská věda stanovila zmíněnou již zásadu, že bezohledný boj v činnosti výrobní nejvíce přispívá k hospodářskému rozkvětu a k dobru obecnému — nýbrž i bez ohledu na práva jednomu každému, tedy i hospodářsky odvislému přírodou příslušící, rovněž i bez ohledu na povinnost mravní, která každého víže, by v první řadě staral se o spásu duše své, a na jinou povinnost, jež velí, aby každý mravní i časné blaho bližního svého se zřetele nepouštěl. Tato bezuzdná vášeň: vydělat a jen vydělat a stávající jmění ještě více rozmnožiti, vedla nejen k vykořisťování dělníkův (a tím k t. zv. otázce dělnické), nýbrž zavinila též úpadek tak mnohých samostatných řemeslníkův (otázka řemeslnická), podmanila půdu a pozemky peněžnímu kapitálu, utlačila maloobchod velkoobchodem. Bohatší občané (*bourgeoisie*), kteří nejvíce touto vášní zachvázeni byli, dovedli toho, že pomocí konstitučního systému vládního a pomocí jim příznivého způsobu volby zákonodárství se zmocnili a je dle přání svých si zařídili. Veřejné mínění dovedli oklamati vychvalováním hospodářského pokroku a jinými hesly, tak že nevidělo jejich vykořisťujících plánův a škod, jež *massy* lidové tím utrpěly. Oni to byli, kteří udržovali nejlepší přátelství se zástupci bezbožecké vědy, tito podporovali je

a oni zase tyto. Křesťanský mravní zákon nezakazuje ovšem rovněž touhu po statcích časných, naopak, on ji předpisuje; ale žádá od každého, aby tuto přirozenou touhu po rozmnožení statků časných krotil a především po statcích vyšších, statcích věčných toužil; žádá dále, aby nikdo při své výrobní činnosti nepoškozoval mravních a právních povinností, jež má vůči druhým, a konečně přikazuje každému, by, domáhaje se statků časných, nezapomínal na dobro obecné. Můžeme proto zcela správně za příčinu bídných sociálních poměrů nynějších stanoviti mizení ducha křesťanského z národohospodářského života národův.

16. Konečně *e)* poněkud i socialismus musíme uvést za příčinu dnešní společenské bídy. Nedá se upříti, že vznik socialismu tak dalece příznivě na společenské a hospodářské poměry působil, že se státy lekly a alespoň trochu prohlédly, aby spatřily scestí, na něž se svým zákonodárstvím přišly. I také mnohým soukromým osobám, učeným i neučeným, otevřely se vystoupením sociální demokracie oči. Ale jest nám též přiznati, že sociální demokracie též neblaze působí na společenské a hospodářské poměry. Neboť *a)* klame mnohé, kteří by jinak rozumné snahy byli podporovali, a tím se slabuje řady uznalých sociálních politiků. Pak *β)* snaží se sociální demokraté v zákonodárných sborech a mimo ně o to, aby zmařena byla rozumná i dobrá zařízení, která ku zlepšení poměrů společenských a hospodářských slouží — což se jim arci také mnohdy podaří. Příčina tohoto jejich chování záleží v tom, že vycházejí ze zásady, že celý dnešní společenský řád musí nejdříve padnouti, a nová socialistická společnost budoucnostní se utvořiti. Strana jejich však ztrácí, menší-li se nespokojenost proletářů, proto sociální demokraté, aspoň ti, kteří důsledně jednají, vidí neradi prospěšné reformy sociální. Mimo to šíří *γ)* životní zásady, které hospodářský život ještě horším činí, jako bezbožnost, požitkářství, opovrhování autoritou a j.

17. Vývin nynějších společenských a hospodářských zlořádů dá se označiti krátce takto:

a) Kořeny jejich sáhnají až do tak zvané reformace ve stol. 16. Bezprostřední následek reformace byl ten, že

věda přestala se většinou pěstovati pod vlivem církve a jedem nevěry byla proniknuta. Francouzská revoluce uvedla v život nové pojmy o právu, společnosti, státu a státní úloze. Liberalismus není ničím jiným, než souhrnem oněch idejí, jimiž francouzská revoluce se nesla. Ve Francii populárními učinil ideje tyto hlavně Rousseau, jenž spisy svými revoluci nejvíce připravil. »Když však« — tak líčí zkrátka papež Lev XIII. vznik nynějších panujících národohospodářských idejí — »v 16. stol. ona žalostná a smutná touha po novotách roznícena byla, tu povstal nejprve zmátek v otázce náboženské, brzo však jako nutný následek povstal zmátek i ve filosofii a odtud ve veškerém řádu společenském. Zde jest východiště oněch nových bezúzdných svobodomyšlných nauk, které v minulém století vymyšleny a prohlašovány byly za základné nauky a zásady nového práva, jež dříve neznámo, netoliko od křesťanského, nýbrž i od přirozeného práva v mnohém se liší.« ¹⁾

b) Do doby bezprostřední přípravy na francouzskou revoluci spadají též počátky vědy národohospodářské. Nedá se upříti, že praxe národohospodářská oné doby obnovy a částečné přeměny, zvláště pokud se týká cechů a řemeslnických jednot, zapotřebí měla. A tu Adam Smith v Anglicku a François Quesnay ve Francii skoro současně a v částečné odvislosti vzájemné připadli na ideu naprosté svobody jednotlivce v činnosti hospodářské. Z jednoho extrému dřívější veliké vázanosti chtěli přejíti do opačného extrému úplné nevázanosti. A to měli za nejlepší hospodářský systém. Při svých národohospodářských studiích přišli k téměř falešným důsledkům jako nevěřící učitelé věd právních a státních. Důsledkem bylo: Co možná největší svoboda jednotlivce ve všech oborech, tedy i v oboru národohospodářském.

c) Anglie a Francie první razily cestu těmito idejím. Ostatní státy evropské následovaly poznenáhlu ve stol. 19. pozvolným zaváděním svobody živnosti, rušením nedělitelnosti půdy a pozemků, ničením všeho

¹⁾ Encyklika Lva XIII. o křesťanském řádě státním.

vlivu předpisů víry a mravů na stát a jeho zařízení atd. Vedle toho vyvíjela se strojní technika, rozkvět velkopřůmyslu, velkoobchodu a dopravy. Zásady, jež státy do zákonodárství svého přijaly, staly se též pravidlem hospodářské činnosti jednotlivcův. Zásady o svobodě od každé autority, jakož i zásada, že netřeba více míti ohled na náboženství, šířily se stále více a vedly k vykořisťování chudších a hospodářsky slabších kapitalisty.

d) Ve Francii pak za šíření se těchto zásad o svobodě hospodářské a vymítní náboženství ze života veřejného povstal záhy socialismus, ale jen jednotlivě a na krátko. V menší míře dělo se totéž v Anglii. Ale v obou těchto zemích nevymizel nikdy docela. V Německu, Rakousku a ostatních státech evropských šířil se mezi dělníky skoro stejnoměrně se vznikáním velkopřůmyslu. Hrozivého charakteru dáno bylo hnutí tomuto založením internacionály Karlem Marxem roku 1864. Ale ještě dlouho to trvalo, než se stát a příslušné kruhy společenské daly trochu přesvědčiti o tom, že nutno jest upustiti od liberalistických ideí společenských a hospodářských a zaváděti reformy společenské. Od této doby staly se nějaké opravy, zvláště pokud se týče dělníků. Veliký, i když ne všude uznáný význam v té příčině má encyklika Lva XIII. »Rerum novarum«, jež, ač ponejvíce přímo otázkou dělnickou se zabývá, přece i všeobecných zásad k řešení sociální otázky se dotýká. V posledním desetiletí je to zvláště bída zemědělská, jež vstupuje do popředí, ač i ostatní části otázky sociální, jako otázka dělnická a řemeslnická, jakož i bída malých i středních obchodníků po rozřešení volají.

HLAVA DRUHÁ.

Svobodohospodářská theorie a oekonomický liberalismus.¹⁾

§ 1. Požadavky theorie svobodohospodářské.

18. Chceme-li o jednotlivých hospodářských systémech, jež o palmu zápasí, promluvit, jest nám počítí s vylíčením a kritikou liberalismu. Neboť ačkoliv od zavedení jeho do činnosti výrobní datuje se naše hospodářská bída, což i sami jeho příznivci částečně doznávají, přece jen jsou hlavní ideje jeho posavad směrodatnými v zákonodárstvích státních a národohospodářském životě národův a tvrdošijně se jich mnozí ještě drží.

Oekonomickým liberalismem zoveme onen systém, jenž neuznáváje společenských vloh člověka hájí a domáhá se neobmezené svobody jednotlivce u výrobě časných statků, má-li vzkvétati život národohospodářský. Systém ten postavil se ke konci minulého století proti živnostenským organisacím, jež státem byly zavedeny.

Dle míry, jaká se poskytnouti má svobodě, rozeznáváme starší absolutní a novější mírný liberalismus, k němuž dlužno přičítati též svobodohospodářskou theorii, jejíž zastanci stojí však na půdě náboženství katolického. Na předním místě budeme se zabývati liberalismem starším, načež ukážeme, v čem mírný liberalismus od onoho se liší, a konečně přihlédneme i k těm ústupkům, jež někteří katolíci této theorii činí.

¹⁾ Stöckl ve Staatslexikonu Görr. spol., str. 1098 a násl.; J. Pesch, Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung, 4. kap., str. 393 a n.; Albert Weisz, Sociale Frage und sociale Ordnung, 3. vyd., str. 73 a n.; Hitzte, Capital und Arbeit, str. 33 a n.; Antoine, Cours d'economie social, pag. 174 ss.; Eberle, Grundzüge der Sociologie, str. 17. a násl., 96. a násl.; Philippovich, 1. sv., str. 335 a n.; Schönberg, Handbuch, 1. sv., str. 49 a n.; Ad. Wagner, Grundlegung der politischen Oekonomie, 3. vyd., str. 794 a násl.

Liberalismus nazývá se též individualistickým systémem hospodářským, neboť odstraniti chce veškeré závory, jimiž svoboda jednotlivce by mohla býti obmezena, a žádá co možná největší nevázanost jednotlivce či individua u výrobě. Nepřihlíží se k souvislosti člověka s jinými lidmi a lidskou společností, a každý může se zřetelem pouze na své blaho bez překážky oddati se vnitřnímu pudu, aby hojnost časných statků vytěžil a zbohatl. Systém ten nazývá se též »smithianismem« od zakladatele svého Adama Smitha, jenž jej ve svém epochálním spise »An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations« (»Badání o povaze a příčinách blahobytu národů«) doporučoval jako prostředek ku povznesení blahobytu národního. Systém ten zván jest též »manchestrovským« od strany svobodných obchodníků, jež se r. 1839 v Manchestru utvořila, a kteráž se především domáhala odstranění obilního cla v Anglii a svobodného obchodu obilím, ale též plné svobody na veškerém poli národohospodářském. Konečně i jména systému fyziokratického se mu dostalo neb zkrátka fyziokratismus, jelikož zastanci jeho tvrdili, že svobodná výroba jest oproti úpravě výrobní činnosti státem a jinými oprávněnými činiteli nejpřirozenějším systémem, jelikož přirozenost (φύσις), vlohy a pudy člověka přirozené opět ku platnosti (πραξις) na poli národohospodářském přivádí.

Podstatou svou však pozůstává hospodářský liberalismus v upotřebení veškerých zásad a náhledů náboženského a politického liberalismu¹⁾ na poli národohospodářském.

19. Liberalismus žádá *a)* svobodu pro každý obor

¹⁾ Zásady liberalismu jsou »zásady z r. 1789«, k nimž zvláště náležejí »práva lidská« (srov. Pesch, Liberalismus, Sozialismus und christliche Gesellschaftsordnung, 2. vyd., str. 18. Weisz, Weltgeschichte, 3. vyd., 14. sv., str. 499 a n.). V těchto klade se největší důraz na individuální svobodu a rovnost všech lidí co do práv; obojí však líčí se velmi znetvořeně a nepravdivě. »Zásady z r. 1789« jsou důsledky Hobbes-Spinoza-Rousseauova učení společenského.

činnosti národohospodářské, pro zemědělství, obchod a průmysl. *b)* Svoboda tato vylučuje veškeré zasahování státu do činnosti poddaných, a proto žádá též zrušení zákonů, jež svobodnou činnost jednotlivce obmezují. Dle ideje hospodářského liberalismu má stát obmeziti se na zamezování a potrestání zločinů, tedy prostě, pokud může, má zákony svými zakazovati krádež, loupež, klam a podvod v obchodním jednání, a ty, kteří by se zákonům těm protivili, trestati. Pro činnost národohospodářskou svých poddaných nemá stát žádného povolání, než zjednati jednotlivci svobodu osoby, svobodu a bezpečnost majetku a výroby. Liberalismus pojímá stát jako »producenta bezpečnosti«; ostatně má jednomu každému ponechati volnost, jak a čím by majetek svůj získal a získaný rozmnožil. Lassalle nazývá proto vhodně službu, kterou liberalismus od státu žádá, »službou ponocenskou«. Stát má, pokud se týče výrobní činnosti poddaných, řídit se zásadou: »Laissez faire, laissez aller, le monde va de lui même.¹⁾

20. Poněvadž pak této svobodě a bezmeznému rozvinutí snahy po majetku a bohatství na úkor jest každé společenstvo, sdružení a podobná spolčení, proto *c)* usiluje liberalismus o zrušení všech společenstev, jež obmezují svobodu individua, ne tedy pouze o zrušení každého donucování společenského, nýbrž i o zrušení a zákaz oněch dobrovolných společenstev, která by mohla býti na úkor plné hospodářské svobodě druhých. Proto nejen že zrušily státy, v nichž se tento systém ujal, všechny ode dávna stávající, namnoze již arci zastaralé cechy, sdružení obchodní a jiné podobné instituce, jež ovšem mnohých oprav vyžadovaly, — nýbrž ony zakazovaly i spolky dělnické, které

¹⁾ »Uznává-li svobodný obchod svobodu a volnost jako jediný pořádací princip pro lidovou domácnost, tím uznává, že nutna jest i moc, která by odrazila každé znásilnění . . . Ale svobodný obchod nepřiznává státu jiné úlohy, než produkci bezpečnosti. Proto domáhá se vůči státní moci, aby ji na tuto úlohu obmezil a kompetenci její vše odebral, čo není produkcí bezpečnosti.« Prince-Smith, čl. Handelsfreiheit v Rentzschově »Handwörterbuchu«, str. 439.

se vytvořily za účelem zlepšení postavení svých členů, a trestaly každý pokus takový spolek zaříditi, ježto přičilo se to svobodě podnikatelů či zaměstnavatelů. ¹⁾

Požadavky liberalismu dají se jednotlivě vytknouti takto: ²⁾ Žádá *a*) osobní svobodu každého jednotlivce, a proto chce, by zrušeny byly veškery osobní služebnosti, jež z poměrů feudálních vplynuly (zrušení veškerého nevolnictví); svobodu stěhování, t. j. usaditi se za příčinou výroby kde kdo chce; svobodu smlouvy pracovní, t. j. každý, ať muž ať žena, jakéhokoliv stavu a stáří, může pronajmouti sílu svou tělesní nebo duchovní prostě dle ujednání se zaměstnavatelem; *b*) svobodu movitého a nemovitého majetku. Tento požadavek obsahuje svobodu dělení a prodeje selských statků (zrušení selského práva, zrušení neb alespoň co největší omezení majetku »mrtvé ruky« jakož i fideikomissu), svobodu dědictví, zadlužení a hypotekárního obtížení nebo zástavu usedlosti; zrušení práva lenního a dědičného pachtu a všech takových smluv, které volné nakládání s usedlostí stěžují; vyvazování břemen pozemek tížících. Svoboda pohyblivého majetku zabírá v sebe též svobodu s penězi nakládati svobodně, je ukládati a půjčovati dle libosti, jakož i svobodně stanoviti podmínky půjčky (zrušení zákonů proti lichvářům); *c*) svobodu obchodu. Tou rozumí liberalismus svobodu v provozování řemesla neb živnosti jakékoliv, a to kdekoliv a v jakémkoliv rozsahu, (svobodu živnosti, zrušení cechů, společenstev), svobodu zakládání závodů průmyslových, svobodu spolčování kapitálu k zavádění rozličných podniků; svobodu obchodů peněžních každého druhu a uzavírání smluv jakýchkoliv, (obchody bursovní, hra bursovní); svobodu prodeje zboží kdekoliv a v jakémkoliv množství (zrušení cla pro vývoz i dovoz, cel ochranných i prohibitivních, svobodu obchodu v malém).

¹⁾ O zákaze spolků dělnických srov. Staats-Lexikon Görresovy spol., čl. Gesellschaft (2. sv.), str. 1228, čl. Gewerkvereine, 1420, 1431. Herkner, Die Arbeiterfrage, 1. vyd., str. 4, 20, 21.

²⁾ Srovnej: Schönberg, Handbuch der polit. Oekonomie, 1. sv., str. 49, 3. vyd. — Stöckl ve Staatslexikonu Görres. sp., čl. Liberalismus, str. 1105 a n.

21. Mimo tuto svobodu individua ode všech státních a společenských obmezení ve výrobě a obchodě žádá liberalismus i mravní či ethickou svobodu pro výrobní činnost každého jednotlivce. Hospodářský liberalismus není právě nic jiného, než přenesený náboženský liberalismus na pole národohospodářské. Tento náboženský liberalismus »emancipuje však člověčenstvo od Boha a řádu Božího a prohlašuje samosprávu člověka a celé společnosti lidské. Člověk není ve svém jednání vázán zákonem; vůle jeho jest mu zákonem jediným a nejvyšším. A tento zákon jest v životě jednotlivce i společnosti jedině směrodatným.«¹⁾ Tuto samosprávu prohlašuje liberalismus za »svobodu« a v tomto smyslu prohlašuje svobodu neobmezenou. To jest tedy zásadní učení liberalismu. »V řádu idejí jest liberalismus klubkem tak zvaných liberálních zásad s těmi logickými důsledky, které z oněch zásad plynou. Liberální zásady jsou: Suverenita či neobmezenost jednotlivce s úplnou neodvislostí od Boha a jeho autority; neobmezenost společnosti s naprostou neodvislostí ode všeho, co od ní původ svůj nemá.«²⁾ — Že takové odloučení života výrobního od předpisů mravních zavládlo, uznávají sami přívrženci nynějšího mírnějšího liberalismu, ale tvrdí též, že nyní se opět »uplatnil náhled, že nesmí býti odporu mezi ethikou a národním hospodářstvím, že má mravní zákon platiti i v národním hospodářství a v něm se prováděti.« Proto může prý dnešní věda národohospodářská, která zásadám ethickým platnosti zjednati chce, »vším právem jmenovati se vědou ethickou. Tento ráz ovšem neměla, pokud v ní panující abstraktní a individualistický směr přísně odlučoval svět hospodářský a mravní a v onom jen egoismus za oprávněný popud k práci považoval, na život časný jen se stránky hmotné pohlížel a snažil se dokázati, že normální a nejlepší stav národního hospodářství je ten, který vychází z egoistické, co nejméně

¹⁾ Srv. Stöckl, čl. Liberalismus ve Staats-Lexikonu Görres. spol. (3. sv.), str. 1098.

²⁾ Sardà y Salvany, Der Liberalismus ist Sünde, str. 7.

obmezené snahy po ukojení individuálního zájmu. Tehdáž si tato věda a ethika přímo odporovaly.«¹⁾

22. S touto svobodou ode všech předpisů přirozeného zákona mravního souvisí úzce svoboda, nedbati oněch hranic, jež položeny jsou přirozenými právy druhých lidí. Liberalismus neuznává žádných přirozených, t. j. Bohem, jako původcem přirozenosti, jednotlivým lidem udělených práv, a proto neuznává též mravní, totiž Bohem uložené povinnosti, na přirozená práva bližních brátí ohled. Dle liberalismu jsou veškera práva původu kladného, buď že se vytvořila zvykem, neb vyplynula z moci státní. Dle liberalismu stačí a dosti se respektují práva bližního, když člověk jen se řídí zákony státními.

23. Konečně neuznává liberalismus též osobní povinnosti, by člověk vlastní touhu po zbohatnutí vzhledem ku věčnému cíli, k němuž jsme stvořeni, krotil; takového cíle prý není, aneb nedá se prý alespoň tak lehce dokázati. Liberalismus má spíše za to, že se pokroku pomůže nejvíce tím, když každý co nejvíce se starati bude, by hojně statků časných si získal.

24. Od tohoto liberalismu školy starší liší se nyní velmi rozšířený liberalismus mírnější. Tento a) neuznává sobectví za jediné oprávněnou pobídku k činnosti hospodářské, nýbrž dí, že i stát má do národního hospodářství svým zákonodárstvím účinně zasahovati. Mnozí z těchto mírnějších liberálů vyznamenávají se zvláště velikou přízní k dělníkům, a žádají též za zákony k ochraně dělníků. Absolutní liberalismus považují tito za dětskou nemoc, kterou rostoucí věda národohospodářská musila prodělati.²⁾ b) I to přiznává tento mírnější směr, že veškera činnost hospodářská zákonům mravnosti a práva jest poddána, a těmito zákony řídití se musí; ano, v uznání této

¹⁾ Schönberg, Die Volkswirtschaft v »Handbuch der polit. Oekonomie«, 1. sv. (2. vyd.), str. 56. Avšak způsob, jakým se přimlouvá Schönberg za smíření národního hospodářství s ethikou, je zcela nedostatečný, jelikož za nejvyšší zásadu ethickou staví »kategorický imperativ«; na u. m., str. 55. Srov. Scheel, Die polit. Oekonomie als Wissenschaft u Schönberga na u. m., str. 142 a násl.

²⁾ Srov. Adolf Wagner při Scheelovi v Schönbergově Handbuch der polit. Oekon., 3. vyd., 1. sv., str. 104.

zásady spatřují mnozí podstatný rozdíl nové školy od staršího liberalismu.¹⁾ Avšak i tento směr nezná pravého, Bohem daného mravního zákona, jenž by přísně vázal zachovávatí lásku k bližnímu a míti ohled na obecné blaho společenské. Rovněž neví ničeho o přirozených právech člověka, jež každý musí respektovati. Jelikož nestojí na základě pozitivního náboženství, jest také morálka tohoto liberalismu vodnatou; namnoze stojí docela i na půdě materialismu, s nímž učí, že veškeré zásady mravní a právní vyvíjely se poznenáhla se vzdělaností člověčenstva.²⁾ Že lidé od Boha stvoření jsou jako bytosti společenské, že Bůh těmto lidem i pro činnost hospodářskou dal zákony, jež zachovávatí přísně přikazuje, že přirozenost lidská po sjednocení příslušníků téhož povolání v hospodářských organisacích touží, kteréž pak hospodářskou svobodu samy sebou nutně obmezují, to i tento mírný liberalismus neví.

Přívrženci tohoto směru dělí se opět ve dvě strany, dle toho, jakou úlohu státu přikládají, má-li totiž stát více či méně zasahovati do činnosti svých poddaných.³⁾ Jedni drží se pevně zásady hospodářské svobody a rovnoprávnosti všech, neboť mají tuto svobodu za nejsilnější prostředek ku povznesení blahobytu, chtějí však též odstraniti ony zlořády, jež zavládly zavedením manchestrovství, zvláště svobodnými sdruženími příslušníků tříd nižších, hlavně dělnických. Stát však má aspoň pak chrániti hospodářsky slabší zákonnými opatřeními, když tito ani společnou činností ujařmení a vysávání silnějšími ubrániti se nemohou.

Druhá strana »větší klade přízvuk na moc státní a vrchnostenskou pravomoc, které se má umožniti, »aby jednomu každému dala, co mu patří«, t. j. stát má sprostředkovati a vyrovnávati protivné zájmy tak,

¹⁾ G. Schmoller, Einige Grundfragen der Socialpolitik der Volkswirtschaftslehre, str. 43.

²⁾ Tak na př. Schmoller na uv. m.; na tomto stanovisku stojí též Schäffle, Bau und Leben des socialen Körpers, 2. vyd.

³⁾ Philippovich, Grundriss der polit. Oekon., 2. vyd. str. 376 a násl.

aby jednomu každému dle míry oprávněných požadavků, stanovených se zřetelem ku všeobecnosti, hospodářské a společenské postavení zajistil.«¹⁾ Tato strana blíží se tudíž dosti, pokud pojímá takto úlohu státu, náhledu křesťanskému.

25. Ti katolíci, kteří se domnívají, že liberalismu něco povolití musí a které tedy katolickými liberály jmenovati můžeme, souhlasí, *a*) že základem veškeré činnosti národohospodářské musí býti, a sice v celém svém rozsahu, mravní zákon křesťanský. V ohledě tom stojí tedy na zcela správném stanovisku. Tak žádají na př., aby přestalo veškeré vyssávání dělníků příliš dlouhou dobou pracovní, zvláště aby přestala práce žen a dětí, ježto přičí se to křesťanské lásce k bližnímu; žádají svěcení nedělí a svátků; žádají, aby odstraněna byla taková zařízení, jež by mravnost dělníků podrývala atd. Ano i přirozená práva člověka více méně uznávají a žádají, aby je stát chránil. Mezi zásadami staršího liberalismu jakož i liberalismu mírnějšího a těmito právě vylíčenými idejemi liberalistickými jest tedy veliký rozdíl. Ale oni žádají, *b*) aby stát kromě ochrany právní nic více nečinil, aby tedy činnost národohospodářskou nespravoval více, než jak toho vyžaduje ona ochrana právní. Proto také neschvalují zákonů, týkajících se ochrany a pojišťování dělnictva, pokud ustanovení ta směřují dále než k ochraně pravých a skutečných práv dělnictva.²⁾ Rovněž *c*) nekladou pražádné váhy na živnostenskou organizaci jednotlivých stavů, jelikož prý tím jako nařízeními státními trpí hospodářská svoboda, kterou za neobyčejně blahodárnou mají pro národní hospodářství. *d*) Těm zlořádům, ke kterým hospodářská svoboda přirozeně a dle zkušenosti vede, chtějí čeliti ne snad opatřeními státními, nýbrž šířením víry křesťanské a zásad křesťanského života jak

¹⁾ Philippovich na uv. m., str. 379, jenž nazývá program této strany »conservative Socialreform«.

²⁾ Srovnej k zásadám a posouzení této theorie Antoine, Cours d'économie sociale, p. 226 ss. Na stanovisku liberalisujícím stojí »škola angerská«, kdežto »škola lutyšská« zaujímá stanovisko opačné; srovnej též P e s c h, Liberalismus atd., str. 480 a násl.

mezi bohatými, tak i mezi chudými. Bohatí mají svým podřízeným a dělníkům osvědčovati křesťanskou lásku vlídným zacházením a dostatečnou mzdou, tito mají býti vedeni zase křesťanskou střídmostí a spořivostí ke spokojenosti se svým stavem. Tím prý stanou se všechna státní opatření, která národní hospodářství upravují dále, než toho ochrana právní vyžaduje, zbytečnými. Ano, takováto svobodná činnost dokáže prý mnohem více, než od nějaké nucené organizace a celé společnosti státní očekávati lze. — Tento katolický liberalismus staví se podobně jako nevěrecký liberalismus proti hospodářské praxi dřívějších křesťanských staletí: ze zásady o hospodářské svobodě přijímá po většině svobodu státní a společenskou. Co méně pochopuje, jest úloha, kterouž má stát vůči společnosti, a pak společenské vlohy člověka; při tom v nešťastném optimismu svém přespřílišné naděje klade ve svobodnou činnost člověka.

26. Skoro touž dobou vyskytl se tento systém liberální ve Francii a Anglicku. Půda byla mu připravena uvolněním cechův a zřízení cechovního, což počalo již počátkem 18. století.¹⁾ Ve Francii to byl François Quesnay, tělesní lékař Ludvíka XV., který se horlivě zabýval otázkami národohospodářskými a řád svobodohospodářský vymyslel hlavně za tím účelem, by králi svému větší příjem daní zaopatřil. Ve svých ideách vycházel z toho stanoviska, že příroda jest zdrojem všeho bohatství, a že tedy přírodní síly, a nikoliv práce lidská blahobyť působí, jelikož produkují nové plody a tedy i nové hodnoty, kdežto člověk tyto výrobky přírody jen přetvořuje a tím více hodnoty jim nepřidává, než tu, kterou práce jeho stojí. Poněvadž však od zavedení systému merkantilismu ministrem finančním Ludvíka XIV. Colbertem zemědělství ve Francii rozličnými dávkami a povinnostmi, jakož i cennými taxami, za něž se hospodářské výrobky prodávati musily, stíženo bylo, zasazoval se Quesnay nejprve o vyproštění zemědělství ze všech je tížících zákonů

¹⁾ Srov. J. Bachem ve Staatslexikonu Görresovy spol., čl. Gewerbe, str. 1374 a násl.

státních a pak následkem toho o svobodu hospodářskou vůbec. Myšlenka jeho zalíbila se jak králi, tak i jiným vysoce postaveným osobám. Hospodářský program tohoto francouzského liberalismu dá se vyjádřiti těmito několika slovy, jež sám Quesnay pronesl: »Pauvres paysans, pauvre royaume; pauvre royaume, pauvre roi,« a slovy Gournay-e, obchodníka pařížského, jenž ministrům krále pro činnost jejich hospodářsko-politickou následující radu dal, jež slovem okřídleným se stala: »Laissez faire, laissez aller, le monde va de lui même.« Této radě zcela podobná jest odpověď jednoho přívržence liberalismu, dauphinovi francouzskému daná, jenž, otázav se ho, co by ve příčině národního hospodářství učinil, kdyby byl králem francouzským, odpověděl: »Nic.«

Zcela jinou cestou dospěl v Anglii Adam Smith skoro touž dobou k ideji úplné svobody na poli národohospodářském. On totiž nespatořoval hlavní zdroj všeho bohatství a blahobytu lidového v přírodě a silách přírodních, nýbrž hlavně, ač ne jedině, v lidské práci a přičinlivosti. To jest vůdčí myšlenkou v jeho známém díle »Badání o příčinách blahobytu národů«. Proto zkoumá, jak by se dala pilnost a přičinlivost lidská povznésti. A protože státy a národy skládají se z jednotlivců, a jednotlivci hlavně ku práci a napjetí sil dohánění bývají touhou po časném štěstí a blahobytu, proto — to jest náhled anglické školy — neprospěje všeobecné přičinlivosti nic více, jako úplná volnost jednotlivce a jeho sobectví v touze po majetku a bohatství. A právě hlavně z této anglické školy dostal se liberalismus do národohospodářské vědy a do zákonodárství ostatních zemí evropských; proto vystupuje také jako zvláštní podporovatel průmyslu, kdežto zemědělství, při němž činnost člověka nevystupuje tak v popředí, si nevšímá a si neváží.

K vůli těmto liberálním idejím změnily skoro veškeré evropské státy své zákony a zařízení. Jeden za druhým rušil cechy a zaváděl svobodu živnosti,¹⁾ od-

¹⁾ O zavedení svobody živnosti v Německu srov. J. Bachem, čl. Gewerbe ve Staatslexikonu Görres. spol., 2. sv., str. 1375 a n ;

volávaly se zákony, týkající se svobody stěhování, rušily se zákony proti lichvě,¹⁾ přikročovalo se k přetvoření poměrův agrárních za účelem volnějšího nakládání s půdou a pozemky, k odstranění nedělitelnosti vlastnictví pozemkového a břemen věcných, zvláště dávek přírodninových,²⁾ rušily se celní šraňky a ponechána pouze cla finanční, atd.

§ 2. Odůvodnění liberalismu.

27. Požadavky své snaží se liberalismus všemi možnými způsoby odůvodniti. Počneme s těmi, které se týkají přímo národního hospodářství.

a) Co možná největší svoboda, získati si statků časných, nutí každého jednotlivce, by co nejvíce se přičinil, by statků těch si získal; tato svoboda jest tudíž nejvhodnějším prostředkem, aby národní hospodářství povzneseno a na výši trvale udrženo bylo. Když jeden s druhým bude obchodně konkurrovati, když jeden bude hleděti druhého předstihnouti, pak bude jedenkaždý co nejpůsobivěji povzbuzen, aby jednak pro veliký zisk, jenž na jeho vlohách a na jeho pili závisí, jednak pro nebezpečí, aby druhým nebyl předstižen, přemýšlel, jak by k majetku dospěl, aby se též něčeho odvážil, pakli jest naděje něco vyzískati, žádného tělesného ani duševního namáhání se neštít, aby sobě majetek a jmění získal.

Účinky této svobody vyličuje Schönberg zkrátka takto: »Svoboda ta působiti bude 1. svobodu práce: každý může svobodně zvoliti si práci a místo, kde chce pracovati; tím rozdělí se pracovní síly v rozličných odborech výrobních, poněvadž každý bude moci hledati si práci, kde chce a jakou chce; lidé budou pracovati mnohem pilněji, poněvadž práce na svobodné volbě spočívá, a větší pilnost prostředkem jest ku zvýšení

v Rakousku srov. H. Reschauer, Geschichte des Kampfes der Handwerkerzünfte und der Handelsgremien. Wien 1882.

¹⁾ Srov. R a t z i n g e r, čl. Wucher ve Staatslexikonu Görres. spol., sv. 5., str. 1134 a násl.

²⁾ Srov. B r u d e r, čl. Grundlasten ve Staatslexikonu Görres. spol., sv. 3., str. 11 a násl.

příjmů; tím povznese se i rozumné sjednocení a dělení práce v jednotlivých podnicích; 2. svobodu vlastnictví pozemkového: převod pozemků jako prostředků výrobních, zvláště zemědělských a lesnických a k dolování schopných do rukou nejproduktivnějších podnikatelů (t. j. takových, kteří z nich nejvyšší čistý výnos vytěžíti dovedou); podporu racionální (t. j. největší výtěžek v surovinách i čistý výtěžek podmiňující) velikosti a nejproduktivnějšího hospodaření na zemědělských a lesnických pozemcích; 3. svobodu kapitálu: proudění kapitálu k půjčkám na podniky dle poměru výroby a výnosu, racionální poskytování úvěru, racionální utvoření se míry úrokové; 4. svobodu závodů: podporu racionálních, nejvyšší výrobu zaručujících sil, při podniku súčastněných; konečně 5. svobodu tržní: vývin přirozených poměrů trhových (přirozené obvody a ceny trhové).¹⁾

28. *b)* Na námitku na snadě ležící a samu sebou se vtírající, že taková svoboda může a musí vésti též k rozličným zlořádům a nepořádkům, odpovídali přívrženci liberalismu tím, že poukazovali na ony bohaté, přirozené vlohy člověka, jak je Jean J. Rousseau vylíčil; ano, toto poukázání jest schopno, aby tvořilo novou samostatnou oporu systému svobodohospodářského. Jmenovaný francouzský filosof líčí totiž člověka, i jak nyní se rodí, jako bytost, jež od přírody je zcela dobrou, ke všemu šlechetnému nakloněnou.²⁾ To mnohé zlé, s nímž se u člověka setkáváme, není prý mu vrozeno,

¹⁾ Schönberg na uv. m., str. 50 a násl.

²⁾ Základní myšlenky liberalismu líčí Herkner zcela správně takto: «Osvícení duchové předešlého století byli naplněni tím přesvědčením, že nejvyšší bytost nějaká stvořila tento svět ku časnému obšťastnění člověčenstva. Lidé a pudy jejich jsou od přírody dobří, jelikož je v život povolal Bůh, jenž pouze dobré chtítí může. Jestliže pozorování skutečných poměrů ukazuje na tak mnoho neštěstí, zloby, zvrácenosti a nevzdělanosti, tu je to od toho, že lidé nenechali poměry své vyvinouti tak, jak to stanovil Bůh svými přirozenými zákony. Celý umělý řád, jenž se během času v odporu s oněmi zákony utvořil, musí proto býti odstraněn. Na jeho místo musí nastoupiti stav přirozené svobody. Pak také v plné míře rozkveté Bohem vyžadovaný řád, soulad a krása života na světě.» Die Arbeiterfrage (2. vyd.), str. 1 (česk. překladu str. 7).

nýbrž toho se mu teprve později dostalo umělým, špatným vychováním. Kdyby byl člověk sám sobě u vývoji svém zcela ponechán, tu prý by v srdci člověka jen dobré se vyvíjelo, bez překážky rostlo a všemu zlu by tím bylo zabráněno.¹⁾ Na život národohospodářský aplikováno, vedlo mínění toto k požadavku všelíké svobody; vždyť při přirozené dobrotě člověka ne- třeba se oddávati pessimistickým obavám, že by mohl svobody té zneužiti. Ano, umělé uspořádání živností, to musí míti v zápětí nejhorší následky. Tuto ideu vyjadřuje Frant. Bastiat slovy: »Nechme lidi pracovat, učiti se, spojovati se, obchodovati, navzájem se potírati, vždyť dle úradků prozřetelnosti nemůže z této jejich intelligentní spontaneity vzejíti leč pořádek, soulad, pokrok k dobrému, ano k lepšímu a nejlepšímu až do nekonečnosti.«²⁾ »Přirozenoprávní theorie, jež kolem polovice 18. století skrze Rousseaua co nejostřeji byla vytvořena, předpokládá u jednotlivých, společnost, stát tvořících lidí pravidelně takové quantum rozumu, opatrnosti a poctivosti, že jedenkaždý jest s to, aby své nejvyšší dobro poznal a sledoval, aniž by v obor činnosti svého souseda škodlivě zasahoval.«³⁾

29. Tato svoboda národohospodářská má dle liberalismu c) ten prospěch, že každý bude míti tolik na statech časných, co pílí a přičinlivostí svou si získá. Tak žádá liberální systém spravedlivé rozdělení statků, kdežto každé umělé upravování výrobní činnosti jest přesunováním majetkových poměrů v neprospěch práce a samočinnosti. Jest zřejmo, že všeobecné přesvědčení, že každý má jen to, co mu patří, velice přispěti musí ku všeobecnému pokoji a k veřejnému blahu.⁴⁾

¹⁾ Tyto ideje vyvíjel Rousseau v rozličných spisech, zvláště v »Emil, čili o vychování«, jenž počíná slovy: »Všecko jest dobré, co z rukou původce všech věcí vyšlo; všecko kazí se pod rukama lidskýma.«

²⁾ Harmonies économiques, Paris 1884, p. 12.

³⁾ H. ze Scheelů, Die polit. Oekonomie als Wissenschaft (Schönberg na uved. m., str. 81); srov. Dewas-Kämpfe, Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, str. 482.

⁴⁾ »Požadavek bezpodmínečné svobody obchodu jest toliko upotřebením všeobecného učení, jež staví svobodu vůbec jako

30. Mimo tyto, více hospodářským poměrům odpovídající důvody, jsou ještě *d)* jiné, a sice povahy společenské, ethické a právní. *α)* Nový náhled o státě a jeho úloze vychází z tak zv. přirozeného stavu lidstva. Půdu náhledu tomu připravoval Hugo Grotius, který chtěl právo přirozené učiniti nezávislým na vůli Boha, Tvůrce přírody a zákonodárce. Na tomto falešném náhledě stavěli dále Tomáš Hobbes, Baruch Spinoza, jakož i později Jean J. Rousseau, a přišli k tomu mínění, že lidé původně a od přirozenosti své byli beze všeho práva, bez zákona, bez vzájemných povinností, tedy ve stavu úplně a naprosto nespolečenském; to že je ten »stav přirozený (Naturzustand)«, ve kterémž jediné fysická a duchovní převaha jednoho nad druhým rozhoduje; v tomto stavu platí jen moc, a každý má plnou svobodu dělati, co by chtěl, ať pro jiné, ať proti jiným. V tom liší se tento přirozený stav od nynějších státních a společenských poměrův, že je to stav svobody a neodvislosti každého jednotlivce, úplná rovnost všech i co do práv i co do povinností.¹⁾ *β)* Aby však mezi lidmi zavládly spořádané poměry společenské, bylo nutno, by se mezi nimi utvořily státy. Tyto mohou za přirozeného stavu povstati jen tak, že všichni, kteří stát ten tvoří, svobody své ve prospěch spořádaných poměrů se vzdávají. Z toho vyplývají pro úlohu státu a jeho plnomocenství nejrozmanitější důsledky. *γ)* A tu nejprve nutno považovati za úlohu státu, že smí původní svobodu a neodvislost svých příslušníků

hlavní podmínku co možná plné spravedlnosti v lidové domácnosti.« Prince-Smith na uv. m.

¹⁾ Výraz »právo, jus« podržel Hobbes a j., ale právo samo zrušil. Neboť toto spočívá v mohutnosti, s vyloučením jiných naložiti s předmětem práva dle libosti, dle Hobbesa však mají v stavu přirozeném všichni právo na všechno: Sequitur in conditione hominum naturali omnium in omnia jus esse, ipsis hominum corporibus non exceptis. Leviathan, p. I., cap. 14. — Ve stavu přirozeném jest boj všech proti všem: Negari non potest, quin status hominum naturalis, antequam in societatem coiretur bellum fuerit, neque hoc simpliciter, sed bellum omnium in omnes. De cive c. 1, 12. Všeobecný hospodářský zápas, jež chce liberalismus, jest napodobením onoho boje. Srovnej Stöckl, Geschichte der neueren Philosophie, 1. sv., str. 46 a n., 185 a n., 341 a n. Philippovich, Grundriss der polit. Oekonomie, str. 337.

jen tak dalece obmezovati, pokud toho žádá upravení společenských poměrův; t. j. úloha státu spočívá v tom, aby »stanovil podmínky, za kterých libovůle jednoho vedle libovůle druhého dle všeobecného zákona o svobodě obstáti může.« ¹⁾ Tyto »podmínky« tvoří vlastně právo, a tak jest úlohou státu stanoviti a chrániti práva, t. j. úloha státu spočívá v ochraně právní. V ostatním nesmí se stát netoliko dotýkati ni v nejmenším svobody jednotlivce, činiti co mu libo a vlastní libovůlí se řídit, nýbrž má svobodu tu i proti každému útoku hájiti. V tom také jest obsaženo, že stát musí vzíti svobodu za základ a východiště výrobní činnosti všech jednotlivcův, a že tuto jen potud obmeziti smí, pokud by překážela svobodě druhého. Ostatně má stát chrániti libovůli jednoho každého v hospodářské činnosti proti každému vměšování se ze strany druhých. ²⁾ Jelikož lidé jsou si všichni rovni, není přípustno, aby jeden od druhého byl osobně odvislým. Proto nepřírozeno jest antické otroctví a středověké poddanství (Hörigkeit) a feudální odvislost; nepřírozena jsou též rozličná privilegia a výsady některých stavův, tříd společenských, povolání. Naproti tomu odpovídá přirozené rovnosti všech lidí, když jeden to činiti může, co smí činiti druhý, když tedy panuje plná rovnost právní i společenská. Scheel (l. c. str. 81) píše o tom: »Podstatné zvláštnosti její (t. j. oné Hugonem Grotiem, T. Hobbesem a Rousseauem vytvořené t. zv. přirozenoprávní theorie) ohledně vytvoření se hospodářských názorů jsou tyto: Theorie ta vychází odtud, že přirozeným, rozumu přiměřeným stavem společnosti je složení její z rovnoprávných individuí, a že tudíž protivné poměry dějinné dlužno jako blud a bezprávi odstraniti. Theorie ta předpokládá, že u jednotlivých, společnost, stát tvořících lidí je z pravidla takové quantum rozumu, opatrnosti a poctivosti, že každý je s to, aby poznal a sledoval své největší dobro, aniž by v obor činnosti svého souseda škodlivě zasahoval; před-

¹⁾ Touto Kantem podanou definicí práva, jež od poslední příčiny všech věcí schválně odezírá, posloužil též královecký filosof hospodářskému liberalismu co nejlépe.

stavuje si tedy společenské spolužití jako smluvní poměr stejně mocných, rozumně a věrně jednajících kontrahentů. Pokládá za ideál zcela svobodné sebeurčování člověka a přeje si, aby tato »přirozená« svoboda byla ve všelikých projevech vůle a jednání jen potud obmezena, pokud to pro pokojné a spořádané spolubydlení jen nějak je možno. Z toho následuje, že stát je jen nutným zlem, a vládní činnost že nemá se vztahovati dále, než pokud by toho udržení bezpečnosti osob a majetku naprosto vyžadovalo.«

31. e) Avšak i ti, kdož tento tak zv. přirozený stav neuznávají, avšak, pokud se týče povahy a původu práva, v tom omylu se nacházejí, že veškera práva původu kladného jsou, ať odvozena jsou z dějin nebo zvyklostí národů (škola historická), nebo ať povstala ze smluv jednotlivcův, nebo od státu, nebo jakékoliv společnosti, podporovali v praxi i v theorii nauku svobodohospodářskou s celou její nevázaností. Neboť dle každého právně-positivistického názoru ¹⁾ jest to přece stát, který obor právní jednoho každého člověka v poslední instanci stanoví, obmezuje nebo šíří, poněvadž veškera práva, aniž by tím vlastně někomu ukřivdil, obmeziti nebo zrušiti může. Více však, než všechny tyto bludné názory o přirozenosti a původě práva, podporuje liberalismus moderní nevěrectví, jež si v materialismu aneb alespoň v pochybovačnosti náboženské libuje a jež k tomu působilo, že přirozená práva lidská zprvu theoreticky upíralo, by je pak co nejnesvědomitěji ušlapalo.

32. Pro svobodu činnosti výrobní f) od předpisů zákona křesťanského vystoupily i rozličné bludné náhledy o pojmu a podstatě mravnosti, jež v posledních staletích šířeny byly. Zde připomínáme nejen mínění starých pohanských filosofů, kteří pravili, že mravně dobrým jest to, co vlastnímu časnému štěstí jest na prospěch, zlým pak, co od toho štěstí odvádí (individuální eudämonismus), nýbrž ještě více ten tak zv. so-

¹⁾ O právně-positivistických systémech srov. Cathrein, *Moralphilosophie*, sv. 1., str. 390 a n.; Costa-Rossetti, *Philosophia moralis*, ed. II., pag. 228 ss.

ciální eudämonismus, jenž praví, to že jest dobré, co všeobecný časný blahobyť podporuje, zlé pak, co tomuto blahobyťu překáží, neb jej zdržuje. Toto poslední mínění více se ujalo, poněvadž nečiní jednak velikých mravních požadavkův, jednak též že není tak egoistickým, a proto je ideálnějším.¹⁾ A právě tato rozdílnost náhledův o podstatě dobra byla toho příčinou, že počalo se tvrditi, že nelze pro člověka jiné povinnosti bezpečně stanoviti, než onu, aby člověk zachovával zákony a nařízení státní. Tato povinnost jest prý jasna a samozřejma, ostatní povinnosti jsou prý nedokázány. K tomu ještě němečtí filosofové Fichte a Hegel počali hájiti náhled, že celá mravní úloha člověka v tom po-zůstává, aby plnil zákony. »Z toho všeho plyne ona zá-sada, kterouž konečně označiti můžeme jako quintes-senci veškeré moderní politiky a učení státního: Zákon jest veřejným a všeobecným svědomím. Stačí pro vsecky a zbavuje každého vlastního svědomí. Ano, ještě více. V otázkách práva a veřejného života nesmí ani jedno-tlivec míti vlastního svědomí. Co zákon poroučí, to jest právo. V zevnějším vystupování jest jen jedna spravedlnost a jen jedna mravnost, totiž snaha, vlastní resonující rozum a záchvěvy pobožnůstkářského svě-domí bezpodmínečně obětovati zákonu, správněji státu.«²⁾ Náhledy tyto, v praxi národohospodářskou pře-nešeny, tvoří část oekonomického liberalismu.

§ 3. Posouzení svobodohospodářské nauky.

33. Ač jest nám přiznati, že způsob národního ho-spodářství, jak je liberalismus v stol. 18. shledal, ob-novy zapotřebí měl, ač nezapíráme, že svobodohospo-dářská theorie některé správné náhledy a zásady ob-

¹⁾ O mravně-filosofických náhledech fysiokratů (Quesnaye, Mer-ciera de la Riviere, Duponta de Nemours) a industrialistů (Adama Smitha, Davida Ricardo, Th. Malthusa, J. Stuarta Milla, J. B. Saye) srv. *Civiltà cattolica* 1894, t. 1., p. 666 ss., t. II., p. 163 ss. O mravním positivismu srv. *Cathrein* na uv. m., str. 123 a n.; *Costa-Rossetti* l. c., p. 123 ss.

²⁾ Alb. M. Weisz, *Sociale Frage und sociale Ordnung*, 3. vyd., str. 222 a násl.

sahuje, a že výroba následkem svobody živnosti se značně zmohla, přece jen musíme zavrhnouti oba směry liberální, jak onen starší, čirý liberalismus, tak i liberalismus pozdější, mírnější; a to z těchto důvodův:

1. Svoboda tato vede nutně k pohlcení středního stavu a menšího majetku majetkem větším. V povaze většího majetku samo sebou spočívá, že konkurenci s menším déle vydrží, než menší s větším. Při svobodné soutěži zvítězí vždy majetek vyšší, jemuž nižší musí vždy podlehnouti. Pevnaha tato nemá příčinu snad jen ve větší míře bezohlednosti, s jakou bohatší podnikatel chová se vůči chudšímu, nýbrž i bez této bezohlednosti bohatší jest s to, aby svému slabšímu protivníku další soutěž učinil nemožnou. Tak na př. bohatý kupec může laciněji nakoupiti a laciněji prodávati, než jiný kupec, jenž takovým jměním nevládne; snadněji také odbude své zboží, může odběratelům svým povolití výhodnější způsob placení atd. V témž poměru nachází se bohatý průmyslník vůči chudšímu průmyslníku; jmění jeho mu dovoluje, že může pokroků techniky ve svém závodě hned upotřebiti, snadněji též přestojí průmyslové krise, v nichž tak mnohý s menším kapitálem zajde. Bychom ukázali na neudržitelnost tohoto hospodářského systému, netřeba nám zajisté dokazovati, že celé národní jmění takovýmto způsobem v rukou několika lidí soustřediti se musí; stačí, dokážeme-li, že systém tento přespříliš pomáhá silnějšímu na úkor slabšího, a že k tomu směřuje, by stávající majetek ještě více rozmnožil, a ne, aby odměnil především nadání a zručnost, píli a dovednost.¹⁾ Toto pohlcení středního stavu a menšího kapitálu větším nastane v míře ještě rozsáhlejší, čím více — jak tomu alespoň chce absolutní liberalismus — zmůže se bezohledná konkurrence, při níž jeden každý řídí se jen svým zájmem, sobeckým egoismem. Taková svoboda má následek ten, že jednotlivci, utlačivše své konkurrenty, zmocní se sami

¹⁾ Z této příčiny má málo vyhlídky na uskutečnění naděje, kterou z Hertlingů, *Kleine Schriften*, str. 379, v »decentralisaci průmyslu« vyslovuje. Velkopřůmyslník nebo boháč může menšího zničití vždycky, má-li k tomu dost svobody a když této svobody použije.

všeho zboží a prostředků výrobních, aby pak od těch, jimž výrobků těch je zapotřebí, dle své libovůle mohli žádati ceny, kterým odběratelé musí se podrobiti, čímž ovšem opět profit svůj dle libovůle zvýšiti mohou. I oni sociální politikové, kteří stojí na stanovisku mírnějšího liberalismu, poukazují na tyto neblahé následky této theorie. Tak přiznává i Schönberg, že k neblahým následkům svobodného hospodářství patří »povstávání nebezpečných skutečných monopolů« (na u. m. str. 52), a k následkům, jež i umírněný liberální systém míti bude, čítá též »nebezpečnost škodlivého vývoje velkozávodů;« dále praví (str. 50. pozn.): »nebezpečí zničení menších a středních, zvláště živnostenských podnikatelů v jejich posavadní hospodářské samostatnosti a zajištěné existenci jest tudíž pro část těchto podnikatelů ve všech případech nutným následkem systému svobody.« A dle Wagnera považovati dlužno za následek svobodného hospodářství »vítězství velkozávodu nad malým závodem, které se v průmyslu zvláště frappantně jeví.« »Nutným následkem vítězství toho jest, že počtu hospodářsky a společensky samostatnějších lidí relativně, ano někdy i absolutně ubývá, a že průmyslová společnost dělí se stále více ve dva smlouvou mezdní jenom na krátko volně spojené tábory velikých podnikatelů a soukromých kapitalistů z jedné a námezdních dělníků z druhé strany.« Dalším následkem jest »veliká, trvalá nerovnost hospodářského a společenského postavení a stavu vzdělanosti obou vrstev, strohý odpor v zájmech, nepřátelské napjetí, jak jen tomu kdy v jiném hospodářském systému býti mohlo.« Tím stává se »rozdělení majetku nestejnějším. Výroba běře se i proto nepříznivějším směrem, že pracuje ve velkém rozsahu jen pro luxus boháčů; zlé, všem účastněným škodlivé sociální poměry panství a odvislosti mezi veřejno-právně rovnoprávnými občany jsou nevyhnutelný.« ¹⁾

34. Dále 2. zcela popřítí jest nám, že by theorie svobodohospodářská povzbuzovala jednotlivce co možná

¹⁾ A d. W a g n e r, Grundlegung der politischen Oekonomie; 3. vyd., str. 820—826. Podotknouti sluší, že tito mírně liberální hospodářští politikové následky svého systému líčí mírněji, než tomu ve skutečnosti jest.

k největšímu napjetí všech duchovních a tělesných sil. Správný je toliko ten náhled, že onen hospodářský systém zasluhuje přednosti, který chová v sobě schopnost, by v každém jednotlivci probouzel chuť a lásku ku práci a k využití sil. Že by však svobodohospodářský systém tuto moc měl neb míti mohl, je zcela nepravdivo; zastanci liberální theorie se v tomto ohledu úplně přepočítali. Povahou člověka jest odůvodněno, že člověk má jen k té práci chuť a jen ta práce že ho těší, o níž ví, že z ní bude míti nějaký užitek. Ale hospodářsky slabší nebo méně majetní nemohou se za vlády liberalismu kojiti takovými illusemi. (Wagner na uv. m. str. 824.) Proto mnozí oddávají se jistému druhu zoufalství. Převeliká část lidí pracuje jen proto, že denní bídou nucena jest, aby bez radosti na se brala břímě dne i horka. Hospodářský liberalismus dodělal se v tom ohledu opačných výsledků — a tak se také státi musilo — než těch, které od něho byly očekávány. Je arci pravda, že velké množství lidí teď velmi činno jest a že napíná veškeré své síly tělesné i duchovní, ale ne ve službách národohospodářských, nýbrž ku zvrácení stávajícího pořádku společenského, církve a trůnu.

35. Naprosto 3. popříti musíme, že za vlády svobodohospodářského systému nastane spravedlivé rozdělení majetku tím, že každý bude míti to, co svou přičinlivostí, pilností a dovedností vydělá. Opak toho jest pravdou; systém ten ani následků těch míti nemůže. Vždyť systém ten hájí zásadu svobody vlastnictví jakož i svobody nakládání s vlastnictvím a svobody práva dědického. Proto se stává, že mnozí přišli k velikému jmění, aniž byli prstem hnuli, leč bychom chtěli za práci míti to, že je přijali buď z dědictví, buď darováním. Hospodářská svoboda usnadňuje tomu, kdo už jmění má, jmění toto rozmnožiti, a to pomocí cizích lidí, jež si najímá a platí, tak že jeho činnost oproti činnosti těch, kteří za mzdu pro něho pracují, jest zcela nepatrná, ano mizí docela, neboť za něho pracují vlastně peníze. A tak to není boháč, jenž pílí a přičinlivostí svou majetek svůj zvětšuje, nýbrž to činí za něho jeho peníze a cizí lidé. Toto svobodné hospodářství má, jak již připomenuto bylo,

i ten následek, že i majetek mrtvý, peněžní kapitál, je ve vysokém stupni spolučinitelem k získání nového jmění. To stává se tím, že stávající majetek může se rozmnožovati sám sebou následkem svobody prodeje a každého zcizení, jakož i svobody majitele, s jměním svým jakýkoliv obchod zaříditi nebo dát zaříditi, jelikož může s jměním naložiti, jak mu libo.

36 Princip hospodářské svobody jest 4. nekřesťanský, jelikož podporuje v největší míře vzrůstání se sobectví. Soukromý zájem, egoismus každého jednotlivce musí býti zcela volný, ničím neobmezený — to bude nejlepší prostředek k hospodářskému rozkvětu a pokroku kultury — tak mínil liberalismus. Křesťanství chce také pokrok vzdělanosti, ale žádá, aby každý svou zřítnost a hrabivost krotil, ano potlačoval, a vyššími pohnutkami při své činnosti hospodářské vésti se dával. Křesťanský zákon mravní nezakazuje nikomu, svého prospěchu časného vyhledávati, ba žádá, aby lidé pracovali, sil svých napínali a zužitkovali. Křesťanský zákon mravní dovoluje a chce, aby si člověk přírodu ke službě své podmanil a sil přírodních ve prospěch svůj užil; on chce národohospodářský rozkvět a povznesení i hmotné kultury. Ale křesťanství učí, že toho všeho lze též dosíci, aniž by zřítností takovátou nevázaná rozpoutanost se povolila. Dle učení křesťanského je sobectví nebo zřítnost zlým pudem, jenž člověku nedopouští, aby pozornost svou věnoval tomu, co je pro něho nejdůležitějším, totiž aby dosáhl statků vyšších, nadsmyslných, věčných. A poněvadž jest tato zřítnost nízkým pudem lidským, proto má to křesťanství za velmi nebezpečné a zkázonosné, pakli se lidem radí, aby sobectví svému plnou pustili uzdu. I kdyby se lidem sebe více na srdce kladlo, aby sobectví své potlačovali, sobectví přece ještě dosti mnoho zaviní, a to jak ke škodě jednotlivce, tak ke škodě celé společnosti.

37. Hospodářský liberalismus dále 5. i v tom příčí se víře křesťanské, jelikož křesťanství učí zcela jinému pojmu o člověku, než si jej utvořil liberalismus. Co Rousseau hlásá o člověku a jeho přirozených vlohách, jest upíráním hříchu dědičného a jeho následků. I křesťanské učení nám praví, že člověk, jak původně Bohem byl stvořen,

byl dobrý, a v tom tedy ohledu pravdou jest, co pravil Rousseau; »Všecko jest dobré, co z rukou Stvořitelových vyšlo.« Ale totéž křesťanské učení upírá, že by byl člověk takovým zůstal, jakým dle vůle Boží býti měl. Křesťanská nauka učí — což dotvrzuje každodenní zkušenost, a nauka ta co nejlépe potvrzena byla vývojem, jakým se poměry sociální od zavedení liberalismu braly, — že lidé, jak se nyní rodí, více ke zlému než k dobrému jsou nakloněni. Ovšem, katolická víra neučí o člověku to, co o něm tvrdil Luther, že by ze sebe nemohl nic dobrého učiniti a že v něm není dobrého pudu přirozeného. Učení katolické drží se střední cesty mezi optimismem Rousseauovým, za nímž šla škola liberální, a mezi pessimismem Lutherovým, jehož se ani dnešní lutheráni nezřekli.¹⁾

38. Další chyba liberalismu národohospodářského 6. spočívá v tom, že jest příliš jednostranný; na jedné straně přespříliš pečuje o povznesení výroby zboží a životních prostředků, ale na druhé straně pracně si nevšímá správného rozdělení statků časných. Všecky národohospodářské důvody, jež uvádí pro všemožnou svobodu v živnostech, směřují hlavně ke stupňování výroby.²⁾ Z toho, že půda a pozemky stanou se svobodnými, vzejde prý racionelnější jejich rozdělení; tyto přijdou prý tctiž do takových rukou, které z nich dostanou největší užitek a které dovedou na nich co nejintenzivněji hospodařiti. Svoboda kapitálu prý způsobí, že se bude ukládati tam, kde nejvíce hodnot vynese. Při svobodě práce slibováno si, že nyní každý napne a využítkuje co nejvíce svých sil k výrobě upotřebitelných statků, a že dělníci nejvíce poženou se do takových podniků, které nejvíce vyrábějí. Liberální národní hospodářství zabývalo se ovšem též »rozdílením« časných statků a domnívalo se, že účelu

¹⁾ Srv. Alb. M. Weisz, *Sociale Frage und sociale Ordnung*, 3. vyd., str. 281 a násl.

²⁾ Srv. Antoine, *Cours d'économie sociale*, p. 175 a 177; Schönberg, *Handbuch der polit. Oekonomie*, 2. sv., str. 576 a násl., kde udány jsou příznivé i nepříznivé následky svobody hospodářské pro stoupání výroby; Ad. Wagner, *Grundlegung* 3. vyd., str. 797.

tomu slouží svoboda obchodu, jenže rozumějí »rozdílením« tímto více dopravu rozličného zboží a životních prostředků do jednotlivých dílů světa, nežli možnost, aby jednotlivec byl s to, aby koupí aneb výměnou opatřil si věci k živobytí potřebných; více odstranění zevnějších obtíží, jež dosažení těchto statků vadí, než odstranění vnitřních obtíží, totiž chudoby aneb nedostatku prostředků, aby si mohli lidé statky na místě se nacházející zaopatřiti. Avšak učení národohospodářské nezabývá se pouze tím, jak možno nejvíce zboží vyrobiti a je do světa dopravit, nýbrž také tím, jak umožniti jednotlivým lidem, by si statků, jim nabízených, právní cestou zaopatřili. A toto poslední rozdělování jest právě hlavním problémem, a ne ono.

39. Konečně 7. i to nutno vytknouti liberalismu, že byl vinen velmi povážlivým úpadkem obchodní morálky, a že tento úpadek nestal se náhodou, nýbrž že z povahy liberalismu nutně vyplynouti musil. »Svoboda,« tak praví Schönberg, »rozpoutává i špatné síly přirozenosti lidské. Kde je neobmezena, tu hlásí se nevázaně i sobectví, nesevědomitost, nemravnost a švindl, z ní vychází nebezpečí nespravedlivého vykořisťování slabých silnými, lidí poctivých, svědomitých a solidních lidmi nesevědomitými, nepoctivými a švindléri. Kazí se mravnost obchodní a mravnost lidu vůbec, bují hrubý materialismus, jenž hledí udusiti mravní a ideální hnutí a snahy národní; honění se za ziskem, bez ohledu, zda ziskem tím štěstí a blahobyt druhých zničeny, je heslem širokých kruhů; bohatství, po většině nepoctivě nabytého, používá se, jak ho nabyto bylo, zase nemravně, a tím utváří se nové, nemravné sociální poměry panství a odvislosti, které . . . protivy třídní u osob společensky odvislých mění v třídní nenávisť.« ¹⁾ Že praxe svobodo-

¹⁾ Schönberg na uved. m. str. 52; srov. 2. sv. »Gewerbe«, str. 376 a n.; Philippowich, Grundriss der polit. Oekonomie, 1. sv., str. 374 a násl.; Ad. Wagner uvádí mezi nepříznivými následky liberalismu: »vítězství nesevědomitějších živlů, které sobě příznivé hospodářské poměry bezohledněji vykořisťují,« s dalším nebezpečím, že »předem nesevědomitější živlý stanou se ještě nesevědomitějšími, nemravnějšími, že však i lepší živlové dílem

hospodářská dle povahy své tyto následky míti musí, následuje z mravní přirozenosti člověka, v jaké se nyní po dědičném hříchu rodí. Liberalismus mohl neobmezenou svobodu živnosti jen proto hájiti, poněvadž měl optimistický, nekřesťanský, nesprávný náhled o skutečné mravní povaze člověka. Spokojí-li se stát s nejnnutnějšími zákony proti zlodějství a podvodům, a nestará-li se dále o činnost svých poddaných, povoluje tím jaksi všem poněkud tajnějším způsobům nepoctivosti. A kdyby se sebe více přičinil, přece nemůže do svého zákonníku zařaditi všecky způsoby nepoctivosti a přestupky proti přirozené spravedlnosti, protože se jich dá vymysleti mnoho a také se jich skutečně mnoho vymýšlí. Snaha státu musí tedy směřovati k tomu, aby netoliko dal nejnnutnější zákony k zabránění krádežím a podvodům, nýbrž aby těmto zákonům dal spíše co nejširší rozsah.¹⁾ Proto nestačí ani mírný liberalismus, jak jej nyní mnozí vykládají a požadují, oněm požadavkům, které se od státu žádají. Schönberg ku př., který toto stanovisko zaujímá, sám donucen jest přiznati, že i při tomto systému mnoho proti obchodní morálce se hřeší. »Nebezpečí obelstění vydány jsou ony osoby, které tuto zkoušku (zboží) podniknouti nemohou, a při takovém zboží, kde zkouška pro kupce vůbec jest obtížnou. Lehčím je též zařizování, obstarávání a výtěžek podvodných, nesolidních podniků, čímž škodí se i konkurentovi, jehož odbyť zde i v cizině trpěti může, (nebezpečí poškození dobré pověsti na trhu světovém, úvěru podnikatelů některého města atd.) i konsumentovi.«²⁾ Jako další následek mírného liberalismu uvádí se dále ještě »poškození malých a středních, zvláště živnostenských podnikatelů v dosavadní hospodářské samostatnosti a existenci«, »obtížnější hospodářská existence mno-

šťastným výsledkem jiných budou v pokušení uváděni, dílem nepřímo soutěží nuceni, aby rovněž tak nesvědomitě jednali, čímž se skoro neodvratně celá míra obchodní mravnosti zkazí. »Grundlegung der polit. Oekonomie, 3. vyd., str. 819 a násl.

¹⁾ Tomuto požadavku vyhovělo se v posledním čase poněkud zákony proti »nepoctivému závodění« (concurrance illoyale).

²⁾ Schönberg na uv. m. str. 53. Srv. též Schmoller, Ueber einige Grundfragen, str. 97 a n.

hých podnikatelův a námezdních dělníků« a j. Tedy i mírný liberalismus vede k úpadku obchodní morálky, jakož i k rozštěpení společnosti ve třídu bohatých a chudých, i on nevšimá si blaha veřejného, k jehož rozkvětu přece každý vázán jest a k němuž aby každý přispěl, stát vyžadovati musí.

40. Nepravdivy a zavržení hodny jsou však především ony mravně filosofické a státoprávní zásady, o něž se hospodářský liberalismus opírá. Jelikož při pojednání o křesťanském řádu společenském a hospodářském obšírněji o tomto předmětu jednati budeme, postačí zde některé krátké poznámky:

a) Je míněním naprosto bludným, že by se byli lidé kdy nacházeli ve stavu nespolečenském. Dříve, než státy se utvořily, a od státu zcela nezávisle byla již společnost lidská; a rozumná přirozenost vede lidi k tomu, by tvořili jak státy, tak i jiná sdružení.

b) Proto jest též naprosto mylné, že by lidé byli od přirozenosti bez práv a bez povinností. Nepravdivým jest tudíž onen tak zv. přirozený stav, nepravdivou ta původní svoboda a původní rovnoprávnost všech lidí. Naopak jest pravda, že člověk, i nehledíc ke státu a od něho uloženým povinnostem, nehledíc ke společností a sdružením, jež sobě lidé utvořili, a k povinnostem, jež ze sdružení těch vyplynuly — od přirozenosti své má práva a povinnosti netoliko k sobě a k Bohu, ale také ke svým bližním. Pravda jest toliko, že tyto povinnosti a práva generelně, t. j. vzhledem k člověčenstvu jsou stejná; individuálně, t. j. vzhledem k jednotlivci jsou velmi nestejná. Není dále pravda, že mrav a právo, povinnosti mravní a právní ničím jiným nejsou než výsledkem vývoje lidského. Přiznáváme arci, že mravní povinnosti a práva v jednotlivostech se mění, ale zásady jejich jsou nezměnitelné, jelikož založeny jsou na Bohu.¹⁾

¹⁾ Nevěrecká věda dává si zdání, jakoby ničeho nepředpokládala a jakoby při svých důkazech vycházela jen z pevných a dokázaných vět. Tomu však nikterak tak není. Co zvláště se týká moderních sociálně-vědeckých teorií, t. j. náhledů o původu lidské společnosti a jejích útvarech, o právech a povinnostech, jež jsou pojátkem lidské společnosti, o příčinách a epochách vý-

c) Není dále pravda, že stát povstal tím, že jednotlivci vzdali se jisté části svých práv, aby se mohl utvořit, tedy obětí, kterou jedenkaždý sám sobě uložil; že tedy stát jest zlem, byť i nutným zlem, protože ho žádá spořádané soužití lidí. Pravda naproti tomu jest, že mají jednotlivci povinnost mravní, by stát založili, jakož i že moc státní neskládá se ze součtu práv, jež jednotliví příslušníci státu odstoupili.

d) Není konečně pravda, že úloha státní vyčerpána jest ochranou právní, byť pod těmi právy, jež stát chrániti má, rozuměla se i Bohem daná práva přirozená a souhrn jich. Pravda jest, že úloha státu spočívá v tom, by se staral o blaho obecné, jehož jen částí jest též zachování právního řádu.

HLAVA TŘETÍ.

S o c i a l i s m u s .¹⁾

§ 1.

Pojem a rozdělení socialismu; státní socialismus.

41. Ač význam slov »socialismus« a »kommunismus« rozliční spisovatelé rozličně vykládají, přece rozuměti dlužno kommunismem více onen způ-

voje, spočívají theorie tyto po většině na nedokázané hypotese, že pokolení lidské nachází se ve stálém pokroku vzdělanosti a z nejnižších počátků (snad ze společnosti zvířecí) poznáhlou k nynější výši vzdělanosti se dopracovalo. Tyto domněnky a často velmi libovolné kombinace těchto vývojových theoretiků přijímají se s plnou věrou jako »dnešní stav vědy« a pracuje se na nich dále. Co proti tomu křesťanská věda namítá, to neuznává se za povšimnutí hodné a odmítá se to předem jako něco, co se na nedokázaných domněnkách zakládá, ano, chování toto odůvodňuje se tím, že víra a věda i pojmem sobě odporují a navzájem se vylučují.

¹⁾ Viktor Cathrein, Der Socialismus, 6. vyd, 1894 (překl. VII. vyd. z r. 1898 vyšel jako XI. sv. Vzdělavací knihovny katol. r. 1899); Hitze, Capital u. Arbeit, 1., 3., 4., 6., 7. a 16. přednáška; Antoine, Cours d'économie social, p. 194 ss.; Alb. Weisz O. P., Sociale Frage u. soc. Ordnung, 3. vyd., str. 98 a n.; J. Pesch S. J., Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung,

sob kolektivního vlastnictví, v němž veškery statky časné, jak prostředky výrobní, tak i životní, společný majetek tvoří, socialismem pak onu formu, v ní prostředky životní ponechávají se vlastnictví soukromému, prostředky však výrobní vlastnictví společnému. Dle toho náležely by ke kommunismu ony řády společenské, jež líčí se v tak zv. státních románech ku př. v Platonově »Kritiovi«, v románě »De nova insula Utopia« od Tomáše Mora, ve spise »Civitas solis« od Dominikána Campanelly, v »Cestě do Ikarie« od E. Cabet; dále ony, jež jednotliví snílci, jako Gracchus Babeuf a Robert Owen, uskutečniti chtěli.¹⁾ Dnes pohlíží se na kommunismus jako na utopii. Místo jeho zaujal socialismus, který žádá společné vlastnictví, ale jen prostředků výrobních a ne životních. Ale i v něm nastala rozličná různění pokud se týče rozsahu, v jakém prostředky výrobní společným vlastnictvím státi se mají. V tom smyslu užívá se slova socialismus v následujícím pojednání. Prostředky aneb předměty životními rozumíme ty věci, které slouží k ukojení jistých potřeb, jako pokrm, šat, byt a jeho nutné zařízení. Prostředky výrobními pak jsou ty věci, jež ke zhotovení aneb sprostředkování potřeb životních slouží.

Dle rozličného stanoviska, jež socialisté zaujímají, můžeme je rozdělití ve více skupin:

a) Přihlédneme-li k tomu, komu mají ony výrobní prostředky ve společné vlastnictví býti odevzdány,

str. 1 a n., 195 a n. (stať »Soukromé vlastnictví«, str. 195—392, přeložena Dr. Tumpachem r. 1898 a tvoří VII. sv. Vzdělavací knihovny katolické); Kämpfe ve Staatslex. Görres. spol., čl. Socialismus, sv. 5., str. 102 a n.; Brüll tamtéž, čl. Socialdemokratie, str. 89 a n.; Herkner, Arbeiterfrage, 2. vyd., str. 285 a n., 468 a n.; ze Scheelů, Socialismus u. Communismus v Schönbergově Handbuchu, 3. vyd., 1 sv., str. 111 a n.; z Philippovichů, Grundriss der polit. Oekonomie, 2. vyd., 1. sv., str. 346 a násl.; Schäffle, Capitalismus und Socialismus, 8. a 9. předn.

¹⁾ O státních románech srv. z Hertlingů, Kleine Schriften, str. 193 a n.; Schäffle, Capitalismus a Socialismus, str. 185 a násl.; Stöckl v Staatslex. Görres. spol., sv. 5., str. 450. Zvláštního povšimnutí zasluhuje spis Tomáše Mora, De nova insula Utopia; srv. Hertling na uv. m. str. 137 a str. 201 a n. O pokusech, zavésti kommunistické společnosti, viz Schäffle na uved. m.

zda obci, či státu, či společnosti, rozeznáváme socialismus obecní, socialismus státní a socialismus společenský. Socialismem obecním rozumíme ono učení, dle něhož výrobní prostředky v hranicích některé obce se nacházející, (aneb jednomu stavu sloužící) tedy pozemky, doly, lesy, továrny atd. státi se mají společným majetkem té obce (aneb onoho stavu). K tomu připomínáme, že si socialisté představují tyto obce jak na sobě, tak také na veškeré centrální moci, jako ku př. na státu zcela nezávislymi. Pro tento nedostatek každé centrální moci, jež úplnou neodvislost a rovnoprávnost všech obcí má za následek, nazývá se toto učení též anarchismem. Socialismus státní nazývá se ono učení, jež veškeré prostředky výrobní, v území státním se nacházející, do majetku státu převést chce, při čemž jednotlivé státy v témž poměru neodvislosti by se nacházely jako nyní. Od těchto liší se socialismus aneb sociální demokracie, která chce, aby výrobní prostředky převzala společnost lidská a nikoliv stát. Socialisté si totiž myslí, že jakmile se jednou zavede toto kolektivní vlastnictví, nebude více zapotřebí nějaké moci státní ani zákonodárného aparátu, ani moci soudcovské a exekutivní; postačí prý nejvyšší úřad hospodářský bez jiných než hospodářských pravomocí.

42. S jiným skupením *b*) setkáme se, přihlédneme-li k rozsahu, v jakém ony výrobní prostředky do společného vlastnictví přejíti mají. Sociální demokraté chtějí, aby všechny přešly do majetku budoucí společnosti; jen některé, a to méně důležité, mají ponechati se ve vlastnictví soukromém. (Universal-Kollektivisten.) Jiní zase žádají, aby jen jistý druh výrobních prostředků ve společné vlastnictví přešel. K těmto patří zvláště někteří státní socialisté, kteří přenechati chtějí státu jen ony výrobní prostředky, které stát, dle jejich mínění, za nynějšího rostoucího rozvoje velkovýroby lépe spravovati a k dobru obecnému lépe využítkovati dovede. K těmto socialistům (Particular-Socialisten) patří též agrární socialisté, kteří jen půdu a pozemky, ne však peněžní kapitál a jiný majetek, do společného vlastnictví převést chtějí.

43. I dle toho, jak tento společný majetek zaveden býti má, můžeme c) rozeznávati více skupin. Někteří chtějí cíle toho dosíci násilím; to jsou tak zvaní anarchisté, jež budeme jmenovati, na rozdíl od zastupcův obecního socialismu, praktickými anarchisty, jelikož při používání prostředků k vytknutému cíli jdou přes autoritu moci státní. Oproti tomu můžeme označiti přívržence obecního socialismu, kteří však nemusí býti naprosto nutně praktickými anarchisty, anarchisty theoretickými. K praktickým anarchistům patří i nihilisté v Rusku. — Jinou skupinu tvoří Marxisté. Tito tvrdí, že společného vlastnictví domoci se chtějí cestou zákonem dovolenou, a zvláště tak, když získají si většinu v parlamentě; ostatně jsou prý přesvědčeni, že není třeba, aby se přesřiliš namáhali se zavedením společného vlastnictví, poněvadž toto z nynějších kapitalistických poměrů se musí vytvořiti samo. Přece však by jen tito přísní Marxisté rádi odstranili vše, co by převod výrobních prostředků ve vlastnictví budoucí společnosti zdržovalo, ba poskytují pomocné ruky k tomu, aby převod ten urychlili. — V tom, že zavrhuji upotřebení násilí, shodují se státní socialisté, jak patrno, s Marxisty; žádají však, aby stát cestou zákonitou vlastnictví výrobních prostředků na sebe převedl. — Od přísných Marxistů liší se strana francouzských »possibilistů«. I tito chtějí sice převod výrobních prostředků ve vlastnictví společné, při tom však hledí zlepšiti postavení nižších tříd za nynějších poměrů, byť tím i dosažení konečného cíle na delší dobu odročeno bylo. Possibilisté chtějí pomoci i nynější generaci a tím způsobem chtějí získati přívrženců pro svůj konečný cíl.¹⁾ Tomuto stanovisku possibilistů blíží se více méně též mnozí angličtí a němečtí sociální demokraté. Marxisté však stanovisko to zavrhuji; vidíť ve snahách possibilistů bezmocné smlouvání s nynějším řádem výrobním a společenským, jenž dle jejich náhledu je tak špatný, že proti němu všemi zákonnými prostředky bojovati nutno.

¹⁾ Srv. Cathrein, Der Socialismus, 6. vyd., str. 46 a násl. (česk. překladu str. 49).

Jelikož Marxův socialismus nejvíce jest rozšířen, ba i jiné strany socialistické mnohé jeho ideje přijaly za své, proto se v následujících paragrafech hlavně jím zabýváme. Mluvíce o socialismu, rozumíme tím tudíž socialismus směru Marxova.

44. Bychom v následujícím pojednání nemusili stále vraceti se ke státnímu socialismu, stůž zde o něm toto:

a) Státním socialismem rozumíme onen náhled, dle kterého jednotlivé státy zmocniti se mají prostředků výrobních buď všech, buď alespoň nejhlavnějších, by pak čistý výnos z nich mezi poddané rozdělovati mohly. Stát má převzítí veškeré aneb jen některé odbory výroby, a poddaným práci přidělovati; výnos práce tvoří státní majetek, který pak se má dle jistého měřítka rozdělovati poddaným. Ovšem, že stát i nyní vystupuje jako výrobce; máť zajisté dosti a to rozsáhlých lesů a jiných výnosných polností a pozemků, má doly, domy a j., z nichž užitek má. Ale s těmito statky hospodaří za tím účelem, aby výnosem oněch statků kryl své veliké potřeby, aby nemusil na krytí potřeb těch tak mnoho žádati od svých poddaných. Státní socialisté nechtějí však snad prostě rozmnožení majetku státního za tím účelem, aby mohl stát tím ještě více krytí své potřeby, a břemeno daní, jež poddané tíží, ulehčiti; nýbrž žádají, aby stát vystoupil jako velkovýrobce a aby výtěžek výroby poddaným rozdělil.

b) Z toho zřejmý jest rozdíl mezi státním socialismem a oním náhledem, jenž — oproti hospodářskému liberalismu — přiznává státu úlohu, aby k výrobní činnosti svých poddaných nepřihlízel nečinně, nýbrž aby činnost tuto, respektuje přísných zákonů spravedlnosti směnné, ku blahu obecnému autoritou svou uspořádal. Něco zcela jiného jest činnost poddaných autoritativně vésti a pořádati, než sám býti majitelem a vyráběti. Přívrženci absolutního nebo čistého liberalismu pokřtili již ty, kdož na státu jisté uspořádání výrobní činnosti požadovali, ač požadavky ty byly pramalé — státními socialisty (Staatssocialisten).¹⁾ A jelikož požadavek ten vycházel po většině od profesorů

¹⁾ Cathrein, Moralphilosophie, 2. sv. (2. vyd.), str. 119.

vysokých škol, dostalo se jim též výsměšně jména socialistů kathedrových (Kathedersocialisten). Za časů našich však, kde čistý liberalismus skoro o všechny své přívržence přišel, ztratilo též obojí zmíněné pojmenování oněch zástupců svůj význam.

c) Zdá se, že někteří socialisté onen převod výrobních prostředků ve vlastnictví státní žádají spíše z praktických než zásadních důvodů. Nenalézají totiž pražádného východiště z nynějších bídných hospodářských poměrův. Avšak i na ně mají vliv falešné zásady theoretické, zvláště theorie o míře a původu hodnoty směnné (Tauschwert) zboží; v tom ohledu stýkají se s teorií Smith-Ricardovou a častěji též s Marxovým učením o hodnotě.

d) Hlavním zástupcem státního socialismu byl Karel Rodbertus-Jagetzow (1805—1875). Náhledy jeho shrnouti lze v následující: ¹⁾

α) Rodbertus zastával názor, že má stát právo, za jistých okolností všech výrobních prostředků se zmocniti a veškeru výrobu svým jménem vésti.

β) Čas však se mu nezdál ještě býti příhodným, protože prý německý lid nemá ještě té mravní síly, které pro takové poměry jest zapotřebí.²⁾ Proto však

γ) nesmí se prý tento ideál, jehož se domáhati a uskutečniti jest nutno, — převod totiž výrobních prostředků ve vlastnictví státní — nikdy pustiti se zřetele.

δ) Převod ten má se státi pro posavadního vlastníka způsobem co možná bezbolestným.

ε) Prozatím má stát příjem národní alespoň tím způsobem rozdělit, že uspořádá systém mzdy.

ζ) Dle Rodberta jest lidská práce původní produktivní silou. Důchod pozemkový, výtěžek z kapitálu jest dle něho, poněvadž vytěžen jest bez práce, výtěžkem bez právního titulu.

¹⁾ Srv. Pesch, Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung, str. 74 a n.

²⁾ Když se zavede kollektivismus, tu pracují všichni ne pro sebe, ale pro veškerenstvo; nejsou tudíž pobádáni ku práci a k napjetí sil svým vlastním zájmem. Německý lid postrádá dosud ideálního záporu a obětovnosti, aby v napjaté činnosti pracoval bez přestání pro blaho obecné.

e) K těm, kdož ne všechny, nýbrž jen některé prostředky výrobní ve vlastnictví státní odevzdati chtějí, patří mimo jiné Rudolf Meyer, který se přimlouvá za sdružení všech tří forem výroby, totiž: kapitalistické, živnostenské a státosocialistické. Na výrobě mají se účastniti jednotlivci se svým kapitálem soukromým, živnostenská společenstva (i ta, jež se mezi jednotlivými stavy utvořila) s kapitálem společenstva, a konečně i stát sám. »Tak by se vytvořil stav, jenž by tuto trojí formu výrobní v sobě združoval: Kapitalistickou, kteráž by podstatně zůstala takovou, jakou jest nyní; živnostenskou, při níž by se však výrobky ještě jevily jako zboží; a kommunistickou, kde stát závody vede, a kde výrobky není třeba přeměňovati ve zboží (t. j. ne jako předměty směnné, nýbrž jako statky užité bezprostředně mezi poddané se rozdělují.«¹⁾

§ 2. Náhledy a cíle sociální demokracie.

45. Prvním bodem programu sociální demokracie, o němž jest nám uvažovati, jest společné vlastnictví a společná výroba. O tom vyjadřuje se sociální demokracie takto:

a) Soukromé vlastnictví prostředků výrobních má přestati, a na místě něho má nastoupiti »přeměna kapitalistického vlastnictví soukromého výrobních prostředků — půdy a pozemků, dolů a bání, surovin, nástrojů, strojů, prostředků dopravních — ve vlastnictví společné, a přeměna výroby zboží ve výrobu socialistickou, pro společnost a od společnosti provozovanou.« (Erfurtský program z r. 1891 č. 1.; srovnej Gothajský program z r. 1875 č. 1.,²⁾ Hainfeldsko-Vídeňský progr. z r. 1892 čís. 1.)¹⁾ Sociální demokracie nechce tedy zrušení každého vlastnictví, neboť ponechává vlast-

¹⁾ Rud. Meyer, Der Capitalismus fin de siècle, str. 821.

²⁾ Oba doslovně otištěny jsou u Cathreina, Der Socialismus, str. 33 a n. (6. vyd.); česk. vydání str. 35 nn.

³⁾ Na méně pokročilém stanovisku stojí sociální demokracie švýcarská; srv. rozličné programy u Eberle, Grundzüge der Sociologie (Flums 1896), str. 162 a n.

nictví a úplnou volnost jednání, pokud se týká prostředků životních, každému jednotlivci přidělených. Co chce, jest převod prostředků výrobních ve společné vlastnictví společnosti. Ano, smíme-li věřiti ujišťování některých spisovatelů socialistických, »potrvá u malovýroby vlastnictví výrobních prostředků i po vítězství proletariátu . . . Ale majetníci opustí tyto malozávody brzy a rádi, jakmile jim sestátněné velkozávody poskytnou příjemnějších podmínek životních a pracovních.«¹⁾

b) Tuto přeměnu vyličují socialisté jednak jako hospodářský proces, jenž s přirozenou nutností se vyvíjí,²⁾ jednak však jako cíl, o jehož dosažení jednotně a účelně bojovati se musí, jako dílo, k jehož vykonání povoláni jsou dělníci, pro něž bojovati a k jehož provedení veškeré síly jest jim napnouti. Za cestu, kterou se mají přeměny té domoci, udává se jim, aby dělníci především o to se starali, by domohli se politické

¹⁾ Kautsky, Grundsätze und Forderungen der Socialdemokratie, str. 25.

²⁾ Též Erfurtský program odvolává se v úvodě svém na přirozeně nutnou záhubu malovýroby. Totéž praví na sjezdech v Hainfeldu (1888, 1889) a Vídni (1891) sdělaný program sociálnědemokratické dělnické strany Rakouské: »Přechod pracovních prostředků ve společné vlastnictví lidu neznamena pouze osvobození třídy dělnické, nýbrž i splnění dějepisně nutného vývoje.« O této přirozené nutnosti, s kterou vlastnictví společné dostaviti se musí, vyjadřují se ještě jasněji socialističtí spisovatelé. »Občanská společnost byla možna teprve po společnosti feudální, a socialistická společnost je teprve možna po občanské společnosti. My jsme jejími dědici. Je-li tomu tak, pak, doufám, zajisté též chápete, že tento vývojný proces uměle uspíšiti nemůžeme a uměle urychlití nechceme . . .« »Sociální demokracie jest přirozený produkt právě této občanské společnosti.« »Vidíte, pánové, proto pracujeme tak, jak pracujeme, a nepouštíme se do žádné drobnomalby, říkáme, taková a taková že musí býti socialistická společnost. Ta dostaví se sama sebou.« Bebel v říšském sněmu dne 3. února 1893 (Bebel und sein Zukunftsstaat vor dem Reichstage, str. 32 a n.). — »Zrušení soukromého vlastnictví prostředků výrobních stává se hospodářským vývojem zcela přirozeně nutným . . . Jeho (hospodářského vývoje) konečným cílem jest sloučení všech výrobních prostředků jedné země — ano konečně všech kapitalistických zemí — v jedny ruce. Monopol třídy kapitalistů a velkostatkářů domáhá se toho, aby stal se monopolem jedné jediné firmy.« Kautsky, Grundsätze u. Forderungen der Socialdemokratie, p. 25.

moci, zvláště vysláním velikého počtu sociálně-demokratických poslanců do parlamentu. Erfurtský program praví v úvodě: »Třída dělnická nemůže provésti přechod prostředků výrobních v držbu celku, aniž obdržela moc politickou.«¹⁾ — Vyvlastnění prostředků zavrhnou při této proměně jako příliš násilné; přeměna ta má se díti pozvolna, stálým rozmnožováním státních závodů, až jednou sociální demokracie moc k tomu bude míti ve svých rukou.²⁾

c) Výroba oněch statků, jichž společnost potřebuje, bude se řídit dle potřeby společnosti. Práce bude jednomu každému vrchností přikázána. Jak se to přikazování bude díti, dále jak výtěžek z výroby se bude rozdílet, t. j. jak životní prostředky, jež mají přejíti v soukromé vlastnictví jednoho každého, se budou rozdílet, zda »dle rozumných potřeb jednoho každého,«³⁾ nebo dle míry, jak mnoho kdo vyrobil, anebo všem stejně, to — jakož i rozřešení podobných otázek ponechávají socialisté budoucí společnosti.⁴⁾ Nedoporučuje se však, na požadavky a náhledy sociálních demokratů přílišnou váhu klásti. Hájí si právo, že je mohou dle potřeby měniti. »Naše strana jest« — tak pravil Bebel v parlamentární řeči své dne 3. února 1893 — »netoliko, jak jste řekl, stranou revoluční, nýbrž i stranou ku předu se tlačící, stranou, která se stále učí a v stálém duchovním línání se nachází, stranou, která není toho mínění, že dnes proslovená věta, dnes za správný považovaný náhled musí potrvati neomylně až na věčnost. Vidíte, pánové, od té doby, co trvá sociální demokracie v Německu — a je to 30 let, jež uplynula od vystoupení Lassalova — prodělali jsme celou řadu duchovních línání. Nejprve jsme měli program Lassallův atd. .«⁵⁾

¹⁾ Erfurtský program, srv. Cathrein, str. 37 a n. (česk. překl. str. 39).

²⁾ Kautsky, Grundsätze und Forderungen, str. 25.

³⁾ Tak Gothajský program, srv. Cathrein, str. 33

⁴⁾ Srv. Kautsky, Das Erfurter Programm, str. 155 a n.

⁵⁾ Bebel und sein Zukunftsstaat vor dem Reichstage. Köln 1893, str. 29.

46. Poměr, v jaký se socialismus staví ke státu, dá se zkrátka naznačiti takto:

a) Až jednou zavládne socialistický řád, t. j. společné vlastnictví prostředků výrobních, pak bude stát se svou zákonodárnou, soudcovskou a policejní mocí zcela zbytečným. Této moci je zapotřebí jen k tomu, aby chudí a utlačovaní zkrátka byli drženi; až jednou se společným vlastnictvím přestane bída a chudoba, pak také není lidem zapotřebí žádné státní moci více. Proto ohrazuje se sociální demokracie slavnostně proti výtce, že by chtěla stát zničiti nebo odstraniti; ten prý věru po zavedení společného vlastnictví přestane sám sebou.¹⁾ Proto také nechce, aby se nazývalo budoucí zřízení »budoucnostním **státem**« — »Zukunftsstaat«, protože prý ona přeměna soukromého vlastnictví prostředků výrobních ve vlastnictví společné znamená spíše »změnu státu v jedinou hospodářskou společnost«. ²⁾ (Wirtschaftsgenossenschaft.) Proto ne-
správný jest i název »sociální demokracie«, rozumí-li se pojmenováním tím politická ústava oné společnosti, kteréž se tato strana domáhá, jelikož slovem demokracie rozumíme jakýsi způsob státní ústavy, o níž v budoucím socialistickém sdružení hospodářském ani řeči býti nemůže.

b) Pokud ovšem nynější státy trvají a dokavad nebude odstraněno soukromé vlastnictví výrobních prostředků, žádají socialisté zcela demokratická zřízení státní, totiž netoliko rovné a přímé volební a hlasovací právo pro všechny 20leté státní příslušníky, i pro ženy, nýbrž též »přímé zákonodárství skrze lid; seburčení a sebesprávu lidu v říši, státu, provincii a obci; volbu úřadů skrze lid, jich zodpovědnost a zá-

¹⁾ S velikou jistotou prorokuje to Bebel, Die Frau, str. 311 a násl.; parlamentární řeč ze dne 3. února 1893 (Bebel und sein Zukunftsstaat na uv. m. str. 30). Srov. Bedřich Engels, Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft, str. 267: »Proletariát uchopí se moci státní a především přemění výrobní prostředky ve vlastnictví státu. Ale tím přestává sám sebou býti proletariátem, tím ruší veškeré třídní rozdíly a protivy a tím též stát jako stát.«

²⁾ Kautsky, Grundsätze und Forderungen, str. 26. Socialistická společnost »není ničím jiným, leč jediným obrovským průmyslovým závodem.« Kautsky, Erfurter Programm, str. 156

vaznost; vykonávání práva skrze soudce, lidem volené.«¹⁾ Ve státech mají se socialisté domoci moci politické a činností svou mají se již nyní zasazovati o taková zařízení ve státě a ve společnosti, která i v budoucí hospodářské společnosti budou existovati, jako je na př. úplná rovnoprávnost žen i mužů ve veřejnoprávním i soukromoprávním postavení, prohlášení náboženství za věc soukromou, úplné laicisování školy atd.

47. Proti církvi a náboženství zaujímá sociální demokracie toto stanovisko:

a) V oficiálních programech (Gothajský II. 6, Erfurtský II. 6, Hainfeldsko-vídeňský, Principienerklärungen n. 5; Program švýcarského dělnického sjezdu z r. 1888 n. I. c. [Eberle str. 166]) prohlašuje, že v budoucí společnosti hospodářské bude náboženství věcí soukromou; proto žádá i od nynějšího státu, aby náboženství prohlásil za věc soukromou. Totiž stát jako stát a společnost jako společnost nemají se pranic starati o víru, Boha a náboženství, nýbrž mají státi na stanovisku ryze naturalistickém a materialistickém. Proto nemají stát a společnost z veřejných prostředkův ani tím nejmenším přispívati k účelům církevním aneb náboženským; ve veřejných školách, jichž návštěva má býti povinná, má býti vyučování náboženství ze školních předmětů vyloučeno.²⁾

b) Vůdcové sociálních demokratů slibují si vesměs, že, jakmile nastane ona přeměna vlastnictví soukromého ve vlastnictví společné, přestane samo sebou veškeré náboženství. Náboženství prý se nemá v budoucí socialistické společnosti násilně potlačiti; toho nebude prý ani zapotřebí, jelikož lidem nebude více třeba nějakého náboženství nebo víry v jednoho nadzemského Boha. Jako stát, tak i náboženství pomine prý samo sebou. Teď má ovšem chudšas a ujařmený náboženství zapotřebí, by se mohl v útrapách tohoto ži-

¹⁾ Erfurtský program, požadavky 1., 2., 8.; srv. Schönlanck, Grundsätze und Forderungen der Socialdemokratie, str. 29 a n.

²⁾ Erfurtský program č. 6. a 7.; Hainfeldsko-vídeňský program I. 5.

vota těšiti nadějí na odplatu věčnou;¹⁾ stát, mocní a bohatí, ti, pokud soukromý majetek trvá, nepotřebují náboženství pro sebe, nýbrž pro chudé a ujařmené, aby je bázní před tresty věčnými drželi na uzdě a nadějí na lepší život k trpělivosti v tomto životě povzbuzovali.²⁾

c) Veškerí mluvčí sociální demokracie stojí na stanovisku skrz na skrz materialistickém. Socialismus jest dle nich nyní vědou; věda ta spočívá na dvou sloupech: jedním jest theorie hodnoty (Werttheorie), vymyšlená Karlem Marxem, a druhým je týmž Marxem vymyšlené materialistické pojmání dějin. Toto poslední není nic jiného, než hrubý materialismus s tou postranní zvláštní myšlenkou, že náboženské názory lidu závisejí na příslušném způsobu a druhu hospodářské výroby a směny; čím dokonalejší je výroba a směna, tím vyšší a dokonalejší je náboženství, až prý s výrobou socialistickou veškeré náboženství zmizí.³⁾

¹⁾ Již zde budiž podotknuto, že náhled sociálních demokratův o nutnosti náboženství kryje se docela s náhledem liberálů; dle těchto nepotřebuje »vzdělanec«, zvláště »vědecky vzdělaný«, náboženství; věda a víra prý se navzájem vylučují. »Lidu« má se však náboženství zachovati; vždyť slouží k tomu, aby chudí byli spokojenějšími, poddaní pokojnějšími občany. I mírní liberálové nemohou zapřítí toto stanovisko (Schmoller, Ueber einige Grundfragen der Socialpolitik, str. 156).

²⁾ »Neníť náboženství ničím jiným, než fantastickým odleskem v hlavách lidí, odleskem oněch zevnějších mocí, jež jich každodenní bytí ovládají, odleskem, v němž pozemské moci berou na sebe podobu mocí nadpřirozených . . . Až se společnost zmocní a účelně vládnouti bude všemi prostředky výrobními a veškeré členy své z jařma osvobodí, v němž nyní se nacházejí, a sice jimi samými vyrobenými, ale jako cizí moc proti nim stojícími prostředky výrobními, až člověk nebude pouze míniti, ale také řídití, pak teprve zmizí poslední cizí moc, která se ještě nyní v náboženství odráží, a tím zmizí i náboženský odlesk sám, a sice z té jednoduché příčiny, že nebude, co by se odleskovalo.« Engels, Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft, str. 304 a 306; taktéž Bebel, Die Frau, str. 313 a n.; Schönlanck, Grundsätze und Forderungen, str. 43. Srv. Cathrein, Der Socialismus, str. 82 a násl. (česk. překl. str. 122 n.)

³⁾ »Z počátku fetišismem na nejnižším stupni vzdělanosti v primitivních poměrech společenských, stalo se náboženství polytheismem při vyšším vývoji, monotheismem při ještě pokročilejší

d) Prozatím má se šetřiti náboženského přesvědčení těch lidí, již sociální demokracii mají býti získáni; ano i věty, že náboženství jest věcí soukromou, nemá se užívat tam, kde by mohla naraziti.

Mohli bychom však uvést nesmírně mnoho důkazů, že to, co povídá sociální demokracie o šetření náboženského přesvědčení, jest lží a přetvářkou.

48. O manželství a postavení ženy v budoucí společnosti vyjadřují se vůdcové socialistů takto:

a) Žena má býti muži v každém ohledu úplně na roveň postavena.¹⁾ Že žena v nynějších zařízeních vyloučena jest z úřadů státních i církevních, jest dle socialistů utlačováním ženy. Proto mají míti ženy s muži stejné hlasovací právo; ano, v budoucí společnosti budou moci zasednouti i na křesla míst nejvyšších. Proto však musí prý ženy zase tak se dáti ku práci upotřebiti jako muži; při rozdělení práce má se dbáti prostě jen fysických sil jednoho každého.

b) O manželství neobsahují oficiální programy sociálních demokratů ničeho; tím důkladněji šíří se však o něm nejznamenitější mluvčí německých socialistů, Bebel, ve spise: »Die Frau«. Co oficiální sociálně-demokratické programy žádají ohledně úplně rovnoprávného postavení žen s muži, to žádá Bebel pro ženu i v manželství. Prohlašuje pak manželství za něco světského, za poměr mezi mužem a ženou zcela soukromý, na všelikém vrchnostenském vlivu nezávislý; proto vyličuje manželství v budoucí společnosti asi takto: α) Smlouva manželská zůstane; poněvadž však nebude více ani církevní ani státní autority, nýbrž pouze autorita hospodářská, proto bude se moci manželství zcela nezávisle na každé autoritě církve nebo státu nejen uzavírat, nýbrž i rozlučovati. Neboť β) manželství může jako každá jiná smlouva po vzájemném dohodnutí každé chvíle se zrušiti; ba, takové manželství, v němž vzájemná náklonnost z té či oné příčiny přestala, nutno

kultuře. Nejsou to bohové, již lidi stvořili, jsou to lidé, kteří si bohy, Boha tvoří.« Bebel, Die Frau, str. 314.

¹⁾ Erfurtský program, 2. dílu č. 5.; srv. Schönlanck, Grundsätze und Forderungen, str. 41 a n.; Hainfeldsko-vídeňský program I., 1. a 3.; II., 4.

jako nepřirozené a tudíž nemravné zavrhnouti a proto i rozvázati. ¹⁾ γ) Ano dle Bebla možno, ba nutno manželství rozvésti i tehdy, když jen jeden z manželů cítí, že náklonnost jeho ke druhému zmizela. δ) Pokud manželství trvá, jsou si muž i žena zcela rovni; muž nemá oproti ženě více práv, než jich má žena oproti muži.

Z toho patrně, jak velice odporuje toto manželství církevním dogmatům o svátostné povaze a nerozvížitelnosti svazku manželského, ba že se pouze jménem liší od zcela volného obcování osob obého pohlaví.

§ 3. Vývoj socialismu; jeho odůvodnění.

49. Přes to, že se zdá, že socialismus od liberalismu v tak mnohých věcech se liší, jelikož tento soukromého vlastnictví a největší svobody jednotlivce u výrobě se domáhá, onen pak vlastnictví společné a úplnou odvislost jednotlivce od celku zavést chce, přece jen nutno sociální demokracii pokládati za dítě, za důsledný vývoj liberalismu. Liberalismus obsahuje životní a světové názory tak zv. třetího stavu, socialismus pak chová v sobě životní a světové názory čtvrtého stavu. ²⁾ Důkaz jest tu velice snadný:

a) Co se týče náboženství, liberalismus základní pravdy náboženské buď upírá, aneb je staví na roveň

¹⁾ »Dostaví-li se nesrovnalosti, zklamání aneb odpor, tu káže morálka, aby spojení toto, jež se stalo nepřirozeným a nemravným, bylo zrušeno.« Bebel, Die Frau, 10. vyd., str. 338: »Mohli Goethe a George Sandová, abychom jen na dva z největších poukázali, žiti dle náklonnosti srdce svého, uveřejňují-li se o milostných aférách onoho celé poloviny bibliothek, jež od jeho ctitelů a ctitelek s nábožným vytržením pohlcovány jsou, proč u jiných kárati, co od oněch spácháno a co předmětem jest extatického obdivu.« Str. 339 a n.

²⁾ Srv. J. P esch, Liberalismus atd., str. 13 a n. Pachtler, Die Ziele der Socialdemokratie und die liberalen Ideen (Die sociale Frage beleuchtet durch die Stimmen aus Maria Laach, 3. seš). — Mnoho pravdy o poměru socialismu k liberalismu též u Sch mollera: Ueber einige Grundfragen der Socialpol. und Volkswirtschaftsl., str. 342 a n., jen že zásady Schmollerovy nemálo socialismus podporují.

Jiným vědeckým, nerozřešeným otázkám a problémům. Proto žádá též pro každého plnou svobodu náboženskou; každý si může »otázku náboženskou« řešiti, jak chce. A netoliko že stát musí jednomu každému svobodu náboženskou ponechat, nýbrž i ve společenském životě má platiti zásada svobody svědomí a svobody náboženství. Stát nesmí se o otázky náboženské starati a musí své zákonodárství a celou správu vyprostiti z každého vlivu na náboženství (odtržení církve od státu). Ani hospodářský život nemá se nalézati pod vlivem dogmatiky nebo morálky toho kterého vyznání náboženského; naopak tento život musí býti tak seřízen, aby příslušníci všech vyznání náboženských v něm stejně účastniti se mohli. Z toho nutně následuje, že hospodářský a společenský život má se řídit jen nařízeními státními a stávajícími zvyklostmi. Liberalismus odkazuje proto náboženství a plnění jeho do soukromého života každého jednotlivce, ač nejkratší smysl této zásady: náboženství jest věcí soukromou, se zvláštní oblibou teprve sociální demokraté šířiti počali. Pokud se týče náboženství, liší se liberalismus od socialismu jedině v tom, že liberalismus nechtěl míti zásadu svou tak důsledně provedenu jako socialismus. Liberalismus připouští nějaký vliv náboženství na zákonodárství, správu státní a společenský život, to však hlavně proto, jelikož prý »lid« potřebuje náboženství, aby se nebouřil a zůstal tichým a klidným. — Socialismus však chce zásadu: náboženství jest věcí soukromou, provésti zcela důsledně ve všech zřízeních státních a chce získati zásadě té platnost i mezi veškerým lidem. Socialismus jde i v tom dále než liberalismus, že veškeré pravdy náboženské zkrátka upírá, kdežto liberalismus alespoň ještě pochybnost o nich připouští. Socialismu jsou všechna náboženství stejně špatná, kdežto liberalismus náboženská vyznání považuje za něco indifferentního, někdy snad i za stejně dobrá.

Proto nezná socialismus právě jako liberalismus žádného Bohem daného mravního zákona s povinnostmi a právy, jež od Boha vycházejí, ani žádného Bohem daného společenského nadání člověka. Libera-

lismus a socialismus shodují se naopak v tom, že všechny lidské poměry a zařízení závisejí na lidech a na vývoji, jemuž zevnější poměry podrobeny jsou. Stát a moc jeho nejsou institucí Bohem chtěnou, nýbrž ovocem vývoje, jenž se s pokolením lidským udál. Na člověku je tedy, by tomuto vývoji dal směr, jaký se mu líbí.

I v náhledech o člověku a přirozených vlohách jeho souhlasí socialismus s liberalismem a jest jen dalším rozvinutím liberálních náhledů. Liberalismus praví, že člověk je od přirozenosti dobrý, šlechetný, ohleduplný; že tedy možno člověka sobě samému ponechat a poskytnouti mu nejrozsáhlejších politických a hospodářských svobod; řád a harmonie budou prý výsledkem tohoto svobodného jednání. Podobně i socialismus má člověka za šlechetného a čistého od přirozenosti, zároveň však poukazuje na zdroj veškeré nynější bídy, a to zdroj, jež člověk sám zavedl, totiž: soukromé vlastnictví.

50. b) Rovněž i politický program socialismu není leč vývinem a přenesením liberalismu na čtvrtý stav. Liberalismus žádá především rozšíření politických práv poddaných, t. j. žádá účastenství lidu na vládě. V konstitučních státech, jak si je liberalismus přeje, spočívá zákonodárství skoro výhradně v lidu, který je vykonává skrze své zástupce; na exekuci a administraci dohlíží lid týmiž zástupci, a také část moci soudcovské vykonává lid (porotní soudy). Socialismus žádá veškeru vládu pro lid. V tom jeví se ovšem rozdíl mezi socialismem a liberalismem, že každý rozumí pojmem »lid« něco jiného. Liberalismus rozumí »lidem« třídu »vzděláním a jměním« opatřenou, tak zv. bourgeoisii, kdežto socialismus tvrdí, že »lidem« musí se rozuměti strana dělnická, proletariát, a uzavírá tak ze zásad o práci a výrobě, jež liberalismus stanovil, a jež sociální demokracií dále byly vyvinuty. — Kromě rozšíření politických práv žádá liberalismus též větší míru politické svobody. K těmto požadavkům svobody patří svoboda tisku, slova, svědomí, spolčování atd. ¹⁾

¹⁾ Čl. 11. »práv lidských«, jež tvoří základ liberalismu, zní takto: »Svobodné sdílení myšlenek a náhledů jest jedním z nej-

Tytéž svobody žádá i socialismus, jen že je žádá u větší míře a, co zvláště je připomenouti, žádá je pro proletariát tak, jako je liberalismus žádal pro bourgeoisii. ¹⁾ Avšak ohledně vyučování školního nepřipouští svobody ani liberalismus ani socialismus; jednomyslně žádají oba tyto systémy obligatorní (povinné) vyučování školní, a sice ve školách veřejných (bezkonfessních). ²⁾ Dle liberalismu není dále jiných práv leč ta, která poskytuje stát, jenž v té příčině nijak není omezen; vše, co podporuje zájem státu, patří tím též do jeho kompetence. Tak pohlcován jednotlivec státem. Socialismus nenechává sice člověka pohlcovati státem, ovšem však velikou »společností hospodářskou« a poněvadž nezná jiného určení člověka, než aby zde na světě šťastným se stal, kteréhožto štěstí prý však jen v socialistické společnosti dojiti lze, proto nezná také jiných práv, než ta, jež společnost na jednotlivce přeneše. A jako morálka liberalismu spočívá v zachovávaní zákonů státních, tak morálka socialistů musí omeziti se na to, aby byla užitečným prostředkem pro úspěšné cíle hospodářské společnosti.

51. c) I na poli národohospodářském jeví se býti socialismus přese všechny zdánlivé veliké rozdíly obou směrů jen pokračováním a rozvinutím liberalismu. Liberalismus kladl důraz hlavně na materiální kulturu a časný pokrok člověčenstva; rovněž tak činí socialismus. Liberalismus, vycházeje z theorie o přirozeném stavu, žádá rovná práva pro všechny státní příslušníky, zůstává však u této rovnoprávnosti státi. ³⁾ Socialismu však tato rovnost práva nijak nestačí,

drahocennějších práv lidských; každý občan může proto svobodně mluvit, psát, tisknouti; musí se však v případech, jež zákon jako zneužití svobody označuje, z tohoto zneužití svobody zodpovídati.«

¹⁾ Srv. Gothajský program, požadavky č. 4. a 1., 3. Erfurt. program, požadavky č. 1., 2., 4., 5. Hainfeldsko-vídeňský program I., č. 2., 3.; II., č. 1—6. Program švýcarského dělnického sjezdu z r. 1888 č. 1. (E b e r l e, str. 166.)

²⁾ Erfurtský program, požadavky č. 7.; Hainfeldsko-vídeňský program I. č. 5.

³⁾ »Lidé rodí se svobodní a co do práv sobě rovní a zůstávají svobodnými a sobě rovnými.« Článek 1. »práv lidských« z r. 1789; srv. W e i s z, Weltgeschichte, 3. vyd., 14. sv., str. 499.

nýbrž on chce též skutečnou rovnost, hlavně stejné vlastnictví pro všecky a stejná břemena pro všecky. I Marxova theorie hodnoty, jež tvoří hlavní oporu požadavků socialismu, není ničím jiným, leč dalším vytvořením a zdánlivě hlubším a obsáhlejším odůvodněním zásady školy liberalistické, že totiž dlužno lidskou práci pokládati za zdroj všeliké hodnoty směnné. »Mezi liberalismem a socialismem není tedy, přísně vzato, žádného podstatného a zásadního rozdílu. Celý rozpor mezi nimi spočívá v nesrovnalostech praktických důsledkův a požadavkův.«¹⁾

Konečně i ony svrchu připomenuté náhledy Beblovy o manželství a postavení ženy v socialistické hospodářské společnosti nejsou leč opakováním a dalším rozvinutím dotyčných zásad liberalismu. Nevěrecká »věda« vidí v člověku více nadané zvíře, a monogamie, jak ji žádá mravní křesťanský zákon, není jí ničím jiným, než z nejnižších počátků, z divokých pohlavních vztahů světa zvířecího, během času po různých stupních (manželství skupinového, matriarchátu a pod.) zvolna až k nynější »kulturní« výši vypěstovaným poměrem. Takováto badání o »pradějinách manželství« pokládají se za část »srovnávací vědy právní«. Socialismus pak odvozuje z této vědy o podstatě člověka a manželství praktické důsledky.

52. Počátek dnešní sociální demokracie klade se nejsprávněji na konec roku 1847, v kterémžto čase Karel Marx a Bedřich Engels sepsali a uveřejnili »kommunistický manifest«,²⁾ jenž obsahuje již podstatné theoretické základní myšlenky nynější sociální demokracie, její praktické požadavky a vylíčení taktiky, kterouž by se požadavky ty prosaditi daly. V něm vyjádřeno již materialistické pojmání dějin a nenávist ke všelikému náboženství; obrací se ku proletářům, zvláště mezi dělníky továrními, a navrhuje rozvrat dosavadního společenského a hospodářského řádu, domáhaje se proletariátem politické moci v jednotlivých

¹⁾ J. Pesch na uv. m. str. 26; srv též Schmoller, Ueber einige Grundfragen, str. 324 a n.

²⁾ Das communistische Manifest. Šesté autorisované německé vydání. Berlín 1895.

státech. Ovšem že i v první polovici devatenáctého století socialistické ideje namnoze rozšířeny byly, zvláště v Anglii a ve Francii, a že daly se i pokusy o jich uskutečnění. Přece však byla tato doba více přípravnou dobou pro nynější socialismus. Připravoval k němu jednak nepřímo, vzrůstající se roztržkou společnosti a utvářením se hromadného proletariátu následkem liberalistického systému hospodářského; jednak přímo, rozšiřováním liberálních idejí o právech lidu, svobodě lidu, svobodě a rovnosti všech lidí, jejich nezávislosti na Bohu, Jeho zákonu a Jeho církvi, o svobodě svědomí a náboženství. Pomocí těchto idejí vzrostly zvláště ve Francii a v Anglii ony kommunistické a socialistické názory z proletariátu, jemuž veliká svépomoc nemožnou byla učiněna. Již během první francouzské revoluce objevily se snahy socialistické; tak učinil zvláště Charles Fourier (1772—1837) praktické pokusy se zařízením socialisticky organizovaných družstev. Zvláště ve Francii neustalo šíření socialistických idejí; k nejznámějším socialistům Francie z první polovice století devatenáctého patří Cabet (1788—1856), Proudhon (1809—1865), od něhož pochází známý výrok: »La propriété c'est le vol«,¹⁾ hrabě St. Simon (1760—1825), Louis Blanc (1811—1882), který v revoluci francouzské roku 1848 hrál úlohu nikoliv nepatrnou. Z anglických socialistů vyniká Robert Owen (1771—1858), kterýž rovněž pokoušel se založiti socialistická společenstva dělnická. Revolucionářské hnutí, jež následkem únorové revoluce francouzské r. 1848 po celé Evropě se rozšířilo, mělo vůbec značné zbarvení kommunistické a socialistické.

Mezi kommunisty cizích zemí jmenovati dlužno zejména Rusa Bakunina (1814—1876) a Vlacha Mazziniho (1805—1872). Od roku 1848 počaly pak se šířiti ideje Marxovy, jež tvoří hlavní obsah dnešního socialismu. Ideje ty mohly proto tak rychle se šířiti, poněvadž spisy Marxovy a Engelsovy vydány byly ve více řečech; mimo to napomáhalo k tomu velice též zalo-

¹⁾ Vlastně pocházejí slova ta od Brissota de Varville. Srv. český překlad Cathreinova »Socialismu«, str. 110., pozn. 1.

žení mezinárodního spolku dělnického. Po rozličných námahách totiž podařilo se konečně roku 1864 v září založiti mezinárodní sdružení proletariátu. Schůze, v St. Martin Hall v Londýně odbývané, účastnili se delegáti z Anglie, Německa, Francie, Italie a Polska. V letech na to odbývány kongresy internacionály v Ženevě (1866), Lausannu (1867), Brussele (1868), Basileji (1869), pak konference delegátů v Londýně (1878). Brzo však povstaly ve sdružení neshody, jichž příčinou byla dílem žárlivost z důvodů národnostních neb osobních, dílem nespokojenost s vnitřní organisací, jelikož jedni chtěli s Marxem centralistickou organisaci s generální radou v čele, kdežto jiní chtěli zase organisaci federalistickou, dílem taktika ohledně směřování ke společnému cíli, jelikož jedni chtěli, by se užilo násilí, kdežto druzí měli za to, že jest lépe, aby se nechaly poměry samy pokojně vyvíjeti. Roztržka ta stala se zřejmou na kongresse v Haagu r. 1872. Obě strany odbývaly rok na to od sebe odděleně kongress v Lausannu. Od té doby nesešel se pak více žádný kongress internacionální dělníků všech tříd. Za to odbývalo se mnoho schůzí zemských, jakož i internacionální schůze jednotlivých tříd dělnických, na př. horníků; že však socialisté všech stran a všech zemí v hlavních směrech úplně souhlasí, to jeví se i při těchto schůzích vysíláním delegátů, zasíláním psaní a telegramů, rovněž pak i vzájemnou podporou hmotnou.

53. V Německu, jehož obyvatelstvo rovněž přijalo mnoho idejí liberálních a socialistických, jimž povážlivého výrazu dalo v nepokojích a bouřích r. 1848, počalo hnutí spolčovací, a to velmi hluboké a obsáhlé, brzo na počátku druhé polovice devatenáctého století. Myšlenka, sama sebou ovšem zcela správná, organisovati jednotlivé stavy, prorazila i zde přes veškeren liberalismus silou živelní. Tato nová společenstva měla se zcela lišiti od starých družstev a cechů, jak toho nové poměry výrobní a dopravní a změněné formy právní vyžadovaly. Avšak hnutí to hned z počátku svedeno do nepravých kolejí. Hlavními podporovateli tohoto hnutí byli totiž Heřman Schultze-Delitzsch

(1808—1883) a Ferd. Lassalle (1825—1864). Schultze-Delitzsch, jenž plnou duší oddán byl ideám liberalismu, chtěl, věren těmto svým zásadám, tato jednotlivá společenstva dostati do služeb idejí liberálních a je hospodářsky osamotniti; zastupovalť zásadu svépomoci. Lassalle oproti tomu byl smýšlení sociálně-demokratického, a tudíž nepřitelem liberalismu; avšak co se týče taktiky a v jiných více vedlejších věcech uchýlil se od Marxe, pro kteroužto příčinu Marx na něho častěji ostře dorážel. Lassalle požadoval pro společenstva, jež založil, pomoci státní. Přes obrovský vliv, jemuž se Lassalle pro svůj veliký agitátorský talent a znamenitou výmluvnost mezi dělníky těšil, šířila se však přece jen společenstva se zásadou svépomoci více než družstva Lassalova. Dělnické spolky prvního směru spojily se ve »Svaz německých spolků dělnických« — »Verband deutscher Arbeitervereine« —, který byl federalisticky zorganizován. Vedle něho existoval centralisticky zorganizovaný »Všeobecný německý spolek dělnický« — »Allgemeiner deutscher Arbeiterverein« —, v jehož čele stál až do své smrti (1864) Lassalle. Prvnější, velmi četný »Svaz« (»Verband«), jenž, jak již řečeno, byl původně zcela liberální, přimknul se r. 1869 hlavně působením Liebknechtovým a Beblovým ke zmíněnému internacionálnímu spolku dělnickému, stal se sociálně-demokratickým, a dostal se úplně do podruží Marxova a Engelsova.

Následkem násilného zasažení úřadů německých, které spolky, jak směru Lassalova tak Marxova, rušily a zakazovaly, spojily se obě strany těsně na společném sjezdu v Gothě v květnu r. 1875. Program, na kterém se zde usjednotily, jest programem kompromisním, což se stalo tím způsobem, že výše uvedený, marxovsky smýšlející »Svaz« (»Verband deutscher Arbeitervereine«) přijal některé zásady Lassalovy, aby získal dělníky jeho směru.¹⁾ Z toho důvodu brojil Marx

¹⁾ V Gothajském programu se vyskytující ideje Lassalovy jsou hlavně tyto: 1. Požadavek státní pomoci pro proletariát; této se Marx štítí; chceť, aby si proletariát pomohl sám tím, když snažiti se bude, aby dosáhl především moci politické. 2. Theorie o železném zákoně mzdy, kterouž Marx prohlásil za falešnou.

proti tomuto programu, a skutečně se mu také povedlo, svým zásadám jak u německých, tak i u rakouských socialistů zjednati úplné platnosti.¹⁾ Za vlády zákona proti socialistům (od 21. října r. 1878 až do 1. října 1890) rozmohla a rozšířila se sociální demokracie v Německu úžasně, což dokazuje, že státní zákony a dohlídka vůči ní jsou zcela bezvýsledny. Rok po zrušení tohoto zákona odbýval se v Erfurtě sjezd sociální demokracie německé (od 14.—21. října 1891), na kterémž stanoven program nový. Od dřívějšího Gothajského programu liší se hlavně tím, že z něho vypuštěny ideje Lassalovy, že požadavky sociální demokracie jasněji jsou v něm vyloženy, a že mluví se tu s větším sebevědomím.

Rakousko u sociální demokracii možno zváti odnoží sociální demokracie německé. Drží se jako sociální demokracie německá úplně směru Marxova, jak to dokazuje program, jenž na sjezdu strany v Hainfeldu v Dolních Rakousích (30. pros. 1888 — 1. ledna 1889) byl navržen, na vídeňském sjezdu (o svatodušních svátcích r. 1892) doplněn a za program sociálně-demokratické strany přijat. Od r. 1897 má sociální demokracie též své zástupce ve sněmovně poslanců říšské rady. Jazykové a národnostní rozdíly nejsou jednotě sociální demokracie příliš na újmu. Nejvíce rozšířena jest ve Vídni a v průmyslových okresích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Kdežto v Německu a v Rakousku sociální demokraté mezi sebou jsou sjednoceni, dělí se socialisté francouzští ve více skupin, které však neliší se od sebe tak cílem, jako spíše způsobem, kterými cíle toho dosíci se snaží. Rozeznávají se tam čistí Marxisté (dle parlamentárního vůdce jejich Quesada též Quesdisty zvaní), kteří chtějí vybojovati si vládu v parlamentě,

¹⁾ Specificky Marxovské ideje jsou hlavně tyto: 1. Materialistický názor na dějiny, dle něhož kolektivismus přirozenou nutností následovati bude po nynějším kapitalistickém způsobu výroby. 2. Poukázání proletariátu na sebe sama, aby tento přirozený vývoj ze žádné strany nebyl rušen, nýbrž podporován. 3. Zařízení společnosti budoucnostní, v níž by nebylo ani moci státní ani náboženství. 4. Marxova hodnotní theorie.

a tak se domoci zavedení budoucí společnosti hospodářské; pak reformisté, kteří vedle konečného cíle svého též i o jednotlivé sociální reformy (kteréž by zvláště družstva odborová zavést měly) usilují; dále possibilisté, kteří větší váhu kladou na dosažení nyní možných, dosažitelných cílů (odtud jejich jméno), než na budoucí společnost, dělíce se však opět ve dva tábory, Alemanistův a Broussistův: tito blíží se více marxismu, kdežto Alemanisté mezi sebe přijímají jen skutečné dělníky (mozolné ruce) a všeobecnými stávkami cíle svého dosíci doufají; Blanquisté kloní se k zásadám anarchistickým a horují pro sociální revoluci. Ve francouzském parlamentě jsou rozličné strany spojeny ve skupině »Socialistes indépendants,« jichž mluvčím byl až doposud Jaurés.

54. Důkazy, o něž socialisté požadavky své opírají, můžeme roztržiti v negativní a pozitivní. Negativní důkazy pozůstávají v posuzování oněch smutných poměrů, jež v nynější době v životě výrobním, ve zřízeních společenských i státních panují, a jež jsou z větší části následkem liberalismu. Kritika tato obsahuje zajisté mnohou pravdu; jenom že socialisté dopouštějí se té chyby, že jednak často fakta nesmírně znetvořují a přehánějí, jednak pak že se svými argumentacemi a požadavky až příliš jsou neskromni. Z toho, že v nynější způsobě výroby zavládly zlořády a že soukromého majetku se zneužívá, nelze vyvoditi nutnost úplného odstranění soukromého vlastnictví prostředků výrobních; proto, že liberální státy velkokapitálu straní a velkopřůmyslu na úkor nižších tříd nadržují, proto stát není ještě zbytečným; a z toho, že v některých velkoměstech panuje nemravnost a uvolnění pout rodinných, nenásleduje ještě nikterak nutnost, že by se musilo manželství a rodinné poměry radikálně přetvořiti ¹⁾

¹⁾ O výrocih sv. Otců a spisovatelů církevních, jež sociální demokraté rádi uvádějí pro společné vlastnictví časných statků, bude řeč později. Rádi dovolávají se též poměrů majetkových v redukcích v Paraguayi. Avšak tam převládalo vlastnictví soukromé pozemků a půdy, jakož i ostatních prostředků výrobních, vedle toho bylo tam ovšem též, jako tomu bylo v dřívějších sto-

Takovými negativními důvody, jimiž nutnost společného vlastnictví výrobních prostředků dokázána býti má, jsou:

a) Právo na existenci, jež má každý člověk, který na světě jest, kteréžto právo však nynější kapitalistickou výrobou pro přemnohé lidi jest obmezeno. Nemůže se ovšem říci, že by proletáři za nynějších poměrů výrobních práva toho přímo byli zbaveni, avšak život a zdraví jejich bývá namnoze stále ničeno nepatrnou mzdou, přílišným prodlužováním doby pracovní, špatnými opatřeními v dílnách atd.; ba i potomci dělníkův a tím i celá generace následkem těžkých podmínek pracovních zakrňují. Člověk však má právo na život a na prostředky, jež k zachování jeho života naprosto jsou nutny. Jestliže následkem společenských poměrů, jež se během času vytvořily, netoliko jednotlivcům, nýbrž celým massám právo to se obmezuje, pak jest nutno — tak konkludují socialisté — aby nastala radikální změna těchto poměrů společenských. Takováto radikální proměna spočívá však — tak dí — v odstranění soukromého vlastnictví a v zavedení společného vlastnictví výrobních prostředků.

b) Jiným argumentem, jenž se uvádí, jest právo, jež má člověk na práci.¹⁾ Důvod tento spočívá na předchozím. Každý člověk, když už jednou zde na světě je, má právo, aby v životě tom pokračoval a život ten si zachoval. Je-li nemajetným, a není-li tudíž s to, aby jiným způsobem život si zachoval, nezbyvá mu nic jiného, než aby prací rukou svých výživy si hledal. Proto musí se připustiti, že každý nemajetný člověk má alespoň právo, aby prací potřebné výživy si hledal. Avšak právě toto právo za nynějších soukromých poměrů výrobních proletářům různým způsobem se zkra-

letích i v Německu, rozsáhlé společné vlastnictví půdy a pozemků. Jen že majetek soukromý nemohl se děditi; srv. Genelin ve Staatslex. Görres. spol., čl. Paraguay, IV., 219 a n.

¹⁾ Argument tento první pronesl Fourier, Considérant jej vytvořil, Louis Blanc jej formuloval v proklamaci provisorní vlády v Paříži 25. února 1848. Pokus ku provedení jeho stal se v Ateliers nationaux. Srv. J. Pesch, Praktisch-socialer Cursus 1893, Vorberichte n. III., str. 7.

cuje, poněvadž jednak následkem průmyslových krisí a z toho plynoucí nutnosti, dělníky propouštěti, jednak z povstalého přebytku pracovních sil, jednak i ze zaviněné libovůle zaměstnavatelů často se stává, že ne-
toliko jednotlivci, nýbrž celé massy dělníků práce nenalézají a nutných potřeb životních postrádají. Poně-
vadž však, tak se totiž říká a soudí, svízel tuto nynější způsob výroby sebou nese, proto musí od základu býti změněn.

c) Jiný důkaz vede se z práva na plný výnos práce (Recht auf den vollen Arbeitsertrag). Důkaz ten jest v hlavních bodech asi tento: Jako tělesné síly člověka náležejí jemu samému, tak mu též náleží vše, co těmito silami vyrobí. Nutným důsledkem soukromého způsobu výroby však jest, že dělník dává se jiným, totiž prácedárcem nebo zaměstnavatelem, najímáti za jistou mzdu, kteráž bez ohledu na výnos práce předem se smluví a ustanoví. Výnos práce, pokud je vyšším než mzda dělníková, připadá prácedárci; tento zmocní se tedy toho, co právem náleží dělníkovi. Tato nespravedlnost spočívá v podstatě soukromé výroby, a jeví se zvláště za nynějších poměrů, kdy prostředky výrobní v rukou několika lidí se soustřeďují, mnohem ostřeji než dříve. Ano, nespravedlnost, jež záleží v zadržování plného výnosu práce, vzrůstá ještě více tím, že zaměstnavatelé poskytují dělníku jen tu nejnižší mzdu, bez níž by dělník vůbec ani živ býti nemohl. K plnému výnosu práce dospějí dělníci jen tehdy, když jim samým náležeti budou prostředky výrobní či pracovní, když se tedy stanou majetkem společným; pak totiž nebude pracovati jednatlivec, jako spíše společnost, a výnos případně společnosti, která jej mezi jednotlivce rozdělí.¹⁾

¹⁾ S tímto požadavkem plného výnosu práce souvisí argument, čerpaný ze »železného zákona mzdy« (das eherne Lohn-gesetz), jehož užíval Lassalle k bouření a svádění dělníků. Tento »železný zákon mzdy«, jehož nesprávnost ostatně sám Marx částečně uznával, sestaven jest z těchto zásad: 1. Na místě plného výnosu práce, který dělníkům patří, odbudou se tito pouze nepatrnou částí, jež se jim jako mzda poskytuje. 2. Tato mzda ne-

55. Hlavní důvody však, jež tak zv. vědecký socialismus uvádí, jsou: materialistický názor na dějiny a Marxova theorie hodnoty (Werththeorie); důvody ty jsou pýchou socialismu. Co se tudíž týče materialistického pojmání dějin, lze je krátce podati takto:

a) Za jeho původce považovati dlužno K. Marxe a B. Engelse. b) Základem jeho jest učení, že neexistuje nic jiného než tělesné hmoty. Tyto nacházejí se ve stálém vývoji a pohybu. Tak nalézá se též pokolení lidské a jeho poměry ve stálém vývoji k vyšším formám. Jako se člověk dle theorie Darwinovy z nejnižších počátků selekcí a bojem o život poznenáhlu vyvinul až k výši, na které nyní se nalézá, tak i vnější poměry lidí, jejich materiální i duchovní kultura, v před se berou ve stálém, s fysickou nutností se uskutečnu-

stoupne nikdy trvale výše, než co obnášejí minimální životní výlohy dělníků v příslušné krajině. Mzda tato nezůstane ovšem matematicky stále touž, ale neklesne nikdy trvale ani pod ani nad ony minimální výlohy. 3. Příčina, proč mzda stále takovou zůstává, spočívá v následcích, jež by nutně nastati musily, kdyby tomu bylo jinak. Kdyby totiž mzda stoupla značně nad existenční minimum, pak by se následkem lepších životních podmínek, následkem větší chuti k ženění atd. počet dělníků značně zvětšil, a toto rozmnožení dělníků mělo by za následek větší nabídku sil pracovních, čímž by však způsobeno bylo klesnutí mzdy. Kdyby však mzda pod existenční minimum příliš klesla, pak by se počet obyvatelstva velmi ztenčil, a následkem nedostatku dělníků stoupla by mzda. Proti tomuto železnému zákonu mezdnímu budiž připomenuto: 1. Zákon tento předpokládá úplnou svobodnou soutěž, při níž se výše mzdy stanoví jen dle nabídky a poptávky. Na křesťanský řád společenský a hospodářský, který bezuzdnou soutěž zavrhuje, nedá se tudíž tento zákon aplikovati. 2. Ba i při úplně svobodné konkurenci může se mzda pracovní udržeti delší dobu nad existenčním minimem, aniž by nastaly účinky, o nichž Lassalle mluví, jelikož děti, které následkem chuti k ženění se množí, nejsou hned po narození silami pracovními, práci nenabízejí a mzdy tedy nestlačují. 3. Může se též státi, že, rozmnoží-li se pracovní síly, může též následkem příznivých tržních poměrů nastati po nich větší poptávka, čímž by účinek, jaký rozmnožení dělnictva na výši mzdy má, byl vyrovnán. 4. Ostatně není též pravda, že by rozmnožování lidu dělnického záviselo na zevnějších podmínkách životních tou měrou, jak Lassalle za to má. Srov. Cathrein S. J., Der Socialismus, 6. vydání, str. 100 nn. (česk. překl. str. 114 nn.).

jícím vývoji.¹⁾ c) Základ politických, intelektuelních a náboženských idejí a poměrů jisté doby tvoří příslušný stav výroby a směnné poměry té doby. Dle toho, jaká je výroba zevnějších potřeb životních a jaký je obrat zboží, řídí se politické názory a zařízení té doby, věda a náboženství. Odtud také vyplývá d) pro způsob dnešní výroby a směny zboží nutnost státu a náboženství, odtud i věda o státě, právu atd., jakož i věda náboženská a církevní. V nynější společnosti lidské jsou rozličné třídy, a proto jsou též třídní boje. Tyto boje nutně vyžadují existenci státu, jenž nižší třídu v poddanství udržuje, vyšší pak třídě nadvládu zajišťuje. Tento stav pak už trvá tak dlouho, pokud sahají dějiny lidstva. »Myšlenka, manifestem se táhnoucí, že hospodářská výroba a z ní nutně plynoucí společenské roztržidění jedné každé epochy dějinné jest základem politických a intelektuelních dějin této epochy; že dle toho (od zrušení původního společného vlastnictví půdy a pozemků) celé dějiny (t. j. přesně řečeno písemně zachované dějiny)²⁾ byly dějinami o bojích třídních, o bojích mezi vykořisťovanými a vykořisťovateli, mezi ovládanými a panujícími třídami na rozličných stupních společenského vývoje. . . tato základní myšlenka náleží jedině a výlučně Marxovi.«³⁾ O poměru náboženství k příslušnému stavu výroby praví Bebel: »Náboženství jest transcendentním odleskem dotyčného stavu společnosti. V té míře, v jaké lidský vývoj pokračuje, v jaké společnost se přetvořuje, přetvořuje se i náboženství. Panující třídy snaží se náboženství udržeti jako prostředek svého

¹⁾ »Této myšlence, jež dle mého náhledu povolána jest, aby založila pro vědu historickou též pokrok, jak to Darwinova myšlenka učinila pro vědy přírodní, této myšlence přiblížili jsme se oba (Marx a Engels) již několik let před rokem 1845. Jak dalece jsem v tomto směru samostatně dospěl, ukazuje moje »Postavení dělnických tříd v Anglii«. Když jsem se však na jaře r. 1845 s Marxem setkal v Bruselu, měl ji již vypracovanou a vyložil mi ji skoro právě tak jasnými slovy, jako jsou slova, jimiž jsem myšlenku tu shora vyložil.« Bedřich Engels, *Das communist. Manifest* (6. vyd. 1895). Předmluvy str. 6.

²⁾ *Komunist. manifest*, str. 9, pozn.

³⁾ *Komunist. manifest*, str. 9 a násl.

panství, což nejlépe dokazuje výrok: lidu se musí náboženství zachovati. Toto zaměstnání je ve společnosti, jež založena je na třídní nadvládě, důležitou úřední funkcí. Vytvoří se kasta, která funkci tuto převezme a celý svůj ostrov tip na to vynakládá, aby budovu tu udržela a rozšířila, poněvadž tím roste i její vlastní moc a vliv.«¹⁾ Panující třída nepotřebuje pro sebe žádného náboženství — tak myslí sociální demokraté — protože jí k časnému blahobytu nic nechybí; chce však a potřebuje náboženství pro třídu ovládanou, pro lid, aby se lid nadějí na statky života budoucího spokojil s nedostatkem štěstí pozemského, a aby z náboženských pohnutek vládnoucí třídě rád poddán zůstal. Jen nedostatek pozemského štěstí, který rozdílem třídním a organisací společenskou, soukromým vlastnictvím způsobenou, vzniká, vede člověka k tomu, aby si blaženost na onom světě představoval a v ni doufal.

Ptáme-li se po důkazech pro tvrzení, že v předhistorických dobách, kde prý nebylo soukromého vlastnictví, nebylo též žádných státův a žádného náboženství, dostane se nám odpovědi, že sice o »předhistorii společnosti, o organisaci společenské, která všelikým psaným dějinám předcházela«, nemáme žádných zpráv, že však se dá ze zbytků, jež sahají až do historické doby, rekonstruovati.²⁾ Z toho pak následuje e) dříve již uvedený výsledek, že odstraněním soukromého vlastnictví a zrušením rozdílu mezi hospodářsky panujícími a ovládanými zajde sám sebou také všeliký stát a všeliké náboženství.

56. S touto teorií vývoje souhlasí též náhledy a požadavky sociálních demokratů co do sociálního postavení ženského pohlaví. Jelikož člověk dle této teorie není leč dokonalejším aneb nadanějším zvířetem, jest sociálním demokratům poměr samičky k samečkovi vzorem pro společenské postavení ženy mezi

¹⁾ Bebel, Die Frau (10. vyd.), str. 314; srov. Kautsky-Schönlank, Grundsätze und Forderungen, str. 42 a n.

²⁾ O způsobu, jakým se rekonstrukce ta děje, srv. některé doklady níže, odst. 63.

lidmi. Jako ve světě zvířecím panuje neupravený, t. j. nikoliv rozumem, nýbrž jen instinktem ovládaný vzájemný poměr, tak žádá sociální demokracie i pro lidi manželství, jehož uzavírání a rozlučování jen od smysluplnosti, od měnících se sympatií a antipatií by záviselo. U zvířat nemůže ovšem býti řeči o nějaké společenské podřízenosti jednoho pohlaví pod druhým; a tak tomu má býti i u lidí; žena má býti muži ve všem na roveň postavena, v manželství, ve veřejném životě, i pokud se týká práce atd.; život v ústraní a v domácnosti, jenž na ženě se žádal k zachování mravnosti, má přestat. Že ženy nyní ještě ku všem pracím, jak duševním, tak tělesným, schopnými býti se nejeví, toho příčina spočívá dle socialistů v tom, že životním postavením, jež až posud jim přiděleno bylo, ve svém vývoji byly zdrženy; až budou míti jiné postavení, pak vyvinou prý se k téže duševní i tělesné schopnosti jako muži. I pro rodinné poměry a pro výchovu, jež v budoucí společnosti u lidí má býti zavedena, berou si sociální demokraté zvířata za vzor.¹⁾

57. Jako »materialistické pojmání dějin« o materialismus ve formě Darwinově se opírá, ba není leč přenesením Darwinovy theorie evoluční na společenské, kulturní a náboženské poměry lidstva, tak opírá se i Marxova theorie hodnoty směnné o učení liberální školy, že lidská činnost či práce výlučně tvoří hodnotu věcí. Obojí, jak materialistické pojmání dějin, tak theorie hodnoty, má za účel, nadchnouti pracující proletariát třídním sebevědomím a pýchou třídní, vyhlásiti jej jako nejhlavnějšího, ne-li jediného činitele veškeré kultury a veškerého pokroku, a poštvati jej ku vzpouře proti společnosti, státu a církvi. Marxovu theorii hodnoty lze rozdělití ve dva díly: v theorii hodnoty směnné a v theorii nadhodnoty. Theorie hodnoty směnné obsahuje tyto zásady: a) Při každém předmětu nutno správně rozeznávati hodnotu užitnou a hodnotu směnnou. Hodnota užitná spočívá ve vlastnostech (fysikálních, chemických, mechanických atd.) věci užitelné, poněvadž tyto vlastnosti to jsou, které

¹⁾ Srv. Bebel, Die Frau, str. 193, 224 a n.

ji způsobitou činí, že věci té upotřebiti, jí užiti můžeme, a které tudíž působí, že po věci té bažíme a váhu na držbu věci té klademe. Vlastnosti tyto má věc jednak od přírody, jednak jí byly přičiněny lidskou prací. Tak má ku př. kůže jistých zvířat od přírody takové vlastnosti (ohebnost, že drží teplo atd.), které jí činí způsobitou, aby se jí dalo pro nás lidi užiti za obuv. Aby se však kůže té skutečně za obuv užiti mohlo, je zapotřebí, aby kůže ta byla dříve ještě rozličně zpracována. Předmět má tím vyšší hodnotu užitnou, čím jest nám užitečnější aneb potřebnější. Jak přírodu, tak i lidskou činnost dlužno tedy míti za zdroj aneb účinné příčiny hodnoty užité statků hospodářských.

b) Kdežto Marx až dosud věci vůbec známé a uznané pronáší, přichází nyní ke své theorii hodnoty směnné. Hodnotou směnnou rozumí se totiž poměr, v němž předměty jednoho druhu, které buď bezprostředně aneb byvše zpracovány k potřebě nějaké sloužití mají, za předměty jiného druhu se vyměňují. Tak zaměňuje se ku př. quantum pšenice (x) jisté dobroty za quantum hedvábí (y) jisté dobroty, jakož i za quantum zlata (z) určité dobroty aneb čistoty. Jest tedy v obchodě x pšenice = y hedvábí = z zlata.

c) Tato rovnice, — praví Marx, — ukazuje, že x pšenice, y hedvábí a z zlata musí obsahovati něco, co je činí sobě rovnými; považují se všeobecně za stejné, a proto se za sebe směňují. Jejich přirozené vlastnosti, praví Marx dále, je sobě rovnými nečiní, neboť vlastnosti ty jsou různé, a tato jejich rozdílnost jest právě toho příčinou, že se za sebe směňují. Neboť proč by mělo někomu záležeti na tom, aby ve svoji držbu dostal nějaký předmět za předmět jiný, který směněnému úplně se rovná? Poněvadž pak přirozené vlastnosti jsou příčinou hodnoty užité, nemůže hodnota směnná spočívat v hodnotě užité; hodnota směnná neobsahuje tedy ani »atomu hodnoty užité.« Toť závěr, k němuž Marx dospívá.¹⁾

¹⁾ Karel Marx, Das Capital (4. vyd.), 1. sv., str. 4; srv Karel Kautsky, Karl Marx's oekonomische Lehren (4. vyd.) str. 16 a n.

d) Odezírá-li se tudíž od hodnoty užité, pak z toho, co x pšenice, y hedbávi, z zlata činí si rovnými, nezůstane nic, než lidská práce, která v jedné každé z těchto věcí jest obsažena. Tato tedy jedině to může býti, jež dodává předmětům hodnoty směnné. Hodnota směnná tovarů řídí se tedy jedině dle množství lidské práce, která na jejich výrobu aneb na dopravu jich až na místo, kde směna se děje, vynaložena byla. Jedinou hodnotu směnnou tvořící substancí jest lidská práce. Příčina, proč obchodník obilím ku př. vagon pšenice dá za hrst dukátů aneb za diamant, spočívá jedině v tom, že na zaopatření a dopravu vagonu pšenice, dukátů a diamantu bylo vynaloženo stejné quantum lidské práce.

e) Námitce na snadě ležící, že dle této theorie tovary od méně schopného dělníka zhotovené musily by míti větší cenu, než produkty dělníka obratného a pilného, čelí Marx odpovědí, že prý hodnota směnná není závislou na práci jednotlivého, ji konajícího individua, nýbrž na onom quantu práce, jež prostředně nadaný a prostředně pilný dělník, přihlíží-li se k dokonalosti nástrojů té či oné doby, na zhotovení některé věci vynaložiti musí. To nazývá Marx »společensky nutnou prací« (gesellschaftlich nothwendige Arbeit) aneb »abstraktné lidskou prací« (abstract menschliche Arbeit).¹⁾ Toto quantum práce, kteréž za právě panujících podmínek výrobních a dopravních k výrobě a dopravě vynaložiti se musí, dá se měřiti dobou pracovní, a tak dospívá Marx k závěru, že hodnota směnná veškerého zboží stoupá aneb klesá ve stejném stupni se společensky nutnou dobou pracovní. A tak tvoří doba pracovní společné měřítko hodnotní hodnoty směnné všeho zboží. Metrický cent pšenice má větší cenu než metrický cent ova aneb ječmene ne snad z toho důvodu, že pšenice je uži-

¹⁾ »Hodnota užité nebo tovar má tedy hodnotu jen proto, že abstraktně lidská práce jest v něm zpředmětěna nebo materialisována. Jak tedy dlužno měřiti velikost hodnoty? Mnohostí hodnoty tvorné substance, v ní obsažené. Mnohost práce samé měří se trváním doby pracovní, a doba pracovní měří se zase určitými částicemi časovými, jako hodinným dnem atd.« Marx na uv. m.

tečnější a že proto je po ní větší poptávka, nýbrž jediné proto, že na pěstování pšenice vynaloží se více práce, než na pěstování ječmene aneb ovsa. »Zboží nějaké má tedy jen proto cenu,« tak opakuje Kautsky náhled Marxův, »poněvadž lidská práce v něm jest zpředmětna. Jak tedy nutno měřiti velikost jeho hodnoty? Množstvím v něm obsaženého tvůrce hodnoty, práce. Množství práce má opět své měřítko v době pracovní. Mohlo by se zdáti, že dle toho, stanoví-li se cena zboží dle doby na vyrobení zboží toho vynaložené, že čím línější a neobratnější je dělník, tím větší hodnotu má jeho tovar. Avšak zde nejedná se o individuální, nýbrž o společenskou práci.«¹⁾

58. Sestaviv si takto šťastně svoji hodnotu směnnou, tak že práce proletariátu jeví se býti jediným původcem jejím, jde Marx dále a ukazuje ve své »nadhodnotní« aneb »kapitál tvořící theorii« (Mehrwert- oder Kapitalbildungstheorie), jak se kapitál množí, a jak majetný krví a potem svých dělníků se obohacuje. To dokazuje takto:

a) Hodnota směnná a proto i cena hotového zboží jest pravidelně větší než všechny její výlohy pořizovací. Ten, kdo zboží nějaké na prodej vyrábí aneb vyráběti dává, chce na zboží tom něco vydělati, chce tedy za zboží to dostati více, než za ně vydal. Tak jest hodnota směnná a tedy i cena hotového oděvu pro pána větší než hodnota směnná látky, z níž oděv ten jest zhotoven, i se mzdou, která za vyhotovení byla zaplácena, jakož i s tím, oč nutné prostředky pracovní či výrobní se opotřebovaly. Oč cena hotového oděvu převyšuje veškeré pořizovací výlohy, to tvoří čistý zisk zhotovitelův. Továrník, který koupí za x zlatých jisté množství surovin, a je svým dělníkům zpracovati dá, jimž za to zaplatí y zlatých mzdy, jenž dále za svou vlastní práci a za opotřebování strojů může si počítati z zlatých, jehož tedy zboží stojí $x + y + z$ zlatých, prodává obyčejně zboží to dražší, než tato suma obnáší; zboží má skutečně

¹⁾ Karl Kautsky, Karl Marx's oekonomische Lehren, str. 17; srv. Marx, Das Capital, str. 5.

hodnotu směnnou, v níž náklad na jeho pořízení obrácený sice jest obsažen, jež však náklad ten převyšuje; hodnota směnná a cena nebude rovna $x + y + z$, nýbrž $x + y + z + l$. Toto l znamená čistý zisk; zisk ten nemůže pak býti ničím jiným, než výsledkem práce dělníky vynaložené; neboť veškerá hodnota směnná má příčinu svou jen v lidské práci. Dělníci však ze sumy l neobdrží ničeho; těm se je spokojiti se mzdou (y); čistý zisk l strčí továrník do své kapsy.

b) Tento dělníkům odejmutý čistý zisk, jak praví Marx, jest částí hodnoty směnné a dá se proto též uvésti na lidskou práci a měřiti společensky nutnou dobou pracovní čili dá se vyjádřiti dobou pracovní. Označíme-li denní mzdu dělníkovu písmenou m (2 zl. čili 200 kr.), a obnáší-li čistý zisk, jež továrník z denní práce dělníkovy má, ku př. $m/4$ ($=$ 50 kr.), je to tak, jakoby dělník první čtyři pětiny dne pracoval pro sebe, jelikož první čtyři pětiny výtěžku své práce (2 zl. 50 kr.) ve formě mzdy (2 zl.) obdrží; ale z poslední pětiny (50 kr.), která ho nejvíce namáhá a jej následkem únavy sil vyssává, nemá praničeho, nýbrž to právě jest, co slouží k rozmnožení majetku a kapitálu jeho prácedárce. Zvětšení kapitálu čili čistý zisk jest tedy obzvláště ovocem potu a krve dělníků; tento čistý zisk není pouze krví dělníka potřísněn, nýbrž jest vlastně jeho krví samou; mačká-li se, nevymačká se z něho leč pot a krev dělníků. Proto jest nutno, aby celý nynější hospodářský systém, který zařízením soukromého vlastnictví jest příčinou práce mezdní a tím vyssávání dělníků skrze boháče, ze základu byl zničen a zmařen.

§ 4. Kritika socialismu.

59. Program sociální demokracie nedá se provésti, je pln odporů, nedokázaných tvrzení, je netoliko církvi a státu nepřátelský, nýbrž vůbec veškeru kulturu ničící. Pojednejme nejprve o společném vlastnictví výrobních prostředků. *a)* Socialisté líčí stav, jenž po zavedení společného vlastnictví výrobních prostředků má zavládnouti, vždy jako konečný výsledek veškerého vý-

voje hospodářského, jako vrchol vší kultury, jako stav trvalý. Jak souhlasí toto tvrzení s jejich náhledem o stálé změně všech věcí, o stálém pohybu, v němž hmota a veškeré poměry lidské se nacházejí? Může pokolení lidské z tohoto stavu, jenž jako zemský ráj se líčí, na nižší stupeň klesnouti nebo ne? Může-li klesnouti, jak může pak někdo tvrditi, že stav vlastnictví společného s přirozenou nutností nastati musí, a že není možno, aby již dnes nastal zpáteční krok od dnešní extrémní kapitalistické výroby ke staršímu, více vázanému způsobu výroby? Musí-li však stav, který po sespolečnění prostředků výrobních nastati má, býti trvalým, poněvadž (dle socialistů) jest nejdokonalším, odkudž to, že ono dřívější společné vlastnictví, jež dle nich v předhistorické době existovalo, se neudrželo? *b)* Cesta, kterouž dle náhledu socialistů převod vlastnictví prostředků výrobních ve vlastnictví společné uskutečniti se má, je stálé soustřeďování soukromého vlastnictví v rukou několika málo lidí ve spojení s ochuzováním velikých mass lidu. Avšak nejen že se dá stanoviti počátek tohoto zjevu, nýbrž dá se i dokázati, že započal zjev ten zavedením liberalistické praxe hospodářské se strany lidí. Proč bychom tedy, když poznali jsme tuto osudnou chybu našich předků, nemohli ji napravit, k vázanější formě hospodářské se vrátiti, započaté soustřeďování takto zastaviti a více zpět jdoucí vývin k lepší formě hospodářské a přiměřenějšímu rozdělení majetku přivoditi? Již nyní stalo se leccos v tomto směru. A jelikož stále víc a více šíří se přesvědčení, že národohospodářský liberalismus již se udržeti nedá, nelze pochybovati, že budou zaváděna ještě četnější a prospěšnější opatření, a že proto soustřeďování bohatství v několika málo rukou netoliko nepokračuje, nýbrž že ho ubývá. *c)* Ať si nositelem práva vlastnického myslíme kohokoliv, stát, obce, společnost lidskou nebo snad družstva, požadavek společného vlastnictví přičí se právu přirozenému. Rozumná přirozenost lidská, obecné blaho, pokrok veškeré časné vzdělanosti a ohled na věčnou blaženost člověka žádají, zvláště v poměrech, v nichž pokolení lidské po pádu prarodičů žije, soukromé vlastnictví výrobních

prostředků. To dokážeme později. *d)* Socialisté nejsou s to, aby ukázali nám, jak se v budoucí »hospodářské společnosti«, které všechny prostředky výrobní mají přináležeti, má dítí přidělování nebo rozdělování statků potřebných. Není možno stanoviti tu měřítkem práci jednotlivcem vykonanou; neboť kdo se bude potom starati o děti, o nemocné a staré lidi, jakož vůbec o lidi ku práci neschopné? A nezavede se takto opět největší nerovnost? Má-li však býti měřítkem rozumná potřeba každého jednotlivce, naskýtá se především otázka, zda bude každý spokojen s tím, co představený společnosti — který bezpochyby o této potřebě bude rozsuzovati — za rozumnou potřebu uzná. Dále dlužno připomenouti, že socialismus, stanově toto měřítko rozumných potřeb, ocítá se sám s sebou ve zjevném odporu. Vždyť dle učení socialistů má každý právo na plný výnos své práce. Jakmile však zavede se společné vlastnictví, zůstane toto právo úplně nepovšimnuto, neboť veškerý výnos práce připadá ve vlastnictví všeobecnosti a na jeho požívání mají míti účast i ti, kdož nepracují. *e)* Zrovna tak vede se socialistům s rozdělováním práce. Jak může někdo věriti, že, bude-li se práce rozdělovati, bude moci přece každý svobodně povolání si voliti? Že, byť i výchova byla společnou a co se týče výživy žádného rozdílu by nebylo, bude přece dosti lidí, kteří též nízké a opovržlivé práce rádi konati budou? Že všichni spokojeni budou s množstvím práce, jež se jim přidělí, a že podrobí se rozhodnutí představených?

60. Hlavní důvod sociální demokracie, materialistický názor na dějiny, je nedokázaný a vratký: *a)* Základ, na němž tento důvod spočívá, totiž tvrzení, že mimo hmotu či materii není ničeho, vyvrácen jest důkazy o jsoucnosti Boží, nemožností, aby hmota a vůbec něco konečného samo sebou a ze sebe existenci svou mělo, důkazy o duchovosti a nesmrtelnosti duše, o svobodné vůli lidské, zázraky atd. Tyto důkazy netratí pranic na své ceně tím, že socialistická »věda« je ignoruje, nebo se jim posmívá. *b)* Dle socialistů vychází poznání Boha hlavně z potřeby, bychom neštěstí a trampoty na nás doléhající mohli si vysvětliti a v nich

nadějí na blaženost věčnou se těšili! Ve skutečnosti vyplývá ovšem poznání Boha z potřeby člověka, ale nikoli z potřeby srdce jeho po útěše, nýbrž z potřeby jeho ducha po pravdě. Týmž způsobem, jako poznáváme a soudíme, že to, co jest, jest, že to, co není, není; že dvakrát dvě jsou čtyři a ne více aneb méně: týmž způsobem poznáváme a soudíme, že konečné a obmezené bytosti, které kolem sebe vidíme, ani ze sebe, ani skrze sebe existovati nemohou, nýbrž že mají existenci svou od Někoho, jenž ze sebe a skrze sebe jest, a tedy také vždy byl a bude. Pokudž tedy v té toužené budoucí společnosti — pakli sen ten se uskuteční — budou existovati rozumní lidé, kteří poznávají a za pravdu drží, že dvakrát dvě jsou čtyři, že nic nemůže v téže chvíli býti a nebýti atd., tak dlouho bude se těmito lidem silou elementární vnucovati poznání, že všecky věci konečné, kterými obklopeni jsou, samy sebou existovati nemohou, nýbrž že někdo jiný, jenž nad nimi jest, jenž sám je nekonečný, a jemuž všickni lidé povinni jsou se klaněti a úctu vzdávati, existenci jim udělil.¹⁾ Náboženství a smysl pro náboženství potrvá mezi lidmi tak dlouho, dokavad lidé sami existovati budou. Připouštíme arci, že poznání Boha může býti zatemněno, což stává se lidem zvláště tehdy, když místo rozumem vášněmi se vésti dávají. Že by však bohaté a panující třídy zcela všeobecně žádného náboženství neměly a jen pro »lid« je potřebným uznávaly, jak to socialisté tvrdí²⁾, jest obrovským přeháněním. Na celém světě a i v naší vlasti a říši je dosti bohatých a vznešených katolíků, kteří znamenitý dávají příklad nábožnosti třídám nižším. Ba ani o vyšších kruzích protestantských neplatí tento ohyzdný úsudek socialistů.

61. Že postavení, které sociální demokracie vykazuje v lidské společnosti ženě, se zásadami křesťanskými se nesrovnává, jest zřejmo. Dle učení katolické církve jest manželství svátostí, stojí tedy pod

¹⁾ Srv. Sociale Vorträge, jež uspořádala Spol. L v o v a 1894, str. 108.

²⁾ Srv. Bebel, Die Frau, str. 314 a n.

autoritou církve, která má právo stanoviti závady a vylučující překážky manželství; rovněž jest manželství nerozlučitelným. Dle Písma sv. jest žena poddána muži, on jest pánem jejím, ovšem ne v tom smyslu, v jakém za dob pohanských muž byl pánem, kdežto žena byla otrokyní; obrazem poměru muže a ženy jest tu zajisté vznešené spojení Krista s církví. V katolické církvi zaujímá žena zvláště tím podřízené postavení, že vyloučena jest z veškeré moci církevní. Požadavek úplné rovnoprávnosti ženy s mužem čelí proti církevní věrouce a proti církevní organizaci. Ale i z čistě přirozeného stanoviska musíme požadavek úplné rovnoprávnosti muže a ženy, jenž mimo to, jak jsme výše ukázali, na stanovisku materialistickém stojí (odst. 56), zavrhnouti. Toto rovné postavení vrcholí v tom, že spojení za účelem rozmnožování pokolení lidského má býti ponecháno lidské libovůli! Podivno! Zásadu úplné svobody, kterou liberalismus na poli výrobním a hospodářském prohlásil, chce socialismus přenést na obcování manželské mezi mužem a ženou; hospodářská činnost má se v socialistické společnosti každému přiděliti, ale v uzavírání a rozlučování manželství má býti každý zcela svobodným. Jako se domníval liberalismus, že z úplné nevázanosti každého jednotlivce na poli národohospodářském vzejde sám sebou pořádek a harmonie, jelikož prý člověk od přirozenosti jest dobrý a šlechetný, tak domnívají se socialisté, že nebude míti z toho společnost pražádné škody, když uzavírání a rozlučování manželství zůstane úplně svobodným. Liberalismus pustil uzdu egoismu a zíštnosti, socialismus smyslnosti a tělesné rozkoši. Zkušenosti, jež učinili lidé s liberalismem, měly by je před dalšími experimenty se svobodou varovati.¹⁾

62. O státě domnívá se sociální demokracie, že padne po zavedení společného vlastnictví, poně-

¹⁾ O společenském postavení ženy srov. výbornou knihu Augustina Röslera C. SS. R., *Die Frauenfrage von Standpunkte der Natur, der Geschichte und der Offenbarung*. Wien 1893. (Spis ten vyjde záhy v českém překladě ve Vzdělavací knihovně katolické, a to dle druhého, zcela přepracovaného vydání, k čemuž pan autor milerád svolil. Pozn. red.)

vadž soudí, že mu přísluší jen ten úkol, aby zločiny trestal, jichž příčinou jest prý jedině vlastnictví soukromé. a) Není však větší povrchnosti a smělosti, než tvrdí-li se, že všechny zločiny, jichž se lidé dopouštějí, přímo aneb aspoň nepřímo soukromým vlastnictvím výrobních prostředků jsou zaviněny. Co je zločinů proti mravnosti, které jedině z vášně smyslné pošly. Až ta budoucí společnost bude tak zařízena, jak si to socialisté představují, až obě pohlaví zároveň budou vychovávána, manželství bude rozvížitelné atd., jaké pak nutně nastati musí zločiny! Vždyť pak nemá býti ani podporováno náboženství, které přece zvířecí pud lidské ještě nejvíce na uzdě drží. Také zločiny proti cti a svobodě nestojí vždy ve spojení s vlastnictvím soukromým. K tomu ještě přistupuje, že ani zločiny proti majetku nejsou v budoucím kolektivistickém řáde vyloučeny. Neboť dle socialistů mají statky spotřebné zůstati v soukromém majetku každého jednotlivce; a i prostředky výrobní, jakož i nerozdělené ještě potřeby životní mají svého majitele — společnost. Bylo by pošetilým tvrditi, že je prostě vyloučeno, že na majetek bližního aneb společnosti nikdo nesáhne. Kdybychom tedy i připustili, že stát nemá jiné úlohy, než zločinům zabraňovati a je trestati, nemohla by budoucí společnost přece postrádati moci státní, moci zákonodárné, kteráž by stanovila trestní zákoník a která by upravila způsob, jakým se má se zločinci zacházeti, moci soudní, která by zločiny soudila a tresty vynášela, moci donucovací, která by tresty stanovene prováděla. b) A k této nutnosti moci státní dospějeme i tehdy, pomyslíme-li na přirozenost člověka, která se práce a námahy bojí a štítí. Netřeba zajisté déle hovořiti o tom, jak často jen donucení přiměje jednotlivé lidi k tomu, aby konali práci jim uloženou, jak mnoho jiných předpisů pro socialistickou obec musilo by býti dáno atd.

63. Socialisté připojují se náhledem svým o rodině, společnosti a státě ku theorii vývoje zvláště Lewis Morgana, jejíž základní myšlenka jest ta, že společnost lidská vyvinula se z nejnižších počátků kultury neustálým pokrokem k nynější výši vzděla-

nosti.¹⁾ »Morgan představuje si kulturu jako žebřík, na němž národové vedle sebe a za sebou vylézají. Každý národ má tytéž příčky za sebou nebo před sebou. Většina těchto příček dá se poznati přímo z dějin a národopisu, těch několik, jež se během času ztratily, Morgan doplnil.«²⁾ Že je možno též s vyšší příčky na nižší sestoupiti, z vyšší vzdělanosti do nižší upadnouti, na to tito vývojoví theoretikové zapomínají! Poznání, že tato theorie udržeti se nedá, šíří se proto stále víc a více. »Nebylo na štěstí sociologii dlouho přáno, by si odpočinula na vavřínech Morganových. Není zapotřebí, bychom se zabývali jednotlivě těmi stále se množícími a silnějšími útoky, jimiž jiní badatelé na dílo jeho ženou; stačí poukázati k tomu, že víra v theorii Morganovu v téměř poměru mizela, v jakémž šířila se známost faktů národopisných . . . Lidstvo nepohybuje se v jedné jediné přímce, v jediném směru, nýbrž jako rozličné jsou životní podmínky národů, tak rozličné jsou také jejich cesty a cíle. Avšak Morganova theorie vývojná netoliko jako celek jeví se býti vratkou, nýbrž ani jednotlivé její části nesnesou většinou přísnější kritiky.«³⁾ Dějiny národů kulturních ukazují nám jak stoupaní tak i klesání téhož národa; ano národům vede se veskrze tak jako jednotlivcům: mají dobu svého vývinu, dobu květu, ale také dobu úpadku a zkázy. Kterak jest proto možno, míti náhled opačný za samozřejmý a stálý pokrok vzdělanosti za jediný přípustný základ rekonstrukce dějin lidstva?

64. Marxovu theorii hodnotní, kteráž i mimo sociální demokracii po nějakou dobu sensaci budila, jest

¹⁾ Srv. Bedřich Engels, *Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums u. des Staates*. 5. vyd. 1892. Engels považuje za »předhistorické stupně vzdělanosti« divokost a barbarství. O stavu »divokosti« praví na str. 2: »Ať trval třeba po dlouhá tisíciletí, přece nemůžeme jej přímými svědectvími dokázati; jakmile však přiznáme původ člověka ze zvířectva, pak jest nutno přijmouti tento přechod.« Takových exaktních důkazů nalézáme u Engelse a jiných vývojových theoretiků hojnost.

²⁾ Grosse, *Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft* 1896, str. 3. a n.

³⁾ Grosse na uv. m. str. 4.

v hlavních zásadách úplně zavrhnouti. *a)* I jednotliví katoličtí spisovatelé byli toho názoru, že Marxova theorie souhlasí s učením sv. Tomáše Aq. o hodnotě směnné. To však jest naprosto nesprávné. To, co různým předmětům dodává hodnoty směnné — ta »hodnoty tvorná podstata« — »wertbildende Substanz«, jak ji Marx nazývá — není dle sv. Tomáše lidská práce, nýbrž ona vlastnost, která předměty činí vhodnými, by se jimi potřebám lidským odpomohlo. S tohoto hlediska srovnávají lidé různé směnné předměty, cení jeden předmět výše než druhý aneb cení oba předměty stejně. »Ideo possunt omnia adaequari, quia omnia possunt commensurari per aliquid unum, ut dictum est. Hoc autem unum quod omnia mensurat, secundum rei veritatem est indigentia, quae continet omnia commutabilia, in quantum omnia referuntur ad humanam indigentiam.«¹⁾ *b)* Důkaz, na němž Marx celou svou theorii zakládá a kterým chce dokázati, že měřítkem předmětů směnných a »hodnoty tvornou substancí« jest lidská práce, jest klamný. Zajisté, že předměty směnné a přirozené vlastnosti jejich od sebe velice se liší. Tak má *x* pšenice jiné vlastnosti, než *y* hedvábí a *z* zlata. Ale pšenice, hedvábí a zlato mají spolu ještě něco zcela jiného společného kromě toho, že na výrobu aneb dopravu jich lidská práce vynaložena byla. *X* pšenice může odpomoci zcela jisté potřebě a v jistém stupni, rovněž tak *y* hedvábí a *z* zlata. A tu my lidé klademe velmi často na ukojení rozličných potřeb stejnou váhu. Proto jsou nám pak i předměty, jež ve stejném stupni takovým potřebám odpomáhají, ač povahou svou zcela rozdílny jsou, na jejich ukojení však stejnou váhu klademe — stejnocennými. Rovněž mohou takové předměty, jež potřebám rozličného stupně odpomáhají, z nichž však jeden na delší dobu aneb ve vyšším stupni, než druhý, potřebě některé odpomáhá, míti pro nás stejnou platnost. S tohoto hlediska, jak předměty vhodnými jsou k tomu,

¹⁾ Ethic. lib. V. lect. 9. Srv. Zeitschrift für kath. Theologie, 20. sv. (1896), str. 578 a n.

aby potřebám našim odpomáhaly, předměty ty srovnáváme, ceníme jeden výše než druhý aneb stavíme je sobě na roveň. To však přehlédli Marx docela; protože zevnější vlastnosti pšenice, hedvábí a zlata jsou různé, uzavírá ihned: Proto může býti hlediskem, s něhož se porovnávají a sobě na roveň staví, pouze lidská práce, která na předměty ty vynaložena byla. Avšak že předměty ty vhodnými jsou, aby jimi potřeby naše ukojeny býti mohly, toho příčinou není jen vynaložená na ně lidská práce, nýbrž i přirozená jich povaha. »Hodnoty tvornou podstatou« není tudíž jen lidská práce, nýbrž i síla přírodní. Proto není též pravda, že hodnota směnná neobsahuje ani atomu hodnoty užité; ano hodnota směnná vniterně závisí na hodnotě užité. Proto nejsou to též jenom dělníci, kteří tvoří hodnotu zboží, nýbrž i síly přírodní, a v době nejnovější tedy i stroje k tomu mocně spolupůsobí. Tím padá též vše, co praví Marx o společensky nutné aneb o abstraktně lidské práci jako jediném měřítku hodnoty směnné a o době pracovní. c) Další chyba, které se Marx dopouští ve své theorii hodnotní, jest ona, že smlouvu mezdní má za nepřijatelnou a nespravedlivou. Ovšem, kdyby smlouvu o mzdě uznal za spravedlivou a hospodářsky nutnou, pak by nemohl dosíci svého cíle, aby totiž všechny prácedárce líčil jako vykořisťovatele a vyssavatele dělnictva. O spravedlnosti smlouvy mezdní promluvíme později.

65. Co se týče práva na existenci, jehož se sociální demokraté ve prospěch zavedení společného vlastnictví prostředků výrobních dovolávají, připomínáme toto: a) Zcela správně jest, že každý člověk, i ten nejchudší, má právo na existenci. Ano, právo na pozemský život dlužno prohlásiti za nejhlavnější mezi časnými právy každého člověka. b) O takovémto právu může však mluviti jedině ten, kdo připouští rozdíl mezi člověkem a zvířetem. Jako nemají zvířata povinností, tak také nemají práv. Mluví-li tedy socialisté o právech lidských a jich se dovolávají, pak tím mlčky uznávají, že se lidé od zvířat podstatně liší. Proto odporují sami sobě i svému materialistickému pojmání dějin. Nechtějí-li však tohoto rozdílu uznati, pak ne-

mohou se také dovolávati práva na existenci. *c)* Úlohou těch, kdož o ochranu právní pečovati mají, tedy státu, jest, aby se staral o to, by nezavládly takové výrobní a majetkové poměry, jimiž by život lidí byl zkracován. V posledních desíletích vydány za tím účelem v mnohých státech zákony na ochranu dělnictva. *d)* I bez zavedení společného vlastnictví prostředků výrobních lze zavésti takový řád výrobní a distribuční, kterýmž by se dalo zameziti nynější zkracování práva na existenci, na něž tak mnohý dělník si stěžuje. Stačíť, když státní zákonodárství a hospodářská praxe vzdá se principu svobody hospodářské.

66. Co bylo pověděno o právu na existenci, totéž platí i o právu na práci.¹⁾

a) Kdo se staví na světový názor materialistický, nemůže mluviti jak o právu na existenci, tak o právu na práci. *b)* Dlužno rozlišovati mezi právem pracovati (das Recht zu arbeiten) a právem na práci, t. j. na přidělení práce (das Recht auf Arbeit). Právem pracovati rozumí se právo, že nikomu nesmí od druhého bráněno býti v práci dovolené a zejména ne v práci, která práv nikoho jiného nepoškozuje. Kdyby mu někdo v takové práci bránil, byla by to nespravedlnost, bylo by to neoprávněným zasahováním do svobody druhého. Rovněž nesmí se tomu, kdo jest bez zaměstnání, zabraňovati, aby dovolenými prostředky, zvláště takovými, jež práv druhého nepoškozují, práci hledal. I toto zabraňování bylo by bezprávím. *c)* Něco jiného však platí o právu na práci. Člověk bez práce, jemuž se následkem nezaměstnanosti prostředků existenčních nedostává, nemůže vůči druhému dovolávati se práva, aby mu dal práci a výdělek. Tento může sice býti k tomu vázán povinností lásky k bližnímu, aby mu práci a výdělek opatřil, ale povinnosti právní nemá. *d)* Jelikož není úlohou státu, aby se staral o časný blahobyť jednoho každého ze svých poddaných, nelze též tvrditi, že by člověk práce nemající měl právo, práci a výdělek od státu žádati aneb žádati, aby se mu stát o příležitost ku práci a výdělku postaral. Kdyby však takových lidí nezaměstnaných bylo

¹⁾ Srv. Hitzze, Capital und Arbeit, str. 145 a n.

tolik, že by tím blaho veřejné bylo v nebezpečí vydáno, pak by ovšem bylo povinností státu, aby vzhledem na ohrožené blaho veřejné zaopatřením práce a výtěžku i jednotlivcům přispěl ku pomoci. Ale ani v tomto případě nemchlo by se mluvit o právu na práci jednotlivých nezaměstnanců, poněvadž stát nikoliv k vůli nim, nýbrž k vůli dobru obecnému zjednal jim příležitost ku práci a výtěžku. Stát musí sice v tomto případě dělníkům ku práci a výtěžku dopomoci, ale povinnost tato nezakládá se na právním nároku dělníků, nýbrž v blahu veřejném, o které státu jest pečovati a které by nezaměstnaností mnohých lidí bylo v nebezpečí vydáno.

67. Rovněž nutno zavrhnouti požadavek plného výnosu práce jako přehnaný a v právu přirozeném nijak neodůvodněný. *a)* Nesprávně jest, prohlašovati zboží za výlučný výsledek lidské práce; čím více nastupují zaváděním strojů na místě činnosti lidské síly přírodní, tím méně lze dělníkům přiřknouti právo na to, co jest produktem lidské práce ve spojení s činností strojní. *b)* Avšak i na výsledek vlastní činnosti má dělník jen tehdy právo, když konal práci ve svém vlastním jméně. Jestliže však ho někdo ku práci najal, pak jest tento pouze povinen, aby mu dal spravedlivou mzdu, může si však přebytek (plus) výnosu dle přirozeného práva podržeti. Že smlouva mezdní per se zásadám přirozené spravedlnosti odpovídá, bude nám dokazovati po zději (viz níže odst. 95).

HLAVA ČTVRTÁ.

Křesťanská nauka společenská a hospodářská.¹⁾

68. Netřeba připomínati, jak důležitý jest obsah této hlavy. Bylo-li se nám v předchozích odstavcích

¹⁾ Encyklika Lva XIII. *Rerum novarum* ze dne 15. května r. 1891, a *Immortale Dei* z 1. list. 1885. — *Costa Rossetti*, *Allgemeine Grundlagen der Nationalökonomie*, Freiburg 1888. —

obíratí vyvracením bludných zásad, jest nyní naším úkolem, abychom podali a odůvodnili theorii správnou. Za tím účelem podáme nejprve všeobecně platné zásady, jichž aplikování na jednotlivé sporné otázky, jako jest otázka agrární, dělnická atd., bude pak následovati jako část zvláštní. Pojednání o křesťanské nauce společenské a hospodářské tvoří tedy střed celého našeho pojednání o otázce sociální.

69. Křesťanským řádem společenským a hospodářským rozumíme onen řád, jenž zřízen jest dle předpisů křesťanského náboženství a jenž v jistém smyslu z těchto předpisů jako z kořenů svých vyrůstá. Oproti nejasným a neurčitým výrokům některých protestantů¹⁾ stanoviti nutno, že křesťanské zjevení, tedy i bible, jež jest protestantismem uznaný jediný zdroj tohoto zjevení, obsahuje mnohé nauky, jež přímo týkají se řádu společenského i hospodářského; stačí, poukážeme-li na posledních sedm přikázání desatera. Mimo to obsahuje křesťanské zjevení mnoho pravd, z nichž pomocí přísně logických závěrů plynou důle-

Freiherr von Hertling, Naturrecht und Socialpolitik (Kleine Schriften zur Zeitgeschichte u. Politik, str. 248 a n.) — Theod. Meyer, Die Arbeiterfrage u. die christl.-ethischen Socialprincipien (Die soc Frage beleuchtet durch die Stimmen aus Maria-Laach, 1. seš.). — Victor Cathrein S. J., Moralphilosophie, 2. sv., 2. odd. — Costa-Rossetti, Philosophia Moralis (ed. II), str. 747 a n. — Alb. Weisz O. P., Sociale Frage und sociale Ordnung, 3. vyd. — Ratzinger, Die Volkswirtschaft in ihren sittl. Grundlagen, 2. vyd. — Sociale Vorträge der Leo-Gesellschaft, str. 5 a n. — Kolb J. J., Conferenzen über die sociale Frage, 2. vyd. — J. Pesch, Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung, 2. vyd. — Antoine, Cours d'économie sociale, str. 223 a n. — Devas-Kämpfe, Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. Srv. též v. Philippovich, Grundriss, str. 380.

¹⁾ »Náhled, že se v evangeliu nacházejí jisté zásady pro státní řád lidských poměrů nebo docela jednotlivá ustanovení pro tyto poměry, mám za povážlivý omyl. Náhled tento není v písmě sv. odůvodněn, odporuje evangeliu, zvláště pak onomu pojmání evangelia, kteréž církvi evangelické vůči Římu jest vlastní.« »Upadáme do bludu církve římsko-katolické, tvrdíme-li, že má církev společenské požadavky, anebo, což vede k témuž výsledku, že požadavky takové v evangeliu jsou obsaženy.« F. M. Zahn, inspektor missií v Bremách. v časopise »Monatschrift für innere Mission«, 15. Bd. (April 1895), str. 171 a 174.

potřebí milosti Boží. Následkem hříchu prarodičů jest život všech lidí na této zemi pln béd a rozličných utrpení.

§ 1. Křesťanský řád společenský.

71. Lidé jsou mezi sebou spojeni povinnostmi a právy; tyto povinnosti a práva plynou a řízeny jsou zákonem a svobodou. Povinnosti a práva, zákon a svoboda pořádají vzájemné vztahy lidí. Kdekoliv utváří se nějaká společenská organisace, děje se to tím způsobem, že ukládají se jisté povinnosti a nabývá se jistých práv; povinnosti se přijímají, práva se udělují. Vzdají-li se členové svých práv a přestane-li závaznost povinností, přestává společnost. Křesťanským řádem společenským jest tudíž onen řád, který zaveden jest dle vzájemných povinností a práv lidí, jak jim učí víra křesťanská. Pokud se týče vzájemných povinností, dlužno stanoviti toto: α) Bludno jest mínění, α) že povinnosti lidí povstávají teprve ze zákonů státních, nebo že se vzájemné povinnosti nedají aspoň bezpečně stanoviti, nepřihlíží-li se k nařízením státním. K tomuto náhledu přicházejí ti, kdož upírají jsoucnost Boží a tím i zákon Bohem stanovený, anebo alespoň jsoucnost Boha a zákona jeho mají za věc nedokázanou, tedy za nejistou. Rovněž bludno jest β) mínění, že vzájemné povinnosti lidí nejsou leč výsledkem vývoje lidských poměrů. Tato theorie, kterouž můžeme nazvati vhodně teorií vývoje (Entwicklungstheorie), má opět dvojí zastance, z nichž jedni nesmrtnost duše připouštějí, kdežto druzí stojí úplně na půdě materialistické. Prvnější mají rovněž, jako zastanci právě uvedené theorie o státním původu mravních povinností, jsoucnost Boží za nedokázanou, neuznávají proto též žádného zákona přirozeného a žádných přirozených povinností, nýbrž mají spíše za to, že všechno, co se nám ctností mravní býti jeví, není ničím jiným, než zvyky a obyčeji, jež lidé za spolupůsobení zevnějších poměrů více nebo méně všeobecně přijali. Tím více zavrhnouti nutno materialistickou theorii vývoje. Tato založena jest na domněnce, že člověk vyvinul se ze

zvířete, že tedy člověk nemá nesmrtelné duše, právě jako jí nemá zvíře. Epochy, jež bylo člověku, než k civilizaci dospěl, prodělati, označují se jako epochy »divokosti« a »barbarství«, z nichž každá obsahuje opět tři různé stupně. Aby zastancové této theorie vysvětlili utvoření se rodiny a státu, dovolávají se některých více méně osamocených zjevů, s nimiž u nevzdělaných národů se setkáváme, a snaží se z těchto zjevů jakožto prý domnělých zbytků dřívějších poměrů poměry tyto sestaviti.¹⁾ Vzájemné vztahy lidí a vzájemná práva a povinnosti nejsou dle této theorie ničím jiným, než činností mozkovou utvořenými představami bez veškerého objektivního základu.

72. b) Dle názoru křesťanského, bez ohledu na všechny státní zákony a zařízení, dále bez ohledu na všechny lidské zvyky a zařízení, jest věru nad nimi všemi stojící zákon, jest vůle, kteráž poměry lidské pořádá a řídí, povinnosti ukládá a práva uděluje. Tato řídící a zákonodárná vůle Boží, která všem lidem jako svým tvorům vládne, prohlášena jest dílem rozumem, dílem kladným zjevením. Na vůli této spočívají veškeré povinnosti a těmto odpovídající práva křesťanského zákona mravního; jaksi zákonodárství ve dvou nerozdílných knihách. Jinými slovy: nezávisle na všech státech a na všech lidmi utvořených sdruženích byl a jest pravý společenský poměr lidí mezi sebou, to jest všeobecná, lidská společnost. Zákon přirozený tvoří obsahem svým základ kladného zákona Božího; avšak tento zákon pozitivní zahrnuje v sobě zákon přirozený potud, pokud Bůh zjevením svým dílem ve Starém, dílem v Novém Zákoně předpisy zákona přirozeného znova připomněl a utvrdil. A jelikož Kristus veškeré zjevené pravdy církvi k ostříhání svěřil, proto učí a vykládá církev authenticky a neomylně obsah jak kladného, tak i přirozeného zákona mravního. Přes tento křesťanský zákon mravní, který má svou moc závaznou od Boha, jehož všichni lidé poslouchati jsou zavázáni, nemůže přejíti žádná moc na zemi, ani církev, ani společnost lidská, ani stát. Všelike autoritě

¹⁾ Srv. výše odst. 62 a 63.

lidské nezbyvá nic jiného, leč aby stavěla na základě mravního zákona křesťanského, nesmí však základ tento bořiti. Bůh pohání každého k tak přísné zodpovědnosti z toho, jak zákon jeho zachovával, že těm, kdož by jej vědomě v nějaké důležité věci přestoupili, hrozí vyloučením z blaženosti věčné a věčným zavržením.

73. Předpisy křesťanského zákona mravního dotýkají se *c*) společenských poměrů lidských dílem přímo, dílem nepřímo; nepřímo potud, pokud povinnosti člověka k Bohu a k sobě samému působí také na utváření se vzájemných poměrů lidí mezi sebou. Již dle zákona přirozeného jest člověk povinen Bohu, jako Tvůrci svému se klaněti, vůli jeho plniti a po Něm, jako posledním cíli svém, stále toužiti. A již tím zdržován je člověk od nezřízené touhy po statcích časných aneb pomíjejících a od rušení poměrů společenských touto touhou působeného. A k sobě samému pak vázán jest člověk zákonem přirozeným, aby nízké žádosti své, které ho pudí k sobeckému snažení po příjemnostech tohoto života a tím opět k rušení společenských poměrů, krotil. Mnohé předpisy zákona mravního dotýkají se však i přímo spolužití lidí.

74. Tak *d*) ukládá křesťanský zákon mravní každému člověku povinnost lásky k bližnímu. Rídítkem či normou této lásky jest láska, kterouž každý k sobě samému má a míti musí.¹⁾ Láska k bližnímu ukládá každému povinnost, aby vůči jiným všeho se vystříhal, co nechce, aby jemu druhí činili, jiným však aby vše to dobré prokazoval, co rozumně od druhých žádati může. Křesťanský zákon mravní vylučuje tudíž individualismus liberalismu společenského a hospodářského, a připouští individualismus jen tak dalece, že každému, aspoň co se statků věčných týká, všeobecně ukládá, aby v první řadě staral se sám o sebe a teprve v druhé řadě aby dbal blaha svého bližního. Vylučuje však rovněž i socialismus, který člověka skoro zcela podřizuje celku. Dle křesťanského zákona mravního jest povinností, nejen abychom snad chudšasovi almužny

¹⁾ Srv. Mat. 22, 39.

poskytli, nýbrž abychom i bližnímu svému nápomocní byli k dosažení rozličných statků životních, jichž dosíci jest povinen. Vloh a rozličných darů, jež každý od Tvůrce svého obdržel, má užiti též ku blahu svých bližních a veškerenstva.

75. Bez ohledu tedy na to, co jiní lidé činí, bez ohledu na všeobecné zvyky a obyčeje, jakož i bez ohledu na to, zdaž to stát žádá čili nic, jest každý člověk povinen s druhým zacházeti jako s bytostí, která pro blaženost věčnou ustanovena jest a jež si této blaženosti zachováváním veškerého zákona Božího zasloužiti musí. Nikdo nesmí tudíž bližnímu v tom překážeti, nýbrž naopak musí jej v tom dle své možnosti podporovati. Proto praví Lev XIII., klada důraz na to, co již poznamenáno bylo, totiž, že církev to jest, jíž Kristem uloženo bylo, aby celému křesťanskému řádu učila a nad zachováváním jeho bděla: »Církev vyzývá zaměstnavatele: Mějte též patřičný ohled na duchovní blaho a náboženské potřeby dělníků; vy jste povinni, ponechati jim času ke cvičením bohoslužebným; vy nesmíte vydati je v šanc zkáze a mravním nebezpečím, když je zaměstnáváte; nesmíte dopustiti, abyste v nich potlačili smysl pro spořivost a domácnost.« ¹⁾

76. Co jsme pověděli o povinnostech, platí podobně i o právech. Bludným jest *a)* dnes valně rozšířený náhled, že veškera práva vycházejí ze státu aneb že není práva, leč ve státě a skrze stát. Ti, kdož tento náhled hájí, upírají existenci takových práv, jež dána jsou již přírodou a zákonem přirozeným. Dle tohoto náhledu má člověk právo na tělo a život, na svou čest a dobré jméno, na zjednání statků časných teprve tím, že mu je stát udělí. Kdyby stát těchto práv neposkytl, pak by ten, který by ku př. někoho zabil, tomuto žádné křivdy nezpůsobil, nýbrž by nanejvýše porušil vůči němu povinnost mravní. Někteří ze zastanců tohoto náhledu tvrdí ovšem, že jest mravní povinností státu, aby řád právní zavedl a jednotlivce právem na život, zdraví atd. opatřil. To, co my nazý-

¹⁾ Encyklika Rerum novarum.

váme právem přirozeným, není jim právem skutečným, nýbrž pouze právem »ideálním«, normou, dle kteréž stát právo stanoviti má. Rovněž nutno *b)* zavrhnutí náhled, že práva lidská jsou pouze výsledkem vývoje lidských poměrů, jako to tvrdí též o povinnostech. Přívrženci tohoto náhledu nemají sice stát za jediný zdroj všech práv, žádají však od státu, aby právo, jež ze zvyku se utvořilo, případně formuloval a napsal. Právo tvoří si lidé sami a zevnější poměry, jež na ně a na zvyky, jež přibírají, působí. Jedině správně jest *c)* toto: Bez ohledu na všechny státy a státní zařízení, bez ohledu na všechny zvyky a obyčeje lidské, mají lidé jak vzájemné povinnosti tak i práva, jež jim křesťanským zákonem mravním dány jsou. Jelikož pak se tento zákon obsahem svým skoro úplně kryje se zákonem přirozeným, proto tvoří práva přirozená hlavní součást práv, jež křesťanský zákon mravní jednomu každému přiděluje. Tato práva přirozená budeme tudíž v následujícím pojednání hlavně míti na zřeteli. Právem (subjektivním) rozumíme mravní zmocnění, v tom spočívající, že mohu od druhého žádati, aby něco učinil aneb aby něčeho zanechal, kteréžto zmocnění spolu chová pro mne dovolení, abych zevnějším donucením zakročiti mohl proti tomu, kdo by proti tomu jednal. Se stanoviska křesťanského tvrdíme o těchto přirozených právech, že mají původ svůj ve vůli Boží právě tak jako povinnosti, t. j. že Bůh lidi tímto zmocněním opatřuje a všem povinnost ukládá, aby proti zmocnění tomu nejednali. Přirozená práva tvoří s povinnostmi přirozenými, dle toho, co dříve řečeno bylo, část přirozeného zákona; existence a neporušitelnost jejich jest tudíž kladným zjevením Božím rovněž znovu připomenuta a utvrzena.¹⁾ Úlohou církve jest tudíž, bdíti nad čistotou učení o právech přirozených, ona to jest, která existenci a rozsah práv těch authenticky a neomylně vykládati může, a jež o to ze všech sil starati se musí, aby práv těch bylo šetřeno. *d)* »Učení o právu

¹⁾ Srv. Kolb S. J., Conferenzen über die sociale Frage 2. vyd., str. 60. nn.

přirozeném jest od mnoha století ode všech katolických bohoslovcův výslovným a jednomyslným učením.«¹⁾ Lev XIII. zmiňuje se ve svých již uvedených encyklikách nejen o všeobecných zásadách rozumu a křesťanského učení, nýbrž i o jednotlivých právech přirozených a klade právě na to důraz, že to jsou práva přirozená. »Právo k držení vlastnictví soukromého obdržel člověk od přírody.«²⁾ »Zachování života jest nejnnutnější povinností jednoho každého. Z toho plyne nutně právo opatřiti si těch věcí, jichž k životu jest zapotřebí; chudšas jest však tu poukázán na mzdu za svou práci.«³⁾ »Žádná moc nesmí zadržeti člověka na cestě křesťanské povinnosti a ctnosti, která ho k životu věčnému vésti má. Ano, člověk nemá ani sám moci, aby se mohl zříci nutné k tomu svobody a vzdáti se práv, jichž přirozenost jeho vyžaduje. Neboť nejedná se o zmocnění, s nimiž mu dle libosti jednati možno, nýbrž o nevyhnutelné, nade vše svaté povinnosti k Bohu.«⁴⁾ Ano, celá encyklika Lva XIII. o sociální otázce vychází ze skutečné existence jak přirozených povinností, tak přirozených práv a dospívá tak k rozluštění této otázky. e) Předmětem tohoto, přirozeností jednomu každému příslušného práva jest především sebeurčení člověka co do snahy po posledním cíli, jakož i co do prostředků k dosažení cíle tohoto; pak tělesný život, jako zdraví, neporušitelnost těla, čest a dobré jméno, svoboda, činiti to, co neporušuje ani

¹⁾ Cathrein S. J., *Moralphilosophie*, 1. sv., 3. vydání, str. 445.

²⁾ Possidere res privatim ut suas jus est homini a natura datum. Encyklika *Rerum novarum*. Rovněž: *Bona privatim possidere, quod paulo ante vidimus, jus est homini naturale.*

³⁾ Reapse manere in vita, commune singulis officium est, cui scelus est deesse Hinc jus reperiendarum rerum, quibus vita sustentatur, necessario nascitur: quarum rerum facultatem infimo cuique non nisi quaesita labore merces suppeditat. Encyklika *Rerum novarum*.

⁴⁾ In hoc genere tractari se non convenienter naturae suae animique servitatem servire velle, ne sua quidem sponte homo potest: neque enim de juribus agitur, de quibus sit integrum homini, verum de officiis adversus Deum, quae necesse est sancte servari. Encyklika *Rerum novarum*.

práv druhého, ani veřejného blaha aneb mravnosti, dále řádné nabývání časných statků. »Právo přirozené sahá pouze tam, pokud jdou stejné, v přirozenosti samé založené cíle člověčenstva; přikazuje aneb zakazuje jen tam, kde z těchto cílů člověčenstva mravní povinnosti bezprostředně plynou; týká se pouze společenských úkonů ve smyslu dříve vyloženém. Kde nějaké jednání překáží třetímu v plnění nějaké mravní povinnosti, je čin ten netoliko mravně zavržení hodným, nýbrž musí mu též ve jménu práva přirozeného býti zabráněno. Je-li skutek nějaký nutným, aby některý v řádě mravním obsažený cíl člověčenstva byl uchráněn, pak je skutek onen netoliko povinností mravní, nýbrž i vynutitelnou povinností právní.« ¹⁾ I Lev XIII. odvozuje na místech již uvedených z existence povinnosti, vlastní život si uchovati, právo, nutné potřeby životní si opatřiti, a není-li jiných prostředků, alespoň prací si jich vydělati. Rovněž tak v encyklice »Officio sanctissimo« ze dne 22. prosince 1887, dané arcibiskupům a biskupům bavorským, dovozuje z povinnosti rodičů, děti své vychovávat, existenci příslušného práva, jež rodičům žádnou lidskou mocí odňato býti nemůže. ²⁾ Vnitřní důvod pro to, že práva přirozená uznati musíme, dá se vyjádřiti zkrátka takto: Mám-li povinnost něco činiti aneb něčeho zanechat, spočívá v tom zřejmě i z m o c n ě n í, že to, co povinnost káže, také konati mohu. Ukládá-li nám tedy Bůh v zákoně přirozeném povinnosti, máme od něho též zmocnění, abychom povinnostem těmto zadost učinili. Jedná-li se

¹⁾ Dr. svob. p. Hertling, Naturrecht und Socialpolitik, str. 20.

²⁾ »Velint animadvertere (patres familias) quam magna sanctaque officia sibi cum Deo intercedant de liberis suis; ut scientes religionis, bene moratos, Deum pie colentes educare debeant; ut faciant damnose si aetatem credulam et incautam suspectis praeceptoribus in discrimen commitant. Hisce in officiis simul cum procreatione liberorum susceptis novverint patres familias totidem jura inesse secundum naturam et aequitatem atque esse ejusmodi de quibus nihil liceat sibi remittere, nihil cuivis hominum potestati liceat detrahare, quum officiis solvi quibus homo teneatur ad Deum, sit per hominem nefas.« Acta s. Sedis vol. 20., p. 266.

o povinnosti, jež splniti naprosto jest nutno, pak uděluje týž zákon, jenž povinnosti ty ukládá, také zmocnění, použití ke splnění povinností naprosto nutných prostředků a nutno-li, i násilím odstraniti to, co by splnění povinností vadilo. Příslušíť Bohu neobmezené právo na všechny tvory jeho, a proto může též uděliti zmocnění k užití násilí proti jiným. Kdo tudíž připouští existenci křesťanského zákona mravního, jenž nezávisle na všelike lidské autoritě, zcela v autoritě Boží spočívá, ten musí uznati též existenci zmocnění, jež mají povahu a podstatu práv bez přičinění jakékoliv moci lidské. Z toho jasně plyne, že všem lidským právům předcházejí závazky vůči původci aneb dárci těchto práv, a že práva tato tím právě jak svůj rozsah, tak své hranice určeny mají. *f)* Tato přirozeností daná a zjevením Božím upevněná a rozšířená práva tvoří pak základ, na němž právní řád církve a státu zbudován býti musí. Stát nesmí Bohem udělená práva ani výslovně ani fakticky zrušiti aneb na ně pohlížeti tak, jakoby jich nebylo, tím že by jimi opovrhovati dovolil. I když stát porušení práv netrestá, nepřestanou přece porušení ta býti porušením. Proto zkracování spravedlivé mzdy, zaměstnávání dělníků v nezdravých místnostech, snižování mzdy na tak nízkou úroveň, že i ženy a děti pro uhájení života ku pracím, zdraví podrývajícím, odhodlati se musí, donucování dělníků ku přehnané době pracovní atd., všecko to jest, i když toho stát netrestá a žádným zákonem nezakazuje, proti přirozeným, Bohem daným právům lidským.

77. Křesťanský zákon mravní však nehlasá a netvrdí jen existenci všeobecného, společenského sdružení mezi lidmi, nýbrž hlasá právě tak jistě i povinnost a právo ke sdružením zvláštním. Bůh stvořil člověka jako bytost společenskou, t. j. jako bytost, kteráž ne sama sebou, nýbrž jen ve spojení s jinými bytostmi, sobě rovnými, k onomu stupni vnější a vnitřní, intelektuální a mravní dokonalosti dospěti může, k níž přirozeností uschopněna jest. Poněvadž pak křesťanský zákon mravní ukládá povinnost, aby každý jednotlivec darů, Bohem mu jaksi jako talenty,

jako kapitály, svěřených, pro své a svých bližních blaho využítkoval, jest mu tím dána spolu i oprávněnost, aby nejbližší, k tomuto vzdálenějšímu cíli směřující úkoly, dovolenými prostředky provedl, tedy aby též s jinými ve sdružení k tomu nutná a užitečná vcházel. Sem patří na příklad sdružení ku pěstování věd a umění, jakož i sdružení, jichž účelem jest náboženské aneb mravní zdokonalení, sdružení k opatřování zevnějších potřeb životních atd. Toto právo nemusí člověku dáti teprve stát; lidé je mají od Boha, původce přirozenosti. Toto přirozené právo a poměr jeho k moci státní líčí Lev XIII. takto: »Ačkoliv tyto soukromé společnosti ve státě dále trvají, jsouce jaksi jeho částí, ¹⁾ nemá stát jen tak beze všeho moci, aby existování jich zakázal. Jsouť založeny na právu přirozeném, stát však nemůže právo přirozené měniti, nýbrž úlohou státu jest, aby mu zjednal uznání.« ²⁾ A jako tato sdružení, tak i manželství vyrostlo z půdy zákona přirozeného; ve společenství manželské vcházení mají jednotliví lidé právo od přirozenosti, a ne teprve od státu. A byť i každý jednatel neměl příslušné povinnosti, má přece celek přirozenou povinnost, aby společenství manželská nejen uzavíratí nechal, nýbrž i aby je dle možnosti podporoval. Ačkoliv pak manželství a z něho plynoucí povinnosti a práva rodičů samy sebou pro křesťanský řád společenský jsou velmi důležité, přece nebudeme se jimi tuto zabíratí, a to z té příčiny, že jest nám jednati o křesťanském učení o společnosti, po výtce se zřetelem ke křesťanskému řádu hospodářskému.

78. Mezi společnosti, jež v křesťanském zákoně mravním základ mají a tudíž Bohem chtěny jsou, patří též stát. *a)* Stát není výsledkem přirozeného vývoje nesvobodných bytostí, kteréž by se byly snad ze stavu, zvířecímu rovného, výběrem a bojem o život k nynějšímu stavu vzdělanosti povznesly. Rovněž

¹⁾ Papež má tu na mysli takové společnosti, které založeny jsou ku povznesení časného štěstí pozemského. Společnosti, jichž cíl jest náboženský, nemohou býti pokládány za částí společnosti státní, poněvadž jsou jaksi částmi církve.

²⁾ Encyklika Rerum novarum.

b) není sdružením, povstalým z mravně svobodné volby, kteréž by dle libovůle jednotlivců býti mohlo a nemusilo aneb jež by opět mohlo býti zrušeno. Nikdy nežili lidé vedle sebe po způsobě zvířat bez vzájemných práv a povinností. *c)* Stát jest naopak sdružením, jež arci založili lidé, ale na popud přirozenosti a z rozkazu mravní povinnosti. Poněvadž nás Bůh tak stvořil, že jen v trvalém spojení s jinými dosíci můžeme oné mravní, intelektuální a zevnější dokonalosti, ku kteréž dospěti od přirozenosti schopni jsme, jest to pro nás předpisem vůle Boží, abychom s jinými ve společnosti takové vcházel, které jedině mohou nám poskytnouti, co nám k dosažení životního účelu našeho jest nutno. Státy tedy jednak jsou skrze lidi a z lidí, ne tedy přímo Bohem mezi lidmi založeny; ¹⁾ jednak jsou však též Bohem vyžadovanými, tedy z povinnosti od lidí uzavřenými sdruženími. Tak líčí Lev XIII. v encyklice o křesťanském řádě státním vznik států: »Od přirozenosti cítí toho člověk potřebu, aby ve státě žil; neboť, jelikož se mu osamocnému nedostává pro život nutné péče a ochrany, a poněvadž i zdokonalení ducha a srdce možným není, proto prozřetelnost Boží tak to zařídila, aby člověk pro společnost lidskou, jak domácí tak občanskou, se zrodil, kteráž jedině veškeré životní potřeby mu poskytnouti může.« ²⁾ A v dělnické encyklice praví sv. Otec, že stát za vznik svůj děkuje potřebám lidským zrovna tak, jako soukromá sdružení lidská. Z toho uzavírá, že stát, který brání tvoření se společností soukromých, jedná proti svému vlastnímu principu, a tedy jaksi pod sebou podtíná větev, na níž sám sedí. »Společnosti soukromé založeny jsou na právu přirozeném; právo přirozené však

¹⁾ Státy jsou sdruženími přirozenými, jelikož *a)* povstaly na popud přirozenosti, *b)* sledují přirozené nebo časné cíle a *c)* k dosažení cíle toho užívají přirozených prostředků. Církev jest společností nadpřirozenou, jelikož *a)* založena jest přímo Kristem, Synem Božím, *b)* sleduje cíl nadpřirozený, věčnou blaženost věřících, a *c)* především nadpřirozených prostředků k dosažení cíle tohoto má zapotřebí (modlitby, sv. svátostí, nadpřirozeného učení atd.), ačkoliv i přirozených prostředků (na př. časných statků) k dosažení cíle svého nutně potřebuje.

²⁾ Encyklika *Immortale Dei*.

stát měniti nemůže, nýbrž úlohou státu jest, aby mu zjednal uznání. Zakazuje-li tudíž přece některý stát zakládání takových spolků, jedná sám proti svému vlastnímu principu, ježto sám, právě tak jako spolky soukromé mezi státními příslušníky, má původ jedině v přirozeném pudu člověka ku vzájemnému se združování.«¹⁾

79. Příčina, *d)* proč lidé státní sdružení tvoří, tedy úloha aneb účel státu jest dvojí: předně, působivá ochrana práv všech jednotlivců, jakož i těmito jednotlivci založených soukromých společností, a za druhé opatření oněch k časnému blahobytu nutných prostředků, jichž ani spolupůsobením oněch soukromých společností ještě dosíci nelze. Obojí tento účel dá se zcela dobře vyjádřiti těmito slovy: účelem aneb úkolem státu jest časné obecné blaho aneb veřejné časné blaho státních příslušníků. »Toť vlastní a hlavní povinnosti státu, starati se o obecné blaho,« praví Lev XIII.;²⁾ »blaho celku jest netoliko nejvyšším zákonem, nýbrž i příčinou a konečným cílem moci státní;«³⁾ »společnost občanská nemá jiné úlohy, leč podporovati všeobecné dobro.«⁴⁾ »Přičiniti se má vláda ku prospěchu občanů, poněvadž jen proto vládařům moc jest dána, aby starali se o blaho státu. Na žádný způsob nesmí proto moc státní sloužiti zvláštním zájmům jednotlivce aneb pouze některých; ustanovena jest pro dobro celku.«⁵⁾

80. Co pak *e)* přední úlohy státu, již jest péče o blaho obecné, se dotýče, jest povinností státu, chrániti práv každého jednotlivce; tuto ochranu právní má však rozšířiti též na práva, jež zvláštními smlouvami aneb tituly, příslušenstvím ke společnostem mravně dovoleným a obecnému blahu nepřekážejícím byla získána. Tato úloha dotýká se tudíž přímo každého jednotlivce a každého soukromého sdružení. Za tou příčinou může stát nahodilé pochybnosti o prá-

1) Encyklika Rerum novarum.

2) Encyklika Rerum novarum.

3) Encyklika Immortale Dei.

4) L. c.

5) L. c.

vech přirozených odstraniti a stanoviti, co právem jest; on může dále též v zájmu veřejném právní obor jednotlivce rozšířiti, ale též, žádá-li toho blaho veřejné, přirozená práva obmeziti, jelikož každý příslušník státní jako část pro dobro celku v případě potřeby obět nějakou přinéstí musí. Ačkoliv tedy stát, pokud se týče rozšíření a obmezení práv každého jednotlivce, značné pravomoci se těší, přece z toho nenásleduje, že by byl neobmezeným pánem nad právy svých poddaných; hlavní jeho úlohou zůstane v této příčině vždy ochrana všech řádně nabytých práv. Co se týče poměru státu k soukromým společnostem zvláště, vylučuje poměr tento Lev XIII. následovně: »V některých jednotlivých případech má arci stát plné právo vystoupiti proti spolkům, na př. jestliže vytčený cíl jejich čelí zřejmě proti právu a mravnosti aneb je-li jinak zřejmě na úkor veřejnému blahu. Přísluší-li však státu oprávněnost, aby tvoření se takových spolků zabránil a existující zrušil, má zároveň přísnou povinnost, aby vystříhal se všelikého zasahování v práva občanův. Záminka nutné ochrany veřejných zájmů nesmí jej nijakým způsobem svéstí ke krokům, jež by nějaké bezpráví v sobě chovaly. Neboť zákony a nařízení státní mají jen potud nárok na poslušnost, pokud odpovídají rozumu a tím právě i věčnému zákonu Božímu.«¹⁾

Již touto ochranou právní přikázána jest státu úloha velice obsáhlá, obtížná a vznešená. Leží pak dále v povaze věci samé, že má stát tuto ochranu poskytovatí zejména chudším a slabším. Na tuto povinnost klade též Lev XIII. důraz těmito pozoruhodnými slovy: »Dlužno-li však vůbec všech práv příslušníků státních dbáti, a má-li veřejná moc bdíti nad tím, aby právo jednoho každého bylo chráněno a všeliké porušení práva aby bylo zamezeno aneb potrestáno, musí stát přece při ochraně práv jednotlivců nižší a chudší třídě lidu zvláštní péči věnovati, neboť boháči nepotřebují tolik veřejné ochrany státní, ježto sami s důstatek mají prostředků k vlastní ochraně, chudina

¹⁾ Encyklika Rerum novarum.

však na nic spolehnouti se nemohouc, skorem zcela odkázána jest na ochranu státu.«¹⁾

81. Ke stanovení a provádění řádu právního druží se *f)* jako druhá hlavní úloha státu: pozitivní podporování obecného blaha, a to jak ústavy a zařízeními, jež jen spojenými silami zavedeny býti mohou, tak i povzbuzováním a podporováním různých, dobru obecnému prospěšných podniků.²⁾ Stát nemá v této příčině povinnost, starati se o to, aby každý z příslušníků jeho šťastným se stal, má však k tomu působiti, aby všem příslušníkům státním ulehčeno bylo, by vlastním přičiněním svým dostatečných tělesných i duchovních statků si opatřiti mohli, které ku blahu pozemskému náležejí: má zakládati cesty a dráhy, podporovati rozkvět orby, průmyslu, živnosti a obchodu, jak toho okolnosti a potřeba vyžadují, dále, jak dalece toho třeba, školy zakládati, v nichž by si každý svému stavu nutných a užitečných vědomostí opatřiti mohl.³⁾

82. Aby *g)* stát jak této, tak i druhé úloze do-
stál, musí sám nejen jako dobře rozčleněný orga-
nismus na venek se jeviti, nýbrž i vniterně býti mocný
a silný. Proto k dosažení tohoto účelu přísluší mu
úkol, aby se udržel proti nepřátelům vnějším i vnitř-
ním, tedy též aby zamezoval vnitřní krise a bouře.
Těchto však nezadrží prázdná slova a tak zv. vlaste-
necká opatření a hesla, nýbrž jedině zcela nestranná
ochrana právní, jakož i podpora všeobecného blaha
pomocí zvláštních ústavů a zařízení, jež stát opatří.

83. Pečuje o časné blaho obecné svých přísluš-
níků, nesmí stát *h)* nikdy zapomenouti na hlavní jich
určení. »My lidé jsme zajisté všickni stvořeni pro nej-
vyšší a konečné dobro, jež za tímto tak krátkým a
vratkým životem v nebi se nachází, a veškeré naše
myšlení má jen tam směřovati. Jen v něm nachází
člověk své úplné a všestranné štěstí; proto záleží je-

¹⁾ Encyklika Rerum novarum.

²⁾ Srv. J. Pesch, Liberalismus, Socialismus und christliche
Gesellschaftsordnung, str. 119.

³⁾ Srv. Cathrein, Moralphilosophie, 2. sv., 2. vyd., str. 469.

dnomu každému nejvíce na tom, aby tohoto cíle dosáhl. Proto má stát, jenž nemá jiné úlohy, než starati se o všeobecné dobro, toto všeobecné dobro tak podporovati, aby příslušníci jeho v této své nejvnitřnější touze po nejvyšším a nepomíjejícím dobru nejen nebyli poškozováni, nýbrž vším možným způsobem podporováni.«¹⁾ Tutéž povinnost státu, aby totiž při všech svých opatřeních pro blaho veřejné Boha a náboženství se zřetele nepouštěl, dokazuje Lev XIII. dále z toho důvodu,²⁾ že jako jednotlivci, tak i státy existenci svou a vše ostatní mají od Boha, že tedy i státům Boha jako neobmezeného pána svého a vládce uznávají jest.³⁾

84. Při křesťanské nauce společenské nutno též zmíniti se alespoň krátce o církvi, jež jest společností náboženskou, Kristem založenou. Poněvadž totiž člověk je tvorem společenským, chtěl Kristus, aby lidé i nadpřirozeného cíle svého ve společnosti, v církvi, se domáhali a skrze ni ho dosáhli. Na rozdíl od státu a jiných společností, o nichž jsme doposud pojednávali, jest církev *a)* společností nadpřirozenou, jelikož sleduje cíl nadpřirozený a poněvadž nepovstala z vůle lidí, nýbrž z bezprostřední činnosti Syna Božího, jenž ji založil. Aby tohoto cíle dosáhla, k tomu má především prostředky nadpřirozené (milost, svátosti, oběť mše sv. atd.), ale poněvadž jest na této zemi a z lidí pozůstává, má zapotřebí též prostředků přirozených a časných. *b)* Církev jest jako stát společností dokonalou, poněvadž sama v sobě má všechny prostředky k dosažení cíle svého. Proto má své vlastní zákony a svůj vlastní právní řád. Křesťan má proto též dvojí druh jak povinností, tak práv: jedny jako státní občan, druhé

¹⁾ Lev XIII. v encyklice *Immortale Dei*.

²⁾ Encyklika *Immortale Dei*.

³⁾ Z řečeného plyne, v jakém smyslu s Aristotelem (*Polit.*, cap. II.) člověka tvorem společenským (*animal sociale*, ζῷον πολιτικόν) zváti dlužno. Člověk jest tvorem společenským, 1. poněvadž narozením svým vstupuje do lidské společnosti, ano i do mnohem užší společnosti, do rodiny; 2. poněvadž přirozeností svou k tomu jest ustanoven, aby zvláštní společnosti s jinými tvořil; 3. poněvadž má toho přirozenou potřebu a poněvadž k tomu jest ustanoven, aby ve státě jako nejvyšší přirozené společnosti žil.

jako příslušník církve. *c)* Jako církvi nepřísluší žádná moc v záležitostech čistě světských, tak také nepřísluší státu žádná moc v záležitostech duchovních. Byť i tedy církev sledovala cíl daleko vyšší než stát a důstojností svou daleko jej převyšovala, přece jsou jen vedle sebe souřadně a v oboru své kompetence od sebe zcela neodvisle. *d)* Poněvadž však stát pozůstává z lidí, kteří i při své snaze po časném blahu na zákon Boží, jemuž církev učí a jež bez bludu zachovává, vázání jsou, proto jest v tomto ohledu stát jistým způsobem církvi podřaděn, což nazývá se indirektní mocí církevní v záležitostech světských.

§ Křesťanská nauka hospodářská.

85. Křesťanskou naukou hospodářskou nazýváme na křesťanských předpisech víry a mravů založené učení o tom, jak mají lidé zevnějších statků časných užívat. Víra křesťanská nás učí, že Bůh jest stvořitelem a zachovávatelem všech věcí časných, že je určil pro lidi zde na světě, ale že lidé, i co se týká účelu, k němuž jich užívají, i co se týká způsobu, jak to činí, mají se řídití zcela vůlí Boží. V tomto posledním ohledu, totiž co se týče přivlastňování a užívání statků pozemských a této půdy zemské skrze lidi a pro jich účely, stanoví křesťanská nauka hospodářská tyto zásady: *a)* Zevnější statky časné předal Bůh ovšem bezprostředně celému pokolení lidskému. Všichni lidé jsou povinni život časný si zachovati. Jelikož této povinnosti dostáti nemohou, aniž by vnějších statků ke své výživě, odívání a bydlení užili, mají všichni, pokud jde o život jejich, právo na statky této země. Ačkoliv tomu tak jest, přece Bůh ani statky ty mezi jednotlivé lidi nebo rodiny nerozdělil ani nikde vůli neprojevil, aby lidé statky ty společně drželi a společně na nich hospodařili.¹⁾ »Nepřepustilť Bůh zemi

¹⁾ Ve spisech sociálně-demokratických (srov. Bebel, Die Frau und der Socialismus, 10. vyd., str. 294) uváděny bývají se zvláštní zálibou výroky sv. Otců proti soukromému vlastnictví

veškerenstvu (lidí) v tom smyslu, aby všickni bez rozdílu byli jejími pány, nýbrž tak, že nevykázav sám žádnému jednotlivci zvláštní části její v majetek, svěřil píli lidské a řádům, jež by od národů stanoveny byly, ohraničení a rozdělení soukromého majetku. Ostatně země, byť jakkoli mezi jednotlivce rozdělena byla, nepřestává sloužiti všem, jelikož není člověka, který by z výtěžku jejího nežil.«¹⁾
b) Avšak jest to vůle Boží, jak ji sám hlas přirozenosti hlásá, a zjevení Boží opět nám ji oznámilo, aby soukromé vlastnictví mezi lidmi existovalo, t. j. aby nejen statky, jichž každý bezprostředně a zrovna teď potřebuje, nýbrž i takové, jichž teprve po delší době upotřebiti může, ano i prostředky výrobní přešly ve vlastnictví soukromé. Nutnost soukromého vlastnictví bezprostředních statků spotřebných sociální demokracie uznává, kdežto nutnost a oprávněnost soukromého vlastnictví najmě prostředků výrobních neuznává.

86. Že však soukromé vlastnictví i těchto prostředků jest oprávněno, dokazuje a) nutnost práce, aby statky časné lidem tak sloužiti mohly, jak jim dle vůle Boží sloužiti mají. Hřích našich prarodičů v ráji zavínil, že jest lidem vůbec mnoho a těžce pracovati, aby si to nejpotřebnější k živobytí zaopatřili; lidem jest velikou většinou v potu tváře zápasiti se zemí, by jim vydala plody své, jež pak ještě zpracovati musí, by jich mohli pro sebe upotřebiti. Již z toho důvodu potřebují tudíž mocné pobídky ku práci. Avšak netoliko této činnosti jest zapotřebí, nýbrž, chce-li člověk

(Klement Ř., Ambrož, Chrysostom, Augustin, Řehoř Vel.). Jen že udává se opatrně jen jméno toho kterého svatého, ale nikoli dílo a místo, kde se výrok ten nachází. Výroky ty jsou částečně nepravé, nikdy však nepraví nic jiného, než že Bůh statky časné nerozdělil přímo mezi jednotlivé lidi, nýbrž pouze že je přímo celému pokolení lidskému k používání předal, že tedy též nikdo není oprávněn něco jako vlastnictví své tak si osvojiti, aby každého jiného z a všech podmínek a na vždycky z užívání vyloučiti mohl. Chtějí vyjádřiti totéž, co sv. Tomáš (Summa theol. 2. 2. q. 66. art. 2.) praví: Non debet homo habere res exteriores ut proprias, sed ut communēs, ut scilicet de facili aliquis eas communicet in necessitate aliorum.

¹⁾ Lev XIII. v encyklice Rerum novarum.

slušně a důstojně živ býti, jest mu konati ještě mnohé jiné a rozmanité práce. Takovou vzpružinou a pobídkou ku práci jest pak mu vědomí, jež s ovocem práce své, aneb alespoň se mzdou, kteréž se mu za práci dostane, bude moci disponovati dle své vůle. Není-li této pobídky, pak bude veliká většina lidí raději lenošiti, než se namáhati; a tak nenastane stálý pokrok zevnější vzdělanosti, jemuž sám Bůh v prozřetelnosti své chce, nýbrž aspoň znenáhlé chudnutí a úpadek v barbarství. Tak velikomyslní jsou věru jen pramálokterí lidé, aby výlučně pro všechny pracovali a osobně ze své práce neměli nic více, než jiní. »Každý spíše pečuje o to, aby si zaopatřil, co jemu samotnému náleží, než co společně se všemi nebo s mnohými drží; neboť každý přenechává z pohodlí rád druhému práci, jejíž ovoce přináleží všem.«¹⁾ Proto praví zcela správně Lev XIII.: »Vzájemné zášti, nesváru a pronásledování dvěře dokořán by se otevřely, a ježto by odstraněním soukromého vlastnictví nebylo žádné vzpružiny k pilnosti a pracovitosti povzbuzující, vyschly by též prameny blahobytu, a ona domnělá rovnost nebyla by vskutku ničím jiným, než stejně bídým a žalostným stavem všech lidí bez rozdílu.«²⁾ Přirozenost lidská a poměry zevnější hlásají tudíž nutně odůvodnění a uznání soukromého vlastnictví.

87. b) Různé a mnohé jsou potřeby, jež člověk má. Má-li důstojně, jak na člověka se sluší, býti živ, žádají, aby péče o potřeby ty byla uspořádána. Tento pořádek však vládne snáze, pracuje-li každý přímo pro sebe, než když by přímo pracoval pro celek. Práce jsou svojí podstatou od sebe velice rozdílny: jedny jsou ušlechtilé, jiné sprosté; jedny namáhavé, jiné snadnější; jedny odpovídají přirozeným náklonnostem člověka, jiné nikoliv. A tu se nedá ani mysliti, že by v tomto chaosu nutných prací zjednal někdo pořádek tím způsobem, že by jednomu každému práci přikázal, z níž by neměl

¹⁾ Sv. Tomáš Aquin., Summa theol. 2. 2. q. 66. art. 2. Srv. Walter, Das Eigenthum nach der Lehre des heil. Thomas v. Aquin. Str. 18 a n.

²⁾ Encyklika Rerum novarum.

jeden míti více užitku, než druhý. Panuje-li však mezi lidem soukromé vlastnictví, existuje tím též rozdíl v první výchově a návyku, jenž pak rozdílu stavů odpomáhá, panuje nutnost, aby člověk i pro nižší a namáhavější práce se rozhodl, a radost, že může s výtežkem práce svobodně naložiti, jej prodati a statek zaň směněný k vlastní dispozici si podržeti, usnadňuje člověku, že přemáhá odpor proti jistým druhům práce. InSTITUTE soukromého vlastnictví tedy netoliko že snáze pořádek v činnosti hospodářské zavede, nýbrž ono jedině jest s to, aby tento pořádek zavedlo.

88. Konečně c) nutnost pokojného spolužití žádá, aby soukromé vlastnictví zavedeno bylo.¹⁾ Jestliže všickni pracují přímo pro celek, takže ovoce práce jednotlivcův náleží celku, musí jednomu každému ze společného majetku dostati se alespoň tolik, kolik k ukojení svých životních potřeb potřebuje. A tu nedá se ani mysliti, že by se toto rozdělení nedálo bez stálé nespokojenosti a svárů. A také nelze ani nalézti rozdělovacího měřítka, s nímž by každý byl spokojen. (Viz výše odst. 59.) Měřítkem tím nemůže býti množství vykonané práce, neboť, jak se má pak vésti péče o lidi ku práci neschopné, kteří mají nezřídka velmi mnoho potřeb? A dá se mysliti, že všickni, kdož pracovali, podrobí se rozsudku vrchnosti ohledně hodnoty jimi vykonané práce a hodnoty toho, co mají za ni obdržeti? Měřítkem tím nemohou býti ani rozumné potřeby jednotlivce, neboť o rozumnosti potřeb mohla by souditi zase jen vrchnost. A lze za to míti, že každý podrobí se rozhodnutí tomu? Proti tomu nedá se nikterak namítati, že právě soukromé vlastnictví jest tím vinno, že není pokoje mezi lidmi. Neboť nynější nesnesitelné národohospodářské poměry neplynou nijak z institute soukromého vlastnictví samy v sobě, nýbrž spíše odtud, že činitelé, kteří mají bdíti nad zachováním řádu hospodářského, povinnost svou nekonali a libovůli jednotlivcův přespříliš uzdu popustili. Neupíráme zajisté, že soukromé vlastnictví všeliké nespokojenosti nevylučuje; budouť jednotliví nespokojenci

¹⁾ Srv. Walter, Das Eigenthum, na uv. m., str. 22.

vždycky. Ale příčinou všeobecné nespokojenosti soukromé vlastnictví samo o sobě není, nýbrž jeho zneužití, jež přičítá se zásadám práva přirozeného a křesťanské mravouky; první však pokus, učiniti komunismus, lidské přirozenosti se přičítá, hospodářským principem, odstranil by pokoj z lidské společnosti zcela všeobecně.

89. Soukromé vlastnictví *d)* přispívá k udržení pokoje a klidu mezi lidmi i proto, že vyhovuje úplně rozumné přirozenosti lidské, neboť co rozumné povaze lidské je přiměřeno, to činí jednotlivce i všechny spokojenými, kdežto to, co jest nepřirozeno, jest člověku na obtíž a vede k nespokojenosti. A tu již samoláska a povinnost pobádají člověka, aby život svůj zachoval a v každém směru, pokud mu možno jest, se zdokonaľoval. K tomu však má zapotřebí statků časných. Člověk však nepocituje jen okamžitou potřebu, která právě nyní na něho doléhá, nýbrž na rozdíl od zvířete, jež jde pouze za okamžitým pudem, předvídá i četné potřeby své v budoucnosti a poznává zároveň i nejistotu, bude-li moci později nabyti prostředků, jež k ukončení potřeb těch jsou nutny. Proto zcela rozumně vyhovuje své touze, aby již nyní pro svou osobu si opatřil, co později potřebovati bude. Poněvadž dále rodičové lásku k dětem svým chovají, jsou též zcela přirozeně pobádáni k tomu, aby již nyní pro ně získali, čeho jednou budou potřebovati.¹⁾ Zde nepomůže odvolávati se proti tomuto důkazu na to, že, až soukromé vlastnictví bude odstraněno, nebude třeba starati se o budoucnost, jelikož společnost sama o potřeby lidské starati se bude. Neboť, nehledíme-li ani k tomu, co jsme dříve pověděli, že totiž výroba následkem nedostatku vzpružiny ku práci atd. by byla velmi nejistou a nedostatečnou, mohla by zajisté i rozličná neštěstí a živelní pohromy přírodní způsobiti, že by prostředků životních nebylo právě tenkrát dosti po ruce, když by jich nejvíce bylo zapotřebí. Neboť i při společném vlastnictví a společné výrobě budou lidé právě tak,

¹⁾ Tento důkaz pro nutnost soukromého vlastnictví rozvádí Lev XIII. v encyklice Rerum novarum.

jako teď, od přírody a sil přírodních odvislými. A konečně, kdo dodá všem jednotlivcům neobmezené důvěry v činnost, dobrou vůli a péči veškerenstva a jeho zástupců, kterých povinností bude o výrobu a rozdělování výrobků pečovat?

90. Přirozený řád vyžaduje dále i soukromého vlastnictví půdy a pozemků.¹⁾ a) Poněvadž lidé zvláště z výnosu půdy životní potřeby své kryjí, proto také, jakmile civilisace orbou počala, nutno o to se starati, aby i nad zdrojem svých potřeb životních panství si zajistili. Totéž pak platí i o ostatních prostředcích výrobních. Důvod právě uvedený, jenž zakládá se v předvídání budoucích potřeb životních, mluví tudíž zvláště důrazně pro soukromé vlastnictví půdy a pozemků. Ale i na prvním místě uvedený důvod, čerpaný z nutnosti mocné vzpružiny a pobídky ku práci, žádá toto vlastnictví. Neboť každý člověk bude zajisté mnohem raději pracovati na poli svém, jež jest a zůstane soukromým jeho majetkem, nežli na poli, jež má vzdělávati jen jako na chvíli aneb docela hlavně pro jiné. b) A pak má člověk i jaksi přirozeně právní nárok na půdu, kterou vzdělává, poněvadž jeho práce v jistém smyslu s půdou takořka srůstá. Neboť, má-li každý dle zásady, i odpůrci soukromého vlastnictví uznávané, právo na ovoce své práce, kterak možno mu upírati nárok na půdu, kteráž tím, čím jest, ornicí plodnou, stala se jen jeho přičiněním? »Půda důmyslem i prací zemědělcovou tvářnost svou úplně mění; z půdy pusté stávají se úrodná pole, ze suchopáru půda žírná. To pak, čím půda se zlepšila, s ní tak těsně je smíšeno, že se to od ní většinou nijakým způsobem odloučiti nedá. A tu by se to nemělo přičítati spravedlnosti, aby kdokoli mohl se zmocniti a užívati toho, na čem jiný pot proléval? Jako účinek sleduje příčinu, právě tak

¹⁾ Srv. Cathrein, Das Privateigenthum und seine Gegner (Die sociale Frage beleuchtet durch die Stimmen aus M. Laach, 5. seš.; český překlad ve Vzděl. knih. katol., sv. VII., str. 173 nn.). Proti agrárnímu socialistovi Jindř. Georgeovi srv. Pesch, Liberalismus, Socialismus u. christl. Gesellschaftsordnung, str. 278 nn. (českého překladu »Soukromého vlastnictví« ve Vzděl. knihovně katol. sv. VII, str. 79 nn.).

slušno a spravedливо jest, aby plody práce patřily těm, kdož pracovali.«¹⁾ Totéž platí i o jiných, člověkem vzdělávaných prostředcích výrobních. Ze všech těchto důvodův uznati tudíž dlužno, že jest to vůle Boží, aby časné statky této země v soukromém vlastnictví lidí se nacházely.

91. Co pak se týká způsobu, jakým statky ty soukromým vlastnictvím se stávají, rozeznáváme původní a odvozené způsoby nabývací. Původními nazýváme ony způsoby, jimiž věci, jež až dosud nikdo v soukromém vlastnictví neměl, za vlastní se získávají. Odvozené způsoby nabývací pak jsou ty, jimiž někdo právoplatně od jiného vlastnictví nabývá. Původními způsoby jsou osvojení, přírůstek a práce. *α)* Prvním a nejpůvodnějším způsobem, jakým soukromé vlastnictví se utvoří, jest osvojení (*occupatio*). Má pak místa tehdy, když člověk statek nějaký, jež posud nikdo ve vlastnictví neměl, sobě bere, si přisvojuje. Aby však člověk osvojením právoplatně soukromého vlastnictví nabyl, vyžaduje se tato trojí podmínka: *α)* Aby věc, již někdo sobě bere, jak již řečeno bylo, nikomu nepatřila; neboť přisvojení cizí, t. j. ve vlastnictví druhého se nacházející věci jest krádeží, kteráž jak zákonem přirozeným, taktéž i v sedmém Božím přikázání kladně vyjádřenou vůlí Boží jest zakázána. *β)* Dále musí míti, kdo si věc nějakou přisvojuje, vědomí a vůli nebo úmysl, že chce právo vlastnické ku věci té získati. A konečně *γ)* toto přisvojení musí se státi nějakým skutkem zevnějším, kterýmž věc, kterou si někdo přisvojuje, s přisvojitelem skutečně se spojuje. Nikdo nemůže pouhým vnitřním konem vůle, nebo ani pouhým ústním neb písemným projevem vůle statky bez vlastníka jsoucí okupovati, a nejméně tehdy, když tyto statky jsou ještě k tomu vzdáleny; rovněž nelze vstoupením na nějaký pozemek, ačkoliv takový zevnější skutek sám o sobě k okupování patří, nabyti ihned práva vlastnického na rozsáhlá území, sta a tisíce mil měřící. Osvojení půdy a pozemků děje se zvláště tím, když někdo pozemky takové vzdělává, na nich hospodaří, je oplotí atd. Osvojení dlužno proto míti za první a původní

¹⁾ Lev XIII. v encyklice *Rerum novarum*.

způsob nabývání soukromého vlastnictví, poněvadž oběma druhým způsobům nabývacím, totiž přírůstku a práci, přirozeně předchází.¹⁾

92. Dalším způsobem nabývání vlastnictví jest *b)* přírůstek. Co přirozeně na některé věci přibude, patří jako vlastnictví tomu, komu patří věc sama. Tak plody polní přecházejí ve vlastnictví vlastníka půdy; zvířata, která se rodí z jiných, patří tomu, komu tato zvířata náležejí atd.

93. Konečně *c)* jako třetí způsob nabývání vlastnictví dlužno uznati práci. Každý člověk má vůči jiným lidem právo na svůj život, na své síly, jak tělesné, tak duševní. Proto má také právo na všechno, co těmito svými tělesnými nebo duchovními silami vytvoří. »Jako účinek sleduje příčinu, právě tak slušno a spravedlivé jest, aby plody práce patřily těm, kdož pracovali.«²⁾ Když tedy někdo na předmět, jenž buď přisvojením nebo jiným způsobem v jeho vlastnictví přešel, práci vynaloží, tu předmět ten patří mu celý jak svou látkou, tak formou, kterouž předmět ten práci jeho obdržel. Vynaloží-li však svým vlastním jménem někdo práci svou na věci cizí, pak nastupuje, mluvíme-li všeobecně, vlastnictví rozdělené: co dlužno považovati za výsledek práce, patří tomu, kdo práci tu vykonal, kdežto látka (hmota), jež novou formu nese, zůstává vlastnictvím jejího držitele. Nedá-li se již výkon práce od látky (hmoty) odděliti, pak aplikovati dlužno dle práva přirozeného zásadu: *Accessorium sequitur principale*. Má-li pak se stanoviti, co má platiti za věc hlavní a co za věc vedlejší, tu nemusí se přihlížeti tak k hodnotě metafysických součástí věci, jako spíše k hospodář-

¹⁾ Ti, kdož, opírajíce se o klassickou národní oekonomii, význam práce přeháněli, vyličovali tuto jako jediný právoplatný titul nabývání vlastnictví a snažili se i přisvojení statků ničích uváděti na titul práce tím, že práci, která na přisvojení vynaložiti se musila, pokládali za právní důvod, ze kterého přisvojitel přisvojený statek zove svým. Že náhled ten jest zcela nesprávný, leží na bíledni. Práce, kterou někdo koná, dává mu právo na plod jeho práce. Statek ničí však, jež si někdo přisvojí, není ani ovocem jeho práce, ani ovocem jeho činnosti, kterou si statek ten přisvojil.

²⁾ Lev XIII. v encyklice *Rerum novarum*.

skému významu věci a práce. Petrolej, jež někdo jiný raffinoval, zůstává i po tomto zlepšení své formy majetkem původního vlastníka; oproti tomu socha, kterou sochař z cizího kamene nebo dříví zhotovil, musí býti uznána za vlastnictví sochaře. Majitel petroleje musí odškodniti raffinéra za jeho práci, kdežto sochař musí odškodniti majitele dřeva nebo kamene za vlastnictví hmoty, jež na něho přechází. V těžších případech jest to úkolem kladného práva, aby vydal ustanovení přesnější. Přes tuto právě uvedenou zásadu, totiž, že dělník nabývá práva vlastnického na ovoce své práce, nenabývá práva tohoto, nepracoval-li dělník ve jménu svém, čili pro sebe, nýbrž, když ku práci někým jiným byl zjednan. Prácedárce není dělníku, jak ihned ukážeme, povinen ničím jiným, než aby mu vyplatil dle pravidel přirozeného práva smluvenou mzdu.

94. Odvozenými způsoby nabývání vlastnictví jsou buď právní jednání neb smlouvy, jež pro smlouvající se strany mají moc zvláštních zákonů, nebo i všeobecně právoplatným způsobem stanovené zákony. Smlouvy pak dělí se opět na smlouvy darmé a smlouvy úplatné, dle toho, zda jen jedna ze smlouvajících se stran druhé něco přenechává, nebo, zda každá strana ve prospěch druhé od něčeho upouští. V dobře obydlených zemích, kde jest jen málo statků nižších, tvoří smlouvy vedle přírůstku a práce nejobyčejnější pramen nabývání vlastnictví soukromého. Ku právním jednáním patří též rozličné způsoby stanovení poslední vůle (ustanovení dědice, odkaz, darování pro případ smrti atd.), které proto zvláštní zmínky zaslouží, poněvadž velice na rozdělení soukromého vlastnictví zvláštním způsobem působí. Právě tak jako zákonodárná moc státní může nabývání nebo převod vlastnictví učiniti závislým na jistých hmotných neb formálních podmínkách, přísluší i církvi stejná oprávněnost ohledně osob a věcí, jež spadají v její právní obor. Jak stát, tak i církve mohou pro osoby i věci v jejich kompetenci spadající stanoviti za příčinou bližšího určení práva přirozeného a z důvodů veřejného blaha i nad právo přirozené předpisy, týkající se převodu soukro-

mého vlastnictví z jednoho na druhého. Sem patří ku př. úprava dědické posloupnosti ze zákona, kteráž opět proto zvláštní zmínky je hodna, poněvadž i ona na všeobecné rozdělení časných statků zvláštní jeví účinek.

95. Zvláštní pozornosti a důkladnějšího pojednání zasluhuje mezi smlouvami smlouva mezdní, jak proto, že odpůrci soukromého vlastnictví právoplatnost její vůbec upírají, tak i z toho důvodu, že následkem přílišné svobody v nabývání statků časných spravedlnost při smlouvě té často a velice bývala porušována. Smlouva mezdní jest dle přirozeného a kladného zákona Božího netoliko dovolena, nýbrž pro sloužící stranu velmi často i přikázána.¹⁾ Poněvadž má člověk, jak právě bylo řečeno, přirozené právo na své síly tělesné i duchovní, proto je smí též dle svého práva seburčení dáti ku mravně dovoleným účelům ve službu jiného. Ano, za jistých poměrů jest to i jeho mravní povinností, aby tak učinil, totiž tehdy, když jest to jediná cesta, jak může sobě a těm, o něž se mu je starati, živobytí vydělati, aneb když jenom tak dosíci může nějakého jiného cíle, k jehož dosažení povinností vázán jest. A tu zajisté tomu, v jehož jméně aneb pro něhož práce se koná, nemůže se přiřknouti povinnost, aby snad celý výtěžek práce dělníkovi přenechal. Spravedlnost totiž žádá pouze rovnost mezi tím, co dělník pro zaměstnavatele vydá, a tím, co tento od něho přijme. Je-li tato rovnost mezi vydáním dělníkovým ve službě zaměstnavatele a mezi příjmem čili mzdou zachována, pak jest i spravedlnosti učiněno zadost. Dělník však nevydává výtěžek práce; můžeť tento výtěžek býti často mnohem vyšší; nemůže tudíž na tento výtěžek činiti též žádných nároků. Tento výtěžek nesmí se proto též bráti za základ, od něhož by se při stanovení spravedlivé mzdy vycházelo, a proto nedá se též z přirozeného práva odvoditi žádný nárok mezdních dělníků na nějaké podílnictví.

96. Tím dána jest otázka, jak vysoká má býti spravedlivá mzda a co na její stanovení rozhodně pů-

¹⁾ Srv. Fr. Schindler, Ist der reine Lohnvertrag an sich mit den Grundsätzen der christlichen Gerechtigkeit vereinbar? (Jahrbuch der Leo-Gesellschaft für das Jahr 1892, str. 102 a n.)

sobí.¹⁾ Jedna odpověď, kteráž se na otázku tu dává, zní, že spravedlivá mzda určuje se prostě jen nabídkou a poptávkou, že tedy spravedlivou jest mzda v místě obvyklá, ať už jest jakákoliv. To jest náhled liberalismu, jenž stanovení mzdy, právě tak jako stanovení ceny zboží, chce ponechati úplně »svobodnému závodění hospodářských sil«. Naproti tomu však nutno stanoviti již to, *a)* že není přípustno, aby lidská práce byla stavěna na roveň statkům zevnějším. Práce zajisté jest činností osoby, která rovněž jako zaměstnavatel jest obrazem Božím a podmětem nejsvětějších povinností a práv; práce se tedy od osoby oddělit nedá, ona jest věcí osobní, kdežto statky zevnější jsou věcmi neosobními.²⁾ *b)* Ani spravedlivá hodnota směnná statků vnějších nezávisí jedině na poptávce a nabídce. Může býti poptávka a nabídka umělými a nezřídka nespravedlivými prostředky stupňována nebo snižována; proto může se státi, že cena takto docílená jest nespravedlivou právě tak, jako prostředky, jichž k účelu tomu bylo užito. A tak možno i na nabídku a poptávku jakož i bezprostředně na výši mzdy nespravedlivě působiti. Kdyby se mělo přihlížeti jenom ku poptávce a nabídce, tu by mohla mzda tak klesnouti, že by nestačila dělníkovi ani na denní živobytí, tak že by mu nehradila ani to, co stojí jeho denní výkon. Spravedlnost však zajisté žádá, aby zaměstnavatel dělníkovi nahradil alespoň to, co tento pro něho denně vydá. Pak již zákon přirozený zakazuje dělníkovi, aby takové smlouvy neuzavíral; neboť zákon tento ho váže, aby se staral o své zachování, tedy aby takovou mzdu si vymínil, aby alespoň své živobytí uhájiti mohl. »I když se tedy dělník se svým zaměstnavatelem svobodně dohodne o výši mzdy, přece není tím nikdy odstraněn požadavek přirozené spravedlnosti, požadavek

¹⁾ O rozličných způsobech placení mzdy (naturální neb peněžitá mzda, mzda od času a od kusu, mzda úkolová či akkordní), jakož i o rozličných způsobech stupňování mzdy (systém prémiový, systém účastnění se na čistém zisku) srv. Philippovich Grundriss, str. 292 a násl.

²⁾ Srv. Costa-Rossetti, Philosophia moralis, ed. II, p. 790 a násl.

totiž, že mzda musí býti vždycky aspoň taková, aby pracovitému a spořádanému dělníku k výživě postačila. A požadavek tento jest starší, než každá úmluva mezi dělníkem a zaměstnavatelem, a je tudíž na nich zcela nezávislý. Proto, jestliže dělník z kruté bídy, aneb ze strachu před horším stavem přistoupí na příliš těžké podmínky zaměstnavatelem mu předložené, děje se zde násilí, s nímž spravedlnost nikterak souhlasiti nemůže.¹⁾

Byť však c) hodnota práce nedala se stanoviti stejným způsobem jako hodnota zboží, přece jest tu jakási podobnost. Podobnost tato má svůj původ v tom, že i práce, ač jest činností člověka, přece, ve službu někoho jiného postavena, tomuto užitek přináseti a proto právě tak, jako hmotné statky, k ukojení nějaké potřeby hledána býti může. A to je též příčinou, že i při práci jako při vnějších statcích potřebných nutno rozeznávati hodnotu užitnou a hodnotu směnnou, a že při stanovení hodnoty směnné práce nutno přihlížeti jednak k užitku, jaký práce zaměstnavateli přináší, jednak k tomu, co dělník vydá. Vždyť hodnota směnná zboží povstává také tím, že přihlíží se jak ke skutečné nebo domnělé potřebě vyměňujícího, tak k tomu, co zaměňující za to podává.

97. Jiný náhled jest ten, že dělník přes obnos, jež nazýváme mzdou, musí účastniti se jistým podílem, jež dlužno ještě blíže určití, na výnosu práce. Oproti tomu však dlužno poukázati k tomu, že prostá smlouva mezdní, dle kteréž dělník nedostane nic více nežli mzdu, je dle toho, co bylo právě řečeno, dle zákona přirozeného spravedliva a přípustna. Jako námezdní dělník nemá pražádného práva na plný výnos své práce, tak nedá se také dokázati, že by měl přes obnos mzdy nějaké právo na jistou část tohoto výnosu.

98. Chceme-li již povšimnouti si blíže pozitivního určení spravedlivé mzdy, jest nám poukázati k následujícím momentům, které, byť nebyly výlučně směrodatnými, přece zajisté na stanovení mzdy rozhodně

¹⁾ Lev XIII. v encyklice Rerum novarum.

působí, aby mzda směnné spravedlnosti odpovídala.¹⁾
a) Zaměstnavatel jest spravedlností přirozenou vázán, aby nahradil dělníkovi cenu toho, co jeho samého (t. j. dělníka) práce stála, čili to, co ze svých sil pro něho vydal. Proto jest především nutno, aby mu dal takovou mzdu, které má dělník zapotřebí, aby mohl síly za den vy-potřebované pokrmem, šatstvem, spánkem atd. zase dosaditi. Neboť síly své tělesné vydává dělník pro za-městnavatele; proto zajisté žádá spravedlnost, aby mu síly byly nahrazeny v prostředcích, jimiž znovu jich nabyti může. Dělník tudíž, který po celý den pro zaměstnavatele pracuje, pokud člověk bez ublížení svému zdraví pracovati může, má nárok na takovou mzdu, která stačí ku krytí veškerých denních potřeb stříd-mého dělníka ve příčině pokrmu, oděvu, bytu. A po-něvadž příroda nepřipouští práci bez přestávky trvající, musí denní mzda stačiti i na živobytí ve dnech odpo-činku, tedy i na neděle a svátky. b) Tato mzda však nevystihuje ještě celou cenu vlastního nákladu na práci. Dělník zajisté neužije a nepotřebuje ve prospěch za-městnavatele za jeden den jenom oné míry tělesné síly, kterouž pokrmem, spánkem atd. v tento den opět dosaditi musí, nýbrž také více nebo méně rozvahy, vědomostí a obratnosti při své činnosti; zaměstnavatel musí ho tedy přiměřeně odškodniti i za ta vydání,

¹⁾ Shromáždění katolických sociálních politiků, kteří dle usnesení 29. všeobecného sjezdu německých katolíků (v sezení dne 12. září 1882 ve Frankfurtě n. M.) se konstituovalo a na zámku v Haidu (Boru) v Čechách se sešlo, stanoví spravedlivou mzdu tímto způsobem (these haidské): »Výše mzdy stanoví se spravedlivě dle toho, co dělník přináší a nabízí. Sem patří především: 1. Čas, síla, obratnost a onen důmysl, jehož dotyčná práce vyžaduje. 2. Předchozí příprava a vyučení dělníka, pokudž obojí pro dotyčnou práci má nějaký význam. 3. Zodpovědnost, kterouž dělník po případě nese, a 4. nebezpečnost, které pro zdraví a život s prací je spojeno. Takto stanovená mzda musí poskytnouti dělníkovi při normální síle pracovní bez přehnaného vynaložení času a síly všechny potřebné prostředky existenční (po případě i pro jeho rodinu) a mimo to i tolik, by sobě mohl něco ušetřiti pro dobu nezaměstnanosti. Podle toho, jak podniku lépe či hůře se daří, jakož i jiné poměry budou důvodně půsopiti na menší neb větší míru prostředků existenčních a výši úspor.« These haidské obsaženy jsou ve *Vogelsangově* »Monatschrift für christliche Socialreform«, 5. sv. (1883), str. 343.

která mu bylo učiniti, aby si oné rozvahy, obratnosti a vědomostí získal. Z toho důvodu uznávají též všichni, že jest spravedливо, činí-li lékaři, právníci, učitelé a jiní, jimž delší dobu a s nejrozmanitějším vydáním na povolání připravovati se bylo, nárok na větší odměnu své činnosti, kterou ve prospěch jiných podnikají, než příslušníci oněch stavů, kterým dlouhé a drahé přípravy není třeba. Z téhož důvodu musí též dorostlý dělník za práci, kterou pouze on sám, nikoliv však dítě neb chlapec, konati může, větší mzdu obdržeti. Spravedlnost žádá, aby byl odškodněn za vydání, která v minulosti učiniti mu bylo, anebo která za něho rodičové neb jiní učiniti musili, aby dospěl k onomu stupni rozvahy, obratnosti a vědomostí, jichž nyní ve službách zaměstnavatelových užívá. *c)* Jako továrník při stanovení ceny svého zboží kromě náhrady za materiál a práci počítá také něco na amortisaci kapitálu v budovách továrních, strojích atd. investovaného, rovněž tak má dělník právo na náhradu svých životních sil, jež právě jsou jeho kapitálem, když musí v stáří práce zanechati. Patří mu tudíž přiměřené, dle procentní sazby jeho obyčejné mzdy vyměřené zvýšení této mzdy, aby si tak slušných úspor pro své stáří mohl učiniti. *d)* Smí-li dále továrník se zřetelem na neštěstí a kolísání odbytu a ceny svého zboží tuto cenu přiměřeně zvýšiti, může téhož důvodu užiti i dělník, který, počíná-li výroba vůbec váznouti neb padne-li továrník, může se ocitnouti v nebezpečí, že v jiném odvětví průmyslovém nebude moci živobytí si vydělati. Proto srovnává se s přirozeným právem, zvýší-li se mzda též o ten obnos, který tomuto nebezpečí odpovídá. I toto nebezpečí tvoří část nákladové vlastní hodnoty práce.¹⁾ *e)* Je-li mimo to práce spojena ještě

¹⁾ Operarius praeter onus laboris suscipit onus se periculo miseriae exponendi, quod item non compensatur (kdyby jen tolik dostal, co stačí na denní živobytí). Atqui contractus, in quo onera suscipiuntur, quorum pars non compensatur, injustus est. Costa Rossetti l. c. pag. 793. — Veškery tyto momenty uvádí též Philippovich na uv. m., str. 299, jako platné pro nákladovou hodnotu práce. »Za nákladovou hodnotu práce považovati dlužno ony statky, jež k výchově a ku vzdělání dělníka vynaloženy byly

se zvláštním nebezpečím pro zdraví nebo život dělníka může dělník činiti nárok na zvýšení mzdy, jež by výši nebezpečí odpovídalo, leč že by snad zaměstnavatel, sám zodpovědnost za nebezpečí to na sebe vzal, t. j. že by chtěl dělníkovi v případě jeho poškození vzešlou škodu a ušlý zisk po celou dobu hraditi.

99. Naskýtá se však další otázka, nemá-li snad mzda dostoupiti takové výše, aby vystačila netoliko pro osobu dělníkovu (mzda osobní či individuální — Personallohn, Individuallohn), nýbrž i pro celou jeho rodinu (mzda rodinná — Familienlohn). V odpověď na tuto otázku dlužno připomenouti: *a*) Kdyby se při vyměřování osobní mzdy vzali v úvahu veškerí činitelové, o nichž jsme se právě zmínili, tu by již tato mzda celkem aspoň přibližně stačila pro výživu mírně četné rodiny o 6 až 7 členech — počítáme-li v to i samostatný výdělek, za kterým by žena (a snad i děti) mimo péči o svou rodinu snad jíti mohla. Zastanci mzdy rodinné rozumějí však touto mzdou právě onu mzdu, která stačí k živobytí rodiny spolu s případným výdělkem ženy a dětí, pokud tyto něco vydělati mohou, aniž by tím domácích povinností zanedbávaly, po případě svému tělesnému neb duchovnímu stavu přiměřenému vývinu a vzdělání překážely. *b*) Stát má právo, mzdu rodinnou zákonem předsati, i kdyby rád přirozený jí nevyžadoval. Jestli povinností státu, starati se o blaho veřejné. Jestliže však přemnozí dorostlí dělníci nenalézají takové mzdy za svou práci, aby jí mírně

a jež k zachování jeho tělesných i duševních sil v době, kdy ku práci schopen jest, a pro dobu stáří slouží. Jelikož dělník teprve potom vydělávati může, když byl práci vyučen, a jelikož ve stáří nic více si vydělati nemůže, tu by mzda v době schopnosti ku práci se zřetelem k nákladové hodnotě práce měla býti tak veliká, aby jednak nahradila kapitál, jenž k výchově a ku vzdělání byl vynaložen, jednak pak aby umožnila zajištění jistého příjmu ve stáří ku práci neschopném. Avšak ani v době schopnosti ku práci nemívá dělník pravidelného důchodu mezdního. Nehody, nemoci, váznutí podniku a krise nebo propouštění dělnictva z jiných důvodů bývají příčinou, že dělník není pravidelně zaměstnán a že trpí kratší nebo delší nezaměstnaností. Mzda měla by tudíž se zřetelem k nákladové hodnotě práce poskytovat zajištění příjmu i v případech nezaměstnanosti. «

četnou rodinu, která střídě a poctivě žije, mohli vyživiti, pak takovéto poměry veřejné blaho ohrožují a stát k odpomoci oprávnují. Odpomoc tato pak spočívá v zákonitém upravení mzdy. Nikdo zajisté nemůže státu upírati právo, že může z důvodu veřejného blaha zákonem ustanoviti cenu prostředků životních, a proto nemůže se mu upírati ani právo, stanoviti cenu práce mezdní. c) Nerozřešenou však zůstává ještě otázka, má-li zaměstnavatel platiti dle přirozeného práva mzdu rodinnou, aneb stane-li se spravedlnosti zadost, zaplatí-li mzdu osobní u výměře nahoře uvedené. Oproti těm, kdož tvrdí, že Lev XIII. ve své dělnické encyklice prohlásil se výslovně pro mzdu rodinnou, dlužno tvrditi, že náhled takový jest nesprávný. Dotyčné místo encykliky zní takto: »V y d ě l á - l i s i dělník dostatečnou mzdu, aby mohl se svou rodinou slušně živ býti, bude, je-li rozumný, šetřiti, a veden přirozeným pudem přivede to tak daleko, že si nějakou částku uloží a tak se i skrovného majetku dopracovati může.«¹⁾ Jak by měla tato slova chovati v sobě výslovný požadavek rodinné mzdy, není zřejmo; obsahují slova ta jen tvrzení ohledně blahodárných následků, kteréž by ze mzdy rodinné plynuly. d) Přece však zdá se nám, že se mohou zastanci rodinné mzdy na encykliku Lva XIII. potud právem odvolávati, pokud ze zásady, kterou papež ohledně výše mzdy osobní stanoví, plyne i spravedlnost mzdy rodinné. Papež totiž tvrdí, že mzda, ať již poptávka a nabídka jakkoliv se utváří, musí býti dle zásad přirozené spravedlnosti tak veliká, aby dělník ze mzdy té mohl žíti, poněvadž dělník řádem přirozeným jest vázán k tomu, aby si práci živobytí opatřil. Avšak dle řádu přirozeného jest dělník povinen starati se netoliko o sebe, nýbrž i o svou rodinu. Žádáť řád přirozený alespoň od veliké většiny dělníků, aby manželství uzavřeli; týž řád brání ženě v takové mezdní práci, jež by značný výdělek poskytovala; a týž řád zdržuje děti pro nedostatek stáří od práce. Řád přirozený žádá tudíž, aby dělník sám rodinu živil. Jestliže tedy přirozená povinnost, o sebe a svůj život se starati, působí to, že mzda, která osob-

¹⁾ Encyklika Rerum novarum.

ním potřebám dělníka nevyhovuje, jest nespravedlivou, pak i přirozená dělníkům obecně uložená povinnost, starati se o výživu svých rodin, působí, že za nespravedlivou musí býti držána mzda, která by k tomu nestačila.¹⁾ e) Důvod, proč za mzdu rodinnou platí mzda, která stačí pro mírně četnou rodinu, spočívá v tom, že je zákonům přihlížeti k poměrům průměrným a jim ustanovení svá přizpůsobiti, a nikoli k takovým poměrům, které jsou spíše výjimkami.²⁾ Z téhož důvodu může pak i dorostlý dělník, byť i raději svobodným chtěl zůstat, činiti nárok na mzdu rodinnou. Avšak ani osobní ani rodinná mzda nedá se přesně a určitě (na krejcar) stanoviti; jako cena zboží, tak i mzda kolísati bude na témž místě a v téže době, aniž by tím hranice spravedlnosti musily se porušiti.³⁾

100. Dovolnost smlouvy mezdní ve spojení s jinými okolnostmi působí, že jak půda, tak i movitý kapitál a vůbec všechny ty věci, jež kapitálem se zovou,⁴⁾ větší poskytují výtěžek, než co stojí práce, jež na dosažení onoho výnosu byla vynaložena. Jak důchod po-

¹⁾ Srov. Costa-Rossetti, l. c., p. 792 s. — Dehon, Manuel social chrétien, p. 18 s.; Philippovich na uved. m., str. 299.

²⁾ l. 3. De legibus FF, I. 3. Jura constitui oportet, ut dixit Theophrastus, in his, quae ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quae ἐκ παραλόγου; to platí i o předpisech zákona přirozeného.

³⁾ Na to klade vším právem důraz kardinál Zigliara ve své odpovědi (která ostatně neprávem od některých za výklad Apošt. Stolice nebo za authentickou odpověď se považuje) arcibiskupu Mechlinskému dub. I. (G o d t s, Scopuli vitandi in quaest. sociali, ed. III., pag. 224.). Podobně praví se též v uvedených již haidských thesích: »Podle toho, zda podniku dobře či špatně se daří, jakož i jiné poměry budou důvodně působiti na menší neb větší míru prostředkův existenčních a výši úspor.« To platí bezpochyby nejen o mzdě individuální, nýbrž i o mzdě rodinné.

⁴⁾ Kapitálem zván byl původně kmen (odtud capitale od caput) peněžité půjčky oproti úrokům jakožto přibylé (accessorní) části dluhované sumy. Nyní užívá se slova toho ve velmi různém významu, neboť brzy označuje se jím statek, jímž jiné statky získati možno, tedy prostředky výrobní všebo druhu, brzy samy vyrobené prostředky výrobní (tedy na př. nikoliv půda a pozemky), brzo opět k účelům nezúčitatelným sloužící peníze atd. Srv. Böhm-Bawerk, Capital und Capitalzins, 2. sv., str. 23 a n

zemkový, tak i důchod z kapitálu vůbec má dle přirozeného zákona svoji oprávněnost. Důchodem pozemkovým (rentou pozemkovou) rozumí se čistý zisk (nadzisk, zisk přebytný-Mehrgewinn) z výtěžku pozemku, tedy onen zisk, který po odražení všech výdání a všeliké práce, na docílení výtěžku vynaložené, zbývá. Podobně důchodem z kapitálu nazývá se onen zisk, jenž zbývá z tohoto kapitálu po odražení všech výloh, za příčinou dosažení výtěžku z kapitálu toho učiněných, a po odražení vynaložené práce.

101. Další otázka jest, dle jakých pravidel a zákonů má se uspořádati hospodářská činnost a tím i rozdělení soukromého vlastnictví. K otázce té odpovídáme takto: *a*) Každý člověk, který dle přirozeného práva k právům a ku právním jednáním je způsobilý, jest za šetření jistých obmezení, o nichž později bude řeč, oprávněn vlastnictví soukromé způsobu ať původními ať odvozenými nabývati. Každé zasažení do tohoto přirozenoprávně platného zmocnění jest porušením práva. Aby dostal povinnosti své vzhledem k zachování a dalšímu vzdělávání jak sama sebe, tak eventuelních potomků svých, k tomu má člověk zapotřebí statků časných. Jelikož zákon přirozený instituci soukromého vlastnictví mezi lidmi vyžaduje, proto ukládá každému člověku, o jehož časnou výživu jinak již postaráno není, povinnost, aby sobě soukromé vlastnictví opatřiti hleděl, a dává mu k tomu spolu i právo. Zákon přirozený nestanoví však nikde výši, kterou by soukromé vlastnictví přesahovati nesmělo. Proto je každý, všeobecně řečeno, svoboden v nabývání soukromého vlastnictví, bez stanovení nějaké určité výše.

102. Každý však jest *b*) co do způsobu, jakým si tyto časné ostatky opatřuje, vázán předpisy křesťanského zákona mravního. Proto *a*) musí každý opatřiti si důkladnou vědomost těchto předpisů. A poněvadž následkem dědičného hříchu naše poznání jest zatemněno, je zapotřebí též modlitby a bázně Boží, abychom si zasloužili nadpřirozeného světla, bez něhož zákon mravní v jeho celém nutném rozsahu poznati nelze. Poněvadž pak povinnosti právní jsou přísnější než povinnosti mravní, jelikož porušení povinnosti právní

— všeobecně řečeno — snáze k těžkému provinění vede, proto musí každý především s tím se obeznámiti, co dle křesťanského zákona mravního jest právem a co bezprávím. K tomu ovšem znalost předpisů státních též jistou měrou přispěje, nikdy však nestačí. Především zajisté musí všichni hlavně vlastního svědomí o radu se tázati, a proto též o citlivost svého svědomí dbáti. β) Poněvadž zákon křesťanský každému velí, aby především svůj věčný cíl a svou spásu na zřeteli měl, proto ukládá mu též povinnost, aby ve své nabývací činnosti tak se mírnil a krotil, aby pro věci časné na věčné věci nejen nezapomněl, nýbrž aby spíše po těchto v první řadě toužil. Křesťanský zákon mravní sebelásku netoliko že dovoluje, nýbrž on ji poroučí; proto nejen že dovoluje, aby člověk po statečích časných toužil, nýbrž žádá a přikazuje alespoň průměrně tuto touhu a snahu, ba, křesťanský zákon mravní žádá od veliké většiny lidí neúnavnou a energickou činnost jak v zájmu jich osobním, tak v zájmu rodiny a obecného blaha; ale zákon ten žádá též, aby člověk v této činnosti nezašel. γ) Dále musí každý závazky své vůči jiným lidem skutečně plniti, a to tím více, poněvadž zanedbávání a porušování těchto povinností bývá příčinou, že se poznání těch předpisů, jež zákon přirozený zachovávati velí, v něm zatemňuje a svědomí jeho se otupuje. Zvláště to se musí od každého požadovati, aby šetřil spravedlnosti křesťanské. Poněvadž pak křesťanská spravedlnost neliší se obsahem svým od ctnosti spravedlnosti, již zákon přirozený velí, proto můžeme říci, že předpisy spravedlnosti křesťanské vázání jsou i nekřesťané. Jelikož však kladným zjevením Božím, jež v náboženství křesťanském jest obsaženo, zákon přirozený znovu byl potvrzen a utvrzen, proto jsou křesťané zvláště vázání, aby zachovávali i předpisy spravedlnosti přirozené. Proto tam, kde křesťanská víra a křesťanská zbožnost panuje, bude se vůbec snadněji zachovávat spravedlnost při činnosti výrobní a výdělkové. δ) Jedenkaždý musí dále ve své hospodářské činnosti tak dalece se mírniti a zdržovati, aby nezanedbával mravních povinností, jež vůči jiným má. Hospodářská činnost jeho nesmí býti taková, aby ne-

dbal povinného ohledu na spásu duší jiných lidí. Není-li mu možno, aby si vydobyl větších statků časných jinak, než když jiné přivede v nejbližší příležitost nebo ve veliké nebezpečí ke hříchům, aneb když mnohým poněkud vzdálenější příležitost ke hříchu poskytne, nastává mu povinnost, aby se tohoto výtědku zdržel; a může-li bez velikých obtíží přispěti kladně ku povznesení náboženského a mravního života svých bližních, jest povinen i to učiniti.¹⁾ ε) Konečně žádá křesťanský zákon mravní od každého příslušníka státu též zřetel na blaho veřejné. Ovšem že každý státní občan této své povinnosti celkem vyhoví tím, když zachovává zákony státní. Jestliť moc státní zde proto, aby starala se o blaho veřejné, a aby za tím účelem vydávala zákony a nařízení. Avšak může se též státi, že držitelé státní moci svou povinnost zřejmě zanedbávají, ano blaho veřejné poškozují. Pak jest křesťanskou povinností všech státních příslušníků, aby k tomuto poškozování blaha obecného netoliko nepřispívali, nýbrž aby proti němu v mezích své oprávněnosti zakročili.

Tak jest křesťanský zákon mravní neobyčejně mocným činitelem, aby ve výtědkové a výrobní činnosti každého jednotlivce a ve společenstvech jimi utvořených, tedy v celém národohospodářském životě zavládl řád a pořádek.

103. Vedle náboženských a mravních přesvědčení národa jest to stát, který na hospodářský život má vliv nejzávažnější. Toto působení musí býti dílem přímé, dílem nepřímé. Přímý vliv vychází především z ochotného a řádného vykonávání spravedlnosti, jež zákonodárstvím v souhlase s přirozenými právy se nalézajícím nechrání toliko boháčův a zaměstnavatelův v jejich právech a majetku, nýbrž brání i třídu nemajetnou a dělníky proti nespravedlivému vykořisťování. V této příčině jest povinností státu, α) práva poddaných, jež v křesťanském zákoně mravním jsou obsažena, přesněji vyměřiti a s ohledem na okolnosti času a všechny ostatní poměry stanoviti. Tomuto účelu

¹⁾ Srv. encykliku Rerum novarum, kde v textu udaná zá sada aplikuje se na zaměstnavatele vůči dělníkům.

slouží zákony obchodní, živnostenské, zemědělské, všeobecná ustanovení o jednáních právních, smlouvách a ostatních způsobech nabývání vlastnictví. Práva občanů státních musí pak míti svou sankci v zákoníku trestním. Poněvadž však jest nemožno, aby řád právní, jak v křesťanském zákoně mravním obsažen jest, až do nejmenších podrobností zákonodárstvím státním byl vyměřen, musí veřejná moc bedlivě sankcí opatřiti především ta práva, jež dle okolností zejména ochrany zapotřebí mají. *b)* Ačkoliv stát právní obor státních občanů, jenž jim přirozeností přísluší, rozšířiti, může a s ohledem na obecné dobro rozšířiti musí, není přece nijak oprávněn udělovati taková práva, jež by byla v odporu s mravním zákonem křesťanským; naopak povinností jeho jest, aby při stanovení svého právního řádu křesťanský zákon mravní chránil a podporoval. *c)* Ať stát obor práv svých podřízených rozšiřuje nebo obmezuje, což dle toho, co dříve řečeno bylo, učiniti může, jelikož státní příslušníci, vyžaduje-li toho blaho celku, oběť nějakou na svých právech přiněsti musí, vždy musí míti při tom na zřeteli pravé časné dobro obecné. A toto obecné dobro žádá, aby časné statky mezi občany alespoň poněkud rovnoměrně rozděleny byly, a to jak se zřetelem ke společenskému míru a veřejnému pokoji, jež společné časné blaho podmiňují, tak i se zřetelem k nadpřirozenému cíli všech státních příslušníků. Za pravé časné blaho možno však považovati jenom ono blaho, jež státním občanům v dosažení věčného cíle jejich nevadí, nýbrž naopak je v tom všemožně podporuje. Avšak příliš nestejně rozdělení pozemského majetku vadí dle slov písma sv. snaze po dosažení statků nadpozemských. Nadbytek statků časných umožňuje totiž lenivý život a svádí takto k mnohým nepravostem, kromě toho vede k pýše a k vyvyšování sebe nad jiné, bývá též příčinou, že lidé v nadbytku žijící na Boha lehko zapomínají a na statech časných přespříliš lpějí. Veliká chudoba naproti tomu skličuje člověka přílišnými starostmi o chléb vezdejší a potlačuje v něm snadno péči, kterou duši věnovati má; vlévá do srdce lidského nenávist a zášť k bohatým, a mívá často omrzlost a zoufalství za

následek.¹⁾ Z toho tudíž následuje, že lidem, pokud jiné poměry to dovolují, jest se domáhati takového rozdělení statků, jež největší jich části ani přespříliš velikého bohatství, ani veliké chudoby nepřináší, nýbrž takový majetek skýtá, aby při mírné péči o živobytí měli tolik, čeho jim jest k živobytí zapotřebí. Ti, kdož takto jsou opatřeni, tvoří stav střední; a proto pravíme zkrátka, že prvním požadavkem křesťanské sociální politiky jest, působiti k tomu, aby střední stav v tom rozsahu a v té míře se utvořil a zachoval, aby větší část lidstva ke střednímu stavu náležela.²⁾

Z téhož důvodu musí také státem zavedený a na zákoně přirozeném a mravním založený právní řád býti takový, aby příliš snadný a náhlý přechod jak z chudoby k bohatství, tak z bohatství k chudobě byl takořka nemožným. Takové výdělkové a výrobní poměry, jež pokojné držení pracně nabytého majetku činí velice nejistým, jsou zrovna tak nezdravými a zasluhují odsouzení, jako ony poměry, v nichž se právně nabyté vlastnictví nachází v neustálém nebezpečí, že bude ukradeno nebo uloupeno. Náhlé nezaviněné kleśnutí v proletariát mívá obyčejně v zápětí ochablost, rozhořčenost, ano i zoufalství, čehož dalším následkem bývá též zanedbávání povinné péče o blaho duše. Naopak zase lze-li snadno domoci se velikého bohatství, mívá to za následek, že mnohý bývá drážděn a sváděn

¹⁾ Srov. Přísl. 30, 8. 9. Německé přísloví dí: »E'end und Laster sind Geschwister.« A v latině: »Paupertas meretrix.« A co se týče těch, jež bohatství zbavuje starostí o život časný, praví o nich Kristus (Mat. 19, 24), že těžko vejdou do království nebeského. Srov. sv. Tomáše Aquin. Polit., I. IV., lect. 10., kde s Aristotelem učí, že ze středního stavu vycházejí nejlepší občané, z čehož následuje, že stát ve vlastním zájmu o zachování středního stavu má pečovati. Srv. Zeitschrift für kath. Theol., 20. sv. (1896), str. 574.

²⁾ Srv. Hertling, Kleine Schriften, str. 366 a násl. Zcela správně poznamenává spisovatel ku konci všeobecně toto: »Zákonodárství i stát měly by si pravidelně při každém novém opatření, ať se týká právního nebo finančního oboru, vojska nebo dopravy nebo čehokoliv, předložiti otázku, jak bude asi působiti na střední živnostenský stav.«

k nemírnému pachtění se po bohatství a tím k zapominání na svůj poslední a nejvyšší cíl, jakož i k upotřebením nedovolených prostředků; a podaří-li se mu jmění dosíci, pak stává se domýšlivým a pyšným. Panují-li tedy zcela všeobecně ve společnosti takové poměry, že jest jednak možno rychle a nezaviněně časné statky ztratiti, jednak opět do vyšších, ano nejvyšších tříd společenských rychle se vyšínouti, pak nutno takovýto řád výrobní i majetkový zavrhnouti, jelikož pramálo je schopen, aby poslednímu cíli člověka byl na prospěch. Náhlý, snadný přechod jak k bohatství tak z bohatství k chudobě působí vůbec vždy špatně na mravnost lidí, kteří takovýto přechod prodělali. Řád hospodářský má býti naopak tak zřízen, aby každý za svou vytrvalou a namáhavou hospodářskou činnost, ale jen za tuto, odměněn byl tím, by mohl očekávati již nyní, že postavení své si zachová, ano ilepší.

d) Zde tedy jest nám nesouhlasiti se »školou angerskou«, jež práva moci státní vůči národnímu hospodářství přespříliš obmezuje. Státu nenáleží toliko, aby přirozená práva svých poddaných vytknul a je chránil, nýbrž stát má na celou hospodářskou činnost svých poddaných tak působiti a ji tak upravit, aby činnost ta byla zdrojem pravého, veřejného blaha.¹⁾

e) Avšak s druhé strany jest se státu vystříhati takových zákonův a opatření, kteráž by hospodářskou svobodu poddaných příliš obmezovala. To, že stát chce míti všecko ve svých rukou a vše vyřídit, jakož i byrokratický strach, že by poddaní nedovedli své svobody užiti a že by stát a společnost mohly zahynouti, kdyby vrchnost všecko neřídila anebo aspoň do všeho tykadla nestrčila, to působí nespokojenost, zdržuje veškerý rozmach a ničí všelikou radost ku práci, překáží tudíž hospodářskému pokroku a nejen že, právo pod-

¹⁾ Na tuto povinnost státu, v tomto směru působiti na národní hospodářství, klade důraz též škola Schmoller-Wagnerova, ačkoliv namnoze zavrhnouti jest náhledy její o úloze a původu státu; srv. Sch m o l l e r, Ueber einige Grundfragen, str. 70 a n.

daných poškozuj, nýbrž je i veřejnému blahu na škodu.

104. Přímé působení státu na hospodářský život jeho členů spočívá za druhé v tom, aby povznášel a podporoval život ten ústavy a zařízeními rozličného druhu. Tato činnost moci státní nesmí však vybočovat z mezí pomoci a podpory. Státu nepřisluší, aby činností svou činnost jednotlivců nahrazoval. Jeho povinností je spíše, »učiniti veškerá opatření, jež by každému z občanů umožňovala, aby si sám získal tělesných i duševních statků, kterých k časnému blahobytu je zapotřebí: má tudíž pečovat o dráhy a cesty obchodní, rozkvět orby, průmyslu, živnosti a obchodu dle potřeby neb dle okolností; dále, pokud zapotřebí, o školy, v nichž by každý svému stavu přiměřených vědomostí nabyti mohl. K tomu patří též všeobecně mravný a náboženský stav, který netoliko k nepravosti a k bezbožnosti neponouká, anebo ctnostný život neobtěžuje, nýbrž jej spíše podporuje.«¹⁾

105. Nepřímo působí stát na výrobní činnost zákonodárstvím berním, hospodařením na domaniálních či státních statcích, jakož i zadáváním dodávek státu a důležitých veřejných prací. a) Při ukládání daní a jiných veřejných břemen je státu se řídití spravedlností podílnou, t. j. musí ukládati daně a jiná břemena dle schopnosti občanů ku placení. Proto jest příkladně hlavní krytí státních potřeb daněmi nepřímými, jež uvaleny jsou na obyčejné životní prostředky, kterýmižto daněmi stíženy jsou nepoměrně třídy chudší a střední, opatřením záhubným a přirozené spravedlnosti se přičícím. Na místě, aby stát vystoupil proti vzrůstající se nerovnosti majetkové, podporuje ji takovýmto opatřením. Totéž platí o nepoměrném stížení nemovitého majetku daněmi. Avšak tu dlužno též připomenouti, že berní zákonodárství samo k tomu nepostačí, aby zadrženo bylo utiskování stavu středního. Tak i vysoké zdanění konfekčních obchodů samo zadrží sotva jich šíření se. b) Dává-li stát konati sám veřejné

¹⁾ Cathrein S. J., Moralphilosophie, 2. vyd., 2. sv., str. 469.

práce, pak jest jako každý jiný zaměstnavatel povinen, aby zachovával předpisy křesťanského zákona mravního. Zadává-li veřejné práce, pak má při zadávání tom stanoviti takové podmínky, týkající se mzdy pracovní, nedělního a svátečního klidu, pracovní doby atd., jak je žádá křesťanský zákon mravní, a má bdíti nad tím, aby podmínkám těm bylo zadost učiněno. c) Stát jest dále též oprávněn, aby ku krytí svých potřeb a též z toho důvodu, aby mohl účinněji působiti na národní hospodářství, měl sám v držení svém prostředky výrobní: lesy, doly, továrny, hospodářství, skladiště atd. Že tento majetek svůj jen potud rozšířiti smí, pokud toho žádá blaho veřejné, a že tedy zdržeti se musí všelikého hospodaření státně socialistického, rozumí se dle toho, co dříve bylo řečeno, samo sebou. Při správě tohoto veřejného (fiskálního neb domovního) vlastnictví musí stát, právě tak jako příslušníci státní, dbáti zásad přirozené spravedlnosti a křesťanské morálky; ano, pro autoritu, které požívá, má jeho správa přímo vzorně býti vedena. Poněvadž pak tu vystupuje jako zaměstnavatel, má také skrze své orgány dávatí příklad ohledně spravedlivé mzdy, dohledu na mravnost, svěcení neděle, opatření zdravotních atd.

106. Z toho, co pověděno, vidno již, pokud náboženství a církvi přiřknouti dlužno úkol, aby mohlo v národní hospodářství zasahovati, je pořádajíc a upravujíc. Církev, sledujíc účel nadpřirozený, nemá per se povinnosti starati se o národní hospodářství, tak jako se nestará o hospodářství soukromého člověka nebo o nějaký závod akciový. Avšak ona má povinnost učiti křesťanskému zákonu mravnímu, jehož předpisy týkají se jak soukromého, tak národního hospodářství; má bdíti nad tím, aby zákon ten byl zachováván, a trestati dle okolností ty, kteří by se proti němu prohřešili. Jestli se tudíž v národním hospodářství pronášejí nebo uplatňují zásady, jež jsou se zákonem křesťanským v odporu, pak, ale jen pak jest povinností církve, aby autority své užila a pečovala o to, by se nedálo, co se zákonu Božímu přičí. Církvi přísluší tedy, jako ve všech jiných časných záležitostech, tak i v soukromém a národním hospodářství

moc jen nepřímá. Dle křesťanského pojmu o svobodě a právu dlužno tedy říci: V nabývání statků časných a hospodaření s nimi jest každý svoboden; státu jest podroben potud, že musí respektovati práva druhých a veřejné blaho; církvi pak jest podroben potud, že nesmí dopustiti se žádného hříchu.

Druhá, zvláštní část.

—

HLAVA PRVNÍ.

Otázka zemědělská. ¹⁾

§ 1. Znamky dnešní zemědělské bídy.

107. Druhá, zvláštní část našeho pojednání o otázce sociální zabývá se sociální bídou jednotlivých výrobních stavů zvláště. Povaha věci toho vyžaduje, abychom počali se stavem zemědělců, načež přejdeme k otázce dělnické a řemeslnické, a konečně promluvíme též o bídém stavu, v němž většina obchodníků se nachází. Stav zemědělců jest to hlavně, jenž dobývá ze země suroviny, jimž pak prací lidskou dostává se tvaru, kterýmž potřebám lidským vyhovují, a obcho-

¹⁾ Jäger, Agrarfrage der Gegenwart, 4 sv.; Ratzinger, Die Erhaltung des Bauernstandes 1883; Eberle, Grundeigenthum und Bauernschaft 1896; Pichler, Zur Agrarfrage der Gegenwart, Zwei Vorträge 1897; Die Bauernnoth 1896; Pobl, Stand und Ursachen, sowie Reformziele in der Agrarfrage (Wiener sociale Vorträge, str. 40 a n.) 1895; Staatslexikon Spol. Görres. čl. Bauernstand I., 729 a n., Agrargesetzgebung 116 a n., Landwirtschaft III., 995 a n., Erbpacht a j.; Pesch, Liberalismus, Socialismus atd., str. 615 a n.; Ebenhoch, Wanderungen durch die Gesellschaftspolitik, str. 94 a násl.; Buchenberger, Agrarwesen u. Agrarpolitik, 2 sv.; Preser, Die Erhaltung des Bauernstandes 1894; von d. Goltz, Landwirtschaft, a Meitzen, Agrarpolitik v Schönbergově Handbuche, 2. sv., str. 1 a n., 127 a n

dem se do rukou dostávají těm, kdož majetkem svým je zváti chtějí.

108. Dnešní bída zemědělská jeví se *a*) v ubývání obyvatelstva zemědělského. Tak ku př. patřilo v Rakousku v roce 1869: 67·2%, r. 1880: 63·6%, r. 1890: 62·4% všeho obyvatelstva k těm, kdož jsou v tomto stavu činnými, ku příslušníkům pak tohoto stavu patřilo v roce 1880: 60·7%, roku 1890: 55·9%; jeví se tudíž stálé klesání procentní výše. V Německu tvořilo zemědělské obyvatelstvo v roce 1882 ještě 42·5%, v roce 1896 však již jen 35·7% všeho obyvatelstva. Ačkoliv počet veškerého obyvatelstva v říši té značně vzrostl, klesl v témž čase počet zemědělců o 700.000 osob.¹⁾ Se stanoviska sociálního a hospodářského nutno však ubývání toho z mnohých důvodů litovati, neboť *a*) obyvatelstvo zemědělské jest nejen jádrem a nejzdravější částí všeho obyvatelstva a odává tudíž stálým vzájemným stykem obyvatelstva městského a venkovského i do měst zdravější a tělesně silnější element lidový, nýbrž *β*) ono jest též nejusedlejším a nejpokojnějším, udržení míru a zachování veřejného řádu nejvíce milovným živlem, a jest též celkem náboženstvím nejvíce proniknuto. A k tomu *γ*) nedá se ani předvídati, jak tento rozklad zemědělství skončí. Bude-li rozklad ten ještě déle trvati, tu lidé, kteří až dosud při zemědělství zaměstnáni jsou a pak budou nuceni posavadní práce své se vzdáti, nebudou se moci tak snadno uchytiti při závodech průmyslových, poněvadž industrie má již dosti svých pracovních sil, jiné pak země, které až dosud průmyslové výrobky odjinud odebíraly, svůj domácí průmysl stále více si tvoří, a kromě toho je se stálým pokrokem strojní techniky stále méně lidí k obsluze strojů zapotřebí. Aby pak až dosud samostatní rolníci stali se pachtýři a jako pachtýři vzdělávali pole, jichž vlastnictví by přešlo na velkokapitalisty, toho zajisté nelze si přát ani se stanoviska společenského, ani se stanoviska hospodářského.

109. Bída zemědělská jeví se dále *b*) stoupajícím zadlužováním vlastnictví pozemkového, a to nikoliv

¹⁾ Srv. Pichler, Zur Agrarfrage der Gegenwart 1897, str. 1.

pouze hospodářství malých a středních, nýbrž i velko-
statků. Tak obnášelo ku př. dle pamětního spisu pru-
ského ministra orby »zvýšení hypotekárně zanesených
dluhů v Prusku za posledních devět let průměrně ročně
175 millionů marek. Podobně se věci mají v jiných
německých státech.«¹⁾ Co se tkne Rakouska, jest půda
jeho zadlužena »již přes 65% své vlastní ceny. A toto
zadlužení stále stoupá; v pětiletí od r. 1888—1892 ob-
nášelo čisté nové zavazení či zadlužení kolem 372 mil-
lionů zlatých.«²⁾ A více ještě, než tyto číslice, které
netýkají se pouze pozemků k zemědělství užívaných,
dokazují exekuční dražby hospodářství, jak dluhy stou-
pají. Tak se prodalo v Rakousku exekučně v letech
1878—1892 ročně průměrně kolem 10.000 selských
usedlostí, a i na těchto předmětech váznoucí poža-
davky zůstaly ještě průměrně asi 43·4% nekryty.³⁾

Ostatní známky nepříznivého stavu zemědělství,
jako ku př. nedostatek čeledi, přílišná břemena daní
atd., mají se k oběma uvedeným symptomům jako
příčiny k následkům, a uvedeme je tudíž mezi pří-
činami dnešní bídy zemědělské.

§ 2. Příčiny nepříznivého stavu zemědělství.

110. Příčiny tyto jsou *a)* mnohé, a proto jest ná-
prava tím obtížnější.⁴⁾ Četné, daleko od sebe se na-
lézající prameny této bídy nutno ucpati. Proto, na-
mítá-li někdo proti ucpání jednoho pramene, že se
tím otázka zemědělská nerozřeší, není tím nic řečeno.
Neboť, jelikož bída ta má příčiny rozličné, nelze arci
odstraněním jedné z nich zlu odpomoci; ale nic-
méně musí i tato jedna příčina, právě tak jak
ostatní, býti odstraněna. *b)* Křivdili bychom rozhodně

¹⁾ Pichler na uv. m. str. 8.

²⁾ Ebenhoch, Wanderungen durch die Gesellschaftspolitik
1897, str. 128.

³⁾ Ebenhoch na uv. m., str. 129; srv. o zadlužení půdy
v Rakousku a exekučních dražbách též Presera, Erhaltung
des Bauernstandes, str. 280 a násl.; P o h l a Sociale Vorträge der
Leo-Gesellschaft 1894, str. 40 a n.

⁴⁾ Srv. hlavně Presera na uv. m., str. 189 nn.

zemědělcům, kdybychom je samy prohlašovali za hlavní původce jejich bídného stavu, aneb kdybychom jejich hospodaření považovali jen za jednu z hlavních příčin nynější bídy zemědělské. Někteří hospodáři snad si své postavení vlastní nerozvážností nebo lehkomyšlností zhoršili, anebo zlepšení postavení svého zanedbali; avšak v celku nesmí hospodářům samým vina se dávatí.

c) Možno rozlišovati příčiny, proč se dluhy dělají, a příčiny, proč se učiněné dluhy neplatí. Mají-li se ony první na zřeteli, dělí se dluhy na kupní (trhové), dědičné a provozovací nebo meliorační. Kupní (trhové) dluhy povstávají tím, že kupec nějakého hospodářského předmětu nemůže ihned celou kupní summu zaplatiti a nechává proto část této summy na předmětu tom váznouti jako dluh. Dluhy dědičné povstávají tím, že dědic statku nemůže spoludědicům svým výbytné summy úplně zaplatiti, tak že alespoň část těchto výbytných obnosů svým spoludědicům dlužen zůstane, kteráž pak na statku vázne. Provozovací či meliorační dluhy jsou ty, které k vůli lepšímu provozování hospodářství se dělají a jež se tedy, což při dluzích kupních a dědičných není, hospodařením samým uplácují, pakli jen rozumně byly učiněny. Připomenouti dlužno, že nejmenší částí dluhů, jimiž zemědělství stíženo jest, jsou dluhy meliorační. Promluvíme nyní především o příčinách vydlužování.

I. Tři hlavní příčiny dělání dluhů.

111. Hlavní příčinu hospodářského předlužení spatřovati dlužno v panujícím, pro zemědělství škodlivém řádu posloupnosti dědické. Hlavní chyba dnešního pozemkového práva dědického pozůstává v rovnoprávnosti spoludědiců s dědicem statku. Jednotlivě dají se uvésti tyto nedostatky: a) Při dědické posloupnosti zákonné mohou dědicové dáti si statek dle jeho hodnoty směnné oceniti. Hodnota směnná však bývá pravidelně značně vyšší než hodnota užitná, tak že nápadník (dědictví) tím bývá značně poškozen. Nápadník může se ovšem škody té uvarovati tím, že statku se neujme, nýbrž že naléhá

na to, aby byl vydražen. Tím však se podporuje častý prodej majetku, což jest velikou chybou společenskou i hospodářskou, a mimo to se tím nedosáhne nic jiného, než že se jen nepříznivé postavení vlastníka statku přesune na jiného, t. j. na kupce statku, jelikož i tento musí zaplatiti v poměru k hodnotě výtěžkové (výnosnosti) příliš velikou cenu směnnou. *b)* Spoludědicové mohou činiti nárok na týž obnos, jako dědic statku. Ve spojení s chybou předchozí má toto rovné právo dědické za následek, že, když na př. hodnota směnná statku obnáší 50.000 zl., hodnota výtěžková jeho dá se však ceniti pouze na 40.000 zl., dědic statku při čtyřech spoludědicích vlastně nic neobdrží, jelikož celou skutečnou hodnotu, kterou jest hodnota výtěžková statku (v našem případě 40 000 zl.), svým čtyřem spoludědicům, z nichž má každý právní nárok na pětinu hodnoty směnné (tedy na 10.000 zl.) rozdělití musí. *c)* Výše úrokové míry ponechává se svobodné úmluvě kontrahentů, t. j. nápadníka s každým z jeho spoludědicův. Jinými slovy: každý spoludědic může si míru úrokovou z částky naň připadající stanoviti; žádá-li úrok příliš vysoký, zbývá dědici statku jen jediná možnost, totiž aby celý obnos spoludědici tomu hotově vyplatil, při čemž, nemá-li sám peněz, musí si k tomu účelu peníze vypůjčiti, z nichž pak je mu ovšem úroky platiti.

Tyto tři chyby pospolu musí na hospodářství polní velmi zhoubně působiti. Ukážeme to na některých konkrétních případech. Jistý otec zanechá svým pěti dětem statek, jehož hodnota směnná obnáší 50.000 zl., a mimo to ještě 25.000 zl. na penězích. Následkem stejného práva dědického má nápadník, t. j. ten, jenž statek převezme, právo na 10.000 zl. jakožto podíl na hodnotě směnné statku, a na 5000 zl. jakožto podíl z pozůstalých peněz. Těchto 5000 zl. použije k uplacení dluhu 40.000 zl., kteréž by následkem dědických nárokův ostatních čtyř sourozenců na směnnou hodnotu statku jim platiti měl; zůstane tedy na statku skutečně dluh 35.000 zl. Musí-li dědic statku platiti z dluhu tohoto 4% úroků, ježto sourozenci jeho nižší úrok povoliti nechtějí, pak jest mu zaplatiti sourozencům na

úrocích 1400 zl. Ceníme-li čistý výnos statku na 3%, nese statek ten ročně v celku 1500 zl.; dědici statku zbude tedy ročně pouze 100 zl., jimiž má znenáhla uplácti neb umořovati dluhy na statku váznoucí, a z nichž má též svému stavu přiměřeně vydržovati svou rodinu, která na statku prací hospodářských nekoná. Tím způsobem ovšem uplatí za celý život svůj dluh jen z pramalé části, i kdyby mohl rodinu svou též z jiných prostředků vydržovati, a kdyby statek i padesáte let držel. — Uvedeme jiný, příznivější případ. Otec zanechá svým čtyřem dětem statek v ceně 60.000 zl. hodnoty směnné a mimo to 60.000 zl. kapitálu. Jak hodnota směnná statku, tak i peníze musí se tedy stejným dílem mezi tyto čtyři sourozence rozdělit. Dědic statku vyplatí úplně oněmi 15.000 zl., jež mu z hotových peněz připadly, jednoho ze svých spoludědiců. Oněch 30.000 zl., jež oběma druhým sourozencům svým dluhuje jako jejich dědičný podíl z hodnoty směnné statku, zůstane na statku, a ty vyžadují, jsouce zúrokovány na 4%, ročně 1200 zl. úroků. Statek však nese jen čistá 3%, tedy 1800 zl. ročně; dědici zbude tedy ročně 600 zl. na uplacení dluhu, jenž v obnose 30.000 zl. na statku vázne; dle toho, nedostane-li jiných příspěvků, nezaplatí dluh ten ani ve 30 letech, průměrném to stáří jedné generace. Část jeho dluhů přejde ještě na jeho dědice. Co si má pak počítí dědic se statkem takto zadluženým, jenž jej ještě novými dluhy obtížiti musí, aby vyplatil spoludědice? — Ovšem že dědic statku obyčejně i odjinud jmění nabývá, ku př. ženitbou, nebo že dědí po jiných příbuzných, avšak tento přírůstek musil by dle uvedených příkladů býti velmi značný, aby mu bylo možno, by po srážce vydání na své a své rodiny (ženy a děti) slušné zaopatření ještě dluhy značněji mohl uplatiti. Tím se vysvětluje, proč »dědické výplaty bývají nejčastější příčinou hypotekárního zadlužení pozemků.«¹⁾ Ovšem

¹⁾ Dr. Dael z Köth-Wanscheidu, Zur Agrarfrage. Ueber die von unserem Bauernstande nicht verschuldeten Gründe seines Rückganges, str. 63. (Frankfurter zeitgem. Broschüren, seš. 2.) — Příklad, jenž dotvrzuje, co nahoře bylo pověděno, uvádí Preser na uved. m., str. 271: »Z 19 rozličných zpráv, jež došly

dlužno přiznati, že v oněch krajinách, v nichž nucená dělitelnost kodexu Napoleonova panuje, hospodářství tak snadno zadlužiti nelze; ale na místě toho setkáváme se tam s jinými osudnými hospodářskými, společenskými a mravními zjevy, jakými jsou ku př. buď příliš malinká hospodářství, nebo tvoření se latifundií, ubývání obyvatelstva a j. Kde však této nucené dělitelnosti není, tam trpí agrární právo dědické v rozličných státech větší neb menší rovnoprávností spoludědiců s dědicem statku.

112. Druhá příčina zadlužení spočívá v tom, že kupec statku nemůže celou kupní cenu splatiti, a proto část její nechává na statku váznouti jako dluh. Jelikož kupec ke koupi hospodářství zajisté jen zřídka naprosto nucen bývá, proto musíme tyto kupní dluhy počítati spíše mezi dluhy dobrovolné, kdežto dluhy dědické jsou spíše dluhy nedobrovolnými. Větší kupní dluhy jsou pak pro toho, jenž statek přejal, obyčejně proto značným břemenem, poněvadž prodávající, právě jako při dědictví spoluprávnění dědicové, za nesplacenou část kupního obnosu žádá obyčejně tak vysoké úroky, že převyšují procentní čistý výnos statku. Tento rozdíl mezi procentním čistým výnosem a výškou míry úrokové může pak snadno býti toho příčinou, že kupci nelze vůbec dluh uplatiti. Koupí-li někdo ku př. statek za 30.000 zl. a zaplatí-li polovici tohoto obnosu, kdežto druhá polovice jako dluh na statku vázne, zbude vlastníku i při $3\frac{1}{3}$ procentním čistém výnosu a při 4%

na ústřední hospodářský spolek vládního okresu kasselského, popřely jen čtyři . . otázku velikého a rychlého zadlužení. Spolek ve Fuldě popírá sice zvláště nápadné zadlužení hospodářského majetku, ale připomíná k tomu, že zámožnosti povážlivě ubývá, že tedy počátek zadlužování dlouho asi na sebe čekati nedá. Všech ostatních 14 spolků této provincie konstatuje oproti tomu stoupající zadlužení, což zasluhuje povšimnutí, neboť právě v oněch čtyřech okresech, které od zadlužení vyňaty jsou, trvá starý zvyk, že každý selský statek má svého rozeného nápadníka, totiž nejstaršího syna, který se svými sourozenci o vitý majetek stejným způsobem dědí, ze statku však po srážce dluhů, jsou-li tu nějaké, jen polovici ceny sourozencům svým povinen jest vyplatiti. Zadlužení v ostatních okresích přičítá se výslovně příliš velikým převodním cenám při rozdělování dědictví.

míry úrokové ze zbytku kupní ceny jen 400 zl. ročně k uplacení dluhu, při čemž však musil by míti jiné prostředky, aby rodinu svou mohl vyživit. Z čistého výnosu 1000 zl., jež tvoří roční jeho příjem, musí totiž zaplatiti 600 zl. úroků dřívějšímu vlastníku, tak že na zaplacení zbytku dlužní ceny může pomýšleti až snad po 30 letech, tedy sotva skoro za svého živobytí, aneb teprve na sklonku svého života, a tak možná, že i budoucí generace dluhem tím bude obtížena.¹⁾

113. Třetí třída dluhů, které však čini nejmenší část dluhů nyní existujících, jsou ony, jež se učiní za příčinou zlepšení hospodářství (dluhy meliorační, provozovací). Dluhy ty povstávají půjčkami, jichž se používá ku př. k zařízení neb zlepšení hospodářských stavení, ku zlepšení úrodnosti pole buď zavodňováním nebo odvodňováním, k zaopatření náčiní hospodářských atd. Dějí-li se takové půjčky se znalostí věcnou a s opatrností hospodářskou, pak se tím hospodářství zvelebuje a výnosnost statku zvyšuje.

II. Příčiny dnešního nepatrného čistého výnosu půdy a pozemků (důchodu pozemkového).

114. I těchto příčin je dosti. a) Na prvním místě nutno uvést nízké ceny obilní. »Kdežto v letech 1871 až 1880 průměrná cena metrického centu pšenice obnášela v Prusku 22·30 marek, klesla cena ta v roce 1894 na 13·20 marek, obnášela v roce 1895 13·80 m. a v první polovici r. 1896 opět 15·60 marek. Podobně se věci mají ve všech ostatních evropských zemích. V Uhrách stál metrický cent pšenice v roce 1873: 14·76 zl., r. 1894: 6·75 zl.; v Anglicku stál r. 1877 me-

¹⁾ »Bavorská hypoteční a směneční banka přiznává ve své zprávě z roku 1879 otevřeně množící se nucené prodeje, ježto praví: »Většina hospodářů koupila usedlosti své za příliš veliké ceny, které s důchodem pozemkovým nejsou ve správném souhlase, a mimo to jest jim bojovati se stále více se vzrůstající soutěží, což dokazuje, že banka v poslední době již nemá více co činiti s majiteli, kteří dědictvím statky ty přejali, nýbrž jen s kupci.« P r e s e r na uv. m. str. 249.

trický cent 18 marek, v r. 1894: 8·5 marek. Ano i ve Francii klesla cena pšenice, ačkoliv tam clo značně bylo zvýšeno.«¹⁾ O příčinách tohoto náhlého klesnutí cen panují mezi agrárními politiky značně se různící náhledy. Přívrženci liberální školy považují za jedinou anebo alespoň za hlavní příčinu úkazu tohoto soutěž zámořskou nebo světovou. V některých krajinách totiž, ku př. v západních provinciích Ameriky, v Argentinii, dílem i ve východní Indii vypěstuje se veliké množství obilí mnohem levněji než v největší části zemí evropských. Že pak se tam obilí mnohem laciněji pěstuje, toho příčiny jsou mnohé: α) Půda jest tam mnohem lacinější, poněvadž kraje ty jsou málo obydleny. β) Půda jest většinou mnohem úrodnější, dílem proto, že panují v krajinách těch příznivější klimatické poměry, dílem i z té příčiny, že není ještě tak vymrskána, jako je tomu často u nás. γ) I zpracování půdy nevyžaduje tam tolik nákladu, poněvadž zvláštní péče, ku př. mrvení, potřebuje jen málo, anebo vůbec jí nepotřebuje; mimo to mzda dělníků bývá často mnohem nižší nežli u nás, a při pěstování ve velkém možno více užiti strojů (ku př. k orání, setí, sekání, čištění obilí atd.). Při tom nesníme též přehlédnouti, že naděje na zisk láká i nenasytý evropský kapitál, aby ze zámořské obilní produkce těžil, ji tedy podporoval, a tím evropskému zemědělství zhoubnou soutěž působil.

Toto mnohem laciněji vypěstované obilí dováží se pak za panujících nízkých cen dopravních velice levně do Evropy, kde se na trzích ku prodeji nabízí. »Pomořské výlohy dopravní klesly od r. 1869 o 50%, ano dle šetření, jež dalo se na podnět obchodní komory hamburské, o 75%.«²⁾ »Tak dá se poříditi dovoz metrického centu obilí z Nového Yorku až do středu Evropy za 2 marky a ze státu La Plata za 3 marky.«³⁾

¹⁾ Pichler, Zur Agrarfrage der Gegenwart, str. 5. Srov. Dael z Köth-Wanscheidu, Zur Agrarfrage, str. 41.

²⁾ Pichler na uv. m. str. 5.

³⁾ Pohl, Stand und Ursachen der heutigen Agrarfrage (Wiener Sociale Vorträge, vydané Dr. Schindlerem), str. 46; Pichler na uved. m. str. 5 udává, odvolávaje se na pamětní spis, podaný 1894 Drem. Jägrem bavorské komoře poslanců, že

Láce dovozu souvisí ovšem s moderními vynálezy na poli techniky strojní; avšak to není jedinou příčinou láce té, nýbrž tuto přivodila též soutěž rozličných dopravních společností, které ovšem zase z velkokapitalistů jsou složeny. Velkokapitál, jenž hledá výhodného uložení peněz, ukládá je v prostředcích dopravních (parnicích, železnicích atd.), a za tímto účelem utvořené společnosti snižují poplatek za dovoz, jak jim jen možno, aby jim co nejvíce transportu svěřeno bylo.

Tato soutěž našeho pěstování obilí a obchodu obilím se světovým obchodem obilním a se světovým pěstováním obilí stala pak se pro naše hospodářství, jak někteří agrární politikové tvrdí, ještě tím horší, jelikož světová sklizeň obilí byla již po několik let neobyčejně příznivou, tak že nastala nadvýroba obilí, jelikož se sklídilo na světě více obilí, než lidstvo potřebovalo. Že s touto světovou sklizní s ohledem na lehký a levný dovoz počítati se musí, a že mimořádně příznivá sklizeň v cizích zemích na evropské ceny působiti může, nedá se nikterak popírati. Avšak co tito politikové tvrdí o mimořádně příznivých sklizních a o nadvýrobě obilí, která se následkem toho dostavila, to nedá se tak snadno dokázati, poněvadž nemáme dosti spolehlivých statistických dat ani o světové výrobě ani o světové spotřebě. Proto také někteří agrární politikové tuto nadvýrobu popírají a praví, že jest to pouhý výmysl, jenž má posloužiti bursám obilním.

115. Další spolupříčinou nízkých cen obilních jest b) blanko-terminový obchod obilím, který na bursách obilních se pěstuje. ¹⁾ Někteří považují tyto blanko-

»r. 1894 obnášel náklad za dovoz metrického centu pšenice z Nového Yorku do Rotterdamu 70 pfenniků, z Rotterdamu do Mannheimu 65 pfenniků, tedy z N. Yorku až do Mannheimu, hlavního to obilního tržiště jižního Německa, 1·35 marek. Dovoz pšenice z jižního Ruska stál z Oděsy přes Rotterdam do Mannheimu 1·75 marek; uherská pšenice platila z Budapešti po Dunaji až do Řezna 1·76 marek, drahou z Řezna do Mannheimu 1·78 marek, tedy dohromady 3·54 marek.«

¹⁾ O blanketerminovém obchodě obilím viz Dr. Gustav R u h l a n d, Zur Aufhebung der Blanco-Termingeschäfte in Getreide 1896; Dr. K i e n b ö c k, Terminhandel in Getreide 1897; z Philippovichů, Grundriss, 1. sv., str. 192 a n. Pro vysvětlení,

terminové obchody za hlavní příčinu nízkých cen obilních, jiní opět jen za příčinu vedlejší, která však beze

v čem obchod blankotermínový spočívá, stůžž zde toto: Dlužno rozeznávati *a*) mezi obchodem, jenž po uzavření bezprostředně se uskutečňuje, *b*) mezi obchodem termínovým a *c*) obchodem blankotermínovým. Ad *a*) Obchod prvního druhu má místo tehdy, když se při uzavření smlouvy předává také zároveň předmět této smlouvy. Toho druhu je většina obchodů, jež se v denním obchodování jak ve velkém tak v malém uzavírají. Na povaze těchto obchodů nic se nemění, i když koupené zboží později se zaplatí. — Ad *b*) Obchod termínový je podmíněn tím, že předmět za cenu již teď, v přítomnosti, stanovenou prodaný, dodá se teprve po uplynutí určité lhůty (termínu), načež ovšem teprve pak se také zaplatí smlouvaná cena. Takový obchod termínový uzavřou na př. *A* a *B*, když *A* dne 10. dubna se zaváže, že *B*-ovi dodá dne 15. října jisté množství pšenice za cenu x zlatých. Obchod termínový jest tedy dle povahy své spojen s risikem. Neboť ten, kdo se na obilní burse dne 10. dubna zaváže, že dodá 15. října 1000 metr. centů obilí za pevně stanovenou cenu, riskuje, že ceny obilí v den dodávky (15. října) budou mnohem vyšší, než jaké jsou netoliko 10. dubna, v den uzavření obchodu, nýbrž vyšší než ceny, jež se 10. dubna pro den 15. října předvídati daly. Kdyby byl v případě, že ceny obilí do 15. října stoupaly, čekal s uzavřením obchodu až do tohoto dne, aneb kdyby byl alespoň mohl vyšší ceny obilní pro den 15. října předvídati již v dubnu, byl by mohl docíliti většího zisku. — Ad *c*) Blankotermínový obchod spočívá na nejistotě, s kterou se soudí na budoucí ceny; obchod tento druží se k předešlému, ale liší se podstatně od něho tím, že předmětem tohoto obchodu není obilí samo a cena za obilí to stanovená, nýbrž rozdíl (difference) v ceně, jež při uzavření obchodu v dubnu byla stanovena, a mezi skutečnou, dne 15. října stávající cenou. Dejme tomu na př., že *A* jako prodávající a *B* jako kupující uzavrou dne 10. dubna diferenční obchod na 1000 metr. centů pšenice pro 15. říjen. Byla-li v dubnu stanovena cena při uzavření obchodu na 16 marek za metr. cent pro 15. říjen, a obnášeli-li skutečná cena dne 15. října 17 marek, musí ten tak zv. obchodník obilím svému kupci zaplatiti rozdíl (differenci) ceny (proto obchod diferenční), tedy za každý zdánlivě prodaný metr. cent 1 marku, tudíž v našem případě 1000 marek. Obnášela-li by však cena obilí 15. října (v den dodávky) jen 15 marek, pak nastane případ opačný, a ten tak zv. kupec obilí musí svému tak zv. prodáváči zaplatiti difference ceny, tedy 1000 marek. Poněvadž se při těchto obchodech diferenčních o skutečné zboží, o obilí, vůbec nejedná, zovou se obchody tyto obchody blanko-termínovými. Přemnohé na bursách obilních (a na jiných bursách plodinových, jakož i na bursách peněžních nebo na bursách, na nichž se vede obchod papíry) uzavřené obchody jsou obchody diferenčními. Srv. Lexis v Schönbergově Handbuche, 3. vyd., 2. sv., str. 844 a n.; Rothschild, Taschenbuch für Kaufleute, 31. vyd., str. 393 a n.

škody odstraněna býti může, a jiní zase nepovažují je vůbec ani za příčinu vedlejší, aneb, jestli přece za ni je mají, tedy je přes to považují za zařízení nutné.¹⁾ Zde dlužno připomenouti, že nikoliv skutečně realizovaný (provedený) obchod terminový, nýbrž blanko-terminový obchod pro ceny obilní zhoubným se jeví. I když nemáme důkazu úplně spolehlivého pro to, že blanko-terminový obchod jest hlavní příčinou nynějšího klesnutí cen obilních, jsou to přece jen nejpokročilejšímu liberalismu holdující agrární politikové, kteří nepřiznivý vliv blanko-obchodů na reelní obchod obilní upírají, zrovna tak, jako jen ti největší přívrženci hospodářské svobody opovažují se pochybovati o zhoubnosti blanko-obchodů s jiným zbožím, jako ku př. kávou, bavlnou atd. Vždyť každému dobře známo jest, co se na bursách děje, znám jest onen švindl, který se na burse papírové provádí, a smutné z toho následky, tak že již předem za to míti se může, že i pro trh obilní podobné zhoubné následky se dostaví.

116. Další příčinou špatného postavení zemědělství jest c) vykořisťující překupnictví, co se týče hospodářských výrobků. Překupníkem rozumíme tu člověka, jenž od výrobce zboží ve větším neb menším množství kupuje, aby je buď hned prodal konsumentům, aneb dříve ještě jiným obchodníkům, od nichž pak teprve dostane se konsumentům Snaha všech překupníků nese se k tomu, aby co možná nejlacněji nakoupili a co nejdraže prodali. Poněvadž každý překupník z obchodu svého chce těžiti, jest nutným následkem tohoto překupnictví vůbec to, že musí konsumentem zboží draže kupovati a výrobcové laciněji

¹⁾ Jaký rozsah má blanko-terminový obchod obilím (srov Dr. Gustav Ruhlmann, Zur Aufhebung der Blanco-Termin-geschäfte in Getreide, str. 22 a n.), můžeme posouditi z těchto čísel (str. 24): V měsíci dubnu r. 1890 dovezlo se do N. Yorku 3,039.000 bushlů pšenice, ale v témž měsíci obchodovalo se na burse novoyorské se 245 milliony bushlů. Z těch jediného dne 14. dubna přišlo do obchodu 44 millionů, ač spekulanti dvacetkrát tolik ku prodeji nabízeli, ale neprodali. V tomto celém roce 1890 přivezlo se celkem 15³/₄ millionů bushlů pšenice do N. Yorku. A toho jediného dne, 14. dubna, prodalo se 2¹/₂ krát tolik, než co se za celý rok vůbec dovezlo.

prodávati. Ano, překupnictví nedere se jen mezi výrobce a konsumenty, nýbrž i mezi výrobce a trh. Následkem hospodářské svobody dá se ku př. rolník svést, a prodá svou budoucí žeň (na stojato) anebo celou právě složenou sklizeň pod cenu, buď že nezná časových poměrů, jež mu příznivy jsou, buď aby ušetřil si dovoz na trh, nebo aby dostal hotové peníze, jež by už rád měl v kapse. Konsument musí pak ovšem přijati cenu, kterou překupník co možná nejvýše vyhnal, poněvadž výrobce sám na trh nejde a tak pánem na trhu je překupník.²⁾ Překupníky hospodářských výrobků svádí pak hospodářská svoboda k tomu, aby pro jisté zboží v jistém kraji domohli se kupního monopolu, a to buď tím způsobem, že jeden z nich snaží se státi jediným překupníkem, anebo že více překupníků výslovně neb mlčky si do rukou pracuje, ceny, za něž zboží v té které krajině koupiti chtějí, mezi sebou ujednají a je stlačují, a tak rolníky nutí, aby předměty, které mají na prodej, dali za cenu velmi nízkou.¹⁾ Toto překupnictví stalo se hospodářství teprve v poslední době tak záhubným, jednak proto, že za nynějšího přibývání obyvatelstva v městech a krajinách průmyslových mnohem potřebnějším se stalo než dříve, jednak i z té příčiny, že hospodářskou svobodou uvolněná ziskuchtivost tento škodlivý a nepřipustný prostředek poznenáhla zaváděla.

117. Částečně *d)* můžeme za příčinu úpadku evropského zemědělství uvéstí též nestejnost měny. Země, které mají špatnější, t. j. na trhu světovém méně cenné peníze, mají z prodeje svých hospodářských výrobků v takových zemích, jež mají lepší peníze a tedy lepšími penězi platí, větší užitek, než když zboží své prodají doma; špatná měna domácí je pobádá k tomu, aby na cizozemském trhu konkurrovaly, a mohou, čím špatnější jest vlastní měna jejich, tím snáze v konkurenci se pustiti, jelikož za dovoz a jiné výlohy odškodněny bývají tím, že za zboží dostanou zapláceno cennějšími penězi. Naopak zase nevyplatí se vývoz ze zemí,

¹⁾ Srv. Die Bauernnoth (Stimmen aus Oesterreich zur Lehr' und Wehr', N. V.), str. 19 a n.

kde mají lepší měnu, do krajin s horší měnou, poněvadž se platí špatnějšími penězi, a zvýšiti přiměřeně cenu zboží, aby tak škoda se vyrovnala, není vždycky možno.

118. Poněvadž dosti často hospodáři se přihodí, že si musí na delší neb kratší čas peníze vypůjčiti, nutno *e)* za příčinu špatného stavu polního hospodářství označiti též nedostatek takových ústavů, které by rolníkům peníze půjčiti chtěly a mohly za takových podmínek, jež by výnosnosti a druhu výtěžku hospodářství odpovídaly. Hospodářství poskytuje sice malý, ale průměrně jistý výnos. Hospodář může tedy, nevypůjčil-li si peněz bezúčelně, platiti úroky jisté, ale jen menší; potřebuje tedy peněz na nízkou míru úrokovou. Dále hospodář nemá příležitosti, jako kupec nebo řemeslník a j., aby výrobky své denně neb týdně prodával, nýbrž prodává obyčejně najednou větší množství. Proto jsou pro něho méně vhodné takové výpůjčky peněžní, z nichž se musí častěji, ku př. čtvrtletně nebo docela i dvouměsíčně, úrok platiti. Pak jest i každé nové převzetí a přepsání učiněných výpůjček zvláště pro rolníka spojeno se ztrátou času a často i s jinými výlohami; proto mu též půjčky na kratší lhůty nejsou s prospěchem. I vadí tudíž polnímu hospodářství nedostatek takových ústavů, jež by poskytly rolníkovi půjčky na delší lhůty na malý úrok a s příhodnějším placením úroků.

119. Ke příčinám, jež nepatrnou výnosnost polního hospodářství zaviňují, patří, alespoň v mnohých zemích, *f)* veliké daně, jež je rolníkům platiti. Jsou to dílem daně státní, dílem zemské a obecní přírážky. Kdežto tyto daně bývaly dříve velmi nepatrné, stoupají nyní víc a více jednak následkem militarismu (stále vojsko a vedle toho všeobecná povinnost branná), jednak následkem vzrůstu všech tak zvaných »veřejných potřeb«.

Falešné nebo nejasné pojmy o národním blahobytu a o účelu státu totiž zavinily, že vznikla nepřehledná řada státních ústavů a zařízení, jichž upravení a udržování spolu s velikým stálým vojskem přispělo nejvíce k zadlužení států, a tím i ku placení úroků, a to ponej-

více velkokapitálu, tedy k závislosti států na velkokapitalistech. Značné výdaje státní a tím způsobené zadlužení států je právě v zájmu kapitalistů, kteří tak peníze své dobře mohou uložit.¹⁾

V mnohých státech alespoň jsou to jistě hlavně rolníci, kteří přímými daněmi jsou stíženi, dílem proto, že jejich vlastnictví, pozůstávající z půdy a pozemků, snadno se dá určit, kdežto výše movitého peněžního kapitálu tak snadno zjistiti se nedá, jednak i z té příčiny, že berní zákonodárství pohybuje se dosud ve starších kolejích hospodářství naturálního, ačkoliv naše národní hospodářství přijalo na sebe skutečně zcela ráz hospodářství peněžního. Pro rolníka pak nastává i ta škodlivá okolnost, že musí platiti daně v penězích, čímž jest nucen, aby své výrobky za peníze vyměnil, tedy nejprve na ně kupce hledal, a utržené peníze zase na daně vydal. I daní nepřímých platí obyvatelstvo zemědělské, jako vůbec massy méně majetných a skoro zcela nemajetných, více než spravedlivo, kdežto oproti tomu z mnohých státních zařízení právě ti bohatší mají užitek.

120. Dále dlužno uvésti g) stoupání čelední mzdy. Toto stoupání mzdy má mnohé příčiny. Čeleď slouží raději ve městě a místech průmyslových než na venkově, dílem že tam dostane větší mzdu, dílem i z toho důvodu, že města a průmyslová místa poskytují venkonce větší svobody a jiných příjemností. A tím stoupá i mzda na venkově. Pak i služba vojenská zbaňuje venkov čeledi. Mimo to vzrůstají z rozličných příčin, o nichž se hned zmíníme, i životní požadavky čeledi, jimž jinak, než zvýšením mzdy vyhověti nelze.

121. Rolníci sami h) zřekli se dřívějšího jednoduchého způsobu života a přivykli mnohým potřebám, jichž dříve neznali. Příčinou toho jest jednak snazší obcování, jež je s lidmi, jichž potřeby jsou četnější a rozmanitější, svádí, a jimž je jaksi odkoukají (ku př. návštěvou měst), dílem zase služba vojenská, jež mnoho

¹⁾ Srv. Presera na uv. m. str. 198 a n.

mladých lidí venkovských váže, aby po léta zdržovali se ve městech, kde poznají a navyknou si rozličným potřebám, dílem i snaha prodavačů nejrozmanitějších potřebních předmětův, aby zboží svému i mezi »malým lidem« odbytu zjednali, a jednak i, o čemž není pochyby, šíření se hesel, jež pokrok veškeré vzdělanosti a civilisace v tom spatřují, když i širší davy lidu mnohým materiálním životním potřebám si zvykají a je ukájejí.

§ 3. Pomocné prostředky.

122. Především jest nám vytknouti cíl, jež moudrá agrární politika při všech svých opatřeních na zřeteli míti musí. Tímto cílem označiti jest nám *a)* takové rozdělení majetku pozemkového, aby daleko větší část národní půdy nalézala se ve vlastnictví středního stavu selského. Převládají-li buď malinká hospodářstvíčka nebo latifundie, jest to vždycky zlem, a sice jedno jako druhé zlem jak sociálním, tak hospodářským. Příliš malé statečky jsou příčinou selského proletariátu, vzrůst však jakéhokoli proletariátu jest společnosti lidské nebezpečný. Selského proletáře nutí pak malé hospodářství, aby vzdělávaje je, hleděl si výhradně okamžitých potřeb, což rozumnému hospodaření jest na škodu. Latifundie pak toho nutně vyžadují, aby se na nich hospodařilo pomocnými silami, buď pachtýři nebo čeledí. Příliš rozsáhlé hospodářství čelední má však tytéž sociální následky jako malá hospodářství, jelikož se musí přibrati venkovský proletariát. Systém pachtýřský pak bude společensky mnohem méně blahodárně působiti, než hospodaření na vlastním statku, leč že by snad svoboda vlastníka pozemku zákonitě značně byla omezena. A že ani v hospodářském ohledu neposkytuje těch výhod, které svobodným stavem selským dosaženy býti mohou, leží na bíledni. Pravili jsme však, že nutno pečovati o to, aby daleko větší část půdy nalézala se ve vlastnictví středního stavu selského, neboť nějaké latifundie, jakož i nějaká menší hospodářství nejen že neškodí, nýbrž přinášejí též mnohonásobný uži-

tek.¹⁾ Velkostatkář může ku př. snáze zkoušeti novoty v zemědělství a tím menším hospodářům prospěti; malá hospodářství dodávají pak venkovské pomocné síly k obdělávání větších statků. Rovněž *b)* moudrá agrární politika více bude dbáti jistého trvalejšího držení statku v jedné a téže rodině, jež od pokolení do pokolení na statku zůstává, než aby podporovala snadný převod z jednoho vlastníka na druhého. Zajisté dá se očekávat, že mnohem pilněji a obezřetněji obstarávati bude statek otec rodiny, který spolu přítomné i budoucí potřeby rodiny své na mysli má a o ně se stará, tedy hospodář, jenž netoliko po celý svůj život statek drží, nýbrž jej i potomkům svým dědictvím předává. Úplná stagnace poměrů vlastnických a nemožnost, aby statek, nebo jen některé jeho části ve vlastnictví jiných přejíti mohly, nemusí a nemá tím také nastati. Tato tak užitečná stálost majetku nemá však také záviseti výlučně na dobré vůli dočasného majitele; spíše musí nastati taková opatření, kteráž by tuto stálost netoliko umožnila, nýbrž ji přivedila.

123. Má-li se k tomuto cíli dospěti a spolu nynější bídě agrární odpomoci, jest nutno *a)* opravit selské právo dědické.²⁾ Tato oprava musí se týkati těchto bodů: *a)* Především jest v zájmu hospodářství nutně žádoucí změna dědického práva ze zákona. Poslední porřízení činiti necht za jistých obmezení, o nichž hned promluvíme, zůstane svobodným. Úprava dědického práva intestátního bude míti za následek, že se i svobody testování bude se zřetelem k poměrům hospodářským lépe a účelněji užívati. Z mnohých stran přimlouvají se za zavedení selských desk

¹⁾ Zcela správným jest úsudek z Hertlingů v *Naturrecht und Socialpolitik* (Kl. Schriften, str. 374): »Rovněž i zachování stavu velkostatkářů a zachování šlechty, jejíž trvání a společenská přednost podmíněna jest upevněným držením půdy, je v zájmu státu. Důležitějším však zdá se mi existence kvetoucího stavu selského.«

²⁾ Srov. též z Hertlingů, *Naturrecht und Socialpolitik* (Kl. Schriften, str. 372 a n.): »Sem náleží v první řadě zájmům a potřebám stavu selského přiměřená úprava posloupnosti dědické.«

(Höferolle), t. j. aby stát pořídil a vedl seznam oněch statků, které mají přejíti na jednoho dědice, a jež tedy na několik dílů děleny býti nesmějí. Avšak zdá se, že by prostředek ten byl málo působivým, poněvadž by jednotlivým vlastníkům ponecháno bylo na vůli, aby si statek svůj do selských desk dali zapsati. Působivější bude změna dědického práva zákonného, jelikož nastoupení tohoto práva závisí mnohem méně na vůli jednotlivcův, a samo sebou je též schopnější, působiti na náhledy lidu. Ovšem že by tato úprava dědění ze zákona nebyla tak nutnou v těch krajinách, kde zdravý smysl obyvatelstva účelné rozdělování dědictví přes zákonitou svobodu dědění zachovává a smlouvami zákonitě stejné nároky přirozených dědiců vylučuje, anebo kde se v této příčině udržel právní zvyk. Avšak modifikace zákonitých ustanovení v tomtéž smyslu setkala by se právě tam se souhlasem venkovského obyvatelstva a provedení jich bylo by tím jistější. β) Toto intestátní právo dědické musí stanoviti právo nápadníků (dědictví), t. j. musí stanoviti, že statek má přejíti na jednoho dědice, že tedy přirozené dělení je vyloučeno, jelikož toto dělení podporuje jednak utváření se nepatrných hospodářství, jednak latifundií. Právem vyjádřilo se solnohradské sdružení konservativních sociálních politiků r. 1883 pro požadavek nápadnického dědického práva ze zákona takto: »K zachování selského stavu nechť se utvoří selským poměrům přiměřené a k zemským zvykům přihlízející dědické právo ze zákona.«¹⁾ γ) Aby se mohl stanoviti obnos, na nějž mají spoludědicové právo, musí se statek odhadnouti nikoliv dle své hodnoty směnné, nýbrž dle hodnoty výtěžkové, jež vlastní hodnotu statku tvoří, a tento odhad budiž zákonem nařízen.²⁾ Dále δ) nesmí se ani celý obnos čistého výnosu bráti za základ podělování spoludědiců, aspoň tehdyž ne, když je dědiců mnoho (ku př. 5) a jest tu jen nepatrný hotový kapitál; neboť kdyby se

¹⁾ Resoluce tohoto sdružení viz v časopise Oesterr. Monatschrift für Socialreform, 5. sv. (1883), str. 394 a n.

²⁾ Srv. resoluce solnohradského sdružení na u. m. str. 395; »Všem opatřením, týkajícím se poměrů agrárních, budiž základem povaze půdy a pozemku odpovídající hodnota výnosu.«

celý obnos čistého výnosu měl vzíti za základ dědického podílení, tu, jak svědčí příklady shora uvedené, bude to čekancovi vždy velmi obtížno, aby spoudědice své upokojil, aniž by tím statek svůj dluhy obtížil. Je-li tu nějaký kapitál peněžní, ten ať se mezi ostatní dědice rozdělí stejným dílem. ε) Spoludědicům přiřknutý podíl neměl by tvořiti peněžní kapitál, jim najednou splatný, nýbrž měl by pozůstávati z ročního důchodu (renty). Tu by však musily se zříditi takové ústavy, které by mohly dědicům tento roční důchod přeměnit v takové kapitalie, jež by výši oné roční renty odpovídaly. Jen tak, zdá se, bude možno zabrániti předlužení nápadníka a jeho majetku při přejímání dědictví. Proti těmto návrhům nelze namítati, že spoludědicové budou tím nespravedlivě poškozeni; neboť dle práva přirozeného nemají spoludědicové nároku na stejný podíl s nápadníkem, a kladné právo nejen že nemusí jim tento nárok propůjčovati, nýbrž naopak se zřetelem k dobru obecnému bude se mu ujmouti nápadníka. Názor o stejném právu dědickém všech dětí pozůstavitelových zakládá se z větší části na zásadě, již liberalismus zcela špatně porozuměl a vykládal, a kterouž i na tento určitý případ aplikuje, zásadě totiž o stejném právu pro všechny.

Tento řád dědický nechť platí pro statky, které náležejí k obcím venkovským; okresy venkovské, které přímo s městy hraničí, jelikož hodí se velice pro hospodářství zahradní a menší usedlosti, ať podrží svobodnou dělitelnost, ale tak, aby i pro ně nucená dělitelnost byla zakázána.

124. Aby všelikému předlužení hospodářství se zabránilo, b) navrhuje se, by zákonem stanovena byla hranice dlužní, jakož i (cíl to, k němuž poznenáhlu spěti dlužno) úplná nezadlužitelnost půdy, sloužící účelům zemědělským.¹⁾ První, jakož i druhý návrh týká se jen dluhů reálních; mají ten účel, aby byl

¹⁾ Hranici dlužní žádá solnohradské sdružení na uved. m. str. 396: »Zadlužení statku nesmí jíti přes hranice, v nichž zdárné hospodaření jest možno. (Sedlákovi hospodáři se velmi špatně, jakmile z čistého výnosu musí polovici odváděti na úroky a případně na amortisaci.)« — Pro úplnou nezadlužitelnost půdy

konec učiněn nebo meze stanoveny hypotekárnímú obtížení půdy a s tím spojeným exekučním prodejem, a tím spolu aby nepřímo a prostředečně zabráněno bylo též dělání dluhů osobních. Hranice dlužní záležití v tom, že statek jen do jisté části své ceny, ku př. až do polovice nebo do dvou třetin, hypotekárně zavaditi se smí, tak že by dluhy, které by někdo přes tuto hranici učinil, byly dluhy osobními, anebo v případě, kdyby vlastník statku přece statkem svým nebo částí jeho se zaručil, že by tato smlouva před soudem žalovatelná nebyla. Proti těmto návrhům (nejmě proti úplné nezadlužitelnosti půdy), kteréž ovšem ve strohém se nacházejí odporu s idejí o hospodářské svobodě, dnes ještě velice rozšířenou, a kteréž proto těžko provésti se dají, namítá se i to, že se často hospodářům stane, že si musí na kratší neb delší čas peníze vypůjčiti, a tu že by jim z nedostatku hypotekárního zajištění ještě vyšší úroky bylo platiti. Ale k tomu lze odvětiti, že, znesnadní-li se hypotekární zavazení půdy a pohodlné a jisté ukládání peněz (a ještě více nezadlužitelností půdy), míra úroková vřbec musí klesnouti, tak že by hospodáři dostali peníze k vypůjčení alespoň nejméně na stejný úrok jako nyní. Ku provedení těchto návrhů nutno pak uvážiti, co praví Pichler: »Takováto norma byla by zajisté velikým požehnáním, aby pro budoucnost přílišnému předlužení bylo zabráněno. Ale nyní mohlo by se nařízení takové přijati jen s největší opatrností, aby existence nynějších držitelů co nejvíce ohrožena nebyla. Vřeobecné zákonné stanovení hranice dlužní mohlo by vésti k tomu, že by mnohým držitelům úvř jejich byl podryt náhle i pro nejnútnejší potřeby, že by jejich úvřnost byla velmi obmezena.«¹⁾

vyslovuje se Weichs-Glon, Freier Boden, Mnichov 1896; pro ni odvolávají se národohospodáři právem na starší německé, v Sachsen-spieglu obsažené právo (z Weichs-Glonů na u. m., str. 1); též Preser na uv. m. str. 223 poznamenává: »Ona tak velice vykřičená stará doba neznala žádné zástavy půdy, nýbrž jen zástavu jejího výnosu, a není zcela správně tvrzení, že římská hypoteka nalezla v Německu v koupi důchodů ‚spřizněné zařízení‘.«

¹⁾ Zur Agrarfrage der Gegenwart, str. 12.

Stejný cíl, aby totiž obmezilo se reální zavazení a zcizení půdy exekučními dražbami, sleduje právo domoviny (Heimstättenrecht). Toto právo chce malému člověku zajistiti jistou míru majetku pozemkového, kterýž by byl pro exekuci soudní nedotknutelným; na tento majetek učiněné dluhy podléhají rozličným obmezujícím podmínkám.¹⁾ Není pochybnosti, že tento návrh musí blahodárně působiti pro ty, k jichž prospěchu směřuje, a že by zvláště venkovskému dělnickému proletariátu velice posloužil, ale pouze sám otázku agrární nerozřeší, poněvadž netoliko malé usedlosti, nýbrž i usedlosti střední jakož i velkostatky značným zadlužením trpí.

125. Opět c) jiná řada návrhů směřuje k tomu, kterak opatřiti hospodářům peníze na laciný a hospodářským poměrům přiměřený úrok, když jich zejména k účelům provozovacím potřebují. Zde dlužno především poukázati na návrh, jenž již namnoze jest proveden; zřízení totiž zemských neb provinčních hypotečních bank. Mají-li ústavy bankovní naznačeným účelům sloužiti a nikoliv proti nim působiti, nesmějí pracovati pro svůj vlastní, co možná největší zisk, t. j. aby dosáhly vysokých úroků nebo dividend pro akcionáře. Soukromé hypoteční banky skutečně pak domáhají se co největších prospěchů pro své členy nebo akcionáře, a proto hledí, aby dostaly od hospodářů co možná největší úroky. Mají-li tudíž banky, zeměmi nebo provinciemi zřízené, svému účelu dostáti, nesmějí hledati většího zisku, než kterým by se kryla jednoduchá a laciná správa, nelze-li ji vésti zadarmo, a jehož by vyžadovalo založení skrovného rezervního fondu. Již tím, a zavedením jednoduché a laciné správy mohou takovéto banky blahodárně působiti. Tyto banky mají tedy a) půjčovati peníze na úrok pokud možná nej-

¹⁾ O tomto právu domoviny srov. Betzinger ve Staatslexikonu Görres. spol., 3. sv., str. 250 a n. Domovina musí míti určitou velikost, jest nedělitelna, hypoteční dluhy směřjí na ni jen do polovice ceny, a to se svolením úřadu domovinského, býti znamenány, a to jen proti amortisaci; taková domovina nesmí nucenou dražbou býti prodána, nýbrž jen pod nucenou správu býti postavena. Pichler na uv. m., str. 18.

menší; β) nikoliv na krátké, nýbrž na hezky dlouhé lhůty, aby úroky jednou ročně se platily, jakož i γ) tím způsobem, aby dluh mohl býti splacen úmorem (amortisací).¹⁾ Kde pak δ) bylo by zavedeno vyplácení dědiců ročními důchody, měly by tyto banky úlohu, aby toto právo vybírání důchodů (Rentenbezugsrecht) proti kapitálu hotově najednou splacenému vykoupily.

Účelu snadnějšího opatření peněz slouží též venkovské ústavy záložní, které po svém zakladateli nazývají se obyčejně záložnami Raiffeisenovými. Jejich velice účelné zařízení způsobilo, že již velmi rychle se rozšířily. α) Takovéto sdružení zakládá se v jednotlivé obci, ale může se též více obcí v jedno sdružení sjednotiti. A skutečně existují v Německu a v Rakousku sdružení okresní, z nichž zase většina spojila se ve svazy zemské atd. β) Každý podílník ručí celým svým jměním (ručení společné) za závazky spolku, jemuž přináleží, což působí, že spolky takové těší se značnému úvěru. Avšak γ) peníze půjčují se jen členům spolku; a poněvadž všichni tito členové jsou příslušníky jedné a téže obce a mezi sebou se znají a dobře posouditi dovedou, mnoho-li úvěru komu poskytnouti se může, proto jsou půjčky ty bezpečně umístěny, a ono ručení společné, o němž jsme se právě zmínili, jest pro členy beze všeho nebezpečí. Mimo to žádá se za každou, spolkem poskytnutou půjčku jistá záruka. δ) Dlužník požívá ve příčině splatnosti půjčky mnohých výhod, jelikož se může díti buď menšími splátkami nebo úmorem; při tom platí pouze nepatrný úrok. ϵ) Správa spolku jest zadarmo; jen pokladník dostává nepatrný plat. V čele spolku stojí obyčejně pětičlenné předsednictvo, nad nímž jest devítičlenná dozorčí rada, a nad touto opět stojí valná hromada všech členů, která musí býti svolána alespoň dvakráte do roka a jež volí jak předsednictvo, tak radu dozorčí.

¹⁾ Ještě dále jdou resoluce solnohradského sdružení na u. m. str. 396: »Jest nutno toho se domáhati, aby každé zavazení dědičného statku, ať dluhem peněžním nebo důchodovým, věřitelem bylo nevypověditelno, míra úroková aby byla nízká a stálá, a aby dluh bylo lze umořiti.«

Konečně mají přiměřenému opatření peněz sloužití též hospodářská družstva, která právě tak jako družstva řemeslnická, odborová atd. ke stavovské organizaci všech stavů cestu raziti mají. O těchto hospodářských družstvech promluvíme co nejdříve.

126. Nutno dále *d)* promluvití též o návrzích či požadavcích, které mají za účel zvýšiti výnosnost hospodářství. K těmto náleží *a)* zrušení blanko-terminového obchodu obilím a jinými hospodářskými plodinami. K tomuto návrhu připojuje se obyčejně druhý, aby totiž reelní obchod terminový přešel v ruce družstev (družstevní organizace plodinových burs). Návrh tento uznává prospěšnost burs obilních a plodinových, t. j. takových míst, kde se kupec stýká s prodavačem (aniž by musili zboží, o něž se smlouvají, voziti s sebou), uznává rovněž prospěšnost reelních, ve skutečném dodání zboží pozůstávajících obchodů terminových, zavrhuje však obchody diferenční jako škodlivé.¹⁾ Aby tento spekulací obchod terminový všeobecně najednou zrušen byl, to vyžadovalo by mezinárodních úmluv alespoň mezi většími státy; avšak i když toho nyní dosíci nelze, přece jen mají jednotlivé státy povinnost, aby ve svých územích takovéto čistě spekulací obchody učinily nemožnými. Vytrvalé provádění zdravých

¹⁾ I tací hospodářští politikové, kteří se svobodo-hospodářské theorie zastávají, přiznávají škodlivý vliv obchodů diferenčních; srv. Lexis v Schönbergově Handbuchu, 3. vyd., II. sv., str. 878. Též Philippovich, Grundriss, sv. I., str. 192 a n., staví proti důvodům, jež se pro obchody spekulací uvádějí, značné škody, jež mohou působiti, a očekává od burs plodinových ještě méně užítku, než od burs peněžních a efektních. Srv. též Kienböck, Terminhandel in Getreide, Wien 1897, který škodlivé působení obchodu blanko-terminového zkrátka takto vystihuje (str. 27): »Zmatky v poměrech trhových, odcizení skutečného obchodu své úloze, umožnění četného, vzrůstajícího se stavu spekulantů, v dobách zkázy svedených outsiderů, konečně snížení ceny hlavních výrobků polního hospodářství, to jsou škodlivé charakteristické známky obchodu terminového, jež proto právem zváti můžeme znetvořenou formou obchodu«. Že obchod blanko-terminový ceny snižuje, vysvětluje se tím, že »impuls k obchodu řídí se nejvíce, jak zkušenost učí, dle nabídky« (str. 24). V tom právě spočívá hlavní váha výčitky, tomuto obchodnímu systému činěné, že podporuje spekulaci umělého snižování cen (str. 16).

zásad národohospodářských v jednotlivých státech povzbudí pak zajisté i jiné státy, aby podobně se zachovaly. Takovým, byť ne zcela rozhodným, přece jen působivým prostředkem jest zákonité ustanovení, aby obchody takové nemohly býti zažalovány.

127. Totéž platí β) o vlivu jednotlivých států na větší ústavy dopravní, jako jsou železnice, paroplavba atd. Poněvadž ústavy tyto α) působí velmi na časný blahobyt mnohých obcí, ano i celých krajů a zemí, proto jest pro tyto ústavy nejlepší, a je to též účelu a úloze státu přiměřeno, když se tyto dopravní ústavy nacházejí v majetku a správě veřejnoprávních korporací (obcí, krajů, států), než když jsou majetkem soukromých podnikatelů, bankovních domů a podniků akciových.¹⁾ ββ) Pokud se toho nedosáhne, jest povinností státu, aby před zakládáním takovýchto dopravních ústavů netoliko se přesvědčil, zda jsou obecnému blahu na prospěch, nýbrž má si na celé jednání jejich takový vliv ponechati, aby ústavy ty nemohly podniknouti ničeho, co by právům jiných občanů neb veřejnému blahu bylo na škodu. Sem patří zvláště to, aby dráhy a paroplavba svého skutečného monopolu, jenž jim pravidelně připadá, nezneužívaly k vykořisťování obecnstva, které jest na tyto dopravní prostředky poukázáno. Při zakládání nových dopravních tratí musí pak býti rozhodujícím činitelem všeobecný zájem obecnstva, a ne zájem jednotlivých vlivuplných pánů (ku př. těch, kteří žádají, aby dráha šla blízko jejich továrny nebo velkostatku). Právě nad velkokapitálem a nad jeho zařízeními jest státu bdíti, aby zabránil každému zneužití jeho moci, jehož se jak ve vlastní zemi, tak jinde ke škodě veřejného blaha dopustiti může. Jak odporným jest to zjevem, když ku př. velkokapitál podporuje zemědělství cizích zemí pro svůj prospěch, a tak ke zkáze domácího hospodářství spolupůsobí! γγ) Dotýkají-li se ústavy dopravní jedné země nejen zájmů vlastních příslušníků státních, nýbrž i pří-

¹⁾ Srv. Weichs-Glon, Das finanzielle und sociale Wesen der modernen Verkehrsmittel. Tübingen, Laupp, 1894, str. 252.

služníků států cizích, tu musí ovšem každý stát míti především na zřeteli blaho svých poddaných, ale nesmí nikterak podporovati nebo trpěti křivdy nebo bezohlednosti, jež by se páchaly na příslušnících států cizích.

128. Otázku měny γ) nemůže, jak zjevno z povahy její, jeden stát sám rozřešiti; to však nezbavuje státy povinnosti, aby pracovaly k tomu, by mezinárodními úmluvami otázka ta byla urovnána. Při tom nezdá se býti tak nutným státi na tom, aby zavedena byla mezinárodně měna dvojitá, ačkoliv by opatření to přispělo velmi k odstranění škodlivého vlivu, který má rozdílná měna na poměry agrární. Aspoň však musil by býti mezinárodně pevně stanoven poměr mezi zlatem a stříbrem.

129. Od jednotlivých států nutno dále žádati, δ) aby zavedly takové zákonodárství berní, které by bylo dnešním poměrům přiměřeno.¹⁾ Příčíť se $\alpha\alpha$) spravedlnosti, jež od státu žádá, aby rozděloval břemena, která poddaní ku blahu obecnému nésti musí, poměrně dle jich schopnosti, když při nynějších poměrech majetkových větší část daní ukládá se majetku pozemkovému. To příčí se spravedlnosti podílné tím více, poněvadž právě kruhy venkovské to jsou, a sice střední a menší rolníci, kteří za nynějších poměrů ještě jiným veřejným břemenem skoro nejvíce stíženi jsou, totiž osobní službou vojenskou. Stav selský dodává nejotužilejší a nejlepší vojáky, kdežto obyvatelstvo průmyslové pro slabost tělesnou k vojsku méně se hodí. Proto se musí zavésti takové daně, které by stihly i movitý kapitál a ostatní nemovitý kapitál (doly, továrny a jiné průmyslové závody, ústavy dopravní atd.), a to dle výše schopnosti ku placení. $\beta\beta$) Poněvadž boháč mnohem snáze oželí část svého jmění než méně majetný, a tak schopnost ku placení daní stoupá netoliko ve stejné míře s výší jmění, nýbrž v míře stále vyšší, proto je netoliko zásada, jež existenční minimum od placení daní osvobozuje, pro spravedlivé rozdělení daní zcela oprávněna, nýbrž oprávněna i zásada o postupné dani z příjmu.

¹⁾ Srv. Hueme ve Staatslex. Görres. spol., čl. Einkommensteuer, 2. sv., sl. 545.

Zásada tato záleží v tom, že nezdaňují se, jak se to až doposud dalo, předměty, které užitek nebo zisk nějaký přinášejí, jako půda, pozemky, domy atd., anebo užitek přinášející výkony, jako živnosti, nýbrž že zdaňuje se skutečný příjem, t. j. roční příjem, ať si plyne odkudkoliv, ať z movitého nebo nemovitého majetku, ať z provozování nějaké živnosti nebo z úřadu. Tento způsob zdanění jest modernímu hospodářství, jež jest hospodářstvím peněžným, přiměřený. Zásada postupnosti záleží pak v tom, že daň nestoupá ve stejné míře s příjmem, nýbrž že pro vyšší příjem stanoví se též vyšší sazba procentní. »Kdežto při stejnoměrné výši procentní (jak tomu až dosud bylo) s vyšším příjmem stoupala též daň, tak že ku př. z 1000 marek při 2% obnášela 20 marek, ze 100.000 marek 2000 marek, má (dle zásady o postupné dani příjmové) s vyšším příjmem stoupati též míra úroková,«¹⁾ tak že, kdo by měl ku př. příjem 1000 marek, platil by z tohoto příjmu 2%, tedy 20 marek; kdo by však měl příjem 100.000 m., neplatil by jen 2%, tedy 2000 m., nýbrž musil by platiti 4 nebo 6 procent atd., tedy 4000 nebo 6000 marek atd. daní. Tato zásada souhlasí proto se spravedlností podílnou, poněvadž ten, kdo má vyšší příjem, může mnohem snáze postrádati větší částku z tohoto velikého příjmu, než ten, jehož příjem jest skrovný. γγ) Ačkoliv nedá se všeobecně popřítí, že stát má moc kromě úředního odhadu naříditi i přiznání osobní ve svědomí závazné, přece jen odpověď na otázku, má-li neb smí-li určitý stát takové osobní přiznání ve svědomí závazné naříditi, podmíněna jest rozličnými okolnostmi. Dá-li se provésti spravedlivé vybírání daní bez tohoto ve svědomí závazného přiznání, nemůže je stát žádati, poněvadž smí předpisovati jen to, co dobro obecné vyžaduje.

130. Ku zlepšení postavení rolnictva přispěje též ε) zrušení všeobecné povinnosti branné, aneb, není-li úplné zrušení této povinnosti možno, alespoň její značné obmezení. Ať si jednotlivý stát nemůže sám jediný

¹⁾ Srv. Hueme ve Staatslex. Görres. spol., čl. Einkommensteuer, 2. sv., sl. 545.

stále vojsko propustiti nebo značně obmeziti, přece má stále na to pomýšleti, aby působením svým na druhé státy tomuto všeobecnému břemenu odpomohl. Usnadnění břemene vojenského přispěje k tomu, že αx) budou pracovní síly zemědělské lacinější, $\beta\beta$) daně že budou menší a $\gamma\gamma$) že zavládne jednodušší způsob života v kruzích venkovských.

131. Mimo to musí ζ) všichni příslušní činitelé spolupůsobiti k tomu, aby probuzen a oživen byl smysl pro náboženství, jenž pak netoliko hospodáře a jeho rodinu, nýbrž i čeleď a ostatní síly pomocné bude pobádati k pracovitosti, šetrnosti, ku prostému způsobu života. Šíří-li někdo náhled, že pokrok ve vzdělanosti spočívá hlavně v tom, aby si lidé osvojili nejrůznější tělesné a hmotné potřeby, a proto že nutno k tomu pracovati, aby co nejvíce lidí na dobrodiních takovéto vzdělanosti podílu bralo, ten uvádí lid v blud a klam. Spíše dlužno klásti důraz na šetrnost, křesťanskou zdrželivost a snahu, by měl člověk co nejméně potřeb, a snaha ta aby vycházela z vyšších, nadpřirozených pohnutek.

Především musí stát, který je v tomto směru činitelem nejhlavnějším, co nejvíce o to péči míti, aby podporoval církev a činnost její pastorální. Proto mají státní orgánové předcházeti dobrým příkladem, jak osvědčováním svého náboženství, tak i jednoduchým způsobem života a šetrností. Úředník státní i obecní má zůstatí jednoduchým nejen tehdaž, když potřeby životní ze své kapsy krýti musí, nýbrž i když veřejný aerár útraty platí. Správa státní a obcí má v oboru své působnosti zachovávatí moudrou míru, a má dbáti veliké prostoty a šetrnosti.

132. Konečně e) nutno uznati, že pro hospodářství velmi užitečna jsou hospodářská družstva.¹⁾ Výhody, jež z nich plynou, jsou mnohé a značné. Sem náleží

¹⁾ J. Pesch, Genossenschaft und Berufsstand (Stimmen aus Maria-Laach 1896, 4. a 5. seš.); J. Pesch, Liberalismus atd. str. 530 a násl.; Hitze, Capital und Arbeit, str. 423; Eberle, Grundeigenthum und Bauernschaft, str. 115 a násl.

α) intensivnější a úspěšnější zastoupení vlastních zájmů hospodářských, zvláště proti zhoubnému vystupování velkokapitálu. Spojenými silami dá se zajisté mnohem více dokázati, než vystupováním jednotlivcův. Stát také mnohem ochotněji chopí se opatření ku prospěchu zemědělství, a bude míti oproti obtížím, které mu svobodomyšlní velkokapitalisté činí, mnohem značnější oporu, když stav zemědělců sjednocen a zorganizován o zájmy své se hlásiti bude, než když jednotliví příslušníci tohoto stavu žaloby své, byť sebe více odůvodněné, přednášejí. β) Tato družstva mohou pak přímo přispěti ku zlepšení postavení svých členů. Tak mohou převzítí sprostředkování peněz pro své členy, podobně jak to již činí spolky Raiffeisenovy. Spojí-li se taková místní družstva ve větší svazy, pak budou i s to, aby učinila rolnictví stále více a více neodvislým od soukromého kapitálu a jeho bank. Tím pak bude vliv velkokapitálu vůbec značně obmezen. Ať i některé banky soukromé k hospodářům velice účinnými jsou, přece jen zasluhuje přednost zásada, aby sprostředkování peněz dalo se družstvy, protože družstva ziskuchtivosti tak přípustna nejsou. γ) Organizace hospodářů má pak i tu neocenitelnou výhodu, že družstva mohou obstarávati prodej výrobků jednotlivých členů. Orgány družstevní nebudou výrobky členů svých kupovati, jak to činí nyní překupníci, nýbrž budou je jen sbíratí a jménem svých členů prodávati. Tím bude družstvům umožněno převzítí i větší dodávky a prodeje. Tak mohou odstraniti a zbytečným učiniti překupnictví, jež hospodářům tak škodí; zisk, jež měl doposud vyděračný překupník, připadne pak hospodářům. δ) Rovněž tak mohou družstva společně, a proto výhodně nakupovati rozličné hospodářské potřeby, mohou si též opatřiti některé prostředky výrobní (ku př. stroje atd.) ke společnému, střídavému používání. A poněvadž lichvářské překupnictví ve svém zájmu zdražuje i potřebné nářadí hospodářské, tu netřeba družstvům obohacovati překupníka, nýbrž dostanou o to věci ty laciněji, co by jinak překupník na nich musil vydělati. ε) Konečně dlužno se zmíniti i o té veliké výhodě, že organizací sílí se duch pospolitosti, upevňuje se stavovské sebe-

vědomí, přispívá se ku vzájemné pomoci slovem i skutkem, jak toho žádají společenské vlohy člověka a křesťanská láska k bližnímu.

HLAVA DRUHÁ.

Otázka dělnická. ¹⁾

133. Ačkoliv ono pojmání otázky sociální, kteréž ji má za totožnu s otázkou dělnickou, zavrhnouti jest nám jako neúplné a jednostranné, přece nedá se upříti, že mezi různými podružnými otázkami, které dnes otázku sociální tvoří, vyžaduje otázka dělnická zcela zvláštního zájmu. A to hlavně z trojí příčiny: Nejprve *a)* proto, poněvadž otázka dělnická jedná o prostředcích, jimiž pomoci se má těm, kteří mezi proletáře již sklesli, kdežto při otázce agrární, řemeslnické a obchodní jedná se aspoň z největší části o prostředky, jimiž se má zabrániti, by příslušníci stavů těch velkokapitálem mezi proletariát zatlačeni nebyli. Dále proto, poněvadž *b)* dělníci tvoří velmi veliký počet těch, kteří společenskými nesrovnalostmi trpí. Právě jejich poměry jsou to, jež otázku sociální v proud uvedly a sociálními reformami hnuly. *c)* Konečně i z toho důvodu, že mezi dělníky náhledy a učení sociální demokracie nejvíce se rozšířily, tak že právě se strany dělnické náboženství, stát a celá společnost nejvíce jsou ohroženy.

134. V následujícím pojednání zabýváme se otázkou dělnickou v užším či vlastním smyslu.²⁾ Otázka

¹⁾ Encyklika papeže Lva XIII. z 15. května 1891. Sv. pán Ketteler, *Die Arbeiterfrage und das Christenthum*, Mainz 1866; Hitze, čl. *Arbeiterfrage* ve *Staatslexikonu* spol. Görres., sv. 1., str. 259—426 (dodat. čl. *Gewerbe*, sv. 2., str. 1391—1403); Hitze, *Capital und Arbeit* 2., 4., 5., 15. přednáška; Godts, *Scopuli vitandi in quaestione de conditione opificum*, ed. III. 1896; Lehmkuhl, *Die sociale Frage beleuchtet durch die Stimmen aus Maria-Laach*, seš. 2., 4., 6., 7; Antoine, *Cours d'économie sociale* 1896; Herkner, *Die Arbeiterfrage*, 2. vyd., 1897; Schönberg, *Handbuch der politischen Oekonomie* (3. vyd.), 2. svazek, str. 631—778.

²⁾ Hitze ve *Staatslexikonu* Görres. spol. I. c., str. 260.

dělnická v širším smyslu zabírá v sebe totiž všechny za mzdu pracující osoby, pokudž činnost jejich jest více tělesnou neb mechanickou, tedy všechny ty, kdož za mzdu v zemědělství neb lesnictví, v řemesle, v domácím průmyslu, v obchodě a dopravě, ve službě čelední, v službách osobních atd. za mzdu zaměstnání jsou. Dělníky v užším smyslu, jichž poměry otázka dělnická se obírá, rozumíme všechny ty, kdož, protože prostředků subsistenčních buď vůbec nemají, aneb jen v míře nejmenší, aspoň hlavně prací rukou svých sobě a rodině své, mají-li ji, živobytí vydělati musí, a při tom ve velice volném, snadno vypověditelném poměru služebném se nacházejí. Mezi ně patří především dělníci velkozávodů, t. j. oni dělníci, kteří ve velko-průmyslových závodech, jako ku př. v továrnách, železárnách, sklárnách, dolech, jakož i při velkých závodech dopravních, prací rukou svých se vyživují, dále při průmyslu domácím¹⁾ zaměstnání, pak též i volní dělníci zemědělství.²⁾ Dělnickému proletariátu velko-průmyslu a velikých ústavů dopravních plátil hlavně kommunistický manifest, vydaný 1848 Marxem a Engelsem, s vyzváním: »Proletáři všech zemí, spojte se.«

§ 1. Příčiny dnešní otázky dělnické.

135. Postavení dělníků vytvořilo se z rozličných příčin velmi nepříznivě. *a)* Jejich postavení hospodářské. *a)* Přes to, že postavení dělníků v posledních desetiletích se zlepšilo, přece jest i v době nynější, i když práci mají, namnoze velmi bídné, poněvadž se

¹⁾ Průmyslem domácím rozumí se průmysl, který dělníci ve svých vlastních příbytcích provozují, avšak tím způsobem, že nepracují na objednání aneb na prodej svým vlastním odběratelům, nýbrž že odvádějí výrobky své velkoobchodníkovi, který jim k tomu dá potřebných látek, ano někdy též více neb méně i nástroje pracovní. Srv. o pojmu, způsobu, vzniku atd. domácího průmyslu, čl. Hausindustrie ve Staatslexikonu spol. Görres., 8. sv., sl. 147.

²⁾ O dělnících zemědělských, jich družích a jejich společenském postavení viz Antoni ve Staatslexikonu spol. Görres., 8. sv., str. 914—943.

jim za jejich namáhavou, dlouhotrvající, více méně nebezpečnou práci nedostává přiměřené mzdy. Dělníků jest dost, a proto jest mzda tak nízká. K tomu druží se okolnost, β) že časná subsistence jejich jest velmi nejistá. Nemoci, nehody, stáří, průmyslové krise, kteréž mají za následek nutné propouštění dělníků z práce, a rovněž i z jiných příčin hrozící nezaměstnanost, působí, že netoliko jednotliví dělníci, nýbrž i značné davy lidové s přílišnou, nesnesitelnou obavou budoucnosti vstříc patřiti musí, v níž mohou býti všech časných prostředků zbaveni a na pomoc a dobročinnost bližních svých odkázáni. γ) Zaměstnání dělníků jest následkem pokročilé techniky strojní, jakož i provedením zásady o dělbě práce takové, že jednotlivý dělník z vlastní své činnosti těšiti se nemůže. Právě tato radost to byla, »jež řemeslu tak veliké přednosti dodávala. Zde vytvořil jednotlivce, aneb malý, úzce spojený kruh, celek, na nějž hrdi byli ti, kteří jej vyrobili. Co má však průmyslový dělník, jenž třeba u stroje v přádelně stojí a přetržené niti svazuje, anebo jinou jednotvárnou práci koná, z nichž fabrikace jehel se skládá — co má z toho dělník, a co mu může záležeti na tom, jak zboží vyrobené vypadá anebo jaká jest jeho jakost?«¹⁾

Toto protivné, bídné a k tomu ještě nejisté postavení musí tím více nespokojenost působiti, srovnávají-li se s nádherou a požitky, jichž bohatcům za úděl se dostalo. Tito pak chybují často ještě tím, že se vůči dělníkům uzavírají a kastu pro sebe tvoří. Tak vysvětluje se nenávisť dělníků vůči bohatým, závist a třídní boj. Stav dělnický stává se tak nejúrodnější půdou pro všechny podvratné ideje.

136. *b*) Rovněž tak nepříznivo jest společenské postavení dělníkův. Onen více rodinný nebo patriarchální poměr k zaměstnavateli, jenž dříve panoval a srdci tak lahodil, přestal úplně, a dělník vidí, že se s ním zachází jen jako s nástrojem k vlastnímu obohacení prácedárce sloužícím; na jeho lidskou důstojnost a obraz Boží, v čemž zaměstnavateli se úplně rovná,

¹⁾ Sv. p. Hertling, *Naturrecht und Socialpolitik* (Kleine Schriften), str. 376.

se nehledí, nýbrž jen na jeho pracovní sílu. Ani příchyllost k rodné půdě neuůže v srdci dělníkově vzklí-
čiti, nejen proto, že mu tato málo nebo zcela nic ne-
poskytuje, nýbrž proto, že jest nucen ji častěji měniti.
Hlavně však uvolnily se změněnými poměry pracovními
svazky rodinné, tak že ani otec, ani matka, ani děti
nemohou s dostatek okusiti umravňujících radostí života
rodinného, jež spolu skýtají zapomenutí na rozličná
neštěstí tohoto života.

137. c) Podobně mnohem nepříznivějšími se staly
m r a v n ě - n á b o ž e n s k é p o m ě r y d ě l n í c k é. I zde
stačí, abychom jen na něco upozornili. Již charakter
práce bývá často s to, aby v ohledu mravním škodlivě
působil. »Práce jest tak jednostrannou, mechanickou,
že tělo i duch při ní zakrněti musí, tak že se náklonnost
k výstřednostem skoro jako přirozená reakce, jako
oprávněný protest proti tomuto snižování lidské indivi-
duality jeví. Pobyť ve vzduchu prosyceném prachem
a zápachem oleje, horko v létě i v zimě (plynové světlo),
hluk strojů, často přílišně dlouhá doba pracovní, působí
rovněž tak. Fysiologicky i psychologicky jest pochopi-
telno, když nemravnost a nestřídmost v pití se vzmáhá.«¹⁾
K tomu druží se též společný pobyt osob obojího po-
hlaví v dílnách, po většině bez mravního dohledu, bez
ochrany proti zlému příkladu, špatným řečem a svádění.
Mimo to jsou dělníci a dělnice, nemají-li rodinu svou
v místě pracovním, vydání nebezpečí stravování; po
většině bydlí ve městech, kde je rozličné požitky vábí,
a sice ve čtvrtích dělnických, kde agitaci a svůdnictví
všeho druhu široké pole jest zůstaveno. Zvláštní zmínky
zasluhuje zanedbávání výchovy, způsobené uvolněním
svazků rodinných, pak též i to, že mládež namnoze
záhy prací a vlastní vydělanou mzdou stává se alespoň
částečně neodvislou od rodičů, pak utlačování nábo-
ženského smyslu nedělní a sváteční prací atd.

138. Jako zvláštní příčiny otázky dělnické jest čá-
stečně vytknouti zase ty, jež jsme již dříve jako příčiny
otázky sociální vůbec označili. a) Za jednu z hlavních
příčin dlužno zajisté považovati svobodu, kterou moc

¹⁾ Hitze, čl. Arbeiterfrage, I. c. str. 265.

státní vzhledem k výrobní činnosti poddaným svým poskytuje. Jisto jest, že se musí stát varovati každého přílišného dozoru a upravování výroby; ale jako přílišné obmezování svobody škodí, tak škodí neméně i přílišné povolování. V oboru průmyslovém musila tato škoda tím více vyniknouti, poněvadž právě průmysl cenila nová národohospodářská věda nejvíce, a velebila jej jakožto, ne-li jediný, tedy zajisté nejvydatnější pramen národního bohatství a měřítko kultury. I nyní platí namnoze ještě oni národové za kulturně a hospodářsky nejpokročilejší, kteří se mohou vykázati nejznačnějším a nejvyvinutějším průmyslem. Toto oceňování a přeceňování průmyslu souviselo opět nejtěsněji s tím bludem klassické národní oekonomie, dle něhož jest lidská práce nejpřednější, ne-li docela jediným zdrojem veškeré hodnoty. Dle toho, mnoho-li — zda více či méně — lidské práce na vyrobení některého zboží anebo některého prodejného předmětu vynaloženo bylo, má též cena zboží býti větší nebo menší.

Ovšem dlužno *b)* přiznati, že v jisté míře právě otázka dělnická přivoděna byla novějšími vynálezy síly parní a techniky strojní. Odmítnouti však nutno co nejostřeji náhled, jakoby vynálezy tyto byly jedinou aneb i jen hlavní příčinou otázky dělnické. Zavedením práce strojní na místě práce rukodílné musila ovšem jednotlivá řemesla vzíti za své, ale tím nemusili se řemeslníci státi proletáři, a tím méně proletáři se zcela nejistou existencí, jakých po té bylo tak mnoho. Stále pokračující zdokonalování strojů způsobilo, že jich obsluha stala se snadnější a nevyžadovala tak síly tělesné a předběžného vzdělání, jako spíše mrštné obratnosti a pozornosti, a podporovalo též možnost, nahraditi práci mužů v této příčině prací žen a dětí. Avšak nutnosti, práci mužů takto nahrazovati, tu nebylo, a ještě méně existovala tu nutnost, aby práce žen a dětí rozmohla se v takovém množství a v takovém rozsahu, jak se to skutečně stalo. Kdyby se bylo strojů užilo rozumně, dle zásad práva a spravedlnosti, pravé lásky k bližnímu a veřejného blaha, nebyla by povstala otázka dělnická.

139. Za to však *c)* nutno za pravou, ano hlavní

příčinu otázky dělnické označiti liberálního ducha času, který zvláště i v kruzích liberálních prácedárců nebo podnikatelů zavládl. V oné, státem povolené svobodě výrobní spočíval již ovšem též jakýsi osten, jenž pudil ku zneužití této svobody; vždyť tato státní svoboda vycházela ze zásady, že co možná nejrozsáhlejší a nejostřejší soutěž mnohých nebo všech národní blahobyť podporuje, z čehož důsledně musilo se dospěti k mínění, že ten k všeobecnému dobru nejvíce přispívá, kdo druhým co možná nejvíce bezohlednou soutěž působí. Ale tato svoboda sama nebyla by též ještě mohla přivoditi ten nesnesitelný stav třídy dělnické, kdyby se této svobody nebylo co nejvíce a co nejbezohledněji zneužilo.

d) Následkem onoho *laissez faire* se strany mocí státních rozmohly se průmyslové závody u veliké míře; a právě v oboru tom vyvinula se zcela zvláště bezuzdná, divoká soutěž. Ta však nutí výrobce k tomu, aby se hleděli vyrobeného zboží zbaviti za ceny co možná nejnížší, a jelikož ostatní podmínky výrobní, jako cena strojů atd., jsou pro výrobce téhož druhu zboží skoro stejné, nutí je proto i k tomu, aby mzdu dělníků co možná snížili. Bezmezná soutěž byla dále též příčinou nadvýroby, a ta zase vedla nutně k průmyslovým krisím, jež opět mají za následek propouštění dělníků z práce, jakož i to, že následkem toho, že je zde plno nezaměstnaných dělníků ¹⁾ a že nabízí se práce za každou cenu, aby dělník až posud nezaměstnaný měl aspoň nějaký výdělek, mzda jiných dělníků se též ještě snižuje. Zvláště v dobách čilého obchodu průmyslového vedla pak svoboda výroby dále k přílišnému předržování doby pracovní. Nutnost, výrobky průmyslové vyrobiti co možná nejlaciněji, a proto mzdu na míru nejnížší redukovati, aby výrobce ve světovém závodění nebyl překonán, přispěla spolu se zdokonalením strojů k nahrazení práce mužské lacinější prací žen a dětí. Tak se stalo, že ženy a děti teď s muži o závod nabízely svou práci a při-

¹⁾ Pro takové nezaměstnané dělníky, kteří práci hledají a bídou přinuceni jsou, práci svou za každou cenu nabízet, vynášel Lassalle pojmenování: »průmyslová rezervní armáda« — »industrielle Reservearmee«.

spěly ku zmenšení mzdy a ke zhoršení i jiných podmínek pracovních.

140. Státem povolená svoboda a šíření se liberálních ideí mělo za následek, že se průmyslní podnikatelé a prácedárci domýšleli, že nejsou více vázáni ani na mravní a právní hranice zákonem přirozeným stanovené. Ke svobodě státem povolené připojilo se mínění z nevěry vyšlé, že není ani přirozených povinností, ani přirozených práv, aneb alespoň že nedá se rozsah jich stanoviti; že tudíž stačí šetřiti státních obmezení ve svobodě činnosti výrobní. Tímto pohrdáním všemi přirozenými, mravními a právními povinnostmi k bližním zaviněny zejména následující jednotlivé zlořády, z nichž hlavně otázka dělnická pošla: *a)* Přílišné prodlužování doby pracovní, s čímž dělníci, donuceni svou bídou, musili býti spokojeni, nechtěli-li ztratiti práci a výdělek. Tato nemírná práce škodila zdraví jak dělníků samých, tak i jejich potomků. Jí zasáhlo se do nejsvětějších přirozených práv lidí, totiž do práva na zachování svého života a svého zdraví, jež každý člověk má. Spolu škodí rodině, jelikož ženatí dělníci přílišným prodlužováním doby pracovní od rodin se odlučují; škodí tedy i oněm nárokům ať povahy čistě mravní nebo též právní, které dle zákona přirozeného mají ženy ke svým mužům, děti ke svým rodičům. *b)* Najímání žen a dětí k práci námezdní a přílišné její prodlužování.¹⁾ I to děje se na úkor práva na vlastní život a zdraví, protože ženy a děti většinou z nouze do práce jdou a musí přijati i dobu pracovní, která se jim předpisuje, a je to zároveň i na škodu rodinného života a, nač zvlášť nutno

¹⁾ Jak ukrutně se při tom jednalo, toho doklady naléztí lze u Herknera, Arbeiterfrage, 2. vyd., str. 144, 148, 153. Ve Francii »přijat byl teprve po dlouhých jednáních 22. února 1841 zákon, jímž zakázána byla práce dětí před ukončeným 8. rokem a jenž denní dobu pracovní pro děti 8—12leté na 8, pro 12—16leté na 12 hodin obmezoval. Avšak ani tato nepatrná ochrana se neprovedla. Již v nařízení ku provedení zákona stálo, že se tu nejedná o přísné a absolutní provádění! Ano, došlo to až tam, že továrníci sami stěžovali si u ministerstva do nedostatečného provádění zákona toho. Toto však odmítlo žaloby ty jako neodůvodněné. Dle zpráv prefektů jest prý vše v nejlepší pořádku.«

klásti důraz, i na škodu výchovy dětí. Zanedbávání výchovy dětí jest však záhubno jak věčnému i časnému blahu dětí samých, tak i štěstí a spokojenosti rodičů, jakož i neméně pokoji a blahu státu. c) **Nedostatečná mzda dělníků.** Bídou donuceni, musí se dělníci spokojiti jak s různými podmínkami pracovními, tak i se mzdou, která se jim nabízí. Ovšem, že byla povolena volnost stěhování, prý též v zájmu tříd pracujících, která má dělníkovi umožniti, aby si hledal jinde příznivějších podmínek pracovních, a tedy i vyšší mzdy. Ve skutečnosti však zůstává tato svoboda nejčastěji svobodou právní a nestane se svobodou skutečnou, jelikož zevnější okolnosti dělníkům, zvláště ženatým, činí v nejčastějších případech velmi obtížným, aby se z jednoho místa na jiné přestěhovali. Ostatně pak má tato svoboda stěhování dělníků také mnohé a značné stinné stránky. Působí totiž, že méně příznivé postavení dělníků na jednom místě panující kazí a stlačuje též příznivější a lepší postavení dělníků, jež na jiném místě panuje, a že krise, která povstane v jednom odvětví průmyslovém, zhoršuje též postavení dělníků v jiných odvětvích zaměstnaných. I když odezírá se ode všech jiných snad ještě dále sahajících práv, nutno přiznati, že dělník, který po celý den ve službě svého pána jest zaměstnán, má právo na mzdu k jeho živobytí stačící i tehdy, když práce, kterou má konati, bez námahy vykonati se může. Zadržování této mzdy jest proto nespravedlností ve vlastním slova smyslu, jež ve spojení s ukrutností a nelidskostí stává se i hříchem do nebe volajícím. K nespravedlnosti, že dělníkům nedostalo se mzdy dostatečné, pojila pak se mnohdy i jiná nespravedlnost, že se totiž dělníkům dostávalo mzdy ve formě zboží, jehož ani užiti, ani je dle ceny, za kterou se jim ho dostalo, prodati neb jinak upotřebiti nemohli (systém truckový).¹⁾ Takováto srážka mzdy nepřičí se pouze právu vlastnickému časných statků, nýbrž poškozuje často i právo na život a zdraví dělníků, jelikož tito mzdy své k zachování zdraví i života upotřebiti musí.

¹⁾ Srv. Schönberg, Handbuch der polit. Oekonomie, 2. sv. (3. vyd.) str. 676.

d) Právu dělníků na život a zdraví přičítá se rovněž práce v nezdravých místnostech, aneb v takových zevnějších okolnostech, které úrazy snadno zavinují. Užívá-li pracedárce dělníků ku práci v takovýchto místnostech neb za takových okolností, ač by mohl nebezpečí to, zdraví lidskému hrozící, bez přílišných obětí odstraniti, pak jest to donucováním dělníků, poněvadž tito pravidelně jen z nouze k takovým pracím se odhodlávají, při nichž své zdraví a svůj život nebezpečí vystavují. Nedá-li se nebezpečnost takové dostatečnou měrou odstraniti, pak dovoluje křesťanský zákon mravní založení závodu takového jen tenkrát, když toho žádá blaho obecné. Dělníci pak mohou činiti nárok na tím větší mzdu, čím větší jest nebezpečnost, jemuž jsou vysazeni. A ani to nesmíme přehlédnouti, že jest to nedovoleným zasahováním z části do právních, z části do mravních nároků, jež jednotliví členové rodiny navzájem k sobě mají, jestli ženatí dělníci, nebo dělnice, nebo děti bez dostatečných důvodů v místnostech zdraví lidskému škodlivých se zaměstnávají.

e) Práce nedělní poškozují pravidelně v mnohém ohledu zákon mravní. Prací tou zasahuje se do práva dělníků, jež mají na své zdraví a svůj život, jelikož nepřetržitá práce bez dne odpočinku jest zdraví lidskému škodlivou. Mimo to jest mravní povinností zaměstnavatelů, aby na náboženský smysl svých dělníků prospěšně působili; proto nesmějí jim nikterak brániti, aby své náboženské povinnosti mohli plniti, a proto také nesmějí jejich hmotné bídy využitkovati k tomu, aby s nimi uzavírali pracovní smlouvu, která by jim zachovávala nedělního klidu a svěcení neděle slyšením mše sv., jak to církve předpisuje, nemožným činila.

f) Totéž platí o práci konané za okolností, v nichž mravnost dělníků vydána jest v nebezpečí. Zaměstnavatel má pečovati i o mravnost svých dělníků. Křesťanský zákon mravní žádá od něho, aby, pokud to možno, dílny tak zařídil, aby dělníci a dělnice na mravnosti své škody netrpěli. Podobně má u svých dělníků působiti i k tomu, aby se při práci nemravností jakéhokoliv druhu nedopouštěli. A jako sami jednotliví dělníci a dělnice, tak mohou i rodičové

a příslušníci rodin žádati, aby jejich dětem a ostatním členům rodiny nebezpečí lehkomylně se nestrojila. K tomu přidružilo se *g*) ještě to, že dělníkům dílem zákonodárstvím, dílem zaměstnavateli, kteří se v té věci podporovali, bylo bráněno, aby se mezi sebou, za příčinou zlepšení svého postavení, ve sdružení spojovali, i když k tomu prostředků dovolených užívali. Právo k takovému to spolčování musili si dělníci v jednotlivých zemích teprve vybojovati.¹⁾ Tato nespravedlnost, jež se v zakazování dělnických sdružování jeví, byla pak tím příkřejší, jelikož spolky zaměstnavatelů, a to i takové, které přímo ke zhoršení postavení dělníků se uzavíraly, považovaly se za spolky v zájmu blaha veřejného oprávněné, a proto se též dovolovaly neb alespoň trpěly.

Byl pak to hlavně náboženský liberalismus, jenž, z nevěrecké vědy se zrodil a právě v kruzích bohatší bourgeoisie nejvíce se rozšířil, zavínil, že předárci těchto, ze zákona přirozeného plynoucích povinností vůči svým dělníkům neplnili, nýbrž že dalo se skoro všeobecně hrubé porušování povinností těch.

§ 2. Pomocné prostředky

141. Všem těm, kdož k řešení otázky dělnické mají spolupůsobiti, jest míti na mysli, co Lev XIII. v encyklice o otázce dělnické byl pověděl: »Stát musí právo (na soukromý majetek) podporovati a svými opatřeními k tomu směřovati, aby co nejvíce příslušníků státních získalo si skrovného jmění. Toto opatření přineslo by v brzku stkvělé ovoce.« Jaký by to majetek býti měl, to naznačeno ještě blíže slovy: »Poskytne-li se však ubožákům těmto vyhlídka, že pilí a námahou domohou se p o z e m k o v é h o m a j e t k u byt i malého, oba tábory nevyhnutelně se sblíží, ježto nebude tu více protivy mezi nesmírným bohatstvím

¹⁾ O dějinách těchto zákazů srov. Herkner, Die Arbeiterfrage (2. vyd.), a to, pokud se týče Francie str. 470, 488 a násl., pokud se týče Anglie a jiných států str. 37—54. Srv. též Antoine, Cours d'économie sociale, pag. 354 sqq.

s jedné strany, a nejkrajnější bídou se strany druhé.«¹⁾ Dále rozvádí Lev XIII. veliké výhody, jež by z toho pro celý stát plynuly, kdyby dělníci alespoň něco málo pozemků svým majetkem nazývati mohli. Čeho tedy domáhati se dlužno, není nic více a nic méně, než aby umenšoval se a poznenáhu přestal proletariát. Dělnická otázka vzala původ svůj v proletarisování velikých davů lidových; zrušena a rozřešena může býti pouze tím způsobem, když alespoň většina bude odproletarisována. K tomu však patří, aby i veliká většina lidu dospěla k nějakému majetku, a aby nebyla odkázána pouze na denní výdělek. Kdyby se v tomto směru třídě dělnické pomohlo, zmenšil by se stávající příkrý odpor k bohatým a tím tedy i třídní nenávisť a třídní boj. Pak by se sám sebou vytvořil v třídě dělnické stav střední, a národní bohatství neplynulo by více jednostranně třídám již majetným. Pak by zase vrátil se mír a pokoj, a jednotlivé stavy zachovávaly by pak opět ve vzájemném obcování přirozená i státní práva.

142. Dle toho, co pověděno, lze snadno nalézti prostředky, jichž ke zdárnému řešení otázky dělnické upotřebiti dlužno. *a)* Na prvním místě jmenovati dlužno rozšiřování zdravých náboženských, mravních a právních zásad. K tomu jest povolána především církev. Avšak církev v tom ohledu vždy konala svou povinnost. Onať všechny pravdy sv. víry a celý mravní zákon stále čisty a neporušeny zachovávala; onať zejména společenské povinnosti lásky k bližnímu, povinnosti spravedlnosti, milosrdenství a dbalost o blaho obecné vždy hlásala. Avšak činnost její byla rozličným způsobem poutána a hlasu jejího v hluku liberalistických bludů nedbáno. Správné učení o povinnostech mravnosti a o právech všem lidem vrozených přednášelo se pouze už jen ve specificky náboženských a katolických školách. Než povinností státu především jest, aby v zájmu blaha obecného, práva a spravedlnosti, jež účinně podporovati jest nejpřednější jeho úlohou, staral se o to, by orgány svými šířil zdravé ethické a právní nauky. I má tudíž stát i církev a činnost její, pokud může, podporovati a

¹⁾ Encyklika Rerum novarum.

fedrovati. A protože ze státních vzdělávacích ústavů jak nezdravé, tak i zdravé právní a národohospodářské ideje velikou měrou se šíří, musí se především těchto ústavů ujeti, a z ústavů těch taková učení vyloučiti, která pravdě odporují a proto blahu obecnému jsou na škodu.

143. Avšak *b)* s řešením otázky sociální nesmí se čekati tak dlouho, až by poddaní sami ze sebe následkem těchto zdravých mravních, právních a národohospodářských nauk, jež si osvojili, k plnění svých sociálních povinností se vrátili a tím také sami k odproletarisování třídy dělnické přikročili. Samotná cesta všeobecného zdravého poučování lidového nevede k touženému a nutně dosažitelnému cíli proto, poněvadž vždy najdou se tací lidé, kteří pravdu nebudou chtít ani slyšeti, tím méně ji plniti. Proto musí stát postarati se o takové zákony, jež by i vzdorovité občany donutily, aby pravému blahu obecnému nejen neškodili, nýbrž je i podporovali. A i z té příčiny nestačí, aby zdravé zásady právní, mravní a hospodářské byly jen šířeny, poněvadž jsou nutně více povahy všeobecné, a každý nemá tolik schopností, aby jich správně a účelně užil. Proto předpisy státní, vycházejíce ze zásad všeobecných, musí býti tak sestaveny, aby se jich lehce a bezpečně užiti (aplikovati) mohlo. Poněvadž pak otázka dělnická ve své podstatě hlavně neupravenou, bezuzdnou konkurrencí zaměstnavatelů byla vyvolána, je důsledně nutno, aby konkurrence mezi zaměstnavateli byla upravena, což jest nutným prostředkem a prvním úkolem při řešení otázky dělnické. Nejpřirozenější a nejúčelnější cestou k cíli tomuto bylo by as utvoření družstev, jež by výrobu mezi svými členy podobným způsobem upravovala, jako to činily v dřívějších stoletích cechy mezi svými příslušníky. Jedna z hlavních předností těchto pořádků spočívala v tom, že dovedly zameziti bezuzdnou soutěž, aniž by zdravému a užitečnému závodění bránily. Že cesta tato, totiž tvoření družstev, i při velkoprůmyslu jest cestou nejprůmyslnější, dokazuje dostatečně i ona nyní stále více a více uplatňující se potřeba, která vedla skutečně k založení mnohých kartelů, t. j. spolků

k úpravě výroby a k zamezení škodlivé konkurence.¹⁾ Úlohou zákonodárství jest, aby tato družstva podporovalo a tak anarchii ve výrobě konec učinilo. Avšak vláda má povinnost, bdíti pečlivě nad tím a o to se zasazovati, aby družstva tato při úpravě výroby ani práv dělníků nepoškozovala ani svého monopolu, jehož utvořením se kartelu alespoň částečně dosáhla, k nemístnému přeceňování zboží nezneužívala, nýbrž aby spíše výrobu a konkurenci tak uspořádala, aby ne-
toliko výrobci sami, nýbrž i dělníci a kupci z toho měli užitek. Toho pak musí stát dbáti tím více, jelikož kartely jinak ve vykořisťující trusty a kruhy (ringy) snadno se přeměnití a tak příčinu k rozličným zlořádům a křivdám zavdati mohou. Nebylo li by však možno nastoupiti tuto cestu utvoření se družstev, pak by mohl a musil stát upravití konkurenci jinými zákony, a to tak, že by od podniků, jež by založeny býti měly, žádal určité garancie, jež by trvání a výnosnost jejich, jakož i jejich veřejnou prospěšnost zaručovaly. Úpravě konkurence, ať cestou družstev ať bezprostředně cestou zákonodárnou neb kteroukoliv jinou cestou, jestli by taková nalézti se dala, nelze i při veškeré státní péči o dělníky pomocí zákonodárství, ochrany dělnictva se týkajícího, nikterak se vyhnouti, a to proto ne, poněvadž neupravená konkurence sama sebou i při nejlepší ochraně dělnictva vždycky ještě, a to nutně vésti musí ke stlačování cen zboží a proto i ke stlačování mzdy, jakož i k průmyslovým krisím, které pak i pro dělníka se špatnými následky jsou spojeny.

144. Dále c) jest povinností státu, aby ujal se co nejobsáhlejších zákonitých opatření k ochraně dělnictva; úloha tato přísluší státu z dvojí příčiny: předně proto, že účel existence státu jest ochrana práv každého jednotlivce, a za druhé proto, poněvadž stát v zájmu obecného blaha o svou vlastní klidnou a zajištěnou existenci starati se má. Avšak, jak již pověděno bylo, skutečná a vlastní práva dělníků byla již

¹⁾ O kartelích a jak se liší od kruhů, trustů atd. srovnej Kämpfe ve Staatslexikonu Görres. spol., sv. 3., str. 609 a n.

přečasto a mnohonásobně porušována. Pak ovšem nemůže v jednotlivých třídách lidových zavládnouti mír a klid, jenž jest nutnou podmínkou časného obecného blaha, neujme-li se stát co nejvíce a nejenergičtěji práv dělníků.

145. Zákonodárstvím na ochranu dělníků¹⁾ rozumí se ono zákonodárství státní, které má za účel chrániti vůči zaměstnavatelům jak práva dělníků, tak i zájmy jejich, kterých vzhledem ku blahu obecnému nutně jest šetřiti. Toto zákonodárství na ochranu dělníků musí býti α) obsažno, t. j. stát, poněvadž jeho úloha právě v ochraně všech práv spočívá, musí práva dělnická v celém jich rozsahu chrániti, tedy právo na zachování života, zdraví a tělesnou neporušitelnost, na spravedlivou mzdu, na zachování zbožnosti a mravnosti dělníků v tom směru, aby zaměstnavatelům bylo znemožněno využítkovati jejich nezaměstnanosti a dočasné bídy a donutiti je tím ku přijetí takových pracovních podmínek, které náboženským povinností a mravností se přičí. Pak β) musí toto zákonodárství na ochranu dělníků býti působivo, t. j. stát musí bděti nad zachováváním těchto zákonů, a ty, kteří by proti nim se provinili, trestati. Jak důkladná tato dohlídka býti má a jak veliké mají býti tresty, to závisí na tom, jak nutným se ukáže upotřebení těchto prostředků při provádění zákonů.

146. V posledních desetiletích počala většina států v odporu se zásadami a požadavky liberalismu vydávati zákony na ochranu dělnictva. Nejdůležitější až doposud o předmětu tom vydané zákony týkají se následujících jednotlivostí: α) Úpravy, t. j. obmezení přespřílišné až doposud obvyklé doby pracovní. Obmezení tohoto se žádá jak ve prospěch zachování života a zdraví dělníků, tak i za tím účelem, aby dělníci rodinnému životu nebyli odcizeni, aby ženatí dělníci mohli zadost-

¹⁾ Srv. Hitze ve Staatslexikonu na uv. m., sv. 1, str. 272 a násl., sv. 2., str. 139; Herkner, Die Arbeiterfrage (2. vyd.), str. 140 a násl.; Schönberg, Handbuch der polit. Oekonomie, 2. sv. (3. vyd.), str. 683 a násl.

učiniti povinností otců rodiny, a všickni členové rodiny aby nepostrádali příjemností života rodinného, jež pro zachování dobrých mravů má veliký význam. Námitku, jež proti takovému obmezení se činívá, totiž že prý se průmysl činí takto ke konkurenci neschopným, vyvracejí po většině zkušenosti až posud nabyté, dle nichž dělníci v přiměřeně zkrácené době pracovní více a lépe pracují, než při dlouhém a vy-silujícím trvání práce. Při tom pak nutno též vy-tknouti zásadu, že lidé nejsou zde pro průmysl, nýbrž průmysl že je tu pro lidi. Avšak s požadavkem vše-obecného osmihodinného dne pracovního, jaký činí sociální demokracie, nemůžeme souhlasiti, jelikož jest neoprávněný. Požadavek tento nedá se odůvodniti zdravím dělníků, poněvadž jest mnoho prací, které nejsou tak namáhavé, aby více než osm hodin denně bez obtíže konány býti nemohly. Sem patří netoliko namnoze práce zemědělské, nýbrž i některé práce průmyslné, zvláště je-li postaráno o zdravé dílny. Požadavek ten nedá se též odůvodniti rodinným životem dělníků, ježto život ten nevyžaduje zajisté 16hodinného pobytu v rodině. Ba, často taková krátká doba pracovní, jak ji sociální demokraté žádají, mohla by býti i na škodu rodinnému životu a blahu dělníků, ježto by třeba v době, která by jim po práci zbyla, oddati se mohli zábavám a marnotratnosti. Ostatně sami sociální demokraté myslí to as sotva s tou osmihodinovou dobou pracovní vážně, nýbrž má jim, jako ostatní hesla jejich, sloužiti jen k účelům agitačním. Správnou zásadu o době pracovní, kteréž nutně přidržeti se dlužno, vyjadřuje Lev XIII. takto: »Pokud se týče doby pracovní, nemá býti delší, než jak stačí síly dělníků. Jak dlouho má trvati klid, řídí se dle způsobu práce, dle času a místa, kdy a kde se pracuje, a konečně dle tělesných sil pracujících. Práce v lomech, dolech a hutích vyžaduje patrně větší námahy, než práce jiná, a jest zdraví lidskému nebezpečnější; musí tudíž pro takové dělníky býti ustanovena kratší průměrná doba pracovní. Též dlužno v úvahu vzíti dobu roční, neboť nezřídka táž práce v jedné době hravě se provede, kdežto v jiné době buď vůbec provésti se nedá, nebo

jen s velikou obtíží konati ji možno.«¹⁾ Co pak zvláště prací v lomech a dolech se týče, tu právem vždy čelnější ozývají se hlasy, že mají se obmeziti zákonem na dobu osmihodinnou; totéž platí i o některých pracích v hutích, jelikož i tyto práce jako práce v dolech zvláště jsou namáhavé a zdraví škodlivé. Pro tento druh práce byla by osmihodinová maximální doba pracovní zcela na místě. Ve státech s poněkud pokročilejším zákonodárstvím platí nyní většinou ustanovení, že denní doba pracovní nesmí trvati déle než 11 hodin. Na nutné přestávky určeno 1¹/₂ hodiny. Při úpravě konkurrence obmezila by se tato doba sama sebou ještě více, což i nutným jest, má-li se obyvatelstvo dělnické někde trvale usaditi a má-li dělníkům býti možno, zařídit si aspoň malé hospodářství buď polní buď zahradní v těch místech, kde by se to dělati dalo.²⁾

147. Zvláště β) zavedeno chvály hodné, byť ještě nijak dostatečné obmezení práce žen. O této práci žen, jakož i o práci dětí, praví encyklika Lva XIII.: »Konečně co dokáže zdravý, silný muž, nesmí se vyžadovati od ženy nebo od dítěte. Co pak se tkne dětí, nemělo by se dopustiti, aby přicházely do dílen a továren dříve, dokud nedosáhnou určitého věku a jistého stupně tělesných i duševních sil. Předčasná namáhavá práce utlumí vývoj sil, a je-li zlomen květ věku dětského, pak celý vývoj duše i těla velice trpí. Též sluší dobře uvážiti, že některé práce nehodí se pro ženy, jež vlastně jsou povolány k řízení domácnosti.«³⁾

Značné obmezení práce žen (nejlepší by bylo, zakázati vůbec práci žen v závodech velkopřůmyslových)⁴⁾

¹⁾ Encyklika Rerum novarum.

²⁾ O stavu zákonodárství v rozličných zemích viz Schönb erg l. c., str. 716; Hitze, čl. Arbeiterfrage, l. c., str. 301 a n.

³⁾ Encyklika Rerum novarum.

⁴⁾ Srv. Hitze, Arbeiterfrage ve Staatslexikonu Görresovy spol. I., 836. »V bytech pracujících tříd zbývá proto ještě rozřešiti nejdůležitější úlohy veřejného zdravotnictví, jež však zůstatí musí nerozřešenými, nebude-li vdaná žena buď silou lidového mravu nebo zákonodárstvím přinucena, aby plnila především své přirozené povinnosti doma vůči muži a dětem... Dle mého názoru takovéto zákonné ustanovení o výjimečném pouze připuštění vdané ženy k pracím továrním bylo by zájmům prů-

jeví se nutným netoliko v zájmu života a zdraví žen, a tím tedy i v zájmu jejich potomstva, nýbrž i v zájmu rodiny, poněvadž žena jest to zvláště, jež muže, veřejného života se účastníciho, vždy zase v rodinu uváděti a jemu pobyt v ní příjemným učiniti musí. Dále je třeba, aby matka měla stále vliv na vychování dětí, tak jako zase musí matka dětem dospělejším pobyt v rodině zpříjemniti. Většina států obmezila proto práci žen na 11, v Britanii na 10 (v předvečer nedělí a svátků na 9) hodin denních. Mimo to vydán i tak nutný zákaz práce noční, jakož i stanoven čas, v němž šestinedělky do práce brány býti nesmějí. Avšak tím ještě nikterak není zcela zadostučiněno zdravotním potřebám žen, ani životu rodinnému, ani obecnému blahu. Jemnější tělesná soustava žen nenesne ani 11hodinové denní doby pracovní. Tím pak, že žena pravidelně 11 hodin denně vyrvána jest péči o vychování dítek a krb domáci, nemůže povinnosti své ohledně výchovy dítek zadostučiniti; nutným následkem toho jest pak vzájemné odcizení a tím i sesurovení mysli u rodičů i u dítek. Ba, i když někdo matku relativně nejlépe zastoupí, musí přece vychování nutně trpěti. To pak, že následkem dovolenosti práce žen dělnice nevdané velice četně zaměstnány jsou, má ten další nutný důsledek, že tyto bez dostatečných vědomostí a obratnosti u vedení domácnosti se vdávají, což vede zase nejčastěji k domácním nespokojenostem, a poněvadž zlo to nebývá ojedinělým, i ku poškozování blaha obecného. Proto jest obmezení práce žen ještě daleko nutnější potřebou, než obmezení pracovní doby mužů. Větší obmezení práce žen bude míti ostatně také ten blahodárný účinek, že se bude více ceniti a lépe odměňovati práce mužů; vždyť nyní konkurrují ženy s muži a mzdu si vzájemně stlačují. ¹⁾

myslu spíše na prospěch, než aby jim škodilo.« Tak mluvil medicínální rada Dr. Schwarz v 58. shromáždění německých přírodopytců a lékařů ve Štrassburce; srv. Hitze na uv. m.

¹⁾ Stav zákonodárství viz u. Hitze, čl. Arbeiterfrage, str. 318 a násled. a čl. Gewerbe, str. 1400; Schönberg na uved. m. str. 711.

148. Dále jest nutno, γ) aby vydána byla ustanovení, týkající se upotřebení dětí a nedospělých lidí ku pracím průmyslovým. Že taková ustanovení k zachování zdraví a života jsou žádoucí, jest na bíledni. I pak, když postaráno co nejvíce o to, aby vše zdraví lidskému škodlivé ze síní pracovišť bylo odstraněno, nesnese nevyvinutý ještě organismus mládeže jednotvárnou práci tovární tak, jako mění se práci v dílnách řemeslných a práci zemědělskou. Mimo to trpí neméně i výchova tímto příliš časným zaměstnáním mladých lidí mimo kruh rodinný.

Dnešní zákonodárství činí rozdíl mezi dětmi a mladistvými dělníky; stáří dětské končí 12. nebo 14. rokem. Zaměstnávání dětí jest zákonem zakázáno; avšak k tomu musilo by se ještě připojiti nařízení, jímž by právo úřadů, dispensovati od tohoto zákona, bylo buď úplně zrušeno, aneb na minimum omezeno. Pro mladistvé dělníky (od 12. resp. 14. až do 16. nebo 18. roku) jest vůbec stanovena kratší doba pracovní, než pro dospělé. Co bylo řečeno o nutnosti dalšího obmezení doby pracovní pro dělníky dospělé, to platí u míře mnohem větší i o práci mládeže. Mimo to na ochranu mravnosti jejich zvláštní péči nutno věnovati tomu, aby mladiství dělníci bez rozdílu nebyli zaměstnáváni s dospělými. Výplata mladistvých dělníků dějž pak se buď tak, že se mzda vyplatí přímo rodičům nebo poručníkům, ovšem pakli tito též dělníky ony vydržují; anebo alespoň tím způsobem, aby si tito dělníci dali vždy od rodičů nebo poručníků potvrditi, že se jim vykázali svou výplatou a vyšší mzdy, kterouž obdrželi.

149. K zákonodárství ve prospěch ochrany dělnictva náleží δ) i zákaz práce nedělní, a to z mnohé příčiny. Předně zajisté vyžaduje zákazu toho právo dělníka na zachování života a zdraví a tím i všeobecný odpočinek na jeden den v týdnu (nedělní klid). Neméně vyžaduje toho dále i ohled na zachování a posilňování života rodinného, aby od práce jeden den se ustalo, aby dělníci den ten v kruhu rodiny své ztráviti mohli. Konečně jest povinností křesťanských dělníků, aby užili neděle ke službě Boží a k posvěcení svých duší, a proto mají také právo žá-

dati, aby jim v plnění této povinnosti překáženo nebylo (svěcení neděle). Že nárok sociálních demokratů na nepřetržitý 36hodinový klid ničím odůvodniti se nedá, netřeba dále vykládati, ač přiznati dlužno, že jest velmi doporučení hodno, končí-li práce v předvečer nedělí a svátků časněji než jindy, a to alespoň pro dělnice. Klid nedělní má však dle přikázání církevního, jehož základem jest přikázání Boží, trvati 24 hodiny. Nemůže-li v práci bez poměrně veliké škody zaměstnavatele aneb bez ztráty mimořádného zisku nastati přestávka, dovoluje ovšem i zákon církevní práci nedělní; ale i tu vždy nutno vytknouti, že i pak ještě musí se dělníkům poskytnouti příležitost, aby alespoň druhou část povinnosti nedělní vyplniti mohli, t. j. musí se jim ponechati tolik času, aby mohli mši sv. slyšeti. Jenom když práce tak je naléhavou, že by bez značné ztráty nebo bez ujiti zcela mimořádného zisku ani tato chvíle dělníkům povoliti se nemohla, přestala by závaznost i této části církevního přikázání. Připojujice se částečně k těmto církevním předpisům, dovolují státní zákony dle novějších ustanovení práci nedělní jen při takových závodech, které jsou nutny, aby s celkovou prací druhého dne v čas se započítati mohlo.¹⁾ Jelikož pak prováděním těchto zákonů pověřeny jsou podřízené orgány vládní, závisí mnoho na jejich dobré vůli. Jen z důvodů právě udaných a skutečně naléhavých smí vláda povoliti výjimku od klidu nedělního.²⁾

Když i nedá se dokázati, že jako klid nedělní, tak i klid sváteční k zachování zdraví a života dělníků jest žádoucí, mohou a musí přece křesťanští dělníci žádati, aby ku práci ve dny sváteční přidržování

¹⁾ Co nyní v té příčině zákony stanoví, srov. Schönberg l. c., str. 719. — Hitze, čl. Gewerbe ve Staatslexikonu, 2. sv., str. 1391.

²⁾ Proti námitce, že zákazem nedělní práce ujde obyvatelstvu zisk, vystoupil Macaulay ve své parlamentární řeči o 10hodinovém zákonu těmito zcela pravdivými slovy (srov. Hitze l. c. str. 277 a násl.): »Nikdy neuvěřím, že to, co činí lid silnějším, zdravějším, moudřejším a lepším, mohlo by jej konečně učiniti chudším.«

nebyli. Majít náboženskou povinnost, aby světili svátky právě tak, jako neděle; proto smějí a musí žádati, aby tísňe jejich, kteráž je nutí, aby práci v jistých závodech přijali, nebylo zneužíváno k tomu, aby ve dny sváteční ku práci byli přidržováni. A stát, jenž celým svým zákonodárstvím na půdu pravé, tedy křesťanské víry postavit se má, má povinnost, aby do svého zákonodárství přijal a provedl zákon jak o klidu nedělním, tak i svátečním.

150. Ochrana dělníků žádá dále ε) opatření, kterými by se z prostorů posavadních odstranilo nebo potlačilo vše, co by zdraví dělníků škodlivým býti nebo tělesná poškození dělníků přivoditi mohlo (nemocenské a úrazové pojišťování). ¹⁾ V tom ohledu dlužno označiti za velmi důležitou věc péči o zdravý vzduch v továrnách. Vynálezy v oboru strojní techniky nemají sloužiti pouze k rozmnožení produkce průmyslových výrobků, nýbrž zajisté i k tomu, aby zdraví dělníků, v prostorách továrních pracujících, bylo zachováno. Zvláště o to postarati se dlužno, aby čistý vzduch do dolů přiváděn byl. Pak má se zařídit, aby z dolů, pokud to možno, byly odstraněny plyny, které působí výbušné větry. V továrnách a závodech budiž pečováno o to, aby dělníkovi aspoň při obyčejné míře pozornosti stroje nemohly uškoditi, aby se tedy nehodám předešlo.

151. V některých zemích ζ) věnovaly již vrchnostenské úřady jakousi pozornost i zachování mravnosti mezi dělníky. Zaměstnavatelé mají mravní povinnost, aby postarali se v prostorách továrních o taková opatření, a aby, pokud se týká obcování dělníků mezi sebou, vydali taková nařízení, kteráž by přispěla k utužení mravnosti mezi nimi. Státu pak musíme přiznati jak povinnost tak i právo, aby i v tomto ohledu na zaměstnavatele působil, neboť jest povinností jeho, aby se staral o pravé blaho svých poddaných. Proto musí i stát naléhati na to, aby dělníci od dělnic v dílnách továrních co možná nejvíce od-

¹⁾ Statistiku o nemocech dělnických a o úmrtí dělníků srv. Hitze na uv. m., čl. Arbeiterfrage, str. 290 a násl.

loučení byli, a aby vydal určité předpisy, týkající se umístění oddělených umýváren a šaten atd., a aby o provedení těchto předpisů se staral. Dělníci mají dále zajisté právo žádati, aby se nemluvily nevěrecké a nemravné řeči v dílnách, v nichž se zdržovati okolnostmi jsou nuceni. Kdo především všemu tomu, co by víře neb mravům bylo na úkor, zabraňovati jest povinen, jest ovšem zaměstnavatel. Avšak i do kompetence státu patří, aby trestal a zabraňoval takovým křivdám, které ničí víru a mravnost.¹⁾

152. Zvláště důležité jest konečně η) spravedlivé a spolu k veřejnému blahu přihlízející zákonodárství mzdové.²⁾ Předmět tohoto zákonodárství musí tvořiti jak výše, tak také způsob a čas vyplácení mzdy. Pokud se výše mzdy týče, tu zajisté $\alpha\alpha$) pro vyměření spravedlivé mzdy nerozhoduje jedině nabídka a poptávka. Spíše musí se v úvahu vzíti ještě mnohé jiné okolnosti: hodnota vykonané práce; vynaložení sil při konání práce; vydání, která před tím již učiněna byla, aby těchto sil bylo dosaženo a j. (srv. nahoře str. 108 nn.). $\beta\beta$) Ač není theoreticky nesnadno vypočítati všecky jednotlivé okolnosti, k nimž při stanovení spravedlivé minimální mzdy přihlížeti dlužno, přece jen jest přesné stanovení mzdy v jednotlivých případech, t. j. upotřebení theoretických zásad na jednotlivě vykonané práce, velmi obtížno a nejisto, jelikož se musí uvážiti mnohé a velmi těžko ocenitelné jednotlivosti. To asi bude též toho příčinou, proč oni spisovatelé minulých století, kteří nejspletitější speciální otázky o spravedlivé ceně zboží projednávali a žádné obtíže při řešení otázek těch se nevyhýbali, nezabývali se podrobným stanovením spravedlivé mzdy. Za normálních poměrů může se pokládati za spravedlivou mzdu ona mzda, která vůbec se platí a s kterou dělníci vyjítí mohou. Přirozený smysl pro spravedlnost jak zaměstnavatelů tak dělníků nachází správný výměr mzdy jakoby samovolně a in-

¹⁾ Co v té příčině zákon stanoví, srv. Hitze, čl. Gewerbe ve Staatslexikonu na uv. m., str. 1396.

²⁾ O otázce mzdy srv. Antoine, Cours d'économie sociale, pag. 514 ss., Godts, Scopuli vitandi, pag. 230 ss.

stinktivně. Že se stalo žádoucím, aby spravedlivá mzda dělnická přesněji stanovena byla, jde z toho, že ty nejobyčejnější požadavky spravedlnosti liberalismem se pomíjely. $\gamma\gamma$) Jako má stát v jiných případech plnou moc, aby v pochybných případech o přirozených právech a právních povinnostech rozhodoval, tak náleží státu též plná moc, aby, přihlížeje co možná nejvíce k okolnostem shora uvedeným, dle nichž hodnotu práce stanoviti dlužno, určil výši mzdy, anebo aby obce tou mocí pověřil. $\delta\delta$) Stát jest povinen to učiniti, když poddaní pomoci jeho se dovolávají a když pomoc tato k ochraně dělníků jest žádoucí. A ještě více naléhá povinnost tato na stát, nastanou-li takové poměry hospodářské, jež následkem nízké a nespravedlivé mzdy přivodí značné ochuzení pracující třídy a tak pokoj a veřejné blaho v nebezpečí uvádějí.

153. Co způsobu výplaty se týče, musí $\alpha\alpha$) způsob zvaný trucksystémem naprosto se zakázati, a to tím více, poněvadž týká se jen zdánlivě samotného způsobu výplaty, ve skutečnosti však na výši mzdy působí, ano pravidelně se zadržováním spravedlivé mzdy jest spojen. Dělník, který na místě mzdy v hotových penězích dostává jisté množství zboží, jehož směnná hodnota rovná se mzdě, na kterou má nárok, musí nejprve přičiniti se o to, aby zboží to v peníze nebo potřebné věci přeměnil. Poněvadž však v nejčastějších případech neprodá zboží to za tu cenu, za kterou mu bylo přenecháno, tu mimo práci, kterou mu prodej zboží působí, trpí ještě i škodu. $\beta\beta$) Výplata poukázkami na zboží, jež dělník nutně ke své výživě potřebuje, může za jistých okolností býti zařízením blahodárným.¹⁾ Výplata taková chrání dělníka před probíjením hotových peněz, které by se mu jinak vyplatily, a když se jí dobře užívá, může posloužiti k tomu, že dělník dostane za své peníze, anebo, lépe řečeno, místo svých peněz zvláště dobré a laciné zboží. Avšak právě tak může se tohoto způsobu výplaty velmi zneužiti a může vésti k mnohým křivdám a nespokojenostem, nevěnuje-li se zvláštní dohled oněm obchodníkům, na jichž zboží poukázky

znějí. Proto možno výplatu tuto odporučiti v takových krajinách, kde ještě panuje přísná obchodní morálka, a může se díti toliko tím způsobem, že se vydávají dělníkovi na místě peněz poukázky na zboží cenné a takové, jehož v té době skutečně potřebuje. γγ) Všeobecně řečeno, jest výplata hotovými penězi beze vší pochyby lepší. Výplata taková mívá ovšem tu zlou stránku, že o večerech výplatních dnů dělníci mají v ruce hotové peníze, kteréž jim poskytují příležitost a svádějí je k marnotratnictví a prostopášnostem. Ale přece jen zaslouží tento způsob výplaty, všeobecně řečeno, před vydáváním poukázek na zboží přednost, poněvadž tento způsob výplaty mívá snadno v zápětí poškozování dělníků. Dají-li se dělníci pokušením svéstí a peníze promaří, nemohou naříkati na jiné, nýbrž jen na sebe. δδ) Velmi příznivě na zachování rodinného života musí působiti ustanovení, dle kterého mladiství dělníci, pod mocí rodičů neb poručníků se nacházející, jsou povinni, aby se při každé výplatě mzdy vykázali písemným potvrzením svých rodičů nebo poručníků o tom, že tito o předešlé výplatě a výši její byli zpraveni.¹⁾

Jako výplatní lhůta nejprůhodnější jest lhůta 14denní nebo 8denní. Velmi nevhodno jest vypláceti mzdu v sobotu, nebo v předvečer svátečních neb jiných dnů odpočinku. Cestou zákona nebo stanovami obecními nebo živnostenskými mělo by se ustanoviti, že výplata v takovéto dny díti se nesmí, nýbrž že se musí díti uprostřed téhodne.

154. Dohledem nad tím, aby zákony o ochraně dělnictva byly prováděny, pověření jsou živnostenští nebo tovární inspektoři; tací jsou ustanoveni v Anglicku, Německu, Rakousku, Francii, Rusku, Švýcarsku atd. »Pokusy továrníků, vyhnouti se zákonným obmezením, jež týkají se volby a doby pracovní jejich dělníků, přinutily jednotlivé státy, když se ukázalo, že místní úřady, jež před tím dohledem na továrny pověřeny

¹⁾ Srv. o zákazu trucku Hitze, čl. Gewerbe ve Staatslexikonu Görresovy spol., 2. sv., str. 1395; o ochraně autority rodičů viz tamtéž, str. 1394

byly, k tomu jsou neschopny, aby kontrolu o provádění těchto zákonů přenesly na zvláštní státní úředníky.«¹⁾ Povinností jejich jest, aby závody sobě podřízené revidovali a přestupky zákonitých ustanovení udali. Další zdokonalení tohoto ústavu živnostenských inspektorů jest velice žádoucí; zprávy továrních inspektorů poskytují látku pro nutné další vytvoření zákonů na ochranu dělnictva. Mimo to jest jim možno, aby důvěry, kterou dělníci v ně mají, použili k tomu, by ve sporech mezi nimi a zaměstnavateli mohli prostředkovati.

155. K ochraně dělníků *d)* před svrchovanou bídou v případech neschopnosti ku práci a výdělku slouží pojišťování dělníků. *α)* Toto pojišťování pozůstává v právním zajištění jistého důchodu v tom případě, když by dělník z jistého důvodu k výdělku stal se neschopným. Ústavy pojišťovací jsou tudíž jistým druhem pokladen podpůrných, jež jsou založeny pro čas bídy dělníků. Ústavy tyto působí proto velmi blahodárně, jelikož dělníci musí žíti z denního výdělku a po většině nemohou si pro dobu neschopnosti k výdělku něco ušetřiti. Pojištění dává jim za to právní nárok na určitý plat, jež ústav pojišťovací jim musí vypláceti. Toto pojištění jest dělníkovi asi tím, čím jest státnímu nebo jinému zřízení pojištění pense pro případ opuštění služby pro stáří nebo pro nemoc. *β)* Pojištění dělníků dělí se dle rozličných důvodů, pro něž dělníci bez práce neb výdělku jsou, rozličně, jelikož jednotlivé pokladny nebo společnosti pojišťují dělníky pro případ toho neb onoho důvodu neschopnosti k výdělku. Dle toho rozeznává se pojišťování nemocenské, úrazové, pro případ stáří nebo invalidity, pro případ nezaměstnanosti atd.; podobně sem patří též pojištění vdov a sirotků. Dle toho, pojišťují-li se dělníci dobrovolně nebo jsou-li k tomu nuceni zákonem, rozeznává se pojišťování dobrovolné a nucené. Osobami pojišťujícími, které dělníka v případě nezaměstnanosti zcela neb z části vydržovati mají, jsou buď druž-

¹⁾ S p a h n ve Staatslexikonu Görresovy spol., čl. Fabrik-inspektoren, 2. sv., str. 762 a násl.

stva soukromá nebo veřejnoprávní korporace, jako obce, země atd. Nezřídka bývá zavedeno i při jednotlivých závodech pojištění pro dělníky v závodech těch zaměstnané. V posledních desíletích státy dělníkům namnoze přikázaly, aby se pojistili. Nejlepší pojišťovací systém dělnický má v době nynější říše německá, v níž zavedeno jest nucené pojišťování pro případ nemoci, úrazu a stáří.¹⁾ Co γ) se týče poskytování příspěvků pro pojištění dělníků, nelze uznati za správné, žádají-li se tyto příspěvky od státní pokladny. Dělníci pracují pro svého zaměstnavatele, ale nejsou ve službě státu. Proto není důvodu, na jehož základě mohl by stát býti přidržován, aby, byť i jen část těchto výdajů pojišťovacích nesl. Celé břemeno musí nésti dílem zaměstnavatel, dílem dělník. Přidržování státu k tomu, aby jen i část tohoto břemena nesl, dá se odůvodniti jedině veřejným blahem; jinak je to náběh ke státnímu socialismu. Že je nutno, aby se dělníci pro případ stáří a invalidity pojišťovali, na to nelze pohlížeti jinak, než že mzda, která se jim vyplácí, jest nedostatečnou. Poplatky pojišťovací bude proto při nejmenším z větší části platiti zaměstnavatelům. δ) Byť však pojištění dělníků sebe blahodárněji působilo, přece nesmí se klásti na ně příliš mnoho váhy pro zdárné řešení byť i jen otázky dělnické, tím méně pro zdárné řešení veškeré otázky sociální. Kdyby se dělníkům dostalo pořádné mzdy, býlo by jim možno, aby si pro dny bídy nebo stáří něco uložili. Duch křesťanský, od něhož smysl pro šetření odloučiti se nedá, bylo by pak nutno v dělnících pěstovati, aby si opravdu pro dobu stáří neb bídy, jakož i pro výbavu neb dědictví svým dětem něco ze své mzdy ušetřiti. Tak, jak nyní pojištění dopadá, jeví se hlavně jako přídavek ke mzdě, jelikož větší část vydání pro pojištění činiti jest zaměstnavatelům; pokud pak některá vydání připadají státu, nese pojištění též povahu státní pense, tak že na místě zaměstnavatelů všickni poplatníci k vy-

¹⁾ Srv. Hitze, čl. Arbeiterfrage ve Staatslexikonu Görres. spol., 2. sv., str. 344, 393; Herkner na uv. m. (2. vyd.) str. 113 a násl.; něco ze zákonodárství jiných zemí viz u Schönberga na u. m. str. 743 a násl. a 753 a násl.

držování dělníků přispívají. Dále pak nelze přílišnou váhu na toto pojišťování klásti též z toho důvodu, poněvadž, alespoň v mnohých případech, zaplacené příspěvky jsou příliš nepatrné, tak že dělníka před bídou neuchrání.

156. Výbory dělnickými rozumějí se zástupcové dělníků veškerými dělníky ze středu dělnictva zvolení, kteří mají hájiti zájmy jejich vůči zaměstnavatelům, Výhody, které tyto výbory přinášejí, jsou tyto: *a)* Žaloby a přání jednotlivých dělníků nebo celého dělnictva mohou býti zaměstnavatelům mnohem snáze přednášeny. *b)* Razí cestu duchu pospolitosti a solidaritě mezi dělníky. *c)* Tvoří též nejschopnější orgány, které mohou pečovati o zachování a podporu pokoje a dobrých mravů mezi dělníky dotčeného závodu, a které jednotlivým dělníkům v jich osobních záležitostech radou a pomocí mohou přispěti. *d)* Tvoří nejprirozenější smírčí soud při rovnání sporů a sporných náhledů mezi dělníky samými. — Těchto účelů dalo by se ještě snáze dosíci výbory smíšenými, které by totiž byly složeny netoliko z dělníků, nýbrž z dělníků a zaměstnavatelů, tak že by aspoň mnohých jednání výboru účastnil se i zaměstnavatel. Tím by přispěly výbory ty také k tomu, že by se propast mezi pány a dělníky překlenula. Aby však dělnické výbory těchto blahodárných účinků se dodělaly, musí členové jich netoliko prosti býti všech idejí podvratných, nýbrž musí se též vyznamenávati opatrností a rozvahou, jakož i rozumnými hospodářskými náhledy.

157. Co se týče dělnických spolků, budiž tu krátce pověděno, co o nich praví encyklika Lva XIII.: *a)* Jako právo spolčovací vůbec jest právem přirozeným a proto státem prostě ignorováno nebo potlačeno býti nesmí, tak mají i dělníci přirozené právo, aby zakládali a tvořili sdružení k účelům mravně dovoleným a obecného blaha nepoškozujícím. Protože pak katolické spolky dělnické ničeho se nedomáhají, co by nebylo dobré a veřejnému dobru prospěšné, dopouští se stát křivdy, staví-li se proti zakládání spolků těch. *b)* S tímto přírodou daným spolčovacím právem dána jest též jakási obmezená samospráva, t. j. jako přirozené právo

dovoluje za jistými účely sdružení zřizovati, tak dovo-
luje toto přirozené právo též stanoviti a určiti pro-
středky, jimiž účelů těch dosíci je možno. »Je-li tudíž
spolčování právem občanů, a tím vskutku jest,« — tak
dí Lev XIII. — »jest také jejich právem, dáti spolku
zřízení i stanovy k vytčenému cíli vedoucí.«¹⁾ *c)* Účelem
spolků dělnických má býti »zjednání a zvelebení tě-
lesných i duševních statků dělníků.« Ku zvelebení du-
chovního a mravního postavení jest především třeba
poučení a povzbuzení dělníků. Nábožnost členů má býti
nejdůležitějším účelem, a proto musí víra křesťanská
veškeru organizaci pronikati; tato víra musí býti
základem celého spolku. Členové musí býti naváděni
zvláště k nábožnému slavení neděle a svátků, k úctě
a k poslušnosti církve, k zachovávání zákonů Božích
a k častějšímu přijímání svatých svátostí. *d)* Ku po-
vznesení hmotného postavení slouží vyučování a další
vzdělávání dělníků, pak společné pokladny, které jim
poskytují pomoc při váznutí práce, v nemoci, ve stáří
a v neštěstích; dále sprostředkování práce, pak spro-
středkování právní ochrany zvláště při sporech se za-
městnavatelem atd. *e)* Jest nemožno, zařízení těchto
spolků v jedné, pro všechny platné formě, naznačiti; to
záleží velice na zvláštním rázu jednohokaždého národa,
na zkušenostech, na způsobu a výnosnosti rozličných
prací a na jiných okolnostech časových i místních.
f) Jako jiným, k šlechetným účelům založeným spolkům,
má stát i spolkům dělnickým ochrany své poskytovat,
nemá však do vnitřních záležitostí jejich zasahovati.
»Neboť cizí vliv ničí snadno život, jenž zevnitř, z vlast-
ního životního zdroje vycházeti musí.«²⁾

Tak mohou spolky dělnické, jsou-li dobře zřízeny
a dobře vedeny, velmi mnoho přispěti k léčení škod,
jimiž stav dělnický v přítomnosti trpí. Oživováním ná-
boženského ducha a podporováním časného blaha děl-
níků tvoří spolky ty mocnou hráz proti šířící se sociální
demokracii; s nábožností povznášejí pak též život ro-
dinný a dobrou výchovu dětí a brání tomu, aby dorost

¹⁾ Encyklika Rerum novarum.

²⁾ Encyklika Rerum novarum.

dělnictva neupadl v bezbožectví a v sociální demokracii. Podporováním mravnosti povzbuzuje se smysl pro společnou, a již tím přispívá se velmi mnoho ku zlepšení hmotného postavení dělníků. A jsou-li s těmito dělnickými spolky spojena i ostatní zařízení, o nichž byla řeč a jež bezprostředně hmotné blaho podporovati mají, jsou takové spolky pro dělnictvo neobyčejným dobrodiním. K jejich zdaru prospěje velice sdružení všech na jednom určitém území, ku př. v diecesi, založených spolků; tím se umožní, že ředitel jednoho spolku učí se od druhého a zkušenosti druhých pro sebe zužitkovati může. V čele všech spolků diecézních stojí předseda diecézní, který poučováním a povzbuzováním na všechny spolky a jich předsedy působí.

Od spolků dělnických liší se spolky odborové (Gewerkvereine, Fachvereine).¹⁾ Kdežto spolky dělnické čítají mezi své členy dělníky rozličných povolání, přijímají spolky odborové jen dělníky jednoho a téhož druhu práce. Tak rozeznáváme odborové spolky horníků, strojníků, zámečníků, dělníků stavebních, sazečů atd. Veliké výhody, jež tyto spolky odborové poskytují, dají se shrnouti asi v následujícím: *a)* Mohou více než jiné spolky starati se o odborné vzdělání svých členů; na odborné vzdělání klade se ve spolcích těchto největší váha a k dosažení účelu toho používá se rozmanitých prostředků (vyučování, odborných listův atd.). Tím pak podporuje se u členů vůbec snaha po dalším vzdělání, vzbuzuje se velice i radost ku práci a povznáší se vědomí stavovské. *b)* Odborné vzdělání dělníků prospívá pak i dotyčnému průmyslovému odvětví, tak že v konkurenčním boji se stejným odvětvím průmyslovým jiných zemí posilováno bývá. To pak opět povznáší vážnost dělníků. *c)* Následkem důkladnějšího odborného vzdělání dělníků stává se též postavení jejich vůči zaměstnavatelům výhodnějším, neboť tito jsou pak na ně odkázáni a proto není více tak snadno bráti do práce

¹⁾ Srov. Kämpfe, čl. Gewerkvereine ve Staatslex. Görres. spol., 2. sv., str. 1418; Herkner, Die Arbeiterfrage, 2. vyd., str. 37—112; Schönberg, Handbuch der politischen Oekonomie, 2. sv., str. 766 a násl.

dělníky nevyycvičené, a tak nemůže nastati ani snižování mzdy. Oproti tomu mohou dělníci právě proto, že zaměstnavatelé na ně odkázáni jsou, blahodárně na ně za účelem zlepšení svého postavení působiti. *d)* Spolky odborové mohou lépe a s větším prospěchem zařizovati ve prospěch svých členů rozličná jiná opatření, ku př. ústavy ku sprostředkování práce, pokladny podpůrné, úřadovny pro ochranu právní atd.

Má-li účelů těchto býti dosaženo, musí spolky tyto býti tak zorganizovány, aby jednotlivé místní spolky větší svaz, pokud možno svaz zemský tvořily, který pak dle potřeby ve svazy krajské rozdělen býti může. Teprve v takovémto spojení dostane se jim nutná vážnost a síly právě oproti zaměstnavatelům. Avšak sdružení spolků odborových rozličného druhu práce sleduje as sotva jiné účely, leč účely bojovné.

Spolky odborové dospěly již v první polovici tohoto století v Anglii k velikému rozkvětu. Od starších spolků odborových (*Trades unions*), které právě jmenovaných pokojných cílů se domáhají, lišiti dlužno novější, idejemi sociálně demokratickými silně prostoupené spolky odborové, které hlavně k vůli bojům se zaměstnavateli jsou založeny.

Častěji pronesla se též myšlenka, aby i spolky dělnické tak se organisovaly, by se jim dostalo zároveň i výhod spolků odborových. Avšak jen ve velkých spolecích bude možno, aby se utvořily skupiny odborové. To pak ovšem je s velikým prospěchem. Tyto tak utvořené skupiny odborové mají býti počátkem k utvoření se — bude-li to prospěšným — spolčováním odborového na náboženském, katolickém základě.

158. Komory dělnické jsou sdružení delegátů dělníky z vlastního středu volených, kteří mají vlády o zájmech a přáních dělníků informovati a působiti k vydání takových zákonů a nařízení, jež by dělníkům byly ku prospěchu. Tyto komory mají tedy býti pro dělníky tím, čím jsou některými státy zavedené komory obchodní, anebo obchodní a živnostenské komory pro obchodníky a živnostníky. A jako tyto komory vedle své hlavní úlohy, informovati totiž vlády, ještě jiným způsobem, ku př. poučováním a radou, jednotlivým ob-

chodníkům a živnostníkům prospěti mohou, bylo by také úlohou dělnických komor, ujímati se dělníků podobným způsobem. Tyto dělnické komory, které při vydávání zákonů a nařízení mají jen hlas poradný, musí ovšem předpokládati, že úřady státní mají dobrou vůli ujmouti se zájmů dělnických. Blahu dělnictva neprospěje pranic, budou-li rady a návrhy pouze slyšány, ale zůstane-li přízeň státních úřadů nakloněna zástupcům kapitálu, a bude-li se blaho státní spatřovati a hledati v co možná největším vzrůstu velkoprůmyslu a velkokapitálu. Mají-li však vlády skutečně dobrou vůli, pak ovšem mohou dělnické komory jako poradní orgány velice prospěti. Při složení komor těch dlužno hleděti k tomu, aby za členy voleni byli rozumní, vzdělaní, s dělníky a poměry dělnickými seznámení dělníci, kteří vážnosti u jiných požívají, a kteří rozličným druhům výroby náležejí. Každým způsobem jest nejlépe, když si dělníci volí členy ty sami.

159. Jakýsi význam, ne-li pro řešení otázky sociální, tedy přece jen pro umírnění nouze dělnické mají rozličná ve prospěch dělníků zařízená blahodárná opatření. Jsou to soukromými osobami nebo soukromými družstvy podniknutá opatření, jimiž by se buď rodinným, buď náboženským a mravním, buď blaha hmotného se týkajícím potřebám dělníků vyhovělo. Dle toho dají se tato blahodárná opatření podle toho, jakého druhu jsou potřeby, kterým odpomoci mají (časné, nábožensko-mravné, života rodinného se týkající), rozdělití ve tři hlavní skupiny. Každá z těchto hlavních skupin chová v sobě opět velice různá opatření jednotlivá. Avšak i hlavní skupiny se navzájem dotýkají, poněvadž jedno takové opatření, jež v jistém směru blahodárně má působiti, většinou též v jiné potřebě nebo i v mnohých jiných potřebách jest prospěšným. Pak dlužno též přihlížeti k tomu, kdo je zakladatelem; neboť některá taková opatření blahodárná zařizují pro své vlastní dělníky zaměstnavatelé, kdežto jiná zařizuje některá osoba třetí nebo obce. Ona opatření, která zaměstnavatel pro své dělníky zařizuje, přinášejí zaměstnavateli často více užitku než dělníkům, protože nepovstala mnohdy z křesťanské lásky

k bližnímu, nýbrž ze sobectví. Avšak přes to není slušno je zcela zavrhovati. Jenom že nutno vždycky přihlížeti k tomu, aby účelu svého, prospěti totiž dělníkům, skutečně a ne pouze zdánlivě dosáhla. Nesloužila by pak zařízení ta dělníkům, kdyby dělníci účastenstvím svým na těchto blahodárných institucích takovým způsobem na zaměstnavatele vázáni byli, že by i za velice nepříznivých podmínek pracovních v jeho službách setrvati musili a příznivější příležitosti pracovní uchopiti se nemohli. Opravdovému blahu dělníků prospějí blahodárná opatření hlavně tehdaž, budou-li založena na lásce k bližnímu, a bude-li všeliké sobectví co nejpečlivěji od nich vzdalováno.

Postačí, zmíníme-li se zde zkrátka o nejhlavnějších opatřeních blahodárných. Sem patří *a) dělnické byty*.¹⁾ Kdekoli tomu okolnosti jen trochu dovolují, mělo by býti postaráno o domky pro jednotlivé rodiny, kteréž by malou zahrádkou byly opatřeny. Neboť takovéto domky poskytují dělníkovi mnohem více příjemnosti a pövznášejí tedy i život rodinný a přispívají k mravnosti mnohem více, než byty společné, kdežto těsné a obmezené byty dělnické nemravnost značně podporují. Takovýmito rodinnými domky učiněn by byl počátek k tomu, co Lev XIII. udává jakožto cíl, ježž za účelem zlepšení postavení dělníků na mysli míti dlužno, totiž, aby dělník dospěl k nějakému malému majetku pozemkovému (srv. nahoře str. 162). Naprosto však není dobře, aby příliš mnoho bytů dělnických bylo blízko pohromadě. *b) Tu a tam* zařídili zaměstnavatelé též zvláštní *jídelný* (stravovný), v nichž mohou svobodní anebo vůbec tací dělníci a dělnice, jichž domov je od místa práce příliš vzdálen, než aby v polední přestávce domů jíti mohli, za lacinou cenu (za cenu vlastního nákladu, bez výdělků) oběd obdržeti. Tu by bylo nutno postarati se o to, aby dleli dělníci a dělnice při jídle v oddělených místnostech, aneb, když by to bylo ne-

¹⁾ O dělnických bytech srov. Hitzze ve Staatslex. Görres. spol., čl. Arbeiterfrage, sl. 405 a násl.; Schönberg, Handbuch, 2. sv. (3. vyd.), str. 670 a násl. a 771 a násl.; Herkner, Die Arbeiterfrage, 2. vyd., str. 241 a násl.

možno, aby se alespoň nedály žádné nepřístojnosti. *c)* Dále bývají stanoveny rozličné odměny (praemie) ku př. na dochvilné objevení se ku práci, na zdržování se lihových nápojů. Rovněž existují zvláštní pokladny, ku př. spořitelny, jež i zcela nepatrné příspěvky přijímají a zúrokují, podpůrné kassy pro vdovy a sirotky atd. *d)* Vřelého odporučení zasluhuje zřizování škol kuchyňských a hospodářských pro mladistvé dělnice, aby se naučily pracím, jichž jako budoucí hospodyně budou potřebovati (vyučování ve vaření, žehlení, praní, šití, pletení). Školy ty mohou vésti aneb alespoň podporovati paní tříd majetných, které by tu našly velmi vděčné pole působnosti, anebo by mohlo vyučování na školách těch svěřeno býti některé náboženské kongregaci. Velice žádoucí jest, aby zaměstnavatelé od mladistvých dělnic žádati účast na hospodyňském vyučování jako podmínku přijetí do práce. *e)* Ku pěstování společenského ducha a tím i ke zdržování dělníků od nedovolených anebo alespoň nebezpečných zábav slouží spolky zpěvácké, dělnické hudební kapelly, divadelní představení, pořádání zvláštních slavností dělnických atd. Rozumí se samo sebou, že mohou tyto instituce k mravnímu a náboženskému povznesení dělníků neobyčejně mnoho přispěti, jsou-li proniknuty duchem křesťanským. Účastní-li se zaměstnavatel se svou rodinou činně takovýchto zábav, slouží zábavy ty i ku překlenutí propasti, jež mezi zaměstnavatelem a dělníky tak snadno se rozevírá. *f)* Při větších závodech mohou se zaříditi též asyly nebo opatrovny pro děti dělníků dotyčného závodu; rovněž i školy pro dělnice a odborné školy pro dělníky. *g)* K bezprostřednímu podporování a pěstění nábožnosti a mravnosti slouží náboženské kongregace, které pro dělníky a dělnice většího závodu zcela speciálně se zakládají a které pak své zvláštní svátky slaví, své společné sv. přijímání mají atd.

Těmto institucím podobají se ony ústavy blahodárné, jež třetí osoby ve prospěch třídy dělnické založily. Sem patří ku př. dělnické byty, dětské asyly, dělnické stravovny, útulky pro dělníky a dělnice, v nichž

nezaměstnaní dělníci a dělnice dočasně pobýti mohou, a jiné. Že tyto ústavy jen tenkrát blahodárně působiti mohou, jsou-li řízeny duchem křesťanským, a že naopak mohou se zvrhnouti v pařenistě vší zkázy, jest na bíledni.

HLAVA TŘETÍ.

Otázka řemeslnická. ¹⁾

§ 1. Podstata a příčiny bídy řemeslnické.

160. Řemeslníky zovou se ti, kdož z povolání produkty přírodou poskytované hlavně prací rukou svých k lidské potřebě upravují anebo tuto vhodnost jejich zvyšují. Řemeslo jest tudíž částí průmyslu (industrie). Průmyslem totiž rozumí se ona činnost, která produkty přírody přetvořuje a je tím upravuje anebo vhodnost jejich zvyšuje, aby lidské potřeby ukájely. Průmysl liší se na jedné straně od rolnictví neb zemědělství a na druhé straně od obchodu tím, že zemědělství z půdy nebo přírody plody dobývá, průmysl je zpracuje, obchod buď suroviny anebo zpracované produkty kupuje, aby je jiným a po nejvíce na jiných místech prodal.²⁾

¹⁾ Hitz e, Schutz dem Handwerk, 1883; Ebenhoch, Stand und Ursachen, sowie Reformziele für die Handwerkerfrage (Wiener sociale Vorträge 1895, S. 59—82); Schädler, čl. Handwerk ve Staatslex. Görres. spol., 3. sv., str. 132; Pesch, Vývoj živnostenské střední třídy v knize »Liberalismus, Socialismus u. christl. Gesellschaftsordnung«, str. 663 a násl.; Schönberg, Handbuch der polit. Oekonomie, 3. vyd., 2. sv., str. 419 a násled.

²⁾ Dle této trojí hlavní hospodářské činnosti rozeznáváme tři národohospodářské či nacionálně-oekonomické systémy. Na otázku, který z nich nejvíce k obohacení národa přispívá, odpověděl systém merkantilní či Colbertismus (podle Colberta, finančního ministra Ludvíka XIV., kterýžto ministr tomuto systému přál), že je to zahraniční obchod. O století později rovněž ve Francii vzniknuvší fysiokratická škola Quesnayova (srov. nahoře str. 23) považovala zemědělství, naproti tomu Adamem Smithem založený industrialismus průmysl za hospodářskou činnost nej-

Zemědělství v nejširším slova smyslu (pokudž zahrnuje v sebe také hornictví, jež jisté přírodní produkty dobývá), průmysl a obchod jsou tudíž nejhlavnějšími národohospodářskými funkcemi, kdežto veškeré činnosti peněžní (bankovní, kreditní, pojišťování), jakož i doprava (železnice, plavba, poštovníctví atd.) jsou pouze činnostmi pomocnými.

Průmysl dělí se zase na řemeslo a továrnictví. Toto pozůstává ve zpracování přírodních produktů pomocí strojů, z čehož pak následuje nutnost dělby práce, jelikož stroj vyvíjí jen jedinou činnost. Řemeslo pak provozuje se rukou lidskou. Avšak řemeslo a závod tovární od sebe přesně dělití není tak snadným, poněvadž ani při řemesle není užití sil přírodních, zvláště strojů zcela vyloučeno. Přestává však býti řemeslem, jestliže při zpracování látek upotřebení jiných sil lidskou činnost převyšuje. »Tři činitelé jsou v řemesle sjednoceni: kapitál, duchovní i tělesná práce, a to v osobnosti mistrově. Při továrním závodu jsou tito tři činitelé od sebe odděleni; jedna strana dodává kapitál, inteligenci zastupují obyčejně odborní ředitelé a správcové, a naproti nim stojí dav námezdních dělníků.«¹⁾

Z toho zjevný jest rozdíl mezi řemeslníky a průmyslníky. K těmto totiž nepatří pouze továrníci, nýbrž

více obohacující a proto největší podpory zasluhující. Srovnej Staatslexikon Görres. spol. III., 116 (čl. Handel), IV. 691 (čl. Quesnay), V., 85 (čl. Smith); Liberatore, Grundsätze der Volkswirtschaft, str. 145 a násl.

¹⁾ Schädler, čl. Handwerk ve Staatstex. Görres. spol. III., 132. Rakouské zákony rozeznávají »řemeslnické živnosti« a »tovární závody«. Oněmi rozumějí se »živnosti, při nichž se jedná o zručnost, která vyžaduje výcvik v živnosti vyučením se a delším zaměstnáním v témž řemesle a pro nějž tento výcvik pravidelně stačí,« kdežto továrnicky vedené závody jsou ony, v nichž upravení anebo zpracování řemeslných výrobků děje se v uzavřených dílnách při zaměstnání obyčejně více než 20 pomocných dělníků, kteří mimo příbytky své pracují, při čemž pravidelně používá se strojů jako pomocných prostředků, jakož i způsob rozdělené práce panuje, jenž liší se od jiných řemeslně vedených živností i osobností podnikatele, který sice podnik vede, ale na práci samé prací rukou svých se nijak neúčastní. Srov. Ebenhoch, Sociale Vorträge der Leo-Gesellschaft, str. 59 a 61.

i kupci, ať obchodují zbožím anebo ať se zabývají jakýmikoliv obchody peněžními, rovněž i domácí průmyslníci, t. j. oni, kteří ve vlastním domě s více neb méně nástroji vlastními při samostatné úpravě doby pracovní, na objednávku podnikatele, který závod ve velkém má, pracují, ať už je to zaměstnání hlavní nebo vedlejší.

Na otázku řemeslnickou můžeme pohlížeti s dvojího stanoviska: *a)* Zda a jak dalece se má zabrániti převaze práce strojní na místě práce lidské, jelikož zatláčení práce lidské prací strojů jest částečnou příčinou špatného postavení řemesla, a *b)* jakých prostředků nutno se uchopiti, aby ti, kdož až doposud provozováním řemesla živobytí své si vydělali a k hospodářské střední třídě náleželi, této střední třídě byli zachováni a před klesnutím v proletariát zachráněni. Obě otázky, ač rozdílny, jsou přece jen spolu spojeny. Že by se měla převaze práce strojní, kdyby tato převaha blaho lidstva poškozovala, mez stanoviti, jest samozřejmo. Vždyť lidé nejsou zde pro nějaký určitý způsob výroby zboží, nýbrž tato výroba jest tu pro blaho lidstva a musí se blahu lidstva přizpůsobiti. Avšak otázka druhá jest otázkou hlavní a proto budeme se hlavně jí zabývati. Sama o sobě neměla by otázka první žádného významu, poněvadž síly přírodní ponechal Bůh člověku, aby jich užil, a lidé mohou těchto sil používati, aby si práci ulehčili. Velikého významu nabývá otázka řemeslnická velikým počtem těch, kteří jí přímo postiženi jsou, buď že tomuto stavu náležejí anebo od příslušníků stavu tohoto závisejí, jakož i proto, že působí to škodlivě na blaho obecné, když ti, kdož až posud byli ještě samostatnými řemeslníky, klesnou na dělníky námezdní, tedy na proletáře. »V celku obnáší počet těch (v říši německé), kteří řemeslo provozují nebo od něho závisejí, skoro šest millionů. Takový počet existencí má zajisté nárok na to, aby radosti a žalosti jejich nejvážnějšího povšimnutí došly.«¹⁾ Mimo to jest

¹⁾ Schädler ve Staatslexikonu Görres. spol., kde lze nalézt i více statistických dat. Pokudž se týká Rakouska, srovnej statistické údaje u Ebenhocha na uved. m., str. 63 a násled-

postavení řemesla spojeno zvláště s osudem menšího a středního obchodu, a proto prostředky k řešení otázky řemeslnické prospějí také menšímu a střednímu obchodu. Tak jako menší a střední rolníci tvoří převážnou část obyvatelstva venkovského, tak tvoří samostatní řemeslníci se středními a menšími obchodníky převážnou část obyvatelstva měst a větších vesnic.

Tím podán také rozdíl mezi otázkou dělnickou a otázkou řemeslnickou. Při otázce dělnické jedná se o povznesení dělníků z proletariátu, při otázce řemeslnické však jedná se o zachování řemeslníků před zchudnutím a úplným sklesnutím v proletariát.

161. Jako příčiny otázky řemeslnické dlužno uvést *a)* stálé vnikání strojní práce do všelikých řemesel, čímž zvláště některá, ku př. tkalcovství, značně byla postižena. Není pochybnosti, že tkalcovství jako řemeslo patří již minulosti, jelikož stroj v tomto oboru rovněž tak dobrý, ano snad i lepší výrobek poskytuje a při tom daleko více vyrobí než práce ruční. Nejhlavnější příčinou jest však *b)* státem povolená svoboda živnosti a bezohledné využitkování této svobody. Tato svoboda, libovolně totiž provozovati živnost jakoukoliv, kdekoliv a jakýmkoliv způsobem, měla a musila míti za následek, že bez ohledu na řemeslníky, a bez ohledu na prospěch kupujících¹⁾ a na blaho obecné zaváděna

Výsledky počítání řemesel v Německu z roku 1882 viz zvláště u Schönberga, Handbuch, 2. sv., 3. vyd., str. 455 a násl.

¹⁾ Tento ostatně samozřejmý a očividný následek přívrženci praxe svobodohospodářské všeobecně přiznávají. Právě-li z Philippovichů, Grundriss der politischen Oekonomie, 1. sv., str. 175: »Přednost velkozávodů oproti malozávodům a středním závodům spočívá dále v relativně nižších vydáních výrobních, jež mají a jež jim soutěž usnadňují. Než však vítězi zůstanou, vedou již existující závody s menší schopností výrobní boj konkurenční všemi prostředky, jelikož stáhnutí jednou uloženého kapitálu a pracovních sil, v jistém směru vyškolených, a nové uložení v jiných podnicích jest obtížným, ano často nemožným,« přece nutno dle pravdy vyznati, že nejen závody »s menší schopností výrobní«, tedy závody střední a menší, nýbrž i závody velké užívají v konkurenčním boji velmi povážlivých prostředků. A co dlužno říci s hlediska obecného blahobytu o boji, jež velké závody vedou oproti malým? Avšak na tomto stanovisku musí státi každý, a nikoli pouze na stanovisku vlastního prospěchu.

byla strojní velkovýroba, jen když podnikatel viděl, že by z toho mohl mítí peněžitý zisk. »Nelze popřítí, že svoboda živnosti přivodila průmyslem továrním zkázu mnohých odvětví řemeslných a mnohé menší a střední podnikatele přílišnou svobodou v jich síle konkurenční ohrozila.«¹⁾ Bohatší, jakož i mnozí ne zrovna příliš majetní, ale podnikaví a štěstím podporovaní lidé uchopili se velkovýroby. Stroj dodával namnoze zboží nikoliv solidní a dobré, nýbrž zboží u přirovnání k výrobkům řemeslným zdánlivě lacinější, ale mnohem méně solidní a proto ve skutečnosti nikoliv lacinější. Zboží toho vyrábělo se velmi mnoho, a tu snaha směřovala k tomu, aby co možná nejvíce mezi lid se ho dostalo. A odtud ta snaha, zjednatí zboží odbyt i v nejnižších třídách lidových a na venkově, ne že by ho tam bylo skutečně zapotřebí, nýbrž v zájmu vlastního obohacení. Kdyby byly tuto velkovýrobu zavedly tehdáž ještě všude existující řemeslnické korporace, nebyla by rozhodně mohla na řemeslníky samy tak zhoubně působiti. Ale neštěstí tomu chtělo, že objevení parní síly a s ní počínající upotřebení strojů k výrobě zboží padlo do téže doby, kdy prohlášen a šířen byl národohospodářský liberalismus, který netoliko veškerá státní obmezení svobody výrobní odstranil, nýbrž i korporace, jež mezi pracujícími stavby posud existovaly, za pokroku nepřátelské a vzdělanosti škodlivé prohlašoval. Sdružení řemeslnických nedbaly tudíž ani státní úřady ani věda národohospodářská ani všeobecné mínění. Ano, liberální ideje vnikly i do samých kruhů řemeslnických. Řemeslníci nehledali více spásu svou ve vzájemném sdružení, nýbrž spíše v osamocení všech. Tak umožnili a podporovali ke své vlastní zkáze velkovýrobu, jíž se uchopili bohatší a štěstím obdaření lidé.²⁾

¹⁾ Schönb erg, Handbuch, 2. sv., str. 578.

²⁾ »Umělit řemeslníky a živnostníky rozličnými manévry dovésti tam, že pro své zájmy byli slepí a že zcela a úplně zásadám liberalismu se zapsali. Řemeslníci oněměli a oddali se zcela liberální politice, brojení proti církvi, »osvětě a vzdělání«, a velkokapitál zatím čile lovil v kalu a zabíral pole výroby pro sebe.« Dr. Ebenhoch, Stand und Ursachen der heutigen Handwerkerfrage (Sociale Vorträge der Leo-Gesellschaft), str. 69.

162. Právě tato svoboda živnosti c) působí mimo rozkvět strojové velkoindustriie dále i to, že i ti, kdož ani žádného řemesla neznají a jen penězi vládnou, mohou těmito penězi zničití množství řemeslníků. Placenými zřízenci dají provozovati ve velkém jedno, ba i více řemesel a zbavují menší řemeslníky zákazníků (řemeslný velkozávod). Těm pak nezbyvá nic jiného, než aby u jiných za mzdu pracovali, a tak padají poznenáhla proletariátu. Ti, kdož řemeslné výrobky ve velkém vyráběti dávají, mohou menší řemeslníky svojí soutěží tím snáze zničití, jelikož jim kapitál umožňuje užiti některých strojních pomůcek, jež dotyčná práce připouští, a proto mohou také zboží laciněji dodávati; menší řemeslníci s malým kapitálem však si takových strojů buď vůbec poříditi nemohou anebo alespoň ne v takovém rozměru, aby se mohli s výsledkem pustiti do konkurrence s velkozávodou, které zaměstnávají obrovské množství dělníků námezdních. Tím způsobem povstávají ona velká skladiště zboží a jiné závody, z nichž jediný může zničití řemeslníky více druhů řemesla v dotyčném městě neb i v širším okolí. Kde pak kapitál jednotlivcův k zorganizování tak velkého závodu nestačí, tu zakládají se společnosti akciové, jež stejně působí. Tak zneužívá se svobody k tomu, aby řemeslnický střední stav byl zničen a aby ti, kdož mají k svému zcela slušnému živobytí daleko více, než jest zapotřebí, ještě více zbohatli.¹⁾ Často zařizuje ještě takový veliký závod

¹⁾ Uvádí-li Schönberg, Handbuch l. c., str. 578, za důvod svobody živnosti: »Těž stanoví stejné právo pro všechny a tím zásadní princip právního státu. Poskytuje každému právně možnost, každé živnosti se uchytiti a v ní kde a jak chce co nejlépe sil svých upotřebiti;« dlužno na to odvěti (srv. nahoře str. 31 nn.), že právní možnost, každou živnost provozovati, nemá pražádné hospodářské ceny, pakli tu není ostatních skutečných, k tomu potřebných podmínek. Zcela správně praví z Philippovichů l. c. str. 175, že příznivé účinky svobodné konkurrence i tam, kde jednotlivci skorem za stejných hmotných podmínek do konkurrence se dávají, velice zeslabeny bývají vlivem náhody a štěstí. »Kde však svobodná konkurrence za nestejných hmotných podmínek osob súčasněných se podniká, tam může sice šťastný výsledek lépe situovaného člověka jeho individuální neschopností

i závody pobočné (filiálky) na jiných místech, a tak lze společnosti kapitalistů svým jméním řemeslníky ve velkém počtu měst poškozovati, ne-li docela zničiti.¹⁾ Nutno však tu připomenouti, že to jest jen následek hospodářské svobody a že to nestojí v žádném spojení s novými vynálezy v oboru strojní techniky. Obecenstvo, které ono zboží kupuje, nemá užitek, nýbrž kapitalisté, jichž penězi takový obchod se vede.

163. Dalším následkem svobody živnosti jest *d)* soustředění více živností v jedné osobě, jež pak živnosti ty placenými zřízenci vede. Tak jest bohatým podnikatelům staveb dovoleno prováděti veškeré práce, které k úplnému zařizení domu jsou nutny, skrze své vlastní námezdní dělníky. Kdežto dříve práce truhlářské (dvěře, okna atd.) jen samostatní truhláři, práce zámečnické (zámky, okenní uzavírky atd.) jen samostatní zámečníci, práce sklenářské jen sklenáři prováděti směli, mohou následkem svobody živnosti všichni tito řemeslníci býti pominuti, a podnikatel smí

býti zmařen, ale větší schopnost není nikterak zárukou šťastného výsledku. Neboť v soutěži jednotek hospodářských nepadá na váhu pouze obratnost a schopnost závodníka, nýbrž i výše kapitálu, kterým vládne. Zvláště pak končí ono sociální působení svobodné konkurence tam, kde nemajetní a majetní naproti sobě stojí. Konkurence na stejné čáře není tu možná . . . Pro poměry obou velikých tříd, majetku a chudoby, kapitálu a dělníků jest svobodná konkurence spojena rozhodně s nepříznivými společenskými následky.« Jinými slovy: právní stát se svou zásadou stejného práva pro všechny (tedy i se svobodou živnosti) jeví se na poli národohospodářském jako pramen rozkladu společnosti v obě veliké třídy: majitelů a nemajetných, jako zdroj proletarisování velikých lidových mass, jako příčina nynější sociální bídy.

¹⁾ »Velkozávodu poskytuje před řemeslem zvláštní výhodu ta okolnost, že je mu kapitálem a zákonem umožněno, všude zřizovati prodejné filiálky. Filiálky prodejné, zvláště oboru oděvního a nábytkového (obuv, šaty a nábytek) patří mezi největší škůdce malovýroby. Továrna na obuv v Mödlingu u Vídně má v říši 140 prodejných filiálek. Kraftova továrna na obuv v Bregenzu má jich v malém Vorarlbersku 21. Kde se taková filiálka usadí, tam poznenáhlu mizí řemeslníci, kteří — jak poznamenal jistý expert z Haliče — stávají se silničními nádenníky s denním platem 20—25 kr. Krásný výklad, jemnější lesk zboží a především láce jeho svádí obecenstvo, které tak snadno dá se oklamati, a odvádí řemeslníkům zákazníky.« Dr. Ebenhoch l. c. str. 80.

sám práce ty dáti provésti, má-li tak veliký závod, že tak mnoho námezdních dělníků zaměstnati může. Okolnost, že závod takový stane se zvláště pak výnosným, když vede se u velkém rozsahu, nutí k tomu, aby závod co možná nejvíce byl rozšířen, čehož následkem jest potlačení velikého množství malých řemeslníků. Z téhož důvodu může jediný veliký obchod konfekční, který prodává rozličné k odívání těla lidského nutné předměty, utlačiti velký počet řemeslníků nejrozličnějších řemesel (krejčí, rukavičkáře, kloboučníky, obuvníky, deštníkáře atd.). I tato z toho povstala bída řemeslníků pochází jen ze svobody hospodářské a nikoli z přechodu ku práci strojní.

164. Dalším následkem svobody hospodářské jest e) bezuzdná konkurrence mezi řemeslníky samotnými. Kdežto dříve usazení se řemeslníka na některém místě a otevření obchodu záviselo na mnohých obtížných podmínkách, může nyní následkem hospodářské svobody každý řemeslník, byť i málo svému řemeslu rozuměl, kdekoliv svou živnost počíti a své zboží prodávati. To však je při řemesle právě tak jako při velkopřemyslu příčinou silného snižování cen za práci řemeslnickou. Toto snižování cen neprospívá nikomu, škodí však všem, jak řemeslníkům, tak kupujícím; pravíme i kupujícím, poněvadž řemeslníci jsou nuceni dodávati následkem snížení cen špatnější zboží. Mimo to dbají mnozí jen toho, aby výrobkům svým dali krásný, svůdný vzhled, při čemž vnitřní dobroty, solidnosti a stálosti nedbají.¹⁾ Tím způsobem zaplaví se

¹⁾ Jako nepříznivý následek svobody živnosti pro konsumenty uvádí Schönberg na uv. m. str. 577, že »neposkytuje ovšem též nijaké záruky ohledně dobroty, jakosti a hodnoty zboží.« Myslí-li však, že konsumentům náleží zkoumati dobrotu zboží a zdali za tu cenu stojí, jest oproti tomu najisto správným, co praví z Philippovichů, Grundriss der polit. Oekonomie, 1. sv. (2. vyd.), str. 175, že konsumenti v »nejčastějších případech« učiniti to nedovedou. »Jelikož konsumenti v nejčastějších případech neznají dokonale ani zboží ani poměru mezi hodnotou nákladovou zboží a jeho cenou, a zvláště při současné změně cen a kvalit zboží pošinutí v poměru tom posouditi nemohou, spočívá v tomto způsobu konkurrence (při svobodohospodářské

trh zboží na oko sice pěkným, ale špatným; kupující, zevnějškem zboží svedeni, pomíjejí solidní řemeslo, a to pak, nemohouc existovati, hyne. A rozumí se samo sebou, že řemeslník, který má více peněz, může soutěž déle vydržeti, než řemeslník méně majetný, i může ho tedy, byť se mu dovedností a pílí nikterak rovnati nemohl, jen převahou prostředků peněžních neškodným učiniti a potlačiti.

165. Zvláště dlužno ještě jako příčinu bídy řemeslnické vytknouti *f*) nepoctivou konkurenci, jež zásadou svobody živnosti byla umožněna, t. j. konkurenci, kde se při vzájemné soutěži užívá takových nespravedlivých prostředků, jichž špatnost jest více ukryta, tak že hned každému na první pohled vlastní povaha její zjevna není. Na základě liberálního principu, dle něhož se má stát co možná nejméně starati o způsob výrobní činnosti svých poddaných, ponechal stát této illoyální konkurenci zcela volný běh. Svědomitý řemeslník odhodlá se pouze k upotřebení poctivých prostředků a musí proto pod tlakem nepoctivých konkurentů značně trpěti. K zachování stavu řemeslnického jest však žádoucí, aby právě svědomití a poctiví řemeslníci byli chráněni. Že převaha nepoctivé konkurence i dobru obecnému škodí, jest jasno.

166. Vedle těchto hlavních příčin dlužno *g*) jmenovati ještě některé jiné, více podružné příčiny. K těmto příčinám, které především zase ze svobody živnosti pocházejí, patří zařizování potulných či stěhovavých skladů, t. j. přenášení velikého množství řemeslně nebo přece aspoň pravidelně od řemeslníků vyráběného zboží s místa na místo a prodej zboží toho za nízkou cenu, tak že obyvatelé toho místa tímto způsobem potřeby své kryjí, čímž místní řemeslníci o zákazníky přicházejí. Takovéto stěhovavé sklady, jichž majitelé množstvím prodaného zboží nahrazují, co nízkou cenou svého zboží trátí, škodí řemeslníkům

praxi) veliké nebezpečství pro zhoršení výroby, která nejhorším živlům zaručuje vítězství, a to na útraty a ke škodě obyvatelstva.

některého místa zvláště tenkrát, když se v určitých dobách dostávají.

Pak přivodila svoboda živnosti též tak zvaný obchod podomní, t. j. obchod, jež vedou jednotlivé osoby tím způsobem, že zboží své dům od domu prodávají. Tito obchodníci jsou po většině ve službách velkovýrobců; škodí tedy řemeslníkům, sloužíce kapitálu. Škoda, jak stěhovavými sklady, tak podomními obchody řemeslníkům působená, povstává však již i tím, že přivoděna jimi veliká nejistota u výrobě. Obojí tato instituce totiž působí u výrobě velikou nejistotu tím, že kupující mohou v takovém stěhovavém skladě, jenž k nim zavítá, anebo u podomních obchodníků na delší čas zbožím se zaopatřiti, tak že řemeslníci, na dotyčném místě pracující, nemají po delší čas žádného výdělků, ač, vládnouce pravidelně jen nepatrným závodním kapitálem, potřebují stálých, byť malých příjmů. Mohou pak jenom bohatší majitelé větší stěhovavé sklady si zařídit a s nimi od města k městu táhnouti; rovněž jenom oni jsou s to, aby si buď na své vlastní útraty podomní obchodníky vydržovali anebo takovýmto cestujícím obchodníkům zboží své za tak nízkou cenu dávali, aby i tito při prodeji měli z toho užitek. Tak plyne z obojího zařízení, jak z potulných skladů tak z podomního obchodu, výhoda zase jen oněm živnostníkům, kteří již beztak zámožní jsou a ve větším rozsahu živnost svou provozují, a to ke škodě méně majetných; tito jsou pak nuceni svého řemesla se vzdáti a propadají proletariátu.

§ 2. Jak řešiti otázku řemeslnickou.

167. Cíl, jehož se domáhati nutno, udává Hitze následujícími slovy: »Nechceme ony obory výrobní, které již kapitalistické velkovýrobě propadly, redukovati opět na výrobu domácí neb řemeslnou; toť prostě nemožno. Chceme však, aby obory výrobní, řemeslné výrobě dosud náležející, byly jí na tak dlouho zachovány, až nalezne se pravá cesta pro převod řemesla

v tento nový způsob výroby.«¹⁾ Za správnou cestu pro převod ten možno však uznati jen tu, která nevede ku zproletarisování doposud samostatných řemeslníků. Prostředků, jimiž by tísní řemesla bylo lze, odpomoci, možno uvésti více. Nežli však je uvedeme, jest nám *a)* především podotknouti, že již úprava konkurrence ve velkoprůmyslu cestou živnostenských společenstev, kterýchž od státu z ohledu na blaho obecné jest se domáhati (srv. výše str. 164 n.), prospěje i řemeslu. Bezuzdná konkurrence ve velkoprůmyslu uškodila řemeslu nesmírně; úprava této konkurrence musí tudíž přirozeně i tísní řemeslníků aspoň nějakou úlevu přinést.

168. Dále dlužno zajisté *b)* poukázati především na odborová sdružení, a to již z toho důvodu, protože opatření, jež později uvedeme, k těmto buď se připojují, buď je předpokládají.²⁾ Že jsou řemeslníci přírodou oprávněni společenstva mezi sebou tvořiti a že nepotřebují k tomu teprve svolení státního, bylo již dříve řečeno. Toto přirozené právo musí jim za nynějších poměrů tím více se přiznati, poněvadž společenstva řemeslná nedomáhají se v přítomnosti toliko zlepšení hmotného postavení svých členů, nýbrž protože prostě k zachování hospodářské existence řemeslníků a k ochraně před propadnutím v proletariát jsou nutna. Jelikož pak vzrůstající se proletarisování středního stavu jest celému zřízení státnímu a lidské společnosti s největší škodou, proto střední stavy odborně se organisující, a tedy i řemeslníci ve společenstva se sestupující, činí něco, co k záchraně státu a společnosti a k dobru obecnému jest nutno. I to

¹⁾ Schutz dem Handwerk, str. 20.

²⁾ O vnitřním zařízení cechů v rozličných evropských státech předešlých století a zvláště též o opatřeních, jež cechy v zájmu jak konsumentů tak i svých členů zavedly, srv. Schönberg, Handbuch 2. sv. (3. vyd.), str. 477 a násl.; o německém cechovním zřízení viz: Pesch, Liberalismus, Socialismus u. christliche Gesellschaftsordnung, str. 663 a násl.; o zřízení cechovním v zemích českých (a v Rakousku vůbec) srov. Neuschl, Křesťanská sociologie II., 323 nn.; Bulla, O starých společenstvech u našeho lidu (Hlídka 1896, str. 260 nn.).

bylo již připomenuto, že společenstva, a proto i sdružení řemeslná, mohou sama usnášeti se o podmínkách, pod kterými se utvářejí, t. j. mohou stanoviti bližší jich cíl a jich stanovy. Je-li utváření se společenstev odborných vždy a za všech poměrů velice důležité, jelikož odpovídá přirozené potřebě lidí, kteří, stejnými snahami vedeni, k dosažení účelů svých mezi sebou se spojují, dlužno nyní tím více je urgovati, jelikož pouze jimi dostane se řemeslníkům potřebné síly, aby mohli velkokapitálu, který by je jinak s ostatním středním stavem hospodářsky zničil, s dobrým výsledkem čeliti. Utváření se společenstev musí se dít co možná nejvíce přirozeně. K tomu je třeba, α) aby spojili se řemeslníci stejného řemesla, jak tomu bylo při cechách či pořádcích ve středověku, alespoň nazvíce. β) Společenský život vyvine se arci v těchto družstvech jen na těch místech, kde je více řemeslníků téhož řemesla, tedy ve městech. To však nevadí, aby i řemeslníci téhož řemesla na venkově usedlí ke společenstvu se nepřipojovali, aby od svých v městech pracujících soudruhů slovem i skutkem podporováni byli a ve spojení s nimi zájmy své sledovati mohli. γ) Společenstva, chtějí-li vlastní svou činností výrobní velkokapitálu s dobrým výsledkem čeliti, musí pokud možná nejvíce užiti oněch ulehčení v práci, jež novými vynálezy umožněna jsou a jichž jak ke zhotovení slušného a pěkného, tak zvláště solidního a trvalého zboží upotřebiti lze. δ) Jelikož za nynějších změněných dopravních poměrů nedá se úplně zajistiti kruh odběratelův, usedlých v místě společenstva, proto bude úlohou každého společenstva, aby si dobrotou zboží, svými členy vyrobeného, jak místní trh zajistilo, tak i aby zpráv si opatřovalo o tom, čeho jinde, a i v cizozemsku, potřebují, aby opatřilo tamější trh takovým zbožím, kterého se tam nedostává, jež však oni vyrobiti mohou.¹⁾ ε) Za tím účelem má společenstvo výrobky svých členů posuzovati, a ty, kteří by vyráběním méně cenného zboží dobrou pověst společen-

¹⁾ O nemožnosti zavedení městského »práva milového« či »hájemství« srv. Droste, Die Handwerkerfrage, str. 75 a násl.

stva poškozovali anebo jemu jiným způsobem škodili, trestati. Společenstvo musí, jedním slovem, na své členy a jich hospodářskou činnost dozíráti. ζ) Podniky, jež celé společenstvo ve prospěch svých členů zařizuje, mohou dle poměrů a potřeb býti rozličné: společné prodejní sklady, sklady surovin, pokladny úvěrní, odborné školy atd. »Remeslo musí se organisovati ve společenstva k zakupování surovin, ke zřizování skladů a ve společenstva výrobní, aby, trvající podstatně na své samostatnosti, zajistilo si přece též výhod velkovýroby. Jak daleko se má tato společenská organisace v jednotlivých případech rozvinouti, o tom rozhodují místní živnostenské poměry.« ¹⁾ η) Jednou z hlavních úloh starých cechů byla úprava konkurence mezi jednotlivými příslušníky cechu. Společenstva, která nyní organisovati dlužno, musí rovněž, jako jsme to při odborných společenstvech velkovýrobních připomenuli, cíl tento sledovati. θ) Zdárného spolupůsobení řemeslníků v udaném směru nedá se však nikdy jinak dosíci, než v závazných pořádcích. Aby však byly zavedeny a jich činnost byla upravena, musí dotyčné zákony býti proniknuty a vedeny snahou po opravdovém blahu státním, jehož bez zdravého hospodářského středního stavu dosíci nelze.

169. Dalším prostředkem k vytvoření příznivějšího a dobru obecnému prospěšnějšího postavení řemeslníků jest *c)* zákonné zavedení průkazů způsobilosti a účelné jeho provádění. I o tom budiž krátce poznamenáno jen něco: *α)* Theoretické vědomosti nestačí nikterak ku provozování řemesla, ani toho ne, jež, jak tomu za dnešních poměrů zhusta bývá, se značně zdokonalenými prostředky mechanickými se provozuje; spíše jest žádoucí především a hlavně praktická nebo technická zručnost, které lze nabyti jen cvikem. Ovšem, má-li řemeslník dospěti k dokonalosti pokud možná největší, je arci třeba, aby měl přirozené schopnosti duševní i tělesné, mezi nimiž estetický jemnocit zvláště vytknouti dlužno. *β)* Proto by měl průkaz způsobilosti záležeti ve zhotovení ji-

¹⁾ Hitze, Schutz dem Handwerk, str. 33 a násl.

stého řemeslného výrobku. Návštěva tak zvaných odborných škol a vysvědčení jimi vystavená budou sotva moci nahraditi naznačeným způsobem podaný průkaz způsobilosti, poněvadž školní vyučování je vždy více theoretické než praktické a je pravidelně jednostrannější, než skutečný výcvik v řemesle u mistra. Proto nutno i za nynějších poměrů, jak to bývalo obyčejem u středověkých cechů a pořádků, zachovati nebo znovu zavésti jak ono učení se řemeslu tak onen průkaz způsobilosti, jelikož obojí povaze řemesla nejvíce odpovídá. Že však průkaz způsobilosti musí se řídití způsobem, jakým se dotyčné řemeslo provozuje, a že zvláště při onom druhu práce, jenž více umělými, mechanickými prostředky se koná, i na jisté theoretické vědomosti vztahovati se musí, jest na bíledni.

γ) Není nic přirozenějšího, než že ti, kteří dovedou své řemeslo dokonale provozovati, jsou také s to, aby nejsprávněji posoudili všechny požadavky zdárného provozování řemesla toho. Z toho následuje, že způsob, požadovati průkaz způsobilosti, jaký ve středověkých pořádcích nebo cechách panoval, byl nejpřirozenější a nejvhodnější; mistři dotyčného řemesla ať soudí o přirozených vlohách a o nabyté zkušenosti těch, kdož se jejich řemeslu učí. Jednotlivá společenstva řemeslná měla by veškeré zkoušení a posuzování způsobilosti ku provozování řemesla sama vzíti do rukou. Ostatně by pak bylo věcí úřadů státních nebo obecních, aby všeobecnými nebo místními nařízeními zlořádům nebo křivdám bránily a je trestaly.

δ) Dále povaze postupu vyučovacího, který jest přece pozvolný, odpovídá, aby tento průkaz způsobilosti podáván byl častěji a postupně vždy dokonalejší, jak to opět bývalo zvykem u cechů. Z toho pak sama sebou vyplývá ona stupnice mezi příslušníky řemesla, jaká byla dříve mezi mistry, tovaryši a učeníky. Jak dlouho nutno některému řemeslu se učiti a jakých modalit jak při učení se řemeslu tak při průkazu způsobilosti se má šetřiti, to stanoviti nejkompetentnějšími jsou zase společenstva.

ε) Naproti tomu jest úlohou státu, aby bděl jak nad činností společenstva, tak, a to zvláště, nad celým způsobem zkoušení, aby všecko neslo se ku blahu všeho

obyvatelstva, kdyby snad společenstva sama buď pranic aneb málo ku blahu tomu přihlížela. Znovuzavedení průkazu způsobilosti bude mít ten dobrý následek, že solidní a snaživí řemeslníci zproštěni budou konkurence obtížných a škodlivých břídilů; tím bude i mistrům vůbec umožněna lepší existence, čímž se zase přispěje ku povznesení celého stavu řemeslnického. Tak bude též poskytnuta možnost, že zavládne opět pořádaný poměr mezi mistry a učeníky. Jako hlavní a podstatnou výhodu jest však vytknouti to, že závazný průkaz způsobilosti znesnadní velice, ano skoro nemožným učiní provozování řemesla nebo více řemesel prostě jen skrze placené námezdní dělníky. V tom právě spočívá převeliké poškozování řemeslníků, ano tím právě vydání jsou kapitálu na milost a nemilost, že může kapitalista prostě jen kapitálem svým, aniž by něčemu z řemesla rozuměl, pomocí placeného dílovedoucího řemeslo provozovati, a jelikož je provozuje ve větším rozsahu, že může celou řadu menších řemeslníků o existenci připraviti. Závazný průkaz způsobilosti učiní rovněž nemožným utváření se akciových a jiných společností ku provozování živností řemeslnických.

170. Poněvadž *d)* ku příčinám otázky řemeslnické patří též soustřeďování více živností v jedné ruce, musí i tomu býti zabráněno. Zavedením průkazu způsobilosti by se ovšem i zde mnoho prospělo; neboť sotva asi je možno, aby jeden člověk vzdělal se ve více řemeslech tak, aby v nich tak se vyznal, by je provozovati mohl. A jelikož samostatný živnostník musí se vykázati průkazem způsobilosti pro svou osobu, proto jest mu nemožným učiněno, aby řemeslo provozoval skrze jiné. Jednodušší však by bylo, kdyby stát takové soustřeďování více řemesel v jedné a téže osobě přímo zakázal. V prostředních městech (asi s 15.000 obyvateli a výše), v nichž se nejrozličnější řemeslníci usazují, dal by se zákaz takový lehkou provést; v menších městech a na venkově musilo by se povolit, aby aspoň správky i řemeslníci podobného řemesla prováděti směli. Za tím účelem musila by řemesla přesně od sebe býti odloučena, a musily by se určiti práce, které každému řemeslu připadají. Takové rozdělení a

vypočítání stalo se již i teď k vůli vyměřování daně živnostenské. Ale nutno připomenouti, že práce, jež se jednotlivým řemeslům přikáží, nesmějí býti příliš úzce obmezeny, jelikož takové obmezení jest velmi nepohodlné a obtížné a odnímá také veškeru radost ku práci.

171. Mimo to *e)* musí býti zakázáno zřizovati potulné či stěhovavé sklady. Sloužíť jen velkokapitálu, poškozují značnou měrou řemeslníky, aniž kupujícím prospívají, neboť, poněvadž zboží, jež se v těchto ambulančních obchodech prodává, ve velkém vyráběno býti musí, trpí také většinou následky velkovýroby; jeť méně solidně zpracováno a vzhledem svým nenahradí dobrotu a trvanlivost. A byť bylo i laciné, nenahradí jen přece pravidelně lácí svou nedostatek vnitřní dobroty.¹⁾ Rovněž by měl býti značně obmezen obchod podomní, a jen na takových místech měl by býti dovolen, kde obyvatelé z nedostatku příslušných řemeslníků na podomní obchodníky odkázáni jsou, tedy zvláště v obcích venkovských. — Také by neměl stát konkurrovati s řemeslníky prací trestanců. Prává zásada jest zajisté ta, aby trestanci, jež musí stát živiti, přidržováni byli ku pracím, jež státu samému obstarávají jest (stavění silnic atd).

172. K upravení zákonných oprav ve prospěch řemesla navrhovalo se *f)* utvoření řemeslnických komor. O těch platí totéž, co řečeno bylo o komorách dělnických. Jelikož komory řemeslnické rovněž jako komory zemědělské, dělnické a obchodní mají hlavně ten účel, aby vládám jako poradní orgány sloužily v případě, že by měly býti vydány zákony, jež se zájmů řemeslníků dotýkají, proto předpokládá blahodárná činnost komor řemeslnických dobrou vůli vlád, aby totiž rady, ku povznesení řemesla jimi udělené, vyslechly, a jich, pokud toho všeobecné blaho žádá, i poslechly. Poněvadž však zákonodárství skoro všech států nalézá se dosud velmi silně pod vlivem přívrženců

¹⁾ Zkušenost učí, že není šetrnějším ten, kdo kupuje zboží nejlacnějším, nýbrž spíše ten, kdo hledí zvláště na důkladnost a trvanlivost zboží, byť proto cena jeho i o něco byla vyšší.

liberalismu, jest veliké nebezpečí, že zřízení komor řemeslnických jen k tomu poslouží, aby se zdálo, že na podporu řemesla vážně se myslí, kdežto opravdu tomu tak není.

173. Za to *g*) velice důležité jest, aby stav řemeslnický proniknut a znovu oživen byl duchem v pravdě křesťanským. Nynější bída a tíseň řemeslníků povstala ne bez viny řemeslníků samých, kteří, přijavše ideje liberalismu, egoismem nasákli, a domnívajíce se, že mohou na vlastní sílu spoléhati, připravovali sobě navzájem nerozumnou a škodlivou konkurenci. Jen pak dostanou se řemeslníci na pravou cestu vlastní sebezáchrany, jestli oněch idejí se opět vzdají. Dále nutno připomenouti, že, ačkoliv otázka řemeslnická nepovstala nikterak všeobecně z nedostatku pracovitosti a spořivosti, přece jen nedostatek ten mnohým jednotlivým řemeslníkům značnou škodu způsobil. Solidní křesťanské přesvědčení nedopustí, aby se mezi řemeslníky rozmohla přílišná nádhera a touha po zábavách, nýbrž naopak povzbuzuje smysl pro domácnost a spořivost a přispívá tak i ku povznesení hmotného blaha. Konečně dlužno vytknouti, že, mají-li řemeslnická společenstva prospívati, je i tu nutnou podmínkou, aby členové křesťansky smýšleli. Tito si mají navzájem slovem i skutkem pomáhati a nemají se lekatí jednotlivých obětí ve prospěch celého společenstva jakož i jednotlivých členů. K tomu však třeba jest křesťanské lásky k bližnímu a křesťanského sebezapírání. Ovšem, že společenstva tato přispějí velice i k časnému blahu řemeslníků, a tak dostane se těmto obětem odměny již zde; ale křesťanského smýšlení jest jen přece zapotřebí, poněvadž mnozí nevidí tak daleko, aby viděli ovoce, jež později shromažďovati budou za oběti, jež nyní vykonali.

174. Aby stav řemeslnický duchem křesťanským proniknut byl, k tomu slouží *h*) též rozličné spolky řemeslnické, které zvláště stranou katolickou byly v život uvedeny. Počátek učiněn byl spolky tovaryšskými. Účelu svého, povznášeti náboženský a mravní život, dosahují tím, že vzdalují a vylučují takové členy, kteří by náboženství a mravnost druhých poškozovali,

dále společným přijímáním sv. svátostí, zvláštním náboženským vyučováním a přednáškami, podporováním dobré četby, vzdalováním se návštěv nebezpečných společností a zábav atd. Tím prospívají nepřímo i časnému blahu svých členů, ač snaží se podporovati je též přímo vzájemnou výměnou názorů členů o věcech živnostenských, vzájemnou radou v těchto věcech, sprostředkováním práce, poskytováním noclehu a podpory cestujícím tovaryšům, udělováním odborného vyučování atd. Tento účel mají netoliko spolky tovaryšské, nýbrž i spolky mistrovské. S těmito posledními bývají ve spojení i jiná zařízení, na př. nemocniční pokladny, poptavárna po tovaryších a učenicích, poučné přednášky, rozhovor o společných záležitostech atd. Velmi blahodárně působí též hlavně k nábožensko-mravní výchově učeníků založené spolky učenické. Spolky ty snaží se náboženský a mravní život povznéstí týmiž prostředky jako spolky tovaryšské a spolky mistrů. Bývají většinou v organickém spojení se spolky mistrů, jimž mají dodávati nezkažený, dobrý dorost. Zvláštní váha klade se vším právem na vyučování a další vzdělání v těch oborech, jež řemeslníkům vůbec užitečny jsou; sem patří mimo náboženství počítání, kreslení, vedení obchodních knih a pod.

HLAVA ČTVRTÁ.

Tíseň stavu obchodního. ¹⁾

§ 1. Podstata a příčiny její.

175. Tísni řemeslníků podobá se tíseň stavu obchodnického; středním a malým obchodníkům hrozí skutečně záhuba. Subsistenčních prostředků zbavení.

¹⁾ Eberle, Grundzüge der Sociologie, str. 256. — O obchodě vůbec srv. z Philippovichů, Grundriss der politischen Oekonomie, str. 189 a n.; Lexis v Schönbergově »Handbuch der polit. Oekonomie«, 3. vyd., 2. sv., str. 811 a n.

musili by propadnouti proletariátu. Otázka stavu obchodního zabývá se tudíž příčinami tohoto zjevu a prostředky, jimiž by lze zlu tomuto odpomoci. Existence této mnohočetné třídy hospodářsky malých lidí musí se zajistiti a postavení jejich musí se zlepšiti. Tak jako v průmyslu, řemesle a zemědělství, lze i zde, v obchodu, pozorovati převahu velkokapitálu. Velkokapitálem provozovaný velkoobchod vzmáhá se značně utlačováním středního i malého obchodu, tak že způsob, jakým se dnes obchod provozuje, podporuje stále více rozdělení lidí ve třídy dvě, ve třídu lidí nesmírně bohatých a ve třídu nemajetných.

176. Obchod se rozděluje *a)* dle povahy věcí, jimiž se zabývá, v obchod zbožím, efekty (papíry) a nemovitostmi. Zbožím rozumíme movité statky věcné, efekty cenné papíry a nemovitostmi statky nepohyblivé. *b)* Dále rozeznává se velkoobchod a maloobchod (obchod detailní). Velkoobchod prodává zboží, jež sám koupil, alespoň všeobecně buď překupníkům nebo živnostníkům, kteří je zpracují. Maloobchod naproti tomu stýká se přímo s konsumentem, jemuž zboží své prodává. Maloobchodník prodává následkem toho pravidelně v quantitych menších, velkoobchodník v quantitych větších; odtud jejich jména. *c)* Dle území, kterého se obchod dotýká, rozeznává se obchod vnitrozemský a zahraniční. Tento rozděluje se zase na obchod exportní (vývozní) a importní (dovozní) dle toho, zabývá-li se prodejem domácích výrobků do cizí země anebo dovážením cizích výrobků do vlastní země. Obchod zahraniční je přirozeně pravidelně velkoobchodem. Obchodníkem vnitrozemským je ten, kdo kteréhokoliv druhu výrobky vlastní země skupuje, aby je v téže zemi zase prodal. Oproti vnitrozemskému a zahraničnému obchodu staví se též překupnictví, kdež překupníkem zove se ten, kdo výrobky v cizí zemi kupuje, aby je opět v jiné cizí zemi prodával. Následkem snadné dopravy a svobody rozmohl se obchod zahraniční v našem století velmi značně. *d)* Dále dlužno upozorniti ještě na rozdíl mezi pevným či stálým obchodem a potulným či stěhovavým obchodem, ku kterémuž náleží obchod podomní a trhový. *e)* Konečně nutno se tu

zmíniti též o monopolu, t. j. o samotřbě, již někdo s jistým druhem zboží provozuje. Rozeznává se státní monopol a soukromý monopol, dle toho, jestliže si stát obchod s jistým zbožím ve svém území vyhrazuje (monopol solní, tabáční), anebo jestli jednotlivá osoba fysická nebo právní samotřbu v jistém oboru má. Soukromý monopol existuje buď jen skutečně anebo i zákonně. Poslední případ jest ten, když stát někomu anebo některé společnosti udělí výhradní tržní právo s jistým druhem zboží, což však smí stát učiniti jen z důležitých příčin obecného dobra. Skutečného monopolu nabývá se buď právní a dovolenou cestou anebo cestou nedovolenou. Toto poslední stává se tehdaž, když někdo lživou reklamou, vychvalováním vlastního nebo snižováním cizího zboží, uzavíráním trustů anebo podobnými nespravedlivými, lásce k bližnímu se přičícími aneb dobru obecnému škodlivými prostředky ostatní obchodníky utlačuje a tak samotřbu na sebe strhne.

177. Jako bližší příčiny tísně stavu obchodního dlužno uvésti: *a*) Ničím neobmezené zakládání a zvětšování velikých a stále větších obchodů jednotlivými kapitalisty, kompaniemi nebo společnostmi (akciovými atd.), čímž přivoděna možnost, střední a malý obchod přemocnou konkurrencí zcela udolati. Pro velikého boháče anebo pro společnost silným kapitálem opatřenou není nic lehčího, než méně majetného konkurrencí zničiti. K tomu je jen zapotřebí, vlastní plnocenné zboží po nějakou dobu prodávati laciněji, což ovšem větší kapitál bohatšího kupce nebo společnosti připouští, a tak méně majetného zákazníků zbaviti. Nebo bývá tento donucen, aby zboží své prodával za rovněž tak nízkou cenu, což však na delší dobu nevydrží. A tak zkáza jeho s naprostou jistotou musí se dostaviti. Nezřídka se stává, že někteří velkokapitalisté nebo společnosti i to dokáží, že tímto způsobem obchod s jistým druhem zboží na sebe strhnou, jej tedy monopolisují. Takové monopoly jsou buď povahy místně více obmezené nebo mezinárodní. Internacionální nebo světové monopoly povstávají sdružením těch, kteří již dospěli k držení monopolu v jedno-

tlivých říších. Rozeznávají se sdružení, jež se uzavírají výslovně za účelem dosažení monopolu a tím umožněného libovolného stanovení ceny dotyčného zboží (trusty), a sdružení, jež utvářejí se k úpravě výroby a k obmezení prodejného území pro súčasněné firmy (kartely, kruhy či ringy). Byť i tyto poslední neměly zřejmý ten účel, aby dosažením monopolu cenu dotyčného druhu zboží dle libosti zvyšovati mohly, bývá přece jen i s nimi pravidelně do jisté míry spojeno monopolisování, a obchodníkům v kartelu spojeným poskytuje takový vliv na cenu zboží, že je tu veliké nebezpečí, že vykořistí vlivu toho ve svém vlastním zájmu bez ohledu na prospěch kupujících.

178. S touto svobodou zakládání obchodních domů a obchodních společností, v nichž pak též částečně i peníze vysoké finance výnosně se ukládají, souvisí b) svoboda, obchod provozovati jakýmkoliv způsobem. Tak mohou jednotlivé obchodní firmy zakládati filiálky v libovolném množství, aby zboží své i v malém mohly prodávati. Dále smějí s pominutím středního obchodu prodávati zboží přímo menším kupcům, což obstarávají agenti větších obchodních firem. Tohoto zákonného dovolení se pak také skutečně používá, jen když obchod takový něco vynáší, bez ohledu, že se tím ničí celá řada malých obchodníkův.

179. K tomu c) přistupují bursy na zboží. Tyto jsou původem svým ústavy nebo domy, v nichž se kupci a prodavači většího množství zboží scházejí za tím účelem, aby obchody uzavírali. Avšak i tyto bursy zvrhly se právě jako bursy peněžní a efektní, ježto se na nich nejedná tak o obchody skutečné, t. j. o zboží, jež by mělo býti skutečně dodáno, resp. odebráno, nýbrž většinou o obchody spekulční, t. j. o rozdíl či diferencii mezi nynější a pozdější cenou zboží. Zboží samo sebou podléhá již stálému kolísání cen; bursovním jednáním a rozličným vlivem, jemuž obchod ten podléhá, stává se kolísání to tím větší. Bursián hledí předzvídati budoucí cenu zboží, aby z rozdílu mezi nynější a budoucí cenou těžil. Rozličné posuzování budoucí ceny rozličnými bursovníky a na posuzování tom závislý prodej nebo koupě zboží mají za

následek nepřirozené stoupání a klesání cen.¹⁾ Na střední a malý obchod působí bursa obchodní zhoubně tím, že α) činí nejistým výtěžek, jež by malý i střední obchod míti mohl, poněvadž působí kolísání cen. Tím nutí jaksi i tyto menší obchodníky, aby rovněž spekulovali, což však tito se zdárným výsledkem ani dovésti nemohou, jelikož jim veškery poměry výrobní a tržní nejsou známy. Dále umožňují β) bursy obchodní někdy zvláště příznivé nákupy spekulací, t. j. nákupy za obzvláště levnou cenu, tak že možno pak zboží to prodávati zase mnohem levněji, což má za následek stlačení cen ke škodě druhých.

180. Pak trpí značně d) střední a zvláště malý obchod spolky konsumními. Tyto jsou sdruženími co možná největšího počtu jednotlivých zákazníků, kteří, pomíjejíce zvláště maloobchodníky, nakupují jisté potřeby životní ve velkém, tedy od velkoobchodníků, aby je pak pokud možno za nákupní cenu členům svým přenechávaly. Spolky tyto povstaly na základě hospodářské svobody; za důvod bližší pro spolky ty udává se všeobecná hospodářská tíseň, jež méně majetné nutí k tomu, aby přemýšleli o tom, jak by nejlevněji potřeb životních si nakoupili. »Spolky konsumní obětují bez milosrdenství malé obchody,«²⁾ nedotýkají se však v ničem velkoobchodů a tudíž kapitalistů, poněvadž od těchto zboží objednávají.

181. Dále škodí e) obchodu, a to opět zvláště

¹⁾ »Pouhé obchody diferenční, které v jistém kruhu spekulantů se vyrovnávají, aniž by ať na počátku neb na konci řady skutečný (reelní) obchod se uzavřel, jsou ovšem pouhou hrou, jež nejen že není žádným výkonem národohospodářským, nýbrž i na mravnost škodlivě působí.« Lexis v Schönbergově »Handbuchu«, 2. sv., str. 878. Myslí-li přece Lexis, že tyto obchody diferenční na ceny nikterak značně působiti nemohou, možno o tom důvodně velice pochybovati, a mimo to dlužno podotknouti, že pro středního a malého obchodníka i menší kolísání cen s citelnými následky spojeno býti může. »O spekulativním obchodu s efekty« praví i Lexis, že byť i »v jistém směru hospodářsky prospěšně působil, že přece jen z toho nenásleduje, že by úspěchy překonaly škody« (str. 880). Srv. Philippovich na uved. m., str. 192.

²⁾ Hitze, Capital und Arbeit, str. 504.

menšímu, potulné či stěhovavé sklady¹⁾ a podomní obchod zrovna tak, jako jsme to již pověděli o stavu řemeslnickém (srv. str. 193 n.). Užitek z těchto potulných skladů a z podomního obchodu má při prodeji zboží zase jen velkokapitál.

§ 2. Pomocné prostředky.

182. Z uvedených tuto hlavních příčin úpadku stavu obchodního plynou samovolně prostředky, jichž nutno užiti k zachování stavu tohoto a tím i k zachování značné části hospodářské střední třídy. a) Na prvním místě jmenujeme dlužno účelné obmezení velkokapitálu v zakládání a zařizování velkých obchodních domů; i v tomto oboru nutno zříci se zásady naprosté hospodářské svobody. Že velké obchodní domy nutny jsou hlavně k vedení obchodu zámořského a vůbec zahraničního, rozumí se samo sebou. Ale co by přesilu kapitálu v tomto ohledu alespoň trochu seslabilo a co by k rozdělení zisku z kupeckých obchodů plynoucího mezi mnohé přispívalo, bylo by obmezení práva prodejného, dle kteréhož by směly firmy, založené pro obchod mezinárodní, prodávati jen středním obchodníkům a ne obchodníkům v malém, byť tito i nějakou větší část zboží odebrali, a obchody střední zase jen obchodníkům v malém, nikdy však jednotlivým zákazníkům. Takové vymezení obchodů, jež by dovoleny byly velkoobchodu a obchodu střednímu, musilo by vyjítí od státu. K námitce, že vsunutím středního a malého obchodu mezi velkoobchod a konsumenty zboží se zdražuje, odpovídáme, že skutečný následek nynější obchodní svobody není nijakým způsobem ten, že by konsumenty potřeby životní dostali levněji, nýbrž ten, že velkoobchodník celý zisk, o nějž by se mu jinak bylo děliti se středním a malým obchodem, má nyní sám.

¹⁾ Ani Lexis (Schönberg, Handbuch, str. 893) nemůže popřítí tyto tak mnohé stinné stránky skladů potulných. Námitku, že maloobchodníkům se jimi velice škodí, odmítá poznámkou, že prý konsumenty dostanou tak zboží levněji, o čemž však, aspoň v naprostém znění, pochybujeme.

Rovněž tak mohou průmysl a obchod od sebe se oddělití. Aspoň při mnohých odvětvích průmyslových dalo by se to zcela snadno provéstí, aby se dovolilo továrníkům prodávati výrobky své pouze obchodům středním, nikoli však obchodníkům v malém. Pokud se týče oněch odvětví průmyslových, jež hlavně pro velké podniky (jako př. průmysl železářský pro podniky dopravní, jako železnice, společnosti paroplavební) pracují, mohlo by se stanoviti jisté množství zboží, pod kteréž by jednotlivcům prodávati nesměly. Již dříve pak bylo připomenuto, že jest to velice důležitou úlohou státu, aby tvoření se trustů a kartelů ceny stanovících zcela zakázal a trestal, na tvoření se kartelů výrobních a prodejních pak tak dohlížel a na ně tak působil, aby jim vůbec znemožněno bylo, aby dobru obecnému uškoditi mohly. ¹⁾

183. Aby těmto a podobným prospěšným reformám cesta byla ražena, k tomu slouží i v obchodním stavu *b*) odborná společenstva. Za vzory jejich dlužno považovati středověká kupecká společenstva (gildy), z nichž nyní v některých městech nacházíme ještě jakési stopy. ²⁾ Tehdáž vyvinula se následkem živého vědomí

¹⁾ »Vlastní, na zvláštní úmluvě spočívající koalice větších sil kapitalistických za účelem zvyšování ceny nejsou tak časté v obchodu se zbožím jako v obchodu s efekty a v závodech báňských a průmyslových. Avšak sem a tam vyskytují se přece a mohou zakladatelům svým přinéstí také očekávaný zisk, byly-li založeny jako operace, jež léhko provéstí a využítovati se dají.« Lexis na u. m., str. 847. Příklady uvádí tamtéž v pozn. 49 a 50. Jiný příklad umělého zvýšení cen jest v brožuře »Die Bauernnoth, Stimmen aus Oesterreich zur Lehr und Wehr, str. 13 a n.

²⁾ Netřeba upírati nedostatky a stinné stránky, které na společenstvech dle přirozenosti jejich lpí, a k nimž náleží i to, že výrobu v jistém ohledu méně podporují, než svobodné hospodářství. Vždyť není zařízení lidského, jež by netrpělo nějakou větší neb menší nedokonalostí. Jen to dlužno uvážiti, které zařízení, uvážíme-li veškeré dobré a špatné stránky, jest lepší. Svobodná soutěž prospívá méně pilnosti nežli kapitálu a působí, že statky časné až příliš nestejně se rozdělují. Proto jest zcela správně, co praví Devas-Kämpfe (Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, str. 390): »Přese vše (t. j. přese všechny nedostatky, jimiž trpěla společenstva odborná) bylo zrušení cechů, jak je provedl liberalismus ku konci století předešlého a ve století našem, nešťastným opatřením,

stavovského a sice zcela přirozeně sama sebou. Není třeba, α) aby členy těchto společenstev byli jen soudruzi v povolání v nejužším slova smyslu, jako jsme to podotkli při společenstvech řemeslných; nýbrž naopak mohou k nim patřiti všichni kupci toho kterého místa a okolí, poněvadž, byť s rozdílným zbožím obchodovali, přece jen společné mají zájmy. Přece však bude asi třeba, aby velkoobchod a střední obchod ve zvláštní společenstva nebo gildy se sdružoval, jelikož zájmy obojího obchodu jsou rozdílny. β) Náhradou za tyto nyní ještě neexistující gildy nelze nijak považovati nynější obchodní komory, ¹⁾ jež, jako jiné společenstevní komory, skoro výhradně podpoře státních úřadů slouží a nejvíce jen nepatrnou činností národohospodářskou vyvinují. O dnešních obchodních komorách, pokud jest řeč o vlivu jich na řešení otázky obchodní, nutno říci totéž, co bylo dříve řečeno o komorách dělnických, řemeslnických a hospodářských. γ) Bezprostřední a bližší účely těchto společenstev stanoviti a záležitosti své pořádati jest věcí jejich. Státu však náleží bdíti nad tím, aby vyšší třída obchodních společenstev nezneužila moci své, kterouž jí větší bohatství poskytuje, k poškozování, ne-li docela k utlačení třídy nižší. δ) Společenstvu přísluší bdíti nad jednáním svých členů, aby snad svou oprávněnost nepřestupovali, nepoctivou soutěž neprovozovali, anebo nějakým jiným způsobem celému stavu nebo jednotlivým členům neškodili. Jako za dob starších, mohla by vykonávati i úřad rozhodčí, jakož i v menších věcech moc disciplinární a trestní. ε) Podobně jako společenstva velkoprůmyslníků, musila by tato společenstva kupecká upravití soutěž mezi členy svými. Úlohou státu jest dbáti toho, aby úprava tato nesla se k dobru obecnému. ζ) K úpravě konkurence patří rovněž rozhodování o tom, zda a které filiálky jednotlivými ob-

alespoň pro menší živnostníky. Cechy měly se reformovati na místě je zrušiti anebo přenechati je pomalé zkáze následkem slabosti, do níž byly uvrženy.«

¹⁾ Srv. o nich Lexis na u. m. str. 900; Stievé, čl. Handelskammern ve Staatslexikonu Görres. spol., sv. 3., sl. 119.

chody, ať peněžními ať se zbožím, zařízeny a vedeny býti smějí.

184. Jako nutno tato obchodní společenstva podporovati, tak nutno *c)* obmeziti, ne-li docela zrušiti bursy na zboží. Hra diferenční měla by býti na bursách zakázána a měla by podléhati zákonitému trestu. Ač se nedá tvrditi, že hra tato již povahou svou přiči se spravedlnosti směnné, přece jen tyto hry diferenční škodí dobru obecnému tím, že působí nutně veliké a náhlé kolísání cen a bývají i podnětem ke křiklavým a hrozným nespravedlnostem. To pak jest pro státní moc dostatečným důvodem, aby bursy takové úplně zakázala, když by snad nedala se provésti jejich společenstevní organisace. Rovněž tak, jako činnost burs na zboží, nutno obmeziti činnost burs na efekty a burs peněžních. To platí hlavně o obchodech diferenčních a prémiových, jež již od delší doby na bursách těchto se provozují, a o obchodech z těchto pošlých, tak zvaných obchodech reportních a deportních.

185. Dále, *d)* jak již dříve bylo připomenuto, nutno obmeziti stěhovavé sklady potud, aby usazení se jich na jistém místě nezáviselo snad jen na dovolení úřadu politického, nýbrž hlavně na obecních úřadech místních, jež by posoudily, zda dovolení takové obyvatelům místním bylo by ku prospěchu čili nic. Totéž platí i o obchodu podomním.

186. Konečně *e)* počne-li se obmezovati velkokapitál a počnou-li se prováděti všeobecně prospěšné hospodářské reformy, bude nutnosti, zřizovati spolky konsumní, samoděk stále víc a více ubývati.

Úlohou veškeré hospodářské reformy musí býti, aby udržela a povznesla stav střední a bojovala proti hmotným a mravním příčinám proletarisování velkého množství lidí, a tím aby proletariát sám za své vzal. Tím dostane se pak též veliké většině lidí více prostředků hospodářských; stanou se ke koupi schopnějšími a bude jim možno, aby potřeby své životní opatrovali si zase u obchodů středních a malých, kdežto nyní bídou jsou nuceni, aby pomýšleli na jiné prostředky a cesty.

Ukazovatel věcný i jmenný.

Sestavil Karel Čumpelík.

A.

Abstraktně lidská práce, č. 57. str. 70.
Adam, č. 70. str. 84.
Agrární socialisté, viz socialismus.
Akcionáři, č. 125. str. 145.
Alemanisté, č. 53 str. 62.
Amortisace, viz úmor.
Anarchie ve výrobě, č. 143. str. 165.
Anarchismus, č. 41. str. 42, č. 43. str. 43.
Anarchisté, viz anarchismus.
Asyly dětské, viz opatrovny.

B.

Babeuf Gracchus, č. 41. str. 41.
Bakunin, č. 52. str. 58.
Bastiat Frant., č. 28. str. 27.
Bebel, č. 45. str. 48, č. 48. str. 52, č. 55. str. 66.
Bezmezná soutěž, č. 139. str. 158, č. 143. str. 164, č. 164. str. 192; její úprava, č. 167. str. 195.
Bída zemědělská: známky, č. 107. str. 125; příčiny, č. 110. až 122. str. 127—140.

Blahodárná opatření dělnická, č. 159. str. 182.
Blanc Louis, č. 52. str. 58.
Blanko-terminový obchod, č. 115. str. 134, č. 126. str. 147.
Blanquisté, č. 53. str. 62
Branná povinnost, č. 130. str. 150.
Broussisté, č. 53. str. 62.
Bourgeoisie, č. 50. str. 55.
Budoucnostní stát, č. 46. str. 49.
Bursy na zboží, č. 179. str. 2 5. č. 184. str. 210; b. peněžní, č. 179. str. 205; b. efektní, č. 179. str. 205.
Byty dělnické, č. 159. str. 183.

C

Cabet E., č. 41. str. 41, č. 52. str. 58.
Ceny obilní, č. 114. str. 132.
Cesta do Ikarie, č. 41. str. 41.
Církev, č. 84. str. 98, č. 142. str. 163; poměr církve ku státu: č. 84. str. 89, č. 131. str. 151; vliv církve na národní hospodářství, č. 106. str. 123.
Civitas solis, č. 41. str. 41.
Colbert, č. 26. str. 23.

D.

- Daně, č. 105. str. 122, č. 119. str. 138.
Darmá smlouva, č. 94. str. 107.
Dědické právo zákonné, č. 123. str. 142.
Dělení společného majetku, č. 88. str. 102.
Dělnická encyklika, č. 69. str. 84, č. 78. str. 94, č. 141. str. 162 a jinde.
Dělnická otázka, č. 3. str. 2, č. 5. str. 3, č. 15. str. 11; důležitost, č. 133. str. 153; příčiny, č. 135.—140. str. 154 až 162; pomocné prostředky, č. 141.—159. str. 162—165.
Dělnické spolky, viz spolky.
Dělník v širším smyslu, č. 134. str. 154; v užším smyslu, č. 134. str. 154; mladistvý, č. 148. str. 170.
Demokratická státní zřízení, č. 46. b) str. 49.
Dluhy: dědičné, č. 110. str. 128; kupní (trhové), č. 110. str. 128, č. 112. str. 131; provozovací (meliorační), č. 110. str. 128, č. 113. str. 132.
Doba pracovní, č. 146. str. 167.
Domaniální vlastnictví, viz vlastnictví státní.
Domky rodinné, č. 159. str. 188.
Důchod pozemkový, č. 100. str. 116, č. 114. str. 132; důchod z kapitálu, č. 100. str. 116.

E.

- Encyklika: dělnická, č. 69. str. 84, č. 76. str. 90, č. 78. str. 94; o křesťanském řádě státním, č. 78. str. 94; Officio sanctissimo, č. 76. str. 91.
Engels Bedřich, č. 52. str. 57, č. 55. str. 65, č. 134. str. 154.
Epocha barbarství, č. 71. str. 86.
Erfurtský program, č. 45. str. 48, č. 47. str. 50.
Exekuční dražby, č. 109. str. 127.

- Existence Boha, č. 60. str. 75, č. 69. str. 84.
Eudämonismus individuální, č. 32. str. 30; sociální, č. 32. str. 31.
Eva, č. 70. str. 84.

F.

- Fichte, č. 32. str. 31.
Fiskální vlastnictví, viz vlastnictví státní.
Fourier Charles, č. 52. str. 58.
Fysiokratismus, č. 18. str. 16.

G.

- Generální rada, č. 52. str. 59.
Gildy, č. 183. str. 208.
Gothajský program, č. 47. str. 50.
Gournay, č. 26. str. 24.
Grotius Hugo, č. 30. str. 28.

H.

- Hainfeldsko-vídeňský program, č. 47. str. 50.
Hegel, č. 32. str. 31.
Hitze, č. 167. s. 194.
Hobbes Tomáš, č. 30. str. 28.
Hodnota: směnná, č. 57. str. 68 atd., č. 96. str. 110; užitná, č. 57. str. 68, č. 96. str. 110.
Hodnoty tvorná podstata, č. 64. str. 79.
Hospodářský proces vývojný, č. 45. str. 47.
Hospodářská družstva, č. 132. str. 152, č. 125. str. 147.
Hospodářské školy dívčí, č. 159. str. 184.
Hospodářský systém individualistický, č. 18. str. 16.
Hra diferenční, č. 184. s. 210.

I.

- Industrie, viz průmysl.
Inspektoři tovární, č. 154. str. 175.
Internacionála, č. 17. str. 14.

Intestátní právo dědické, č. 123.
str. 142.

J.

Jaures, č. 53. str. 62.
Jídelny dělnické, č. 159. str. 183.
Jmění dělnictva, č. 141. str. 162.

K.

Kartel, č. 143. str. 164, č. 177.
str. 205.
Kathedroví socialisté, č. 44. str.
45.
Katolický liberalismus, č. 25.
str. 22—23.
Kautský, č. 57. str. 71.
Klid nedělní, č. 149. str. 170;
sváteční, č. 149. str. 170.
Kommunismus, č. 41. str. 40.
Komory dělnické, č. 157. str.
181; obchodní, č. 183. str.
209.
Kompanie obchodní č. 177. str.
204.
Kongregace náboženské (dělni-
cké) č. 159. str. 184.
Kongres: v Basileji, č. 52. str.
59; v Bruselu, č. 52. str. 59;
v Haagu, č. 52. str. 59; v St.
Martin Hall, č. 52. str. 59;
v Lausannu, č. 52. str. 59;
v Ženevě, č. 52. str. 59.
Konsumní spolky, č. 180. str.
206, č. 186. str. 210.
Kritika socialismu, č. 59—67.
str. 72—82.
Křesťanská nauka hospodářská:
pojem: č. 85. str. 99; zásady:
č. 85. str. 99.
Křesťanský řád společenský a
hospodářský: pojem č. 69.
str. 83.
Křesťanský zákon mravní: č.
36. str. 35; č. 101. str. 116;
č. 140. str. 161; povinnosti:
č. 72—75. str. 86—88; práva:
č. 76. str. 88.
Křesťanství, č. 36. str. 35.

L.

Láce dovozu obilí, č. 114. str.
133.
Láska k bližnímu, č. 74. str. 87.
Lassalle, č. 19. str. 17, č. 53.
str. 60.
Latifundie, č. 111. str. 131, č.
122. str. 140.
Lev XIII., č. 17. str. 13, 14, č.
69. str. 84, č. 75. str. 88, č.
76. str. 90, 91, č. 77. str. 93,
č. 78. str. 94, č. 79. str. 95,
č. 80. str. 96, č. 86. str. 101,
č. 99. str. 114, č. 141. str.
162, č. 146. str. 167, č. 157.
str. 178, č. 159. str. 183.
Lhůta výplatní, č. 153, str. 175.
Liberalismus: č. 6. str. 4, č.
17. a) str. 13, č. 49. str. 53
atd.; starší absolutní, č. 18.
str. 15 a n.; mírnější, č. 24.
str. 20; oekonomický, č. 18.
str. 15; náboženský, č. 21.
str. 19, č. 140. str. 162; jeho
požadavky, č. 19. str. 17; odů-
vodnění, č. 27. str. 25; ve
Francii, č. 26. str. 23; v Anglii,
č. 26. str. 27.
Liberálové katoličtí, č. 25. str.
22.
Liebknecht, č. 53. str. 60
Ludvík XV. č. 26. str. 23.
Luther, č. 37. str. 36.

M

Maloobchod: pojem, č. 176. str.
203.
Manchestrovský systém, č. 18.
str. 16.
Manifest kommunistický, č. 52.
str. 57, č. 134. str. 154.
Manželství, č. 48. str. 52, č. 77.
str. 93.
Marx Karel, č. 17. str. 14, č. 47.
str. 51, č. 52. str. 57, č. 53.
str. 60, č. 55. str. 65, č. 57.
str. 68 nn., č. 64. str. 79 nn.,
č. 134. str. 154.
Marxisté, č. 43. str. 43

Materialistické pojmání dějin, č. 47. str. 51, č. 55. str. 65.
Mazzini, č. 52. str. 58.
Merkantilismus, č. 26. str. 23.
Meyer Rudolf, č. 44. e) str. 46.
Mezinárodní měna dvojitá, č. 128. str. 149.
Mezinárodní spolek dělnický, č. 52. str. 59.
Místnosti pracovní, č. 140. str. 161, č. 150. str. 172.
Mladistvý dělník, č. 148. str. 170.
Monopol. č. 176. str. 204.
Morgan Lewis, č. 63. str. 77.
Mor Tomáš, č. 41. str. 41.
Mzda rodinná, č. 99. str. 113; spravedlivá, č. 96. str. 109, č. 98. str. 111, č. 152. str. 173.

N.

Náboženství, č. 47. str. 50—52, č. 49. str. 53, č. 55. str. 66, č. 131. str. 151.
Nabývání soukromého vlastnictví, č. 102. str. 116—118.
Nadhodnota, č. 58. str. 71.
Nadzisk, č. 100. str. 116.
Národohospodářská nauka, č. 4. str. 3.
Národohospodářství, č. 51. str. 56.
Nedělní klid, č. 149. str. 170.
Nepoctivá konkurence, č. 165. str. 193.
Nesmrtelnost duše, č. 70. str. 84.
Nestejnost měny, č. 117. str. 137.
Nihilisté, č. 43. str. 43.
Nucená dělitelnost, č. 111. str. 131.

O.

Obchod: rozdělení, č. 176. str. 203; podomní, č. 166. str. 194; č. 171. str. 200
Odborná společenstva obchodní, č. 183. str. 208.
Odborová sdružení řemeslníků, č. 168. str. 195.
Odměny dělnické, č. 159. str. 184.

Ochrana dělníků, č. 145. str. 166.
Opatrovny dětské, č. 159. str. 184.
Organisace hospodářů, č. 132. str. 152.
Organisace federalistická, č. 52. str. 59.
Osmihodinná práce viz práce.
Osvojení, č. 91. str. 105.
Otázka měny, č. 128. str. 149.
Otázka náboženská, č. 49. str. 54.
Owen Robert, č. 41. str. 41, č. 52. str. 58.

P.

Pichler, č. 124. str. 144.
Plato, č. 41. str. 41.
Plodinové bursy, č. 126. str. 147.
Pojišťování dělníků, č. 155. str. 176; nemocenské, č. 150. str. 172.
Politický program socialismu, č. 50. str. 55.
Poměry dělnické: hospodářské, č. 135. str. 154; mravně-náboženské, č. 137. str. 156; společenské, č. 136. str. 155.
Porotní soudy, č. 50. str. 55.
Posloupnost dědická, č. 111. str. 128.
Possibilisté, č. 43. str. 43, 53. str. 62.
Postupná daň z příjmu, č. 129. str. 149.
Povinnosti vzájemné, č. 71. str. 85.
Požadavky socialismu: důkazy negativní, č. 54. str. 62 nn.
Práce: č. 93. str. 106, č. 96. str. 109; nedělní, č. 140. str. 161, č. 149. str. 170; strojní, č. 138. str. 157, č. 160. str. 187, č. 161. str. 188; noční, č. 147. str. 169; osmihodinná, č. 146. str. 167; trestanců, č. 171. str. 200; žen a dětí, č. 138—140. str. 157—160, č. 147. str. 168.
Praemie, viz odměny.

Práva dělnická, viz: ochrana dělníkův.

Práva přirozená, č. 76. str. 89 nn.

Právo domoviny, č. 124. str. 145; na existenci, č. 54. str. 63, č. 65. str. 80; na práci, č. 54. str. 63, č. 66. str. 81; na plný výnos, č. 54. str. 64, č. 59. str. 74, č. 67. str. 82; spolčovací, č. 157. str. 178.

Prodlužování pracovní doby, č. 140. str. 160.

Program švýc. děl. sjezdu, č. 47. str. 50.

Proletáři, č. 3. str. 2, č. 50. str. 55, č. 138. str. 157.

Proudhon, č. 52. str. 58.

Provinční hypoteční banky, č. 125. str. 145.

Průkaz způsobilosti v řemesle, č. 169. str. 197.

Průmysl, č. 160. str. 185.

Přeceňování průmyslu, č. 138. str. 157.

Překupnictví, č. 116. str. 136; pojem, č. 176. str. 203.

Příčiny dluhů, č. 111—113. str. 128—132.

Přirozený stav, č. 40. str. 39.

Přírůstek, č. 92. str. 106.

Q.

Quesdisti, č. 53. str. 61.

Quesnay François, č. 17. b) str. 13, č. 26. str. 23.

R.

Raiffeisenovy záložny, č. 125. str. 146, č. 132. str. 152.

Reformisté, č. 53. str. 62.

Renta pozemková, č. 100. str. 116.

Ringy, č. 143. str. 165.

Rodbertus-Jagetzov Karel, č. 44. a) str. 45.

Rousseau, č. 17. a) str. 13, č. 27. str. 26, č. 28. str. 27, č. 30 str. 28, č. 37, str. 35, 36.

Rovnoprávnost původní, č. 40. str. 39.

Rozdělení soukromého vlastnictví, č. 101. str. 116.

Ručení společné, č. 125. str. 146.

Ř.

Řád socialistický, č. 46. str. 49.

Řemeslnická otázka, č. 5. str. 3, č. 15. str. 11, č. 133. str. 153; příčiny, č. 160—166. str. 190—194; prostředky pomocné, č. 167—175. str. 194—202.

Řemeslnické komory, č. 172. str. 200.

Řemeslo, č. 160. str. 186.

Řemeslný velkozávod, č. 162. str. 190.

S.

Samotržba viz monopol.

Selské desky, č. 123. str. 141.

Selské právo dědické, č. 123. str. 141.

Scheel, č. 30. str. 29.

Schönberg, č. 27. str. 25, č. 33. str. 33, č. 39. str. 37, 38.

Schultze-Delitzsch, č. 53. str. 59.

Sjezd: v Erfurtě, č. 53. str. 61; v Gothě, č. 53. str. 60; v Hainfeldu, č. 53. str. 61.

St. Simon, č. 52. str. 58.

Sklady potulné či stěhovavé, č. 166. str. 193, č. 171. str. 200, č. 185. str. 210.

Slavnosti dělnické, č. 159. str. 184.

Smith Adam, č. 17. b) str. 13, č. 18. str. 16, č. 26. str. 24.

Smithianismus, č. 18. str. 16.

Smlouva mezdní, č. 64. str. 80, č. 95. str. 108.

Smlouvy: rozdělení, č. 94. str. 107.

Smysl pro náboženství, č. 131. str. 151.

Socialismus, č. 6. str. 4, č. 16. str. 12, č. 17. str. 14, č. 49.

- str. 54 nn.; pojem a rozdělení, č. 41. str. 40; agrární, č. 42. str. 42; obecní, č. 41. str. 42; státní, č. 41. str. 42, č. 44. str. 44; odůvodnění, č. 49. str. 53 nn.; vývoj, č. 49. str. 53 nn.; v Německu, č. 17. str. 14, č. 53. str. 59; ve Francii, č. 17. str. 14, č. 52. str. 58, č. 53. str. 61; v Rakousku, č. 17. str. 14, č. 53. str. 61.
- Sociální bída, č. 107. str. 125.
- Sociální demokracie, č. 41. str. 42, č. 46. str. 49, č. 146. str. 167; poměr k náboženství a církvi, č. 47. str. 50—52.
- Sociální otázka: definice, č. 3. str. 3; pojem, č. 1. str. 1, č. 6. str. 3; rozdělení, č. 5. str. 3; hmotná její povaha, č. 7. str. 4; je otázkou ethiky, č. 6. str. 5; je otázkou náboženskou, č. 11. str. 7; je otázkou práva, č. 8. str. 5; je otázkou společenskou, č. 9. str. 6.
- Sociální poměry nynější: příčiny, č. 12. nn. str. 8—12; vývoj, č. 17 nn. str. 12 nn.
- Soukromé hypoteční banky, č. 125. str. 145.
- Soukromé vlastnictví, č. 85—86. str. 100—101.
- Soukromé vlastnictví prostředků výrobních: nutnost jeho, č. 86—89. str. 100—104.
- Soukromé vlastnictví půdy: nutnost jeho, č. 90. str. 104.
- Soustředování živností, č. 163. str. 191, č. 170. str. 199.
- Soutěž výroby, č. 139. str. 150.
- Soutěž zámořská (světová) č. 114. str. 133.
- Spinoza Baruch, č. 30. str. 28.
- Společenské sdružování, č. 77—79. str. 92—95.
- Společensky nutná práce, č. 57. str. 70.
- Společenstva řemeslná, č. 168. str. 195.
- Společenstva obchodní, č. 188. str. 208.
- Společné vlastnictví, č. 45. a) str. 46.
- Společnost: definice, č. 6. str. 4.
- Společnosti obchodní, č. 177. str. 204.
- Spolky: dělnické, č. 157. str. 178; řemeslnické, č. 174. str. 201; katolické tovaryšské, č. 174. str. 201; katolické učenické, č. 174. str. 202; obořové, č. 157. str. 180.
- Spoludědicové, č. 111. str. 129.
- Stanovení mzdy, č. 96. str. 109.
- Stát, č. 62. str. 77, č. 76. str. 88, 89, č. 78. str. 93 nn., č. 103. str. 118—123, č. 142. str. 163.
- Státní socialisté, viz: socialismus (státní).
- Stav střední, č. 103. str. 120.
- Stěhovavé sklady, č. 166. str. 193, č. 171. str. 200, č. 185. str. 210.
- Stoupání čelední mzdy, č. 120. str. 139.
- Stravovny, č. 159. str. 183.
- Strojní velkovýroba, č. 161. str. 189.
- Strojní práce, viz práce.
- Svaz německých spolků dělnických, č. 53. str. 60.
- Svěcení neděle, č. 149. str. 171.
- Svoboda: kapitálu, č. 27. str. 26, č. 38. str. 36; movitého a nemovitého majetku, č. 20. str. 18; mravní, č. 21. str. 19; obchodu, č. 178. str. 205; osobní, č. 20. str. 18; politická, č. 50. str. 55; práce, č. 27. str. 25, č. 38. str. 36; pracovní smlouvy, č. 20. str. 18; původní, č. 40. str. 39; stěhování, č. 20. str. 18, č. 140. str. 160; tržní, č. 27. str. 26; vlastnictví pozemkového, č. 27. str. 26; výrobní, č. 138—140. str. 157—160; závodů, č. 27. str. 26; živnosti, č. 20. str. 18, č. 161.

str. 188, č. 162—166. str. 190—194.

Svobodohospodářská nauka: posouzení, č. 33. str. 31 a násl.; vyvrácení, č. 33—40. str. 32—40.

S.

Škola angerská, č. 103. str. 121.
Školy bezkonfessní, č. 50. str. 56.

Školy kuchyňské, č. 159. str. 184.

T.

Theorie: hodnoty, č. 47. str. 51, č. 51. str. 57, č. 64. str. 79; hodnoty směnné, č. 57. str. 68; Morganova, viz Morgan; nadhodnoty, č. 58. str. 71 nn.; přirozeného stavu, č. 10. str. 6; o tvoření kapitálu, viz nadhodnota; vývoje, č. 55. str. 65—67, č. 71. str. 85.

Tíseň stavu obchodního: příčiny, č. 175—182. str. 202—207; pomocné prostředky, č. 182—184. str. 207—210.

Tomáš Aquinský, č. 64. str. 79.

Továrnictví, č. 160. str. 186.

Tovární inspektoři, č. 154. str. 175.

Trades unions, č. 157. str. 181.

Trucksystém, č. 153. str. 174.

Trusty, č. 143. str. 165, č. 178. str. 205, č. 182. str. 208.

U.

Ubývání zemědělského obyvatelstva, č. 108. str. 126.

Úloha státu, č. 30. str. 28—29, č. 79. str. 95, č. 103—106. str. 118—123, č. 143 nn. str. 164 nn.

Úmor, č. 125. str. 146.

Úpadek zemědělství: příčiny, č. 114—121. str. 132—140; pomocné prostředky, č. 122—132. str. 140—153.

Úplatná smlouva, č. 94. str. 107.

Úprava doby pracovní, č. 146. str. 166.

Úrazové pojišťování, viz pojišťování.

Ústavy: bankovní, č. 125. str. 145; dopravní, č. 127. str. 148; pojišťovací, č. 155. str. 176.

V.

Velkoobchod: pojem, č. 176. str. 203.

Vláda »lidu«, č. 50. str. 55.

Vlastnictví státní, č. 105. str. 123.

Vliv státu na hospodářský život, č. 103—105. str. 118—123.

Volnost stěhování viz svoboda.

Všeob. něm. spol. děl. č. 53. str. 60.

Výbory dělnické, č. 155. str. 178.

Vzdělávací ústavy, č. 142. str. 164.

W.

Wagner, č. 33. str. 33, č. 34. str. 34.

Weis Albert M. O. Pr. č. 9. str. 6.

Z.

Zábavy dělnické, č. 159. str. 184.

Zadlužení půdy, č. 109. str. 127.

Zadržování mzdy, č. 140. str. 160.

Základní pravdy křesťanské, č. 70. str. 84.

Zákonodárství berní, č. 129. str. 149.

Zákonodárství mzdové, č. 152. str. 173.

Zákony na ochranu dělnictva, č. 146. str. 166 n.

Zaměstnání dětí, č. 148. str. 170.

Zásady liberální, č. 21. str. 19.

Zásady postupnosti daně, č. 129. str. 150.	Způsob výplaty, č. 153. str. 174.
Zemské hypoteční banky, č. 125. str. 145.	Zvýšení mzdy, č. 98. str. 112.
Zemědělská otázka, č. 5. str. 3, č. 107. str. 125.	Zvýšení výnosnosti hospodářství, č. 126. str. 147.
Zločiny, č. 62. str. 77.	
Způsoby nabývací: původní, č. 91. str. 105; odvozené, č. 91. str. 105, č. 94. str. 107.	Ž.
	Žena, č. 48. str. 52, č. 56. str. 68, č. 61. str. 76.
	Živnostenští inspektoři, č. 154. str. 175.

Oprava :

Na str. 18. pod zn. c) místo svoboda obchodu čti svoboda živnosti.

OBSAH.

První, všeobecná část.

Hlava první. **Pojem a původ dnešní otázky sociální.** Str. 1—14.

V hospodářském ohledu způsobena rozdělením se lidstva ve třídu lidí velmi zámožných a ve třídu proletářů, v ohledu společenském způsobem nepřirozeným uvolněním všech společenských poměrů (1) *). Nezabývá se pouze tím, jakých prostředků užití dlužno proti sociální demokracii (2); není též totožnou s otázkou dělnickou (3); spíše je částí nauky národohospodářské (4) a obsahuje čtyři díly: otázku zemědělskou, dělnickou, řemeslnickou, obchodnickou (5). Proč nazývá se otázkou sociální? (6) Kořeny své má ve falešných názorech o mravouce a ethice (7), o původu a podstatě lidských práv (8), o společenské povaze lidí (9), o původu a úloze státu (10); a proto souvisí co nejužejší s náboženstvím (11). — Jako první, ač přece jen vedlejší příčinu nutno jmenovati změněný způsob výroby (12); hlavní příčina spočívá však ve všestranné hospodářské svobodě individua, kterouž beznáboženská věda žádala, aneb o níž tvrdila, že člověku náleží (13), a jež nedovoluje státu, zasáhnouti do národního hospodářství (14), a ničím neobmezený rozvoj sobětnosti žádá (15). Takto přivoděná bída nalézá podporu v sociální demokracii (16). Vývoj dnešních společenských a hospodářských zlořádů (17).

Hlava druhá. **Svobodohospodářská theorie a oekonomický liberalismus.** Str. 15—40.

§ 1. Požadavky theorie svobodohospodářské. Str. 15—25.

Rozličné názvy této theorie (18). Liberalismus žádá svobodu *a)* pro každý obor činnosti hospodářské, a proto *b)* žádá zrušení všech státních zákonů, jež by tuto svobodu obmezovaly (19);

*) Číslice v závorkách značí odstavce.

rovněž *c*) zrušení všech společenstev, jež jsou na úkor této svobodě (20); upírá, že existují mravní (21) a přirozenoprávní hranice při nabývání časných statků (22), rovněž popírá existenci povinnosti mravní, jež káže sobectví své s ohledem na věčný cíl krotiti (23). Mírný liberalismus (24). Náhledy tak zvaných katolických liberálů (25). Vývoj liberalismu (26).

§ 2. Odůvodnění liberalismu. Str. 25—31.

Všeobecný popud k největšímu využitkování vlastních hospodářských sil (27). Přirozené vlohy člověka (28). Spravedlivé rozdělení časných statků (29). Původní nespolečenský stav přirozený (30). Positivismus právní (31). Positivismus mravní (32).

§ 3. Posouzení svobodohospodářské nauky. Str. 31—40.

Svobodné hospodářství vede s přirozenou nutností ke zničení středního stavu a menšího jmění větším (33). Nepobádá nikterak všeobecně k využitkování vlastních sil (34), aniž zavádí »spravedlivé« rozdělení statků časných (35). Zásada uvolnění sobětnosti jest nekřesťanskou (36); nekřesťanským jest i pojem liberalismu o přirozené vloze člověka (37); přihlíží k výrobě hospodářských statků jednostranně (38); jest příčinou úpadku obchodní morálky (39). Jeho filosofické a státoprávní názory jsou nepravdivy (40).

Hlava třetí. Socialismus. Str. 40—82.

§ 1. Pojem a rozdělení socialismu; státní socialismus. Str. 40—46.

Rozdíl mezi socialismem a kommunismem; socialismus obecní, státní a společenský (41). Socialisté universální a partikulární (agrární socialisté) (42); anarchisté, marxisté, possibilisté (43). Charakteristika socialismu státního.

§ 2. Náhledy a cíle sociální demokracie. Str. 46—53.

Odstranění soukromého vlastnictví prostředků výrobních (45); příští pomnutí států (46) jakož i všelikého náboženství (47); manželství a postavení ženy v budoucí společnosti (48).

§ 3. Vývoj socialismu; jeho odůvodnění. Str. 53—72.

Sociální demokracie jest vývojem liberalismu jak v náboženských (49), tak politických (50), ano i hospodářských názorech jeho (51). Historický vývoj socialismu vůbec (52) a v Německu zvláště (53). Právo na existenci, na práci, na plný výnos práce (železný zákon mezdní) (54); materialistický názor na dějiny (55 a 56); Marxova theorie hodnoty a nadhodnoty (57—58).

§ 4. Kritika socialismu. Str. 72—82.

Odpory a nedokázaná tvrzení (59); člověk vskutku potřebuje náboženství (60); poznámky k názoru socialismu o manželství a postavení žen (61), o pominutí států (62); neudržitelnost Morganovy theorie vývoje (63); nesprávnost Marxovy theorie hodnotní (64); pravé právo na existenci (65), na práci (66), na plný výnos práce (67).

Hlava čtvrtá. Křesťanská nauka společenská a hospodářská.
Str. 82—124.

Důležitost (68) a vysvětlení této nauky (69); základní pravdy křesťanství, na nichž řád společenský a hospodářský zakládají se musí (40).

§ 1. Křesťanský řád společenský. Str. 85—99.

Vzájemné povinnosti a práva lidí nejsou snad jen důsledky nějakého vývoje, jež lidstvo prodělalo (71); lidé podrobeni jsou zákonu mravnímu (72), jenž jim ukládá povinnosti jak k Bohu a k sobě samému, tak i k bližnímu (73); každý člověk jest tímto zákonem vázán, aby bližního svého miloval (74); nad zachováváním celého zákona mravního bdíti jest úlohou církve (75). Lev XIII. učí zřetelně a jasně, že jsou přirozená práva (76), k nimž patří i právo spolčovací (77). I společnost státní jest založena v přirozenosti člověka (78); účel její jest zachovávat i rozšiřovat přirozený právní řád (79 a 80); mimo to má též opatřovat rozličné prostředky k dosažení časného blaha (81). Aby příslušníkům státním sloužiti mohl, jest stát povinen, aby sama sebe udržel (82). Na zřeteli má míti stále pravou přirozenost lidskou a nesmí přehlédnouti vyšší, věčný cíl lidí (83). Tak lze vysvětliti vliv, jež má církev na řešení otázky sociální (84).

§ 2. Křesťanská nauka hospodářská. Str. 99—124.

Zevnější statky časné přidělil Bůh lidem jako statky společné ve smyslu záporném, ne však ve smysle kladném (85); Bůh zajisté chce, aby existovalo soukromé vlastnictví prostředků výrobních, což patrně z přirozené nutnosti mocné pobídky ku práci (86), z pořádku a správného rozdělení prací (87) a pokojného spoluzití lidí (88). Rovněž vyžaduje soukromého vlastnictví přirozenost člověka, jenž své potřeby osobní, jakož i potřeby svých milých předvídá (89); proto nutno přiznati, že Bůh chce též, aby lidé i půdu a pozemky v soukromém vlastnictví měli (90). K původním způsobům nabývání vlastnictví náleží především prisvojení (91), pak přírůstek (92) a práce (93). Odvozené způsoby jsou rozličná právní jednání a smlouvy (94), mezi nimiž smlouva mezdní zvláštního povšimnutí vyžaduje; tato smlouva žádá, aby byla rovnost mezi tím, co dělník pro zaměstnavatele vydává, a

tím, co od něho přijímá (95). Stanovení spravedlivé nejnižší mzdy (96—99). Důchod pozemkový a z kapitálu (100). Mravní a právní meze činnosti nabývací (101 a 102). Moc státní a národní hospodářství (103—105). Církev a národní hospodářství (106).

Druhá, zvláštní část.

Hlava první. Otázka zemědělská. Str. 125—153.

§ 1. Znamky dnešní bídy zemědělské. Str. 125—127.

Ubývání zemědělského obyvatelstva (107 a 108). Stoupající zadlužování rolnictva (109).

§ 2. Příčiny nepříznivého stavu zemědělství. Str. 127—140.

Charakteristika těchto příčin (110); chybné právo dědické (111); kupní dluhy (112); dluhy meliorační (113). Nízké ceny obilní. Příčiny toho: světová soutěž (114), obchod blanko-termínový obilím (115); vykořisťující překupnictví s hospodářskými výrobky (116), nestejnost měny (117), nepřiměřená míra úroková (118), vysoké daně (119), veliké mzdy čelední (120), stoupání životních nároků (121).

§ 3. Pomocné prostředky. Str. 140—153.

Cíl, jehož nutno se domáhati (122). Oprava dědického práva agrárního (123). Zrušení neb obmezení zadlužování půdy (124). Priměřený úvěr (125). Zákaz obchodu blankotermínového (126). Obmezení ústavů dopravních (127). Úprava otázky měny (128). Spravedlivé zákonodárství berní (129). Obmezení povinnosti branné (130). Povznesení náboženského vědomí u lidu (131). Hospodářská společnost (132).

Hlava druhá. Otázka dělnická. Str. 153—185.

Důležitost a podstata její (133 a 134).

§ 1. Příčiny dnešní otázky dělnické. Str. 154—162.

Neuspokojivé postavení hospodářské, společenské a mravně náboženské dělníků (135—137). Příčiny: Politika volnosti se strany států, nové vynálezy (138), zneužití svobody, bezuzdná soutěž (139), pohrdání mravními a přirozeně-právními předpisy při těžbě (140).

§ 2. Pomocné prostředky. Str. 162—185.

Cíl, jehož domáhati se nutno, jest: vyrvati dělníky proletariátu (141). Prostředky: Šíření zdravé zásady mravní a právní (142); společenstva dělnická (143); ochranné zákonodárství dělnické (144 a 145); obmezení doby pracovní (146), práce žen (147) a zaměstnání mladistvých dělníků (148); nedělní klid a svěcení neděle (149); péče o dílny (150) a o zachování mravnosti (151); zákonodárství mezdní (152 a 153). Živnostenský a továrnický inspektorát (154). Pojišťování dělníků (155). Výbory dělnické (156). Spolky dělnické a spolky odborové (157). Komory dělnické (158). Blahodárná opatření (159).

Hlava třetí. **Otázka řemeslnická.** Str. 185—202.

§ 1. Podstata a příčiny bídy řemeslnické. Str. 185—194.

Podstata otázky řemeslnické (160). Příčiny: Potlačení malovýroby strojní velkovýrobou (161) a řemeslně provozovanou velkovýrobou (162); soustřeďování několika řemesel v jedné ruce (163); neobmezená soutěž řemeslníků mezi sebou (164); nepoctivá konkurence (165); stěhovavé sklady a podomní obchod (166).

§ 2. Jak řešiti otázku řemeslnickou. Str. 194—202.

Úprava konkurence při velkopřemyslu (167). Odborná společenstva řemeslnická (168). Průkaz způsobilosti (169). Zákaz slučovati živnosti v jedné ruce (170). Obmezení skladů stěhovavých, obchodu podomního, práce trestanecké (171). Komory řemeslnické (172). Povznesení křesťanského smýšlení mezi řemeslníky (173). Spolky řemeslnické (174).

Hlava čtvrtá. **Tíseň stavu obchodního.** Str. 202—210.

§ 1. Podstata a příčiny její. Str. 202—207.

Charakteristika její (175 a 176). Příčiny: Soutěž velkoobchodu (177 a 178). Bursy na zboží (179). Spolky konsumní (180). Sklady stěhovavé a obchod podomní (181).

§ 2. Pomocné prostředky. Str. 207—210.

Obmezení svobody v zařizování a vedení obchodu (182); kupecká či obchodní společenstva (183); obmezení burs na zboží (184), skladů stěhovavých (185) a konsumních spolků (186).

Ukazovatel věcný i jmenný. Str. 211—218.

Ke studiu otázky sociální

upozorňujeme na tyto spisy sociologické, v českém jazyku vydané:*)

Dr. *Rob. Neuschla* »Křesťanská sociologie«. V Brně 1898 (Díl I.) Dílu II. vyšlo posud 7 sešitů.

Jindř. Pesche »Soukromé vlastnictví«. V Praze 1898. Vzdělavací knihovny katolické sv. VII., část I.

Vikt. Cathreina »Soukromé vlastnictví pozemkové a jeho nepřátelé«. V Praze 1898. Vzděl. knihovny katolické sv. VII. část II.

— »Socialismus«. V Praze 1899. Vzdělavací knihovny katolické sv. XI.

Dra. *Ant. Vřešťála* »Lichva a úrok ve světle mravouky katolické«. V Praze 1899. Vzdělavací knihovny katolické sv. XIII.

Dra. *Ant. Lenze* »Socialismus«. V Praze 1893.

Dra. *Jos. Scheichera* »Duchovenstvo a sociální otázka«. V Brně 1884. (I. vyd.)

M. Procházký »Otázka dělnická«. V Praze 1899. (Vyňato z »Časop. katol. duchovenstva« r. 1872 a 1873.)

Rud. Vrby »O zachování stavu rolnického.« V Praze 1889.

— »Dělnictvo v boji za svá práva«. V Praze 1891.

— »Povaha moderního kapitálu«. V Praze 1892.

— »Socialně-demokratická společnost«. V Praze 1894.

— »Otázka zemědělská«. V Praze 1896.

Václ. Žižky »Jaké byly počátky křesťanského socialismu v Čechách«. V Praze 1900. (Zvláštní otisk z »Vlasti« r. 1899—1900.)

Ve »Vzdělavací knihovně katolické« vyjdou záhy tyto sociologické spisy:

Rud. Vrby »Stávky«.

Aug. Röslera »Ženská otázka«.

Ch. Antoina »Národní hospodářství«.

*) Uvádíme jen některé.